

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK SİYASİ HAYATINDA SELİM RAUF SARPER ve
FAALİYETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Cemal Ege ÖZKAN

Ankara-2022

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK SİYASİ HAYATINDA SELİM RAUF SARPER ve
FAALİYETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Cemal Ege ÖZKAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Bige SÜKAN

Ankara-2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRK SİYASİ HAYATINDA SELİM RAUF SARPER ve FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Cemal Ege ÖZKAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Bige SÜKAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

(Başkan)

.....

Prof. Dr. Bige SÜKAN

(Danışman)

.....

Prof. Dr. Hakan UZUN

(Üye)

.....

Tez Sınav Tarihi: 17.06.2022

Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu Yüksek Lisans tezinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde önemli görevler üstlenen Selim Rauf Sarper'in siyasi faaliyetleri incelenmiştir. 1899 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Selim Sarper, 1940'lı yıllardan itibaren Türk siyasi hayatında önemli bir figür olmuştur. Bürokrat kökenli bir aileden gelen Sarper, orta tahsilini Robert Koleji'nde tamamlamış ve 1917'de Almanya'da Magdeburg Lisesi'nden mezun olmuştur. Sarper, üniversite öğrenimini Ankara Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştır. Dışişleri Bakanlığı'na katılmadan önce çeşitli görevlerde bulunmuş, 1923'te Adana'da Fransız Demiryolları şirketinde çevirmen olarak çalışmıştır. Aynı yıl içinde Adana Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yapmıştır. 1925 yılında Şark İstiklal Mahkemesi Zabıt Katibi olarak görev yapmıştır. Üç lisan (Almanca, İngilizce, Fransızca) öğrenmiş olan Sarper, 17 Nisan 1927'de Dışişleri Bakanlığı'na katılmıştır. Dışişleri Bakanlığı'na katıldıktan sonra, çeşitli görevlerde bulunmuş ve 1940 yılında Matbuat Umum Müdürü olarak atanmıştır. Sarper, İkinci Dünya Savaşı sırasında Matbuat Umum Müdürü olarak, dış politikanın basın bölümünü yönettiği için kritik bir rol oynamıştır. Bu görevden sonra Ekim 1944'te Moskova'ya Büyükelçi atanmıştır. Sarper'in Moskova Büyükelçiliği döneminde Türkiye-SSCB ilişkilerinde yaşanan en önemli gelişme, SSCB'nin Türkiye'ye karşı Türk Boğazları'nda üs ve Doğu Anadolu'da toprak taleplerinde bulunmasıydı. 7-18 Haziran 1945 tarihlerinde gerçekleşen Sarper - Molotov görüşmeleri, Türk dış politikasında yeni bir dönem açmıştır. Moskova'da görevi sona erdikten sonra, 1946 yılında Roma'ya Büyükelçi atanmış ve bir sene görev yapmıştır. 1947 yılında Sarper, New York'taki Birleşmiş Milletler'de Türkiye'nin Daimi Başdelegesi olmuştur. Bu onun Büyükelçi olarak en uzun süre görev yaptığı yerdirdi ve 10 sene boyunca görevde kalmıştır. Oldukça dikkat çekicidir ki dört kez Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na Türkiye bu konseye üye iken seçilmiştir. (1951-1952; 1954-1955) Sarper, Kıbrıs Sorunu'nun uluslararası bir sorun haline geldiği sırada Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'deki Daimi Başdelegesiydi ve burada Türkiye'nin tezini savunan en kıdemli Türk delegesiydi. 1957 yılında Sarper, Türkiye'nin NATO Daimi delegesi olmuştur. Bu görevden sonra kısa bir süre (12 Mart 1960-28 Mayıs 1960) Dışişleri Bakanlığı'nda, bakandan sonra en üst makam olan Dışişleri Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır. Sarper, 27 Mayıs

darbesi sonrası, 28 Mayıs 1960’da Dışışleri Bakanı olarak atanmıştır. 16 Mart 1962 tarihinde istifa edene dek yaklaşık iki yıl Dışışleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Bu arada 15 Ekim 1961 tarihinde İstanbul’dan Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili olarak seçilmiştir. Milletvekiliyken 1963-1965 yılları arasında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nde (AKPM) başkan yardımcılığı gibi çeşitli görevler üstlenmiştir. Türk Parlamento Heyeti’nin bir üyesi olarak, Avrupa Konseyi’nde Kıbrıs Sorunu’na ilişkin çalışmalarda bulunmuştur. 10 Ekim 1965 tarihinde yeniden milletvekili seçilmiş ve 11 Ekim 1968 tarihinde vefatına kadar bu görevi sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sarper, Büyükelçi, Diplomat, Birleşmiş Milletler, Dışışleri Bakanı, Milletvekili.

ABSTRACT

In this M. A. thesis, Selim Rauf Sarper's political activities who had leading posts in the state of the republic of Turkey has been examined. Selim Sarper, who was born in Istanbul in 1899, was an important figure starting from 1940's in Turkish political life. Sarper, who's part of a bureaucrat origin family, completed his secondary schooling at Robert College and in 1917 graduated in high school in Magdeburg, Germany. Sarper completed his university education at Ankara Faculty of Law. Before joined at foreign ministry, he took on various jobs, At French Railroad Company in Adana he worked as translator in 1923. In the same year he served as a French language teacher at Adana High school. In 1925 Sarper served as clerk of the court of independence of eastern provinces. Having learned three languages (German, English, French), Sarper joined the Ministry of Foreign Affairs on April 17, 1927. After he joined the Ministry of Foreign Affairs, occupied various posts, and was appointed secretary general of the directorate of press in 1940. Sarper played a critical role during World War 2 as secretary general of the directorate of press since he managed the press part of foreign policy. After this mission, Sarper was appointed ambassador to Moscow in October 1944. The most important development in Turkey-USSR relations during Sarper's mission as Moscow Ambassador was that the USSR territorial claims against Turkey in Turkish straits and Eastern Anatolia. Sarper-Molotov meetings which took place on June 7-18, 1945 opened a new era for Turkish foreign policy. After his mission ended in Moscow, Sarper became ambassador to Rome in 1946, and served for a year. In 1947, Sarper became permanent representative of Turkey at the United Nations in New York. This was his longest period as an ambassador and remained in that post for 10 years. It is very noteworthy to say that he was elected four times Chairman of the Security Council, while Turkey was a member of this Council. (1951-1952; 1954-1955) Sarper was Turkey's UN Representative when the Cyprus question became an international issue, and he was the most senior Turkish delegate that defended Turkey's thesis at UN. In 1957, Sarper became permanent representative of Turkey to NATO. After this mission, he served for short period of time (12 Mar-28 May 1960) as Secretary-General in the Ministry of Foreign Affairs which was the most senior post in the ministry after the minister. Sarper was

appointed as Turkish Foreign Minister on May 28, 1960 after the 27 May Coup. He served as foreign minister almost 2 years until he resigned on 16 march 1962. In the mean time, he was elected deputy (Republican People's Party) from İstanbul on October 15, 1961. While he was deputy at the Turkish parliament, He took on various duties between 1963 and 1965, such as the Vice-Chairman of the Consultative Assembly of the Council of Europe (PACE) As a member of the Turkish parliamentary delegation, he spent effort on Cyprus question in the Council of Europe. He was reelected as deputy from İstanbul on October 10, 1965 and served until his death on October 11, 1968.

Key Words: Sarper, Ambassador, Diplomat, United Nations, Foreign Minister. Deputy.

ÖNSÖZ

Bu Yüksek Lisans tez çalışmasında, Türkiye Cumhuriyeti'nde önemli görevler üstlenmiş olan diplomat ve siyasetçi Selim Rauf Sarper'in faaliyetleri ele alınmıştır. Yaşamının büyük bir kısmını devlet hizmetinde geçiren Selim Sarper, Dışışleri Bakanlığı'nın pek çok kademesinde görev yapmış, daha sonra Büyükelçilik, Dışışleri Bakanlığı gibi görevler üstlenmiş ve son olarak da milletvekili olarak siyasi faaliyetlerini sürdürmüştür.

“Türk Siyasi Hayatında Selim Rauf Sarper ve Faaliyetleri” adlı tez konusunun belirlenmesinde, Selim Sarper'in Türkiye adına çok kritik dönemlerde Büyükelçi ve Dışışleri Bakanı olarak görev yapmasının yanı sıra 27 Mayıs 1960 sonrası parlamenter olarak Millet Meclisi'nde yer almasının ve bu faaliyetlerinin pek çoğunun akademik çalışmalarla gün ışığına çıkarılmamış olmasının önemli bir payı vardır.

Bu Yüksek Lisans Tezi için yapılan kaynak taramasında, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi ve Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi taranmış ve konuyla ilgili belgelere çalışmada yer verilmiştir. Ayrıca, Selim Sarper'in Birleşmiş Milletler Daimi Başdelegeliği'ne tekabül eden dönem için ABD Dışışleri Bakanlığı'nın hazırladığı The Foreign Relations of the United States (FRUS- ABD'nin Dış İlişkileri) serisinde yer alan belgelerden faydalanılmıştır. Diğer yandan, NATO ve CIA arşiv belgeleri ile Avrupa Konseyi'nin resmi tutanaklarından ve süreli yayınlardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi'nde Ulus Gazetesi, İzmir Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesinde (APIKAM) ise Tasvir ve Yeni Sabah gazeteleri taranarak, bu yayın organlarında yer alan haberlere tez çalışmasının ilgili kısımlarında yer verilmiştir. Bununla birlikte The Times ve The New York Times gibi uluslararası, Cumhuriyet, Milliyet ve Akis gibi yerel süreli yayınların dijital arşivleri taranmıştır. Ayrıca Selim Sarper hakkında mümkün olduğu kadar anı kitaplarına başvurulmuştur. Anıların sübjektif bir nitelik taşıdığı göz önünde bulundurularak bu kaynakların kullanımında olabildiğince ihtiyatlı davranmaya özen gösterilmiştir.

Bu Yüksek Lisans tez çalışmasının hazırlanması sırasında verdiği fikirlerle yol göstermesinin yanı sıra yöntem konusunda ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanına dair

şahsıma kazandırmış olduğu yeni bakış açılarından dolayı tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Bige SÜKAN'a teşekkür ederim. Ayrıca bu tezin hazırlanmasına sağladığı burs desteğinden dolayı Türk Tarih Kurumu'na teşekkürü bir borç bilirim.

Cemal Ege ÖZKAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SELİM SARPER'İN DEVLETTEKİ İLK GÖREVLERİ (1899-1944)

A. Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'na Katılması ve Bakanlıktaki İlk Görevleri (1927-1940)	11
B. Matbuat Umum Müdürlüğü Dönemi (1940-1944).....	18
1. Selim Sarper Öncesi Matbuat Umum Müdürlüğü'nün Durumu	18
2. Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü Görevine Getirilmesi.....	20
3. Selim Sarper'in Faaliyetleri	21

İKİNCİ BÖLÜM

SELİM SARPER'İN BÜYÜKELÇİLİK DÖNEMİ (1944-1960)

A. Moskova Büyükelçiliği Dönemi (1944-1946)	47
1. Selim Sarper'in Moskova Büyükelçisi Olarak Atanış Süreci ve İlk Temaslar	47
2. 1925 Tarihli Türkiye-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın Feshedilmesi.....	60
3. Sarper -Vinogradov Görüşmeleri	64
4. Sarper - Molotov Görüşmeleri	66
5. Postdam Konferansı'ndan – 8 Ağustos 1946 Tarihli SSCB Notasına Kadar Türkiye-SSCB İlişkileri.....	73
B. Roma Büyükelçiliği Dönemi (1946-1947)	84
C. BM Türkiye Daimi Başdelegeliği Dönemi (1947-1957).....	91
1. Selim Sarper'in BM Nezdinde Türkiye Daimi Başdelegeliğine Atanış Süreci ve İlk Faaliyetleri.....	91

2. Selim Sarper'in Kore Savaşı Hakkındaki Düşünceleri.....	103
3. NATO Üyeliği Hakkında Görüşleri.....	108
4. Sarper'in BM Güvenlik Konseyi Başkanlığı, BM Genel Kurulu Başkan Yardımcılığı ve Yer Aldığı Komisyonlar	112
5. Kıbrıs Sorunu ve Selim Sarper	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELİM SARPER'İN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ (1960-1962)

A. Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı Görevine Atanma Süreci.....	148
B. Selim Sarper ve Dışişleri Bakanlığı Döneminde Yaşanan Dış Politika Gelişmeleri	156
1. Türkiye - ABD İlişkileri.....	156
2. Türkiye - SSCB İlişkileri	169
3. Türkiye - Yunanistan İlişkileri	178
4. Türkiye - Orta Doğu İlişkileri	190
C. Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı Görevinden İstifası	200

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SELİM SARPER'İN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI SONRASI SİYASİ FAALİYETLERİ (1962-1968)

A. Dışişleri Bakanlığı Sonrası XII. Dönem Milletvekili Olarak Faaliyetleri (1962-1965).....	207
B. Selim Sarper'in XIII. Dönem Milletvekilliği (1965-1968).....	235

SONUÇ.....	250

KAYNAKÇA.....	255

EKLER.....	265

ÖZGEÇMİŞ	294

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
AP	: Adalet Partisi
APIKAM	: Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi
B.	: Baskı
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
FRUS	: Foreign Relations of the United States
MBK	: Milli Birlik Komitesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
S.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Biyografi, Yunanca'daki iki kelimenin, yani yaşam anlamına gelen bios ve yazmak anlamını taşıyan graphia'nın birleşmesiyle ortaya çıkmış ve Fransızca'dan geçtiği Türkçede “Hayat Hikayesi ve Tercüme-i hal” gibi karşılıklar bulmuştur.¹ Bunun yanı sıra biyografinin daha kapsamlı bir tanımı olarak “Tarihe mal olmuş şahsiyetlerin hayatlarının hikâyesi”² denilebilir.

İlber Ortaylı, “Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı” başlıklı makalesinde, biyografinin tarihçilik açısından önemine şu şekilde dikkat çekmiştir: “Tarihsel biyografi, “tercüme-i hâl değildir. Sadece bir tarihi dönemi açıklamak, tarif etmek için çizilen tablonun bir unsuru da değildir. Aksine, başlı başına bir tarihî dönemi yansıtan bir âbidedir. Tespit edebildiğimiz mazideki insanların her biri, tarihin bir bölümünü temsil etme potansiyeline sahiptir. Elverir ki, tarihçi onu gerçekten tespit edebilsin ve ona kalemle yeniden hayat verebilsin.”³

A.P. Martinich, “her düşünsel biyografinin yapısı, kronolojik düzen ile konu düzeni arasındaki uzlaşmadan meydana gelir.”⁴ diyerek, kronolojik düzene öncelik tanıdığını ifade etmektedir. Bunu yapmasındaki nedenin okura zaman duygusunu vermek olduğunu, bu duygunun kimi vakit tarihçiler tarafından ihmal edildiğini belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman Selim Sarper'in siyasi faaliyetlerini ele alan bu Yüksek Lisans Tezi çalışmasında, kronolojiye ve konu düzenine mümkün olduğu kadar sadık kalınmaya çalışılmıştır.

Biyografi ve tarih arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tartışmasının binlerce yıldan beri sürdüğünü söyleyen Barbara Caine, biyografinin tarihin bir parçası olarak geçmiş “daha insancıl, daha canlı, daha samimi, daha erişilebilir, kendimizle daha bağlantılı” bir hale getirdiğini ve bunun sonucunda biyografinin tarihin

¹ **Türkçe Sözlük**, C. I, Haz. İsmail Parlatır-Nevzat Gözaydın- Hamza Zulfikar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 317.

² Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, B.3. , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 24.

³ İlber Ortaylı, **Tarih Yazıcılık Üzerine**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2011, s.142.

⁴ A. P. Martinich, **Thomas Hobbes**, çev. Akın Terzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. İx.

canlandırılması konusunda önemli bir rol oynadığına dikkat çekmiştir.⁵ Ayrıca, biyografinin “tarihsel deneyim ve değişimin farklı katmanlarını ve özgül mekân ve koşulların taşıdığı büyük önemi gösteren en iyi tür” olduğunu söylemiştir.⁶

Necati Çavdar’a göre, “Biyografi yazarının temel problemi, “tarihin nesnesi olmuş ve kendini savunma imkânından yoksun bir insan hakkında hüküm verecek olmasıdır.” Tarihte sübjektifliğe en açık türlerden birisi olan biyografide, “yazarın his dünyasında, hayatını yazdığı kişiye karşı ister istemez bir yakınlık oluşabilir.”⁷ Buradan hareketle, Selim Sarper’in siyasi faaliyetlerini ele alan tez çalışmamızda olabildiğince objektif kalmaya özen gösterilmiştir.

Selim Rauf Sarper, 14 Ağustos 1899 tarihinde İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Bürokrat kökenli bir aileden gelmekte olan Selim Sarper’in dedesi Mustafa Rauf Paşa Rumeli Beylerbeyi olarak görev yapmıştır. Selim Sarper’in babası Esad Rauf Bey ise Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde çeşitli bürokratik görevler yürütmüştür.⁸

Selim Sarper’in babası Esad Rauf Bey hakkında ilk bilgilere 1909 yılının 16-24 Nisan’ı arasında yaşanan Adana ayaklanması⁹ sırasında oynamış olduğu faaliyetlerden ulaşılabilmektedir. Esad Rauf Bey bu olaylar gerçekleştiği sırada

⁵ Barbara Caine, **Biyografi ve Tarih**, çev. Müge Sözen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 1,3.

⁶ **A.g.e.**, s.3.

⁷ Necati Çavdar, Tarihsel Biyografi İnşasında Sübjektiflik Sorunu”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:60 (2017), s. 629.

⁸ “Sayın; Selim R. Sarper’in Özgeçmişi” http://www.mfa.gov.tr/sayin_-selim-r_-sarper_in-ozgecmisi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 11.01.2021)

⁹ 31 Mart 1909 (13 Nisan) ayaklanmasının Adana’daki tepkisi; Bursa, Erzincan ve Erzurum ayaklanmalarından farklılık gösterir. Bunun temel sebebi, Adana ayaklanmasının meşrutiyet düzenine karşı askeri bir ayaklanma değil, Müslümanlar ve Ermeniler arasında yaşanan çatışmalar olmasıdır. Özellikle Ermeni Hınçak ve Taşnak komiteleri bağımsız bir Ermenistan kurma çabası içerisindeydiler. Meşrutiyetin ilanının ardından yaşanan özgürlük ortamından da almış oldukları cesaretle bu planı gerçekleştirmeye koyulan Ermeniler, Adana şehrini merkez olarak belirlemişlerdi. Ermeniler diasporalarının da desteğiyle aynı Yahudilerin Filistin’de yapmış oldukları gibi, Adana’da toprak satın almaya başladılar. Ermenilerin bağımsızlık propagandasına girişmeleri ve silahlanmaya başlamaları uzun yıllar boyunca barış içerisinde yaşayan Türkler ve Ermeniler arasında şüpheler yarattı ve Adana halkı da bu durum karşısında örgütlenmeye başladı. 31 Mart’tan bir gün sonra yaşanan olaylar neticesinde Adana’da üç gün süren sokak savaşları ve yangınlar yaşandı. Yaşananların üzerine İngiliz savaş gemilerinin Mersin Limanı’na yanaşmaları ile Ermeniler isyanı tekrardan başlatmışlardır. Bu sefer yaşanan çatışmalar daha kanlı olmuş, 7000 civarında Ermeni ve yarısı kadar da Müslüman hayatını kaybetmişlerdir. Sıkıyönetim mahkemesi, yerel ile merkezi hükümetin olayları yatıştırma konusunda yetersiz kaldıkları tespitinde bulunmuştur. Bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. IX, B.3. , TTK, Ankara, 2011, s. 92-96.

Mersin Mutasarrıflığı görevini yürütmekteydi. Araştırmalar Esad Rauf Bey'in bu olaylar yaşanırken gösterdiği yatıştırıcı ve ihtiyatlı role atıfta bulunmaktadır. 16 Nisan'a kadar Adana'da yaşanan olayların Mersin'e yayılma olasılığı artmış, yüzlerce Ermeni Amerikan Konsolosluğu'na ve Mersin'deki Amerikan Misyonu'na sığınmıştır. Konsololar ve şehrin önde gelenleri Mersin Mutasarrıfı Esad Rauf Bey'e şehri kurtarması için başvurmuşlardır. Esad Rauf Bey Mersin girişinde konuşlanmış birliklerin şehre girmesine izin vermemiştir. Esad Rauf Bey olayların daha da büyümemesi ve bölgedeki Ermeni vatandaşların güvenliğini sağlama konusunda almış olduğu tedbirler dolayısıyla takdir görmüştür. Esad Rauf Bey iki yıllık görevi süresince özellikle bu yaşanan olaylardan sonra şehre unutulmaz hizmetlerde bulunmuş, zekâsı ve dürüstlüğüyle ön plana çıkmıştır. Görevi süresince adaletin yerine getirilmesinde ve kamu güvenliğinin sağlanmasındaki başarılarından dolayı takdir görmüştür.¹⁰

Esad Rauf Bey, Mersin'deki görevinin ardından 9 Eylül 1911 ile 20 Mayıs 1912 tarihleri arasında Dersim Mutasarrıfı olarak görev yapmış,¹¹ 1913 Ekim- 1914 Mart ayları arasında ise Urfa Mutasarrıflığı görevini yürütmüştür.¹²

Selim Sarper'in amcası Sait Rauf Sarper de bürokrat kökenlidir. Sait Rauf Sarper Ticaret Bakanlığı'nda görev yapmıştır. Sait Rauf Sarper'in en dikkat çekici görevleri ise Bern'de ve Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Ticaret Müşavirliği yapmış olmasıdır.¹³

Selim Sarper'in diğer amcası olan Hikmet Rauf Sarper de bürokrat kökenli olup bankacılık sektöründe çalışmıştır. 1935 yılında Atatürk'ün talimatıyla kurulan Etibank'da İstanbul şubesi müdür vekilliği, Genel müdür yardımcılığı ve Umum Müdür Muavinliği görevlerini yerine getirmiştir.¹⁴

¹⁰ Yücel Güçlü, *The Armenian Events Of Adana In 1909: Cemal Paşa And Beyond*, Hamilton Books, 2018, s. 175.

¹¹ "Hükümet Konağı Tarihçe" <http://www.tunceli.gov.tr/hukumet-konagi-tarihce> (Erişim Tarihi: 12.01.2021)

¹² "Görev Yapmış Valiler" <http://www.sanliurfa.gov.tr/gorev-yapmis-valiler> (Erişim Tarihi: 12.01.2021)

¹³ **Dışişleri Vekâleti Yıllığı 1953**, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1954, s. 27-28. ; 1953'te Bon Ticaret Müşavirliği görevine atanan Sait Rauf Sarper, 1965 yılında da Ticaret Bakanlığı Müşavirliği'ne tayin edilmiştir. Bkz. **T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, 30.11.1.0.266.3.3. 29 Ocak 1953; **T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, 30.11.1.0.314.28.6. 30 Eylül 1965.

¹⁴ **Ulus**, 6 Ağustos 1939 s.7. ; **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1949, s.2. ; **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1953, s.1.

Selim Sarper'in eğitim hayatına bakıldığında, Batı etkisinin çok derinden görüldüğü gözlemlenmektedir. İlkokul eğitimini Sivas'ta alan Sarper, Orta tahsilini ise İstanbul Robert Koleji'nde tamamlamıştır. Gençlik yıllarını Almanya'da geçiren Sarper, Lise öğrenimini de Almanya'nın Magdeburg kentinde tamamlamıştır.¹⁵ 1918'de liseyi bitirdikten sonra üniversite öğrenimine de Almanya'da başlamıştır. Berlin Üniversitesi'nde başladığı Hukuk öğrenimini, daha sonra Ankara Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştır.¹⁶

Selim Sarper hakkında bir makale yazmış olan siyaset bilimci Cüneyt Akalın, Selim Sarper'in kızı Ayşe Sarper ile yaptığı görüşmede, Selim Sarper'in önce tıp okumayı düşlediğini, ancak hukuk eğitiminde karar kıldığını belirtmiştir. Ayrıca Cüneyt Akalın, Selim Sarper'i almış olduğu eğitim dolayısıyla klasik hariciye ekolünden ayırmaktadır. Bunun sebebi de Sarper'in Galatasaray- Mülkiye ikilisinin oluşturduğu ekolün dışından geliyor olmasıdır.¹⁷

The New York Times gazetesinde yer alan "Sürekliliğin Sembolü Selim Sarper" adlı yazıdan da Sarper'in askerlik ve eğitim hayatına dair bilgiler edinilmektedir. Haberin içeriğine göre, Selim Sarper'in eğitimi Türk Kurtuluş Savaşı nedeniyle kesintiye uğramış, yedek subay olarak orduda yer almıştır.¹⁸

Selim Sarper, üniversite eğitimini tamamladıktan sonra iş hayatına atılmıştır. Sarper'in hayatında yapmış olduğu ilk iş, 1923 yılında Adana'da çevirmen olarak Fransız Demiryolları şirketinde çalışmasıydı.¹⁹ Sarper, aynı yıl Adana Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yapmaya başlamış ve devlet hizmetine girmiştir. Almış olduğu eğitimler sonucunda Almanca, Fransızca ve İngilizce öğrenmiştir.²⁰

Selim Sarper, babası Esad Rauf Bey aracılığıyla aile dostu oldukları Fuat Uralman Paşa'nın kızı Kâmuran Hanım'la evlenmiştir. Kâmuran Hanım aynı zamanda

¹⁵ Metin Tamkoç, **A Bibliography on the Foreign Relations of the Republic of Turkey, 1919-1967: And Brief Biographies of Turkish Statesmen**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 1968, s. 234.

¹⁶ "Sayın; Selim R. Sarper'in Özgeçmişi" http://www.mfa.gov.tr/sayin_-selim-r_-sarper_in-ozgecmisi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 13.01.2021)

¹⁷ Cüneyt, Akalın, "Tarihin Dönemecinde Bir Diplomat: Selim Sarper", **Mülkiye Dergisi**, C.XXIX, Sayı: 249 (2005), s. 50.

¹⁸ **The New York Times**, 4 Haziran 1960, s. 3.

¹⁹ Metin Tamkoç, **The Warrior Diplomats**, University of Utah Press, Salt Lake City, 1976, s. 354.

²⁰ Tamkoç, **A Bibliography on....**, s. 234-235 ; **Dışişleri Bakanlığı 1967 Yılı Raporu**, Haz: Hamid Aral, Ankara, 1968, s. 159.160.

Müşir Zeki Paşa'nın yeğenidir.²¹ Kâmuran Hanım İsmet İnönü'nün kızı Özden Toker'e vermiş olduğu mülakatta, Selim Sarper'le evlendikleri zaman ailelerinin 80 yıldır birbirlerini yakından tanıdığını söylemiştir.²²

İki dost aile bir araya geldikçe Selim Sarper'in Almanya'da geçirdiği süre zarfındaki maceraları konuşma konusunu oluşturmaktaydı. Bunların başlıcasını Sarper'in düelloları oluşturunuyordu. Selim Sarper'in annesi, oğlunun aldığı kılıç yaralarını²³ ve muzipliklerini anlatırken, Kâmuran Hanım da bunları ilgiyle dinliyordu.²⁴

Kâmuran Hanım mülakatın devamında ise Selim Sarper'le olan evlilik sürecini şöyle anlatmıştır:

“...Haydarpaşada büyük bir yangın oldu. Bir çokları gibi Fuat Paşa ailesinin de evleri yandı. Göztepeye taşındılar. Genç kız Erenköy Lisesine devana ediyordu. Bir gün sınıfta arkadaşlarıyla şakalaşırken, bir muavin kapıyı açtı: "Kâmuran Fuad, sizi Müdüriyetten istiyorlar dedi. Genç kız üzerine çeki düzen verdi, açık kumral saçlarının sol yanağının altından sarkan iri buklesini düzeltti ve dimdik Müdüriyete girdi. Ancak başmuavin, "size bir ziyaretçi var" dedikten sonradı ki bir kösedeki duran uzun boylu, mavi gözlü gencin farkına vardı. Bir kaç senedir görmemesine rağmen hemen tanıdı: "Selim Ağabey!" Biran evvelki azar işitme korkusunu unutmuş, mutebessim ilerlemişti. Muavin izah etti. Selim bey Almanyadan yeni dönmüştü. Ailesi Fuat Paşalarının

²¹ **Milliyet**, 20 Mart 1997, s. 20. ; Müşir Zeki Paşa (1849-1914), Sultan II. Abdülhamit döneminin en öne çıkan devlet adamlarından birisidir. II. Abdülhamit döneminde Tophane Müşirliği ve Askeri Mektepler Nazırlığı gibi önemli görevler üstlenmiştir. Müşir Zeki Paşa bu vasıflarının yanında ilmi kişiliğiyle de ön plana çıkan bir devlet adamıydı. İngilizce, Almanca ve Fransızca bilen Müşir Zeki Paşa'nın döneminde Askeri Mektepler oldukça ilerlemiştir. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına kadar vazifelerini sürdürmüş Müşir Zeki Paşa'nın Meşrutiyetle beraber rütbesi alınmıştır. Önce Büyükada'ya, sonra da Rodos'a sürülmüş, 1914 yılında da vefat etmiştir. “Zeki Paşa- Biyografya” <https://www.biyografya.com/biyografi/3439> , Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2021.

²² Özden Toker, “Sarperlerin Hikâyesi”, **Akis**, Yıl: 8, Cilt: XXI, Sayı:362 (Haziran 1961), s. 23.

²³ Selim Sarper'in almış olduğu kılıç yaraları ile işaret edilmek istenen nokta şudur: Sarper, bu yaraları “Mensur” adı verilen ve Almanlara özgü geleneksel kılıç savaşlarından (Düello) almıştır. Asil düellonun bir türü olarak değerlendirilen Mensur, 16. yüzyılda Almanya'da gençler arasında, özellikle de öğrenci toplulukları arasında yaygın olarak görülmekteydi. Bu düellolardan alınan yaralar, “Smite (German Schmiss)” olarak adlandırılıyordu ve Alman toplumunda özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın ilk yarısında bir onur nişanı olarak görülmüştür. Ayrıca bu tür kılıç yaraları, II. Dünya Savaşı sırasında Alman Subayları arasında da görülmekteydi. Bkz. “The Traditional German Sword Fighting Art Called Mensur”, <https://www.dannydutch.com/post/the-traditional-german-sword-fighting-tradition-called-mensur>, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2022. Sarper'in de bu düellolardan almış olduğu yara izini yüzünde taşıdığı düşünüldüğünde, onun Alman ekolünün etkisi altında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

²⁴ Toker, **a.g.m.** s. .24.

adresini yangından sonra kaybetmiş, oğullarını Kâmuran hanımların nerede oturduklarını öğrenmek için mektebe yollamışlardı...”²⁵

Bu hikâye sonrası, Selim Sarper’in Fuat Paşa’nın evini bulmasından bir hafta sonra Kâmuran Hanım’la nişanlanmışlardır. Evlilik için ise Kâmuran Hanım’ın okulunu bitirmesi beklenmiştir. Çift 1924’ün Sonbaharında Adana’da evlenmişlerdir. Evlendikleri zaman Selim Sarper 26, eşi Kamuran Hanım ise 17 yaşındaydı. Selim Sarper Adana’da bulunduğu süre zarfında gazetecilik de yapmıştır.²⁶

Selim Sarper ile eşi Kâmuran Hanımın evliliklerinden Ülker ve Ayşe adlarında iki kız çocukları olmuştur.²⁷

Selim Sarper, 1925 yılında Şark İstiklal Mahkemesi Zabıt Kâtibi olacaktır. Bu olayın gelişimi ise şu şekildedir: 4 Nisan 1925’te Ankara’dan Diyarbakır’a doğru yola çıkan Şark İstiklal Mahkemesi Heyeti, 16 Nisan 1925’te Adana’ya varmıştır. Heyet Adana’ya vardığında Diyarbakır’a giden iki yoldan hangisini seçmenin doğru olacağını tespit etmek için üç gün Adana’da kalacaktır. Heyet üç günlük zaman zarfında mahkeme kaleminin kâtip kadrosunu tamamlama girişiminde bulunmuştur. Bu girişim neticesinde iki genç bulunmuştur. Bu gençlerden birisi de Selim Sarper’dir. O dönem Adana’da askerliğini bitirmek üzere olan Selim Sarper, bu olay neticesinde Şark İstiklal Mahkemesi Zabıt Kâtibi olmuştur.²⁸ Böylece Selim Sarper, almış olduğu hukuk öğrenimini ilk kez uygulama fırsatını da yakalamıştır.

²⁵ Aynı Yer.

²⁶ **A.g.m.** , s. 24-25.

²⁷ Selim Sarper, 1947-1957 yılları arasında BM Türkiye Daimi Baş Delegatesi olarak ABD’de görev yapmıştır. Büyük kızı Ülker Hanım 1925, küçük kızı Ayşe Hanım ise 1939 doğumludur. Bkz. Osman Nebioğlu, **Türkiye’de Kim Kimdir 1961-1962**, Nebioğlu Yayınları, İstanbul,1962, s.538. Selim Sarper’in kızları kendisinin Birleşmiş Milletler Daimi Başdelegeliği zamanında ABD’de eğitim almışlardır. Kızlarından Ülker Hanım Allentown’daki Cedar Crest Koleji’nden mezun olmuştur. Diğer Kızı Ayşe Hanım, Bayside Lisesi’ne gitmiş, Spence Okulu’ndan mezun olmuştur. Bkz. **The New York Times**, “A Symbol of Continuity; Selim Sarper”, 4 Haziran 1960, s. 3. ; Selim Sarper’in kızı Ayşe Hanım, Dışişleri eski Bakanlarından Osman Olcay ile evlenmiştir. Osman Olcay, 1969’da NATO Genel Sekreter I. Yardımcısı olarak görev yapmıştır. I. Nihat Erim Hükümeti döneminde ise 29 Mart 1971-11 Aralık 1971 tarihleri arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Bkz. **Milliyet**, 20 Mart 1997, s. 20. ; “Sayın Osman Esim Olcay’ın Özgeçmişi” https://www.mfa.gov.tr/sayin-osman-esim-olcay_in-ozgecmisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2021.

²⁸ Ahmet Süreyya Örgüvren, **Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklâl Mahkemesi**, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 89-91.

Selim Sarper, eşinin anlatmış olduklarına göre, gençliğinde sportif bir insan olarak biliniyordu. Sarper, eskrim ve atletizm gibi sporlar yapmış, ata binmiştir. Ayrıca ava da meraklıdır.²⁹

Kâmuran Sarper'in Özden Toker'e anlattıklarına göre, Selim Sarper neşeli bir aile reisi portresi çizmektedir. Kâmuran Sarper'e göre "eşinin en büyük vasfı insan sevgisidir." Eşinin "eski ve vefalı bir dost" olduğunu, kötülüğe ise iyilikle karşılık verme taraftarı olduğunu söylemektedir. Büyüklerine ve yanında çalışanlara ise eşit ve nazik davrandığını belirtmektedir.³⁰

Kâmuran Hanım, Selim Sarper'in aile hayatına düşkün olduğunu ve en iyi dinlendiği yerin evi olduğunu belirtmektedir. Eve gelir gelmez eşini ve kızlarını görmek istediğini, ayrıca büyük kızı Ülker'den on iki yaş küçük olan Ayşe'nin daha müsamahalı büyütüldüğünü vurgulamaktadır. Eşinin ifadesiyle Selim Sarper, "işinde olduğu gibi evinde de hiç teferruatla uğraşmaz, işlerinin idaresiyle eşi meşguldür."³¹

Yukarıda görüldüğü üzere, Selim Sarper'in aile hayatı ve eğitimi hakkında bilgiler verilmiştir. Tezimizin bundan sonraki bölümlerinde ise, Selim Sarper'in Türk Siyasi hayatındaki rolü ve bu çerçevede siyasi faaliyetleri ele alınacaktır. Buradan hareketle "Türk Siyasi Hayatında Selim Rauf Sarper ve Faaliyetleri" adlı tezde; Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yadsınamaz önemde bir yere sahip olan, Büyükelçilik ve Dışişleri Bakanlığı görevlerinde bulunan, ayrıca parlamenter olarak TBMM'de görev alan Selim Sarper'in siyasi faaliyetlerinin tüm yönleriyle ortaya konulması amaçlanmaktadır. Selim Sarper'in Türk dış politikasının gelişimi açısından oldukça hassas dönemlerde Büyükelçilik ve Dışişleri Bakanlığı görevlerini üstlenmiş olması, bu konunun seçilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu çalışma ile Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında bir boşluğun doldurulmaya çalışılması hedeflenmektedir. Zira mevcut literatürde yapılan taramada, bu konunun yeterince araştırılmamış olduğu gözlemlenmiştir.

Selim Sarper hakkında bir literatür taraması yapıldığında, Cüneyt Akalın tarafından yazılan "Tarihin Dönemecinde Bir Diplomat: Selim Sarper"³² başlıklı bir

²⁹ Toker, **a.g.m.** , s. 25.

³⁰ Aynı Yer.

³¹ Aynı Yer.

³² Akalın, **a.g.m.** , s. 49-61.

makale dışında başka bir monografik çalışmaya rastlanılamamıştır. Cüneyt Akalın, on iki sayfadan oluşan makalesinde, Selim Sarper'in eğitim hayatının yanı sıra Matbuat Umum Müdürlüğü ve Moskova Büyükelçiliği dönemleri hakkında bilgi vererek değerlendirmelerde bulunmuştur. Ayrıca, Sarper'in Birleşmiş Milletler'deki görevinden kısaca bahsetmiş, daha sonra Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği ve Dışişleri Bakanlığı dönemleri hakkında bilgi vermiştir.

Tarafımızca hazırlanan bu Yüksek Lisans Tez çalışmasında, daha önce kullanılmamış kaynaklardan da yararlanılarak Selim Sarper'in diplomatik ve siyasi hayatının bütün yönleri irdelenmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili daha önce böylesine kapsamlı akademik bir çalışmanın yapılmadığı göz önüne alındığında, bu özelliği tezimizin orijinalitesini oluşturmaktadır.

Dört bölümden oluşan bu tez çalışmasının ilk bölümünde “Selim Sarper'in Devlet'teki ilk görevleri (1899-1944)” ele alınmıştır. Bu bölümde Selim Sarper'in ailesi, eğitimi, Dışişleri Bakanlığı'ndaki ilk görevleri ve Matbuat Umum Müdürlüğü dönemindeki faaliyetleri incelenmiştir. Bu bölüm hazırlanırken Selim Sarper hakkında Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nden ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nden elde edinilen belgelerden faydalanılmaya özen gösterilmiştir. Ayrıca Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü dönemine (1940-1944) ilişkin Salt Araştırma Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi'nde yer alan belgelerden faydalanılmıştır.

“Selim Sarper'in Büyükelçilik Dönemi (1944-1960)” başlığını taşıyan ikinci bölümde; Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği (1944-1946), Roma Büyükelçiliği (1946-1947), Birleşmiş Milletler Nezdinde Türkiye Daimi Başdelegeliği (1947-1957) ve NATO nezdinde Türkiye Daimi Delegeliği (1957-1960) dönemlerindeki faaliyetleri arşiv belgelerinden ve basından yararlanılarak irdelenmiştir. Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği dönemini konu alan alt başlıkta, Türk Diplomatik Arşivi'nden elde edilen belgelerden azami ölçüde yararlanılmaya çalışılmıştır. Roma Büyükelçiliği dönemini konu alan alt başlıkta ise, Dışişleri Bakanlığı'nca İtalya'ya ilişkin belgeler henüz tasnif edilmemiş olduğu için Türk Diplomatik Arşivi'nde yer alan bu belgelerden faydalanılamamıştır. Bununla birlikte bu arşivde, Selim Sarper'in Roma Büyükelçiliği dönemine rastlayan Türk-Sovyet ilişkileri hakkında az sayıda da

olsa belgeye rastlanmış ve çalışmada bunlara yer verilmiştir. Dolayısıyla Roma Büyükelçiliği dönemindeki faaliyetleri, genellikle ulusal basına yansıyan haberler ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Selim Sarper'in Büyükelçi düzeyinde en uzun süre görev yaptığı yer olan Birleşmiş Milletler Daimi Başdelegeliği'ne ilişkin alt başlıkta ise, hem Türk Diplomatik Arşivi'nden elde edinilen belgelerden hem de ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan "Foreign Relations of the United States" (FRUS) serilerinde Selim Sarper hakkında elde edinilen resmi belgelerden faydalanılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde "Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı dönemi (1960-1962)" ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin ardından Milli Birlik Komitesi üyelerinin Dışişleri Bakanlığı'na atanması için neden ısrarla Sarper adı üzerinde durdukları açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'na atanmasına ilişkin iç ve dış tepkilere de yer verilmiştir. Bununla beraber üçüncü bölümün ana konusunu Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı döneminde yaşanan dış politika gelişmeleri oluşturmuştur. Bu bağlamda, Sarper'in bakanlığı döneminde Türkiye'nin ABD, SSCB, Yunanistan ve Orta Doğu ülkeleriyle ilişkileri incelenmiştir. Tüm bunlar açıklanmaya çalışılırken Sarper'in 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları'ndan (2 Haziran 1960- 16 Kasım 1961) ve TBMM'de yaptığı konuşmalardan yararlanılarak, olayların gelişim sürecindeki rolünün gün ışığına çıkarılması hedeflenmiştir. Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı döneminin (28 Mayıs 1960-16 Mart 1962) en önemli özelliği, bir geçiş hükümeti olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle, Milli Birlik Komitesi üyelerinin odak noktalarını iç politikaya yoğunlaştırmış olmaları, Selim Sarper'e Türk dış politikasını yönlendirmesi konusunda inisiyatif sağlamıştır. Ayrıca en az Dışişleri Bakanlığı'na atanışı kadar, karmaşık bir konu olan istifası için de ayrı bir alt başlık ayrılmış ve bu süreç detaylandırılmıştır.

Dördüncü ve son bölümde ise, "Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı Sonrası Siyasi Faaliyetleri" incelenmiştir. İki başlıkta incelenen bu bölümün ilk başlığında, Selim Sarper'in "Dışişleri Bakanlığı Sonrası XII. Dönem Milletvekili Olarak Faaliyetleri (1962-1965)" ele alınmıştır. Her ne kadar Selim Sarper, 16 Mart 1962'de Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etse de siyasi hayatında bir kesinti olmamış ve CHP

İstanbul Milletvekili olarak görev yapmaya devam etmiştir. Selim Sarper'in XII. Dönem Milletvekili olarak en çok göze çarpan faaliyeti ise, Türk Parlamento Heyeti'nin bir üyesi olarak yer aldığı Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'ndeki (1963-1965) Kıbrıs Sorunu'na ilişkin girişimleridir. Sarper'in bu girişimleri, bir yandan Avrupa Konseyi tutanaklarından, diğer yandan Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tutanaklarından yararlanılarak incelenmiştir. Dördüncü bölümün son başlığında ise, "Selim Sarper'in XIII. Dönem Milletvekilliği (1965-1968)" irdelenmiştir. Her ne kadar XIII. Dönem Milletvekilliği 1965-1969 yılları arasını kapsıyor olsa da Sarper'in 1968 yılında vefat etmesinden ötürü başlığın bu şekilde konulması uygun görülmüştür. Bu alt başlıkta, Selim Sarper'in ABD ile yapılan ikili anlaşmalara ilişkin Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmalara yer verilerek bu anlaşmalar hakkındaki düşünceleri değerlendirilmiştir. Ayrıca, Başbakan Süleyman Demirel'in yurtdışına yaptığı resmi ziyaretlere eşlik eden Sarper'in bu seyahatlere ilişkin izlenimlerine yer verilmiştir. Ne var ki, sağlık sorunlarının artmış olması, ikinci dönem milletvekilliğinde daha aktif bir şekilde politika yapmasına engel olmuştur.

Sonuç olarak bu tez çalışmasında, Türk Diplomatik Arşivi'nde yer alan yeni yayınlanmış belgelere dayanarak onun diplomatik ve siyasi faaliyetleri hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır. Ayrıca çeşitli yabancı arşiv belgelerinden de faydalanılarak bir diplomat ve siyasetçi olarak oynamış olduğu rolün ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu tez çalışmasında, sıkça yararlanılan kaynaklar arasında ikinci elden kaynakların yanı sıra süreli yayınlar da bulunmaktadır. Sarper'in önemli başkentlerde Büyükelçilik görevi yapmış olması, onun ulusal ve uluslararası kamuoyunda adının sıkça duyulmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Sarper hakkında hem ulusal hem de uluslararası basında yer alan çokça habere erişilebilmiştir.

Bu Yüksek Lisans Tezi, Selim Sarper'in Türk siyasi hayatındaki yerini akademik düzeyde, yeni arşiv belgelerinin ışığında irdeleyen bir biyografi çalışması niteliği taşımaktadır. Bu çalışma ile Türkiye Cumhuriyeti devletinde önemli görevler üstlenmiş olan, II. Dünya Savaşı sırasında ve Soğuk Savaş'ın etkisinin en çok hissedildiği bir dönemde Büyükelçilik yapmış, daha sonra da Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuş bir devlet adamının Türk kamuoyuna tanıtılması amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SELİM SARPER'İN DEVLETTEKİ İLK GÖREVLERİ (1899-1944)

A. Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'na Katılması ve Bakanlıktaki İlk Görevleri (1927-1940)

Selim Sarper 17 Nisan 1927'de Hariciye Vekâleti'nde mütercim olarak göreve başlamıştır.³³ Bu tarihten itibaren Selim Sarper'in otuz yılı aşkın sürecek olan diplomatlık kariyeri başlamıştır.

Selim Sarper 1928 yılında Sovyetler Birliği'ne bağlı Odessa kentine Konsolos Muavini olarak atanmıştır.³⁴ Böylece Odessa kenti, Selim Sarper'in Hariciye Vekâleti'ndeki ilk yurtdışı görev yeri olmuştur.

Selim Sarper'in Odessa'ya atandığı sırada Türk-Sovyet ilişkilerinin nasıl seyrettiği hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır. Kamuran Gürün, 1925-1933 yılları arasında Türk-Sovyet ilişkileri bakımından bir zirve noktası olarak tanımlamaktadır.³⁵ Bu dönem zarfında imzalanan Türkiye-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık antlaşması nedeniyle ilişkilerde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.³⁶ Türkiye, 1928 Mart'ında SSCB'nin isteğiyle Milletler Cemiyeti Silahsızlanma Konferansı'na davet edildi.³⁷ SSCB ve Türkiye bu toplantılarda yakın işbirliklerini sürdürdüler. Savaşın “bir milli siyaset aracı olarak kullanılmamasını öngören 27 Ağustos 1928 tarihinde imzalanan Briand-Kellog Paktına,” önce SSCB 31 Ağustos 1928 tarihinde sonra da Türkiye 8 Eylül 1928 tarihinde katılmışlardır.³⁸ Görüleceği üzere Selim Sarper, ilişkilerin bu kadar sıcak olduğu bir ortamda SSCB'de görevine başlamıştır.

³³ **Ulus**, 30 Eylül 1944, s.2.

³⁴ “Sayın; Selim R. Sarper'in Özgeçmişi” http://www.mfa.gov.tr/sayin_-selim-r_-sarper_in-ozgecmisi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 15.01.2021)

³⁵ Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, s. 118.

³⁶ Türkiye ile SSCB arasında 17 Aralık 1925'te Paris'te Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye'nin SSCB ile böyle bir antlaşma imzalamasının en önemli nedeni, İngiltere ile yaşadığı Musul sorununun 16 Aralık 1925'te aleyhine sonuçlanmış olmasıdır. Bkz. Erel Tellal, “SSCB'yle İlişkiler (1923-1939)”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 315.

³⁷ Tellal, **a.g.m.**, s. 317.

³⁸ Gürün, **Türk-Sovyet....**, s. 123.

Selim Sarper 1929'da Moskova Büyükelçiliği III. Kâtipliği görevine tayin edilmiştir. Selim Sarper'in Hariciye kariyeri hakkındaki ilk resmi kayıtlara Moskova Büyükelçiliği III. Kâtipliği döneminden ulaşılmaktadır. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nden elde edinilen ilk kayıtlar Selim Sarper'in harcırah ve maaşları hakkındadır. Bu bilgiler, aynı zamanda Cumhuriyetin ilk dönemlerinde diplomatik kariyer memurlarının yaşantılarını yansıtmaları bakımından da değerlidir.

3 Ekim 1929 tarihli belgede Selim Rauf Bey, Odessa'dan Moskova'ya gidiş ve dönüşü sırasında yapmış olduğu harcamalar hakkında iki nüsha izahatta bulunmuştur. Bu nüshanın bir örneği aşağıdadır:

<u>“Ruble</u>	<u>Kp.</u>	
5		Evden İstasyona Otomobil Ücreti
5		Eşyanın Evden İstasyona Nakli
3	50	İstasyonda Eşyanın Hamaliyesi
48	50	Birinci Yataklı Tren Ücreti
22		Eşyanın Tren Nakliye Ücreti
4		Eşyanın İstasyondan Eve Nakli
3		Eşyanın İstasyondan Hamaliyesi
91	00	<u>Ruble Olarak Yekun</u>

<u>Lira</u>	<u>Kuruş</u>	
24	00	5-7 Ağustos 1929 üç günlük sekizer liradan yevmiyem

Seyyahat ettiğim tarihte Maliye Vekâleti Celilesince Muayyen kurs mucibince, (1 Lira=1,20 R.) üzerinden (91/1, 20= 75,08) 91 Ruble 75 Lira 8 Kuruşa müsavi olduğundan, Odesadan Moskovaya azimet masrafım olan 75 Lira 8 Kuruşla

24 liradan ibaret yevmiyemin mecmuu olan 99 Lira 8 kuruşun bittahvil, Türkiye İş-Bankası İstanbul Şubesindeki 60293 numaralı İngiliz hesabı carime havale edilmesine müsaade buyurulmasını arz ve istirham eylerim Efendim Hazretleri.

Moskova, 2 Teşrinievvel 1929

Moskova Büyükelçiliği

3 üncü kâtibi

(Selim Rauf)³⁹

Selim Rauf Bey, hakkında göze çarpan ikinci belge 4 Şubat 1930 tarihli dir. Bu belge Selim Rauf Bey'in Odessa'dan Moskova III. kâtipliğine tayini dolayısıyla yaptığı masrafların kayıdır. Bu belgede Selim Rauf Bey kendisi, eşi, çocuğu ve hizmetçisi için yapılan masrafları Hariciye Vekâleti'ne bildirmiştir.⁴⁰

Selim Rauf Bey, 1931 yılında da Hariciye Vekâleti Özel Kalem Müdürlüğü'nde II. Kâtip olarak görev almıştır. 1933 yılında ise Yunanistan'a Gümülcine Konsolosu olarak tayin edilmiş ve burada iki sene görev yapmıştır.⁴¹ Gümülcine, Sarper'in Konsolos olarak görev aldığı ilk şehirdi. O dönem, Dışişleri Bakanlığı Teşkilatlanmasına göre, konsolosluklar dörde ayrılıyordu. Bunlar; "Başkonsolosluklar, 1. Sınıf Konsolosluklar, 2 Sınıf Konsolosluklar ve Muavin Konsolosluklardır." Atina ve New York gibi yerler Başkonsoloslukken, Sarper'in görev aldığı Gümülcine, 2. Sınıf Konsolosluk olarak nitelendirilmiştir.⁴² Gümülcine Konsolosluğu görevini yürüttüğü zaman zarfında terfi de almıştır. Onuncu derece memurlardan olan Selim Rauf Bey, 10 Aralık 1933 tarihinde Dokuzuncu dereceye terfi etmiştir.⁴³

Selim Sarper'in 1933-1935 yılları arasında, Yunanistan'da Gümülcine Konsolosu olarak görev yaptığı dönemde, Türkiye- Yunanistan ilişkileri oldukça

³⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.36000.142228.45. 3 Ekim 1929.

⁴⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.36000.142228.47. 5 Şubat 1930.

⁴¹ "Sayın; Selim R. Sarper'in Özgeçmişi" http://www.mfa.gov.tr/sayin_-selim-r_-sarper_in-ozgecmisi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 15.01.2021)

⁴² Kemal Girgin, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 132.

⁴³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30.11.1.0.83.44.10. 10 Aralık 1933.

sıcaktı. 12 Ocak 1934 tarihinde Venizelos'un Atatürk'ü, Nobel Barış Ödülüne aday göstermesi ilişkilerin ne denli gelişmiş olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Sarper'in Gümülcine Konsolosu olarak görev aldığı dönemde Türkiye-Yunanistan ilişkileri bakımından yaşanan en önemli gelişmelerden birisi de 9 Şubat 1934'te Atina'da Balkan Antantı'nın imzalanmasıdır. Bu paktta; Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya yer alıyordu. Türkiye adına Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın imza attığı antlaşmanın ilk maddesi şöyleydi: "Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya, kendilerinin tüm Balkan sınırlarının güvenliğini, karşılıklı olarak güvence altına alırlar."⁴⁴ Paktın amacı, Bulgaristan ve Arnavutluk'un revizyonist hedeflerinin dikkate alınarak, Balkanlar'da o dönemki mevcut durumun korunmasıydı. Türkiye ise, Balkan Antantı'nı İtalya'ya karşı bir ortak güvenlik sistemi olarak görmüştür. İtalya Başbakanı Mussoli'nin Akdeniz'deki hedefleri ve yaptığı konuşmalarda "Küçük Asya" vurgusu yapması, Türkiye'yi endişeye sevk eden bir gelişmeydi.⁴⁵ Bununla beraber İtalyan basınının bu antantı sert bir şekilde eleştirmiş olmaları, İtalya'nın duyduğu rahatsızlığı göstermesi bakımından önemlidir. İtalya, müttefikleri olan Arnavutluk ve Bulgaristan'ın Balkan Antantı'na katılmalarını engelleyerek, Balkanlar'daki statükonun korunmasını öngören bu anlaşmadan duyduğu memnuniyetsizliği göstermekteydi⁴⁶

Selim Sarper, 1935 yılında ilk görev yeri olan Odessa'ya bu sefer Konsolos olarak geri dönmüş ve iki sene burada görev yapmıştır. Önceki görev yeri Gümülcine, Dışişleri Bakanlığı Teşkilatınca 2. Sınıf Konsolos olarak nitelendirilmişken, Odessa ise 1. Sınıf Konsolosluktu.⁴⁷ Böylece, Sarper'in konsolos olarak kıdem atladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Selim Rauf Bey'in Odessa Konsolosu olarak tayin edilme sürecini Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'ndeki belgelerden takip edebiliyoruz. 17 Ağustos 1935 tarihinde Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın, Selim Rauf Bey için

⁴⁴ Bilal N. Şimşir, **İlk Dönem Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler (1878-1946)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 262.

⁴⁵ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965**, İmge Kitabevi, Ankara, 2018, s. 23-24.

⁴⁶ Aptülaha Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika ilkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 268.

⁴⁷ Girgin, **Hariciye Tarihimiz...**, s. 132.

Sovyetler'den agreman⁴⁸ istediğini Hariciye Vekâleti'ne bildiren bir yazı göndermiştir. Büyükelçi Apaydın, Sovyet Komiser Muavini Krestiniski'nin esas itibariyle Selim Rauf Bey'i uygun bulduğunu, ancak usulen Krestininski'nin Sovyet hükûmetine sorup, uygun cevabının alınılmasını bekleneceğini belirtmiştir.⁴⁹

Odessa Konsolosluğu'na tayin edilme sürecinde Selim Rauf Bey'in gelecekteki görev alanını da ilgilendiren bir talimat önemlidir. Hariciye Vekâleti, 19 Ağustos 1935 tarihinde "SSCB'deki bazı konsoloslarımızın mahalli hükûmetler nezdinde siyasi girişimde bulunmamaları gerektiği konusunda yapılan uyarı" başlıklı bir talimat göndermiştir. Hariciye Vekâleti'nce SSCB'deki Türk konsolosluklarının yetkileri dışında mahalli hükûmetler nezdinde siyasi girişimlerde bulunmasının iki ülke makamları arasında yanlış anlamalara yol açabileceği, dolayısıyla iki devlet arasındaki dostluk ilişkilerine uygun olmayacağı vurgulanmıştır. Konsolosların herhangi bir siyasi girişimde bulunmaları gerektiğinde ise bu durumu bağlı oldukları Moskova Büyükelçiliği'ne bildirmeleri ve oradan gelecek talimata göre hareket etmeleri önemle tavsiye edilmiştir.⁵⁰

Bu talimat bir yandan, Selim Sarper'in Odessa'daki Konsolosluk görevine başlamadan önce yetkilerinin sınırlarını göstermesi bakımından, diğer yandan iki ülke arasındaki ilişkilere zarar verilmemesi konusunda Türk Dışişleri Bakanlığı'nın hassasiyetini gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

6 Eylül 1935 tarihinde Selim Sarper için SSCB tarafından agreman verilmesiyle birlikte Odessa'da Konsolosluk görevine başlaması için hiçbir engel kalmamıştır.⁵¹

Selim Sarper'in Odessa Konsolosluğu görevi sırasında "Halim Sabit Şibay'ın Emanet Paraları" başlığı adı altında Dışişleri Bakanlığı ile yazışmaları göze çarpmaktadır. 12 Şubat 1936 tarihli belgeye göre, tüccarlık yapan Halim Sabit

⁴⁸ Agreman bir ülkeye atanan bir elçinin, atandığı ülke hükûmeti tarafından kabul edildiğinin belirtilmesi anlamına gelmektedir. Devletlerin "ülkelerinde görev yapacak kişileri kabul edip etmeme hakkı vardır. Bu süreç işlenmesine agreman adı verilmektedir". Bkz. Faruk Sönmezoğlu vd, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s. 14.

⁴⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35521.139736.4. 17 Ağustos 1935.

⁵⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35521.139736.2. 19 Ağustos 1935.

⁵¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35521.139746.1. 6 Eylül 1935.

Şibay'ın, Rusya'ya ithal ettiği mallar neticesinde elde ettiği 135 bin Rubleyi 15 Haziran 1929'da Odessa Konsolosluğu'na kapalı ve mühürlü bir paket içinde emaneten bıraktığı ve bu emanetin Konsoloslukça reddedildiği ibareleri yer almaktadır. Bakanlık, Odessa Konsolosluğu'ndan bu paranın hangi tarihte bırakıldığı ve ne zaman reddedildiğine dair yazılı bir vesika talebinde bulunmuştur.⁵²

24 Şubat 1936 tarihinde Odessa Konsolosu Selim Sarper'den gelen cevaba göre, Halim Sabit Şibay'a ait Konsolosluğa bırakılan bir para kaydına rastlanılmadığı belirtilmiştir.⁵³

Odessa Konsolosu Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı'na "Halim Sabit Şibay'ın Emanet İddiası" başlığıyla 5 Nisan 1936'da yeni bir yazı göndermiştir. Sarper, incelenen emanet defterinin yanı sıra eski ve yeni vezne defterlerinde emanet paraya dair herhangi bir kayda rastlanmadığını bildirmiştir. Bununla birlikte 1935 Ocak ayında Odessa Konsolosluğu'nun Odessa Devlet Bankası'ndan Halim Sabit Şibay'ın bu bankadaki cari hesabına dair aktif ve pasiflerini gösteren bir listenin gönderilmesini istediğine dikkat çekmiştir. Sonuç olarak Selim Sarper, bankanın Halim Sabit Şibay'a ait bu listeleri gönderdiğini ve Konsolosluktaki dosyasında yer aldığını belirtmiştir.⁵⁴

17 Nisan 1936 tarihinde Dışişleri Bakanlığı, dilekçe sahibi Halim Sabit Şibay'a Konsoloslukta herhangi bir emanet kaydına rastlanılmadığı ve emanet reddi belgesine dair bir bilgiye de rastlanmadığını belirten bir yazı göndermiştir.⁵⁵

Burada bu olaya yer verilmesinin nedeni, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nde Sarper'in Konsolosluk yaptığı dönemlere (Gümölcine-Odessa-Berlin) ilişkin belgelerin oldukça az olmasından kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle, Sarper'in Konsolos olarak görev yaptığı bir zamanda faaliyetlerinin gün ışığına çıkarılması hedeflenmiştir.

19 Ekim 1936 tarihinde "Odessa limanına girişlerin yasaklanması hakkında verilen malumat" başlıklı bir belgeye rastlanılmaktadır. Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın, Odessa Konsolosluğu'ndan almış olduğu telgrafa göre, yabancı

⁵² T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35582.139255.9. 12 Şubat 1936.

⁵³ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35582.139255.6. 24 Şubat 1936.

⁵⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35582.139255.4. 5 Nisan 1936.

⁵⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35582.139255.1. 17 Nisan 1936.

konsolosların izin almadıkları müddetçe Odessa Limanı'na girmelerinin yasaklandığı bilgisini almıştır. Büyükelçi Apaydın, bu durumu Odessa'dan İspanya'ya giden harp malzemesinin tespit edilememesi gerekçesine bağlamaktadır.⁵⁶

Sarper'in Odessa Konsolosluğu dönemine (1935-1937) ilişkin eşi Kamuran Hanım'ın Özden Toker'e verdiği röportajda söyledikleri ilgi çekicidir. Selim Sarper'in eşi Kâmuran Hanım, ikinci Rusya dönemlerinin kendilerinde hiç de iyi bir intiba bırakmadığını söylemiştir. Bu iki sene zarfında eşinin bedenen ve ruhen çok yıprandığını söyleyen Kâmuran Hanım, Odessa'dan sonra Berlin'e atandıkları zaman eşini kimsenin tanıyamadığını belirtmiştir. Özden Toker de Kâmuran Hanım'ın kendisine göstermiş olduğu fotoğraflar sonrası, "Selim Beyin tecrit kampından çıkmış gibi bir hali" var demiştir.⁵⁷

Selim Sarper 19 Şubat 1937 tarihinde Odessa'dan Berlin Konsolosluğu'na atanmıştır.⁵⁸ Burada görev yaptığı dönemde kıdem derecesi de artmıştır. 25 Nisan 1938'de Sekizinci derece memurluktan yedinci dereceye yükseltilmiştir.⁵⁹ Bu göreve atanmasıyla birlikte Sarper, gençlik yıllarını geçirdiği ve eğitim aldığı ülke olan Almanya'ya geri dönmüştü.

Selim Sarper'in Berlin'de Konsolos olarak görev yaptığı dönemde, Türkiye ile Almanya arasında 26 Temmuz 1938 tarihinde bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Türkiye'nin ihraç ettiği mallar Alman pazarına kontenjan sınırlaması olmadan girmiştir.⁶⁰ Temmuz 1938'de Türkiye ile Almanya arasında imzalanan bir diğer anlaşma ise kredi anlaşmasıydı. Almanya, Türkiye ile 150 milyon mark değerinde bir kredi anlaşması imzalamıştı. Almanya'nın buradaki temel stratejisi, Türkiye'yi ekonomik olarak nüfuzu altına alabilmektir. Almanya, böylece Türkiye'yi Batılılardan ayırarak, İtalya ile birlikte oluşturduğu Berlin-Roma mihverine çekmeğe

⁵⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35054.138118.2. 19 Ekim 1936.

⁵⁷ Toker, **a.g.m.**, s. 23.

⁵⁸ Kararnameler (1 Mart 1937) **Resmi Gazete Sayı: 3542.**

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3542.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2020)

⁵⁹ Maliye ile Hariciye Vekaletlerine Ait Kararname (25 Nisan 1938) **Resmi Gazete, Sayı:3890.**
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3890.pdf> (Erişim Tarihi 15.01. 2021)

⁶⁰ Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2.B. , Ankara, 2013, s. 222.

çalışmıştır. Ancak, Türkiye'nin İtalya'yı öncelikli bir tehdit olarak görmesi, Almanya'nın bu çabalarını sonuçsuz bırakmıştır.⁶¹

Selim Sarper iki yıl süren Berlin Konsoloslugu görevinin ardından 1939 Temmuz'unda Romanya'da Bükreş Büyükelçiliği'nde Orta Elçilik Müsteşarlığı'na atanmıştır.⁶² Sarper'in Bükreş'teki görevi, önceki görev sürelerine kıyasla daha kısa sürmüştür. Selim Sarper kısa bir süre sonra merkeze çağrılmış, 21 Eylül 1939 tarihinde Matbuat Bürosu'nun Umumi Kâtipliği'ne getirilmiştir.⁶³

Sarper Merkeze çağrıldıktan sonra Hariciye Vekâleti'nde Bakan Özel Kalem Müdürlüğü gibi önemli bir görevi de üstlenmiştir.⁶⁴ Sarper'in bu görevi Şükrü Saraçoğlu'nun (1938-1942) Hariciye Vekilliği dönemine denk gelmektedir.

B. Matbuat Umum Müdürlüğü Dönemi (1940-1944)

1. Selim Sarper Öncesi Matbuat Umum Müdürlüğü'nün Durumu

Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü görevi öncesinde Türkiye'de basın durumundan genel hatlarıyla bahsedilecek olunursa, ilk önemli gelişmelerden birisi 1920 yılında yaşanmıştır. TBMM'nin açıldıktan sonra yapmış olduğu ilk kanunlardan birisi 7 Haziran 1920'de "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi" adlı teşkilat kanununun çıkarılması olmuştur. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi 1920'nin Aralık ayında Hariciye Vekâleti'ne bağlanmış ve 1931'de lağvedilmesine kadar varlığını sürdürmüştür.⁶⁵

1931 yılında Cumhuriyet döneminin ilk Matbuat Kanunu hazırlanmıştır. Bu kanun, hükümete ülke çıkarlarına ters düşen yayınları kapatabilme yetkisi tanıyordu.

⁶¹ Fahir Armaoğlu ve İsmail Soysal, "Türkiye'nin Hitler Almanyası ile İlişkileri (1933-1941), **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara (15-17 Ekim 1997)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 298.

⁶² **Ulus**, 16 Temmuz 1939, s. 2.

⁶³ "Kapaktaki Diplomat", **Akis**, 26 Eylül 1954, s.9.

⁶⁴ "Sayın; Selim R. Sarper'in Özgeçmişi" http://www.mfa.gov.tr/sayin_-selim-r_-sarper_in-ozgecmisi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 15.01.2020)

⁶⁵ O. Murat Güvenir, **2. Dünya Savaşında Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991, s. 59.

Bu kanun neticesinde ilerleyen yıllarda Matbuat Umum Müdürlüğü'nden gelecek bir telefonla gazeteler kapatılabilecekti.⁶⁶

1933 yılında “Dâhiliye Vekâleti’ne bağlı olarak Matbuat Umum Müdürlüğü” adıyla yeniden kurulmuştur. Kurumun başına ise Vedat Nedim Tör getirilmiştir.⁶⁷

1938 yılında yedi sene önce hazırlanan Matbuat kanununa eklemeler yapılmıştır. Böylece basını sınırlandıran kısıtlamalar daha da artırılmıştır.⁶⁸ Şöyle ki, gazete çıkaracaklarda aranılan vasıflar ve uyulması gereken kurallar somutlaştırılmıştır. Gazete çıkarmak için aranan vasıflar şunlardı: Türk olmak, yirmi yaş üstü olmak, yabancı bir devletin hizmetinde bulunmamak, yüksekokul veya lise muadili bir okul bitirmek. Gazete çıkarmak isteyenlerin uyması gereken kurallar ise şunlardır: Gazetenin siyasi olup olmadığı, hangi dil ve ne vakitlerde çıkacağı, sermaye sahiplerinin adı, nerede basılacağı ve matbaanın adı hakkında bilgi vermek.⁶⁹

Selim Sarper’in Matbuat Umum Müdürlüğü görevine atanmasından hemen bir hafta önce 22 Mayıs 1940 tarihinde kabul edilen “Başvekâlete bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü teşkiline ve vazifelerine dair kanun” ile kurum Başvekâlet’e bağlanmıştır.⁷⁰

Yaşanan bu gelişme Matbuat Umum Müdürlüğü’nün artan önemini göstermesi açısından son derece önemlidir. Kurulduğu ilk tarihten itibaren vekâletler aracılığıyla kontrol edilen bu kurumun Başvekâlet’e bağlanması, siyasal iktidar için artan önemini en net şekilde göstermektedir. Böyle bir gelişmenin yaşanmasının sebebi II. Dünya Savaşı koşulları ile yakından ilgilidir. Zira Matbuat Umum Müdürlüğü, II. Dünya Savaşı boyunca basının denetlenmesi açısından oldukça önem arz eden bir kurum olmuştur.

⁶⁶ Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan 21 Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.

⁶⁷ Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın**, Güven Matbaası, Ankara, 1971, s. 237.

⁶⁸ Nilgün Gürkan, **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 87.

⁶⁹ Bu maddelere daha kapsamlı bir şekilde ulaşabilmek için Bkz. Şapolyo, **a.g.e.**, s. 270.

⁷⁰ Resmi gazete Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun (28 Mayıs 1940) **Resmi Gazete, Sayı: 4520**. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4520.pdf> (Erişim Tarihi 24.02.2021)

2. Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü Görevine Getirilmesi

31 Mayıs 1940 tarihinde Matbuat Umum Müdürlüğü görevine Hariciye Vekâleti Orta Elçilik Müsteşarı Selim Sarper getirilmiştir.⁷¹ Selim Sarper bu görevi dört yılı aşkın süre yürütmüş ve II. Dünya Savaşı boyunca iç ve dış politikada öne çıkan siyasi figürlerden birisi olmuştur. Bu görevi Mayıs 1940'dan Ekim 1944'e kadar sürdüren Selim Sarper, özellikle II. Dünya savaşının etkisiyle basına yapılan baskılardan ötürü eleştiri oklarını üzerine çekmiştir.

II. Dünya Savaşı nedeniyle Matbuat Umum Müdürlüğü'nün önemi artmıştır. Kurumun başına Selim Sarper gibi diplomat kökenli bir kişinin getirilmiş olması ise, II. Dünya Savaşı boyunca özellikle dış basında yer alan haberlerin, yazıların vs. bir diplomat gözüyle değerlendirilmesi açısından önemli bir gelişmeydi.

Selim Sarper'den otuz sene sonra kendisi de bu görevi yürütecek olan gazeteci Orhan Koloğlu, Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü görevine getirilmesinin nedenini, onun Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yakın bir bürokrat olmasına bağlamaktadır. Koloğlu, İsmet İnönü'nün Atatürk'ün vefatının ardından kendi kadrosunu oluşturma çabasına giriştiğini ve bundan dolayı Sarper'in göreve getirildiğini belirtmektedir.⁷²

Selim Sarper bu göreve atandığı sırada, İsmet İnönü Cumhurbaşkanı idi (1938-1950). Kurumun bağlı olduğu Başvekâlet makamında Refik Saydam bulunuyordu (1939-1942). Hariciye Vekili de Şükrü Saraçoğlu idi (1938-1942).

Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürü olarak son derece önemli yetkileri olacaktır. Matbuat Umum Müdürlüğü'nün görev ve yetki alanları ise şu şekilde belirlenmiştir:

“a) Memleket içinde ve dışında siyasî, iktisadî, içtimaî ve harsî hareketler bakımından bütün neşriyatı takib etmek,

b) Memleket içinde ve dışında; millî siyaset ve menfaatlerimizi ihlâl matuf olabilecek propagandaları karşılamak, rejimin dahilî ve haricî siyaseti hakkında efkârı umumiyeiyi tenvir etmek ve icabına göre münasib göreceği vasıtaları kullanarak neşriyat yapmak ve yaptırmak,

⁷¹Kararnameler (4 Haziran 1940) Resmi Gazete, Sayı: 4526. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4526.pdf> (Erişim Tarihi 25.02.2021)

⁷² Akalın, a.g.m. , s. 51.

c) Millî ahlâk, haberlerin doğruluğu, yabancı tahrikât ve propagandalar, Devlet icraatının efkârı umumiyeğe lâyık oldukları ebat ve ehemmiyette arzı millî kültür ve Matbuat Kanunları bakımlarından iç neşriyatı;

Memleketlerin cihan siyasetindeki temayülleri, dahilî siyasetlerindeki tezahurları, Türkiye ile olan münasebetleri ve kültür hareketleri bakımlarından haricî neşriyatı takib eylemek;

d) Millî matbuatın inkilâb prensiplerine, Devletin umumî siyasetine ve memleket ihtiyaçlarına uygun olmasını temine çalışmak ve bunların meslekî inkişaf ve faaliyetleri için rehberlik etmek;... ”⁷³

Yukarıda adı geçen maddelerden de anlaşılacağı üzere, Matbuat Umum Müdürlüğü hem iç hem dış politikada ülkenin çıkarlarının basın yoluyla en iyi şekilde korunabilmesini hedeflemiştir.

3. Selim Sarper’in Faaliyetleri

Öncelikle Selim Sarper’in Matbuat Umum Müdürlüğü görevi sırasındaki faaliyetlerini değerlendirebilmek için Türkiye’nin II. Dünya Savaşı esnasında izlemiş olduğu dış politikadan bahsetmek gerekir. Zira II. Dünya Savaşı’nın etkisiyle iç politika ile dış politika barış zamanına kıyasla çok daha iç içe olmuştur. Bunun neticesinde basına verilen talimatların arttığı, savaş boyunca iktidarın belirlediği dış politika çizgisinin dışına çıkan gazetelerin de baskıya maruz kaldığı bir süreç yaşanmıştır.

1939 yılının Nisan ayında yaşanan Arnavutluk’un İtalya tarafından işgali, Türkiye’yi endişelendiren bir gelişmeydi. İtalyan yayılcılığı Türkiye tarafından tehdit olarak algılanıyordu. Türkiye, İtalyan yayılcılığının bir sonucu olarak savaş başlamadan önce ilk olarak 12 Mayıs 1939’da İngiltere ile bir ön anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmayı 23 Haziran 1939’da Fransa ile yapılan bir benzer anlaşma izlemiştir. Fransa ile yapılan anlaşmanın gecikmesinin nedeni ise Hatay sorunundan kaynaklanmaktaydı.⁷⁴

1 Eylül 1939 tarihinde Almanya’nın Polonya’yı işgali ile de II. Dünya Savaşı başlamıştır. 19 Ekim 1939’da Türkiye, Fransa ve İngiltere ile karşılıklı yardım

⁷³ Resmi gazete Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun (28 Mayıs 1940) **Resmi Gazete, Sayı: 4520**. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4520.pdf> (Erişim Tarihi 25.02.2021)

⁷⁴ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, C. I, B.3. , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 599-600.

antlaşması imzalamıştır.⁷⁵ Türkiye bu antlaşma ile birlikte savaşta taraf olmuştur. Altı önemle çizilmesi gereken nokta, Türkiye taraftır, ancak savaş dışıdır.⁷⁶ Türkiye'nin savaş boyunca izlediği dış politika ise, savaşın dışında kalabilmektir.⁷⁷ Dış Politikadaki karar alıcılar, stratejilerini tamamen savaşın dışında kalabilmek üzerine kurmuşlardı.⁷⁸ Türkiye'nin bu savaş dışı kalma politikası da İngiltere'nin başını çektiği Müttefik devletler lehine dayanan bir tutumdur.⁷⁹

Tarihçi Selim Deringil, İsmet İnönü'nün dış politikaya yaklaşımındaki en belirgin özelliğinin "temkinlilik" olduğunu belirtir.⁸⁰ İsmet İnönü, savaş boyunca yaşanan gelişmeleri değerlendirirken bu ilkeyi hep ön planda tutmuş ve Türkiye'yi savaş dışı tutabilmek için son derece ihtiyatlı bir politika izlemiştir.

Türkiye, imzalanan bu antlaşmanın neticesinde savaşın ilk iki yılında basına Müttefik devletler⁸¹ lehinde yayınlar yapılması talimatını vermiş, bu çizginin dışına çıkan gazeteler de cezalandırılmıştır. İktidar savaş boyunca basını kontrol aracı olarak da Matbuat Umum Müdürlüğü'nü kullanmıştır.

Matbuat Umum Müdürlüğü basına göndermiş olduğu talimatları, diğer vekâletler ve kamu kuruluşlarından kendisine gelen bilgiler doğrultusunda düzenlemiştir. Talimatlar kimi zaman Başbakan'ın imzası yoluyla gönderilirken, kimi zaman da gazetecilerin temsilcileri Ankara'ya çağrılarak nasıl bir yayın politikası izlemeleri gerektiği konusunda bilgilendirilmişlerdir. Basına gönderilen talimatlar ya telgraf aracılığıyla ya da telefon edilerek yapılmıştır.⁸²

⁷⁵ Bu antlaşmanın ikinci maddesine göre, Akdeniz'de bir Avrupa ülkesinin saldırısı durumunda, Fransa, İngiltere ve Türkiye'nin savaşa sürüklenmesi halinde karşılıklı yardım yapılacaktır. Daha açık bir şekilde anlatılmak istenirse, İtalya'nın Akdeniz'e saldırı gerçekleştirmesi halinde üç ülkeden biri saldırıya uğrayan ülkenin korunması adına eyleme geçerse savaş başlamış olacak ve yardımlaşma yapılacaktır. Bkz. Soysal, **a.g.e.**, s. 603.

⁷⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, B.18. , İmge Kitabevi, Ankara, 2009. s. 146-147.

⁷⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 366.

⁷⁸ Selim Deringil, **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, B.4. , İstanbul, 2011, s.1.

⁷⁹ Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu" (1939-1945), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 393.

⁸⁰ Deringil, **a.g.e.**, s.47.

⁸¹ II. Dünya Savaşı'nda Müttefik Devletleri, İngiltere, Fransa, ABD ve SSCB oluştururken, Mihver Devletler ise Almanya, İtalya ve Japonya idi. Bkz. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, C. I, 3.B. , İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 120-136.

⁸² Güvenir, **a.g.e.**, s. 84-85.

Savaş boyunca basın organları iki yolla kapatılmıştır. Bunlardan birincisi, Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesinin vermiş olduğu yetkiye göre, İcra Vekilleri Heyeti tarafından gerçekleştirilen kapatmalardır. İkinci yol ise, Örfi İdare Kanunu'nun vermiş olduğu yetkiyle sıkıyönetim komutanlığınca gerçekleştirilen kapatmalardır.⁸³

Savaş yıllarında iktidar, basına kendi direktifleri doğrultusunda yayın yaptırabilmek için önce talimatlar yayınlamış, daha sonra uyarı mekanizmasını devreye sokmuş, tüm bunlardan sonuç alınamadığı durumlarda da basın organlarını kapatmıştır.⁸⁴ Bu açıdan dönemin başvekili Refik Saydam'ın Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'e göndermiş olduğu yazı önemlidir:

“...Evvela dikkat nazarları çekilerek dinlemedikleri takdirde kapatmak suretiyle cezalandırmak sistemi ilk saftaki tedbirler arasında görülmektedir...”⁸⁵

Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü dönemi (1940-1944) baskı ve sansürün oldukça fazla olduğu bir dönemdi.⁸⁶

Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü görevi esnasında basın ve gazeteciler üzerinde bırakmış olduğu izlenim, dönemin bizzat görgü tanıkları tarafından yapılan değerlendirmelerle aşağıdaki satırlarda yer almaktadır.

Gazeteci Hıfzı Topuz 1939-1945 yılları arası Türkiye'de basının durumunu şu şekilde özetlemiştir:

“...1940 Kasımında İstanbul bölgesinde sıkıyönetim ilân edilecektir. Artık savaş bitene kadar Hükümetin sınırsız yetkileri vardır. Basın özgürlüğünün hiç lâfı olmaz bu dönemde. Bakanlar kurulu gerekli gördüğü anda dilediği gazeteyi, dilediği sürece kapatacaktır. Bu kararlar kesindir, ne Meclis karışır bunlara, ne de Danıştay. Kararı Basın Genel Müdürlüğü telefonla bildirir gazetelere, o kadar. Gazete kapatılmıştır. Ondan sonra Başbakana mektuplar yazılır, Devlet Başkanının olgunluk gösterip gazeteleri af etmesi istenir. Günün birinde bu aflar çıkar. Gazetenin patronuna Gazeteni artık çıkarabilirsin denir, ve gazete yeniden çıkmaya başlar. Böyledir bu dönemin genel havası...”⁸⁷

⁸³ A.g.e. , s. 119.

⁸⁴ A.g.e. , s. 81.

⁸⁵ A.g.e. , s. 81.

⁸⁶ Vedii Evsal, **Gazeteciler Cemiyeti ve Kırk Yıl**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1987, s. 63,64.

⁸⁷ Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 162.

İşte Selim Sarper, Türkiye’de basın bu şekilde anıldığı bir dönemde Matbuat Umum Müdürü olarak görev yapmıştır. Bulunduğu konum itibarıyla basına uygulanan baskılardan dolayı çok büyük tepkiler çekmiştir.

Dönemin gazetecilerinden ve Yeni Sabah gazetesinde yazan Abbas Parmaksızoğlu’nun Selim Sarper hakkındaki anısı, Sarper’in Matbuat Umum Müdürü iken sahip olduğu gücü göstermesi bakımından önemlidir:

“Millî Şef, Güney Amerika’nın küçük ülkelerinden birinin elçisini kabul buyurmuştu. Olay bundan ibaretti ve hiçbir değeri yoktu. Fakat Millî Şef’e ait olduğundan koymazlık edilemezdi. Haber çok geç saatlerde, birinci sayfa hazırlandıktan sonra geldiği için üçüncü sayfaya koyduk... Ertesi gün aceleyle gazeteye çağrıldığımı ve telefonun elime tutuşturulduğunu hatırlıyorum. Karşı tarafta Basın Genel Müdürlüğü görevini yürüten Selim Sarper vardı. Millî Şef’e ait bir haberi nasıl bir cesaret ve hangi kötü maksat ile üçüncü sayfaya atışımızın hesabını soruyor, haşın ve tehdit dolu sesi ile bar bar bağıırıyordu. Gazetenin bir hafta, bir ay, üç ay, hatta süresiz kapatılması işten değildi. Geleceğimiz, hepimizin ekmek parası Sarper’in iki dudağı arasındaydı. Bu felaketi yediğimiz zılgıt ile atlattık fakat her zaman korku içinde çalıştık.”⁸⁸

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere, “Hepimizin ekmek parası Selim Sarper’in iki dudağı arasındaydı” vurgusu, Matbuat Umum Müdürlüğü’nün savaş yıllarında basın üzerinde kurmuş olduğu hâkimiyeti göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Tan gazetesini çıkaran ve bu gazetede yazarlık yapan Zekeriya Sertel ise, II. Dünya savaşı yıllarında basın üzerindeki baskıların iyice artırıldığını, gazetelerinin ise sudan sebeplerle kapatıldığını belirtmiştir. Bir gün Tan’ın kapatılmasının nedenini öğrenmek için Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper’in yanına giden Sertel, faşist ve komünist gazetelere dokunulmadığı halde neden Tan’ın kapatıldığını sormuştur. Sarper ise şu şekilde cevap vermiştir:

“Bunda anlamayacak ne var ki... Bak, ne faşistlerin, ne de komünistlerin gazetelerine dokunuyorum. Bunun manası şu: Bekliyorum ki, faşistler ve komünistler gazeteleri etrafında toplanıp kendilerini meydana versinler, sonra hem gazetelerini kapatacağım, hem kendilerini yakalatacağım.”⁸⁹

⁸⁸ Hasan Ayhan, **İnönü Dönemi Basını (1938-1950)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013, s. 202-203.

⁸⁹ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 196.

Akis dergisinin Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü döneminde oynadığı rol hakkındaki tespiti şu şekildedir:

“Gazetelerin ekserisinde bir dosya vardır. Bu dosyalarda Matbuat Umum Müdürlüğünden vaktiyle gelmiş emirler saklanır. İçlerinde ne acaipleri, ne inanılmazları vardır. Bunları basın hürriyeti ile bağdaştırmaya, şartlar ne olursa olsun asla imkân yoktur. Hemen hepsinin alfanda (altında) Selim Sarperin ismi bulunur. Selim Sarper gazetelere hava vaziyetini yazmayı yasak eden adamdır. Tabî bu bir talih veya talihsizliktir. O mevkide kim olsa aynı emirleri verecekti...”⁹⁰

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü döneminde bırakmış olduğu izlenim basında bu şekilde karşılık bulmuştur. Dikkate alınması gereken bir nokta ise, Selim Sarper'in bu dönemde almış olduğu kararlar konjonktür gereğidir. Savaş döneminin koşulları, Matbuat Umum Müdürlüğü'nü basın karşısında otoriter bir tavır almaya zorlamıştır. Bu durum da Selim Sarper'in basının gözünde oldukça kötü izlenimlerle anılmasına neden olmuştur. Selim Sarper yerine başka bir bürokrat da bu görevi yapsa, dönemin konjonktürü gereği basında kötü izlenimler bırakacaktı.

Basına gönderilen talimatlar sadece içerik olarak değil, biçimsel olarak da dikkat edilmesi gereken hususları barındırıyordu. Matbuat Umum Müdürlüğü, sayfa düzeninden, başlıklar için kullanılacak puntoya kadar basına direktifler veriyordu.⁹¹

Selim Sarper tarafından basına gönderilen talimatlar dış politikadan ekonomiye kadar çeşitlilik gösteriyordu. II. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle gönderilen talimatlar ağırlıklı olarak dış politika konularını kapsıyordu.

Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper tarafından İstanbul Valiliği'ne gönderilen 18 Haziran 1940 tarihli talimatta, gazetelere verilecek direktiflerin sadece günlük siyasi gazetelerle sınırlı kalmaması, siyasi içerikli mizahi gazetelerin de kapatılması gerektiği rica edilmiştir.⁹²

20 Temmuz 1940'ta basına verilen talimatta ise, bütün dış haberlerin yalnızca Matbuat Umum Müdürlüğü ve Anadolu Ajansı'ndan gönderildiği biçimde

⁹⁰ “Kapaktaki Diplomat”, *Akis*, 26 Eylül 1954, s.9.

⁹¹ Güvenir, *a.g.e.*, s. 93.

⁹² *SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi*, Başvekâlet Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından İstanbul Valiliği'ne gönderilmiş 18.6.1940 tarihli ve 274-237/32 sayılı suret <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/17088> (Erişim Tarihi: 10.03.2021)

yayınlanması gerektiği talep edilmiş, Türk basınının yabancı basından ve yabancı radyolardan haber alıp yayınlaması ise yasaklanmıştır.⁹³ Bu durum II. Dünya savaşı sırasında Türk basınında çıkan haberleri değerlendirirken mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. II. Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu konjonktür gereği hükümet, basın üzerinde tamamen hakimiyet kurmak istemiştir. Böylece basının haber kaynakları sınırlandırılmıştır.

Selim Sarper 6 Ağustos 1940 tarihinde İstanbul Valiliği'ne gönderdiği talimatta ise, İstanbul gazetelerinde otomotiv sektöründe bazı parçaların bittiği, un stoku ve demir mamulünün azaldığı hakkındaki haberler gerçeği yansıtsa bile bu konu hakkında haber yapılmamasını istemiştir. Sarper gerekçesini de şu şekilde belirtmiştir:

“...Bunların memleket haricinde fena akisleri uyandıracağı düşüncesiyle neşirlerinde mahzur bulunduğu Hariciye ve Ticaret Vekâletlerinden bildirilmektedir...”⁹⁴

Yukarıdaki örnekten de anlaşılabileceği üzere, bakanlıklar yayınlanmasından rahatsız olduğu haberler için Matbuat Umum Müdürlüğü'ne ricada bulunuyor, Selim Sarper tarafından da basına bu konuların bir daha gündeme getirilmemesi için talimatlar gönderiliyordu.

Cumhuriyet gazetesinin kurucusu Yunus Nadi'nin oğlu Nadir Nadi'nin 26 Temmuz 1940 tarihli “Alman Realitesi” başlıklı yazısı, basın ve hükümet tarafından Alman yanlısı olarak değerlendirilmiş ve tepkilerle karşılanmıştır.⁹⁵ Nadir Nadi yazısında ana hatlarıyla; Almanya ile iyi geçinilmesini, savaşta tarafsız kalıp ülke çıkarları neyi gerektiriyorsa onun yapılmasını ve Almanya ile bir ticaret anlaşması yapılması şayet Türkiye'nin çıkarına olacaksa bundan rahatsız olunmaması gerektiğini belirtmektedir.⁹⁶

Nadir Nadi'nin bu yazısına özellikle Tanin gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, çok sert tepki göstermiş ve neredeyse Nadi'nin susturulmasını ve gazetenin de kapatılmasını istemiştir. İki yazar birbirlerine köşelerinden yanıtlar vermişlerdir.⁹⁷

⁹³ Güvenir, a.g.e. , s. 90.

⁹⁴ SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından İstanbul Valiliği'ne gönderilmiş 6.8.1940 tarihli ve 1339-1574-41/A/T. Sayılı suret <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/24832> (Erişim Tarihi: 10.03.2021)

⁹⁵ Güvenir, a.g.e., s. 125-126.

⁹⁶ Cumhuriyet, 12 Mayıs 2020, s. 8.

⁹⁷ Güvenir, a.g.e. , s. 127-128.

Yunus Nadi, 7 Ağustos 1940 tarihinde İsmet İnönü'yü bir seyahatten dönerken Ankara tren garında karşılamaya gitmiştir.⁹⁸ Yaşanan bu olaydan oldukça rahatsız olan Yunus Nadi'nin randevu talebine olumsuz yanıt veren İsmet İnönü, ticari amaçlar yüzünden buna benzer yazılar yazılmasına izin verilemeyeceğini söylemiştir. Bu olaydan bir saat sonra da Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, Nadir Nadi'ye telefon ederek bu konu ile ilgili yazmaya devam etmesi halinde kapatma cezasının uygulanacağını belirtmiştir. Daha sonra Nadir Nadi'nin "Atatürk Gençliğinin Kudreti" başlıklı yazısının üzerine kapatma cezası gelmiştir. Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in imzasıyla gelen kapatma kararında ise Nadir Nadi'nin yazmış olduğu bu yazılar değil, Anadolu Ajansı'nın geçmiş olduğu İran gazetelerinden alıntı yapan "Molotoftan Şikâyet ediyoruz" başlıklı haber gerekçe gösterilmiştir. Bunun nedeni ise bu haberde tırnak kullanılmadığı için sanki Türkiye şikâyet ediyormuş gibi bir intiba uyandırabileceğine ve bunun da Türk-Sovyet ilişkilerini tehlikeye atabileceğine dikkat çekilmektedir. Ancak gazetenin kapatılmasının asıl nedeni Almanya ile ilgili yazırken, Molotof yazısı bahane edilerek 10 Ağustos 1940'da 90 günlüğüne kapatılmıştır.⁹⁹

Cumhuriyet gazetesinin kapatılması hakkındaki kararname şu şekildedir:

"...İstanbul'da münteşir Cumhuriyet gazetesinin, görülen lüzuma binaen Matbuat kanununun 50 inci maddesi mucibince kapatılması; Matbuat Umum Müdürlüğü'nün 10/8/940 tarih ve 1801/1518 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 10/8/940 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİ CÜMHUR..."¹⁰⁰

Cumhuriyet gazetesinin kapatılmasının nedeninin o dönem Türkiye'nin izlediği dış politika ile doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir. Türkiye savaşın ilk yıllarında imzalamış olduğu Üçlü Antlaşma'nın etkisiyle Müttefik devletlere yakın, Mihver devletlere ise mesafeli bir dış politika izliyordu. Cumhuriyet gazetesinin bu dış politika çizgisinden çıkmış olması, hükümet tarafından son derece sert bir tepkiyle karşılanmıştır.

⁹⁸ Güvenir, a.g.e. , s. 128-129.

⁹⁹ Cumhuriyet, 12 Mayıs 2020, s. 8.

¹⁰⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2.92.80.9. 10 Ağustos 1940.

Görüldüğü üzere, Cumhuriyet gazetesi gibi Türkiye'nin kuruluş değerlerinin yılmaz savunucusu olan ve rejim ile sorunu olmayan bir gazete bile, savaş döneminde hükümetin izlediği dış politika çerçevesinin dışına çıkmasından dolayı kapatma cezasıyla karşılaşabiliyordu.

Selim Sarper tarafından Gazete Müdürlüğü'ne 28 Ağustos 1940'ta gönderilen yazıda ise, İtalya'dan Türkiye'ye gelen Türk öğrencilerin İtalya aleyhinde yapmış oldukları yorumların yayınlanmaması rica edilmiştir. Bu durumun o ülkelerde eğitim gören Türk öğrencileri zor durumda bırakabileceği, öğrencilerin vize almak konusunda zorluk çekebileceği belirtilmiştir.¹⁰¹

Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü görevi süresince göndermiş olduğu talimatlar çeşitlilik göstermektedir. Bunlar yurtdışında eğitim gören Türk öğrencileri kapsayabileceği gibi, Türkiye'nin denizcilik politikaları hakkında da bilgiler veriyordu. Aşağıda yer alan talimat Türkiye'nin II. Dünya savaşı esnasında izlediği denizcilik politikası üzerine bilgiler vermesi açısından önemlidir.

II. Dünya Savaşı süresince "Türk sularına giriş çıkış yapan gemiler hakkında yayın yapılması" Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından verilen talimat sonucunda yasaklanmıştır.¹⁰² 5 Ekim 1940 tarihli Matbuat Umum Müdürlüğü talimatında, Türk limanlarına giriş çıkış yapan gerek Türk gerekse yabancı bandıralı gemilerin gelmiş oldukları ülkeler ve seferleri hakkında hiçbir şekilde bilgi verilmemesi istenmiştir.¹⁰³

Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper tarafından 22 Kasım 1940 tarihinde gönderilen bir başka talimat ise, basında altı sene önce yürürlüğe giren Soyadı Kanunu'nun tam olarak benimsenmediğini göstermesi açısından önemlidir. Sarper bazı devlet memurlarının ya da şahısların isimlerinin soyadları kullanılmadan yazılmasının karışıklıklara yol açtığını belirtmiştir. Basının bundan sonra yapacağı yayınlarda isimlerin yanına soyadlarının da yazılmasının hem bu tür karışıklıkları

¹⁰¹ SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından Gazete Müdürlüğü'ne gönderilmiş 28.8.1940 tarihli ve 1862-2268 Sayılı suret <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/17089> Erişim Tarihi: (11.03.2021)

¹⁰² Güvenir, a.g.e. , s. 91-92.

¹⁰³ SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilmiş 5 Teşrin-i Evvel 1940 tarihli ve 2704/3286 sayılı suret <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/19113> Erişim Tarihi: (11.03.2021)

gidereceğini hem de halkı bu âdete alıştırmaları bakımından faydalı bir hizmet olacağını vurgulamıştır.¹⁰⁴

Selim Sarper'in göndermiş olduğu talimatlarda dış politika konuları ağırlık kazanmaktadır. Dış politika ile ilgili gönderilen bir talimat ise şu şekildedir:

30 Kasım 1940 tarihinde “Matbuat Umum Müdürlüğü'nün mizah ve halk gazetelerine” göndermiş olduğu talimat, Türkiye'nin savaş sırasında izlemiş olduğu dış politika hakkında ipuçları vermektedir. Talimattan Türk basının gerek İtalyan halkı gerekse İtalyan ordusu ve devlet adamlarına karşı yaptığı ağır eleştirilerden rahatsızlık duyulduğu anlaşılmaktadır. Talimatta, İtalya ile savaşan tarafın Türkiye olmadığı hatırlatılarak, İtalya hakkında hakarete varan yayınların yapılmaması istenmiştir. İtalya için bildirilen hususların Almanya için de geçerli olduğu vurgulanmıştır. Özellikle Fransa Devlet Başkanı Mareşal Petain hakkında yapılan ağır yayınlardan ötürü duyulan rahatsızlık basına bildirilmiştir. Talimat, ayrıca, yukarıdaki ülkelerin basınında Türkiye aleyhtarı yayınların yer alması durumunda nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine de işaret etmektedir:

“...Yukarda sayılan memleketler matbuatı bizim aleyhimizde neşriyatta bulundukları takdirde ve ancak bu ahvalde aleyhimizdeki yazıyı neşreden gazetenin adını, tarihini ve numarasının, varsa muharririnin imzasını ve yazının serlevhasını zikretmek suretile mukabelede bulunulabilir...”¹⁰⁵

Yukarıdaki talimat, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün savaş yıllarında basın üzerindeki etkisini ve basının hangi şekilde yayın yapması gerektiği konusundaki tutumu net bir şekilde göstermektedir.

Her ne kadar Türkiye, Fransa ve İngiltere ile imzalamış olduğu “Üçlü Antlaşma” uyarınca taraf da olsa, savaş dışı konumundan dolayı Almanya ve İtalya hakkındaki yayınların düşmanlık boyutuna ulaşacak seviyede olmaması gerektiğini basına bildirmiştir. Türkiye, Mihver bloğundaki ülkeleri tahrik edebilecek yayınlardan

¹⁰⁴ SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilmiş 22 T. Sani 1940 tarihli ve 4227-2515 sayılı suret <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/25929> Erişim Tarihi: (11.03.2021)

¹⁰⁵ SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün mizah ve halk gazetelerine gönderdiği 30.11.1940 tarihli suret <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/23916> Erişim Tarihi: (11.03.2021)

kaçınmaya özen göstermiştir. Bu durum Türkiye'nin savaş dışı kalma politikasına vermiş olduğu önemi göstermesi bakımından önemlidir.

Selim Sarper, aşağıda örnekleriyle görebileceğimiz gibi Matbuat Umum Müdürü olduğu süre içinde gazetecilerle görüşmeye çalışmıştır. Şöyle ki, gazetecilerin sorunlarını dinleyerek, onlarla iyi bir diyalog kurmak istemiştir. Diğer yandan, bu görüşmelerle onların üzerinde otorite kurmak istediği de düşünülebilir.

24 Aralık 1940 tarihinde Ankara'dan İstanbul'a giden Selim Sarper, İstanbul'da Matbuat Umum Müdürlüğü'nü ilgilendiren konular hakkında ve gazete sayfaları sorunu hakkında gazete sahipleri ile görüşmeler yapmıştır.¹⁰⁶ İstanbul'da bulunduğu süre zarfında İstanbul Basın Birliği merkezini de ziyaret eden Sarper, burada yapılan toplantıda gazete sahipleri ve başyazarlar ile bir araya gelmiştir. Toplantıda gazetecileri ilgilendiren "Teavün ve tekaüdiye nizamnameleri" hakkında görüşülmüştür. Gazete sayfalarını azaltmak isteyen ve bu isteğe karşı çıkan gazete sahiplerinin görüşleri dinlenmiştir.¹⁰⁷

24 Ocak 1941 tarihinde yaşanan bir gelişme Türkiye-Yugoslavya ilişkilerini güçlendirmesi açısından önemlidir. Şöyle ki, bu tarihte Ankara Radyosu Sırpça yayın yapmaya başlamış ve bu nedenle Yugoslavya Büyükelçisi ile Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper radyo merkezinde düzenlenen törene katılmışlardır. Böylece, Ankara Radyosu her gece Türkiye saatiyle 21:00 ile 21:15 arasında Sırpça yayın yapmaya başlamıştır.¹⁰⁸ Özellikle kültürel etkileşimler, toplumlar arası barış köprüsü kurma noktasında oldukça önemlidir. Toplumlar arasında kültürel ilişkilerin gelişmesi, şüphesiz ki siyasi ilişkilerinde gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda Türkiye, Atatürk döneminde Balkan devletleriyle kurmuş olduğu iyi ilişkileri devam ettirmeye özen göstermiştir.

29 Ocak 1941 tarihinde "Selim Sarper tarafından İstanbul, İzmir ve Seyhan Emniyet Müdürlükleri'ne gönderilen" talimata göre, o dönemde gelişen Türk-Yunan dostluk ilişkileri nedeniyle basından Yunanistan Başvekili Metaksas'ın ölümü hakkında dostça yayın yapılmasını istemiştir:

¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1940, s. 2.

¹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1940, s. 4.

¹⁰⁸ **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1941, s. 3.

“... Bu dost memleketin değerli devlet adamının ölümü münasebetile derin teesürlerimizi ifade, Yunan milletini taziyet yolunda en dostane lisanla tezahüratta bulunmak suretile neşriyat yapmak çok yerinde olacaktır...”¹⁰⁹

Matbuat Umum Müdürlüğü’nün 31 Ocak 1941 tarihli talimatında, bundan böyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün yapacağı seyahatler hakkında Anadolu Ajansı ve Matbuat Umum Müdürlüğü’nden verilecek haberler dışında bir şey yazılmaması rica edilmiştir.¹¹⁰ Bu durum devletin basın üzerindeki denetimini gösteren bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Basına yönelik denetim ve sınırlamaların örneklerini çeşitlendirmek açısından Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper’in 4 Şubat 1941 tarihli talimatı önemlidir. Talimatta yurttan meydana gelen tren kazaları hakkında hiçbir şekilde yayın yapılması istenmiyordu.¹¹¹ Basının, sadece iç ve dış politika, iktisat gibi alanlarda değil, yurttan meydana gelen kazalar hakkında bile yayın yapması sınırlandırılıyordu.

1941’in Mart ayından itibaren Türkiye’nin dış politikada Almanya’ya karşı tutumunda değişim yaşanacaktır. Bu değişimin iki temel nedeni olduğu söylenebilir: Birincisi Almanya’nın 2 Mart 1941 tarihinde Balkanlara¹¹² girmiş olmasıdır. İkincisi de birinci nedene bağlı olarak Almanya’nın Türkiye’ye saldırabileceği endişesidir. Bu yüzden Hitler, Türkiye’nin endişelerini giderebilmek amacıyla 4 Mart’ta İnönü’ye bir mesaj gönderecektir. Bu gelişmelerin sonucunda Türk basınının Almanya’ya karşı eleştirel tutumunda değişiklik yaşanacaktır.¹¹³ Bunun basına ilk yansıması, 8 Mart’ta Yeni Sabah gazetesinin bir günlüğüne kapatılması olacaktır. Selim Sarper’in Başvekâlet’e gönderdiği yazıda, Alman ordusu hakkında hakarete varan tabirlerin kullanılması gazetenin kapatılmasına neden olduğu belirtilmiştir.¹¹⁴

¹⁰⁹ SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından İstanbul, İzmir ve Seyhan Emniyet Müdürlüklerine gönderilmiş 29.1.1941 tarihli suret <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/23917> Erişim Tarihi: (12.03.2021)

¹¹⁰ SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından İstanbul, İzmir ve Seyhan Emniyet Müdürlüklerine gönderilmiş 31.1.1941 tarihli suret <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/19115> Erişim Tarihi: (12.03.2021)

¹¹¹ SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilmiş 4.2.1941 tarihli suret <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/22923> Erişim Tarihi: (12.03.2021)

¹¹² Almanya 2 Mart 1941’de Sofya’yı işgal ederek Bulgaristan’a girmiştir. Bkz. **Cumhuriyet**, 3 Mart 1941, s. 1.

¹¹³ Güvenir, **a.g.e.**, s. 158-159.

¹¹⁴ Selim Sarper’in gönderdiği yazı için Bkz. **A.g.e.**, s. 159.

Matbuat Umum Müdürlüğü'nün savaş boyunca önemle üzerinde durmuş olduğu noktalardan birisi de, yabancı devlet adamları hakkında yapılan yayınların bu ülkelerce tahrik edici ve düşmanca algılanabileceğiydi. Selim Sarper, bu endişe içerisinde gazetelere talimatlar göndermeye devam etmiştir. 8 Mart 1941 tarihli talimat bu örneklerden birisidir. Sarper, bazı gazetelerin bu tutumlarını devam ettirmeleri halinde Matbuat Kanunu'nun 50'nci maddesini, yani gazeteyi kapatma cezasını uygulayacağını bu talimatında hatırlatmıştır.¹¹⁵

Yukarıdaki talimatın içeriğine benzer bir başka talimat 26 Mart 1941 tarihinde Selim Sarper tarafından gönderilmiştir. Sarper, Almanların Yunanistan'a saldıracağı söylentileri hakkında yapılacak haberler için şu konuya dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir:

“...Ecnebî devlet reislerini veya askerî kuvvetlerini bahis mevzuu eden neşriyat hakkında ve bu neşriyat yapılırken, bizim muharip olmadığımızı daima göz önünde bulundurmak icap ettiğine dair evvelce verilmiş olan talimata harfîyen riayet edilmesini bir def'a daha rica ve işbu talimata riayetsizlik halinde, mevzuatımız dairesinde tedbirler ittihaz edileceğini matbuatımıza arzederim...”¹¹⁶

Talimatın içeriğinden de anlaşılacağı üzere, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün dikkat edilmesini istediği önemli noktalardan biri de, basının Türkiye'nin savaş dışı olduğunu göz önünde bulundurarak yayınlar yapmasıdır. Dolayısıyla, basına yapılan bu uyarının, dönemin dış politikası gereği alınan önlemlerden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in 30 Nisan 1941 tarihli talimatı Türkiye'nin dış politikası hakkında ipuçları veren bir başka talimattır. Sarper, İngiltere

¹¹⁵SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilmiş 8.3.1941 tarihli suret <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/27852> Erişim Tarihi: (13.03.2021)

¹¹⁶SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilmiş 26.3.1941 tarihli talimat sureti <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/22924> Erişim Tarihi: (13.03.2021)

Başbakanı Churchill'in nutku¹¹⁷ ve son Yunanistan hadisesi¹¹⁸ etrafında şekillenen yayınların gittikçe İngiltere aleyhtarı olmaya başladığının dikkatlerini çektiğini belirtmiştir. Bu mevzuyla ilgili sorunların dostane bir lisanla yapılması gerektiğini rica etmiştir.¹¹⁹ Buradan çıkartılabilecek sonuç, her ne kadar Türkiye, savaş dışı politikasını devam ettirse de, İngiltere örneğinden de görüleceği üzere Üçlü Antlaşma ile müttefik olduğu devletler hakkındaki yayınlarda daha dikkatli olunması konusundaki hassasiyetini sürdürmektedir.

Selim Sarper'in 4 Mayıs 1941 tarihli talimatında ise, Hitler'in Reischtag'da yapmış olduğu konuşmanın¹²⁰ Türkiye'yi ilgilendiren kısımlarının düşmanca sözler olmadığı belirtilmiştir. Gazetelerin bu noktaları önemle dikkate almalarını rica etmiştir.¹²¹

Türkiye'nin dış politikasında Almanya lehine gelişen olumlu tutum, 27 Mayıs 1941 tarihinde Bismarck Zırhlısı'nın İngilizler tarafından batırılması¹²² hadisesinde de görülmüştür. Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, göndermiş olduğu talimatta düşmanca bir yayın yapılmaması gerektiğini belirtmiştir:

“...Bismarck zırhlısının batması hakkındaki haberin sansasyonel bir şekilde plâse edilmemesi ve bu münasabetle müfrit ve hasmane

¹¹⁷ İngiltere Başbakanı Churchill, nutkunda Yunanistan muharebesinin sonucu hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Churchill, Afrika'daki İngiliz kuvvetlerinin az olduğunu ve Yunanistan'a gönderilen bu kuvvetlerin Almanya'yı durdurmaya yetmeyeceğini İngiliz hükümetinin bildiğini söylemiştir. Yunanistan'a yapılan yardımın İngiltere İmparatorluğu'nun onuru adına yapıldığını belirtmiştir. Bkz. **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1941, s.1.

¹¹⁸ Almanya'nın Yunanistan'daki harekâtı sona ermek üzeredir. Almanlar, Mora'da güneye doğru ara vermeksizin ilerlemişlerdir. Bkz. **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1941, s.1. ; Almanya 27 Nisan 1941'de Yunanistan'ın Başkenti Atina'yı işgal etmiş, 30 Nisan 1941'de Yunanistan'ın işgalini tamamlamıştır

¹¹⁹ **SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi**, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilmiş 30.4.1941 tarihli talimat <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/20586> Erişim Tarihi: (14.03.2021)

¹²⁰ Hitler Reischtag'da yapmış olduğu konuşmasında, Yugoslavya'nın Türkiye gibi, bağımsızlığını ve tarafsızlığını koruyamadığını belirtmiştir. Hitler, Türkiye'yi yönetenlerin gerçekçi politikaları sayesinde kendi kararlarında bağımsızca hareket ettiğini konuşmasında dile getirmiştir. Bkz. **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1941, s. 1,5.

¹²¹ **SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi**, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilmiş 4.5.1941 tarihli talimat <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/21575> Erişim Tarihi: (14.03.2021)

¹²² İngiltere 27 Mayıs 1941'de beş gündür takip ettiği Bismarck Zırhlısı'nı batırmıştır. İngilizler, Bismarck Zırhlısı'nı Almanların Girit'e asker çıkarmalarını engelleyebilmek amacıyla batırmıştır. Bkz. **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1941, s. 1.

neşriyattan çekinilmesi hususunun gazetelerin mes'ul mümessillerine tebliğini rica ederim...¹²³

22 Haziran 1941 tarihinde Nazi Almanyası SSCB'ye karşı Barbarossa Harekâtı'nı başlatmıştır.¹²⁴ Selim Sarper, 22 Haziran 1941'de göndermiş olduğu talimatta, Almanlar ile Ruslar arasında başlamış olan husumette Türkiye'nin tarafsızlığı gözetilerek ve tarafları rencide edecek nitelikte yazılardan kaçınılarak yayınlar yapılmasını rica etmiştir.¹²⁵

Selim Sarper'in 26 Haziran 1941 tarihli talimatı, hangi ülke için ve hangi cins mal olursa olsun Türkiye'den yapılacak ihracata dair haberlerin yayınlanmasına da yasak getirmiştir.¹²⁶ Bunun nedeni belki de daha sonra Müttefiklerin rahatsızlıklarını dile getirecekleri Almanya'ya krom ihracatı ile ilgili olabilir.¹²⁷ Zira Almanların 22 Haziran 1941'de Sovyetlere saldırmasından sonra böyle bir talimatın gönderilmesi ilgi çekicidir.

3 Kasım 1941'de Türk basınına ilgilendiren önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu tarihte "Türk Basın Birliği Birinci Genel Kongresi Halkevi'nde" toplanmıştır. Kongre başkanlık divanı için yapılan seçimde başkanlığa Hasan Reşid Tankut, birinci başkan vekilliğine de Selim Sarper seçilmiştir. Hasan Reşid Tankut, basın kongresinin bu kez birlik nizamnamesini çıkaracağını ve amaçlarının basın ailesinin haklarını tayin etmek olduğunu söylemiştir.¹²⁸ Falih Rıfkı Atay, bu kongre vesilesiyle Ulus'ta yayınlanan

¹²³ **SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi**, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilmiş 27.5.1941 tarihli talimat

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/24836> Erişim Tarihi: (14.03.2021)

¹²⁴ Almanya 22 Haziran 1941'de Baltıklar'dan Romanya'ya kadar uzanan geniş bir cephe üzerinden SSCB'ye saldırdı. Hitler'in planına göre, ilk saldırının altı hafta içinde başarılı olması ve altı ay sonunda da SSCB'nin teslim alınması öngörülmüyordu. Almanlar lojistik destek merkezleriyle bağlantı kurmalarının zorlaşması ve özellikle ilerleyen aylarda kış şartları yüzünden duraklamışlardır. Bkz. Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009. s. 157.

¹²⁵ **SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi**, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilmiş 22.6.1941 tarihli talimat

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/26885> Erişim Tarihi: (14.03.2021)

¹²⁶ **SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi** Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilmiş 26.6.1941 tarihli talimat <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/17095> Erişim Tarihi: (15.03.2021)

¹²⁷ Türkiye ile Almanya 18 Mart 1940'da bir ticaret antlaşması imzalamışlardır. Bu antlaşmaya silah yapımı için oldukça önem arz eden krom dâhil edilmemiştir. Almanya 1941 Haziran'ında SSCB'ye saldırdıktan sonra ise krom bu antlaşmanın kapsamı içerisine alınmıştır. Böylece Almanya'ya krom sevkiyatı başlamış ve 1944 yılının Nisan ayına kadar devam etmiştir. Bkz. Oran, a.g.m. , s. 396.

¹²⁸ **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1941, s. 1.

“Türkiye Basınının ilk Kongresi” adlı yazısında Türkiye’de gazetecilerin yaşamış olduğu zorlukları kaleme almıştır.¹²⁹

16 Kasım 1941’de Türk basını ile Alman basını arasındaki ilişkileri geliştirecek bir gelişme yaşanmıştır. Bu tarihte Alman Hariciye Nezareti matbuat dairesi başkanı orta elçi Dr. Schmidt’in başkanlığında Alman Matbuat Heyeti İstanbul’a gelmiştir. Bir gün sonra Ankara’ya varan Alman Matbuat Heyeti, burada Almanya’nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen, Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper ve Hariciye Vekilliği İstihbarat dairesi başkanı Celâl Osman Abacıoğlu tarafından karşılanmıştır. Öğleden sonra Atatürk’ün kabrini ziyaret ederek programlarına başlayan Alman Matbuat heyeti, daha sonra Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu’nu da makamlarında ziyaret etmiştir. Büyükelçi Von Papen tarafından Almanya Büyükelçiliği’nde Alman Matbuat heyeti şerefine suvare¹³⁰ verilmiştir. Daha sonra Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper tarafından Alman Matbuat Heyeti’nin şerefine Ankara Palas’ta bir ziyafet verilmiştir.¹³¹

Böylece Türk basını için Almanya’ya olan bakışın başlı başına değişeceği bir süreç başlamıştır. Savaşın ilk yıllarında Alman yanlısı yayın yaptığı için Cumhuriyet gazetesi 90 gün boyunca kapatılmışken, son yaşanan gelişmeler ışığında iki ülke matbuatları arasında görüşmeler yaşanmaya başlamıştır. Bu durum Türk dış politikasında Almanya’ya yönelik algının değiştiğini gösteren ipuçlarından birisidir. Böylece basın Türkiye’nin dış politikasına paralel olarak Almanya hakkındaki görüşlerini daha rahat ifade etmeye başlayacaktır. Türkiye’nin hassas bir denge politikası yürütmesi ve savaş dışı kalma stratejisine dayanması, basını savaş yılları boyunca zorlayacak bir gelişme olmuştur.

Selim Sarper’in Matbuat Umum Müdürü olarak görev yapmış olduğu sürede basın yayın organları sıkça kapatılmaya maruz kalmıştır. Aşağıdaki satırda Ahmet Emin Yalman’ın yaşamış olduğu süreç, bu durumun örneklerinden bir tanesidir.

¹²⁹ **Ulus**, 4 Kasım 1941, s. 1.

¹³⁰ Türkçe’ye Fransızca’dan geçen bu kelimenin anlamı, “akşam yemeğinden sonra yapılan eğlencedir.”, **Türkçe Sözlük**, C. II, Haz. İsmail Parlatır-Nevzat Gözaydın- Hamza Zülfikar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 2035.

¹³¹ **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1941, s.1. ; **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1941, s. 3.

Vatan gazetesinin sahibi Ahmet Emin Yalman, kaleme almış olduğu “Berraklığa Doğru” adlı yazı dizisinde; Türkiye’de yaşanan bazı aksaklıklara değinmiş ve bunun sebebi olarak da Türkiye’de çoğulculuk anlayışının olmamasını göstermiştir. Yalman, yazısında özgürlükçü bir yönetim anlayışı istemiş ve vatandaşların dini inançları karşısında daha anlayışlı olunması gibi noktalara vurgu yapmıştır. Yalman’ın bu eleştirileri iktidarın sert tepkisine neden olmuş, Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper’in Başvekâlete göndermiş olduğu 4 Aralık 1941 tarihli yazının ardından Vatan gazetesi 45 günlüğüne kapatılmıştır.¹³²

Basının hükümetin izlediği dış politika çizgisinin dışına çıktığında cezalandırılmış olduğunu söylemek mümkündür. Aşağıda yaşanan hadise, karşımıza bir başka örnek olarak çıkmaktadır.

6 Aralık 1941 tarihli Başvekâlet Kararnamesi uyarınca, devletin dış politikasına aykırı yayın yapmalarından ötürü, Cumhuriyet ve Son Posta gazeteleri, Matbuat Umum Müdürlüğü’nün vermiş olduğu teklif üzerine 7 Aralık 1941 tarihinden itibaren birer gün müddetle kapatılmışlardır.¹³³

Görüldüğü üzere, kararnamede kapatma gerekçesi olarak açıkça “devletin dış politikasına aykırı yayın yapmaları” gösterilmiş, bundan ötürü gazeteler kapatılarak cezalandırılmıştır.

Türkiye’deki olumsuz ekonomik şartlar, II. Dünya Savaşı’nın koşullarıyla daha da kötüleşmiştir. Bu yüzden hükümet, kamuoyunu telaşa düşürmemek” amacıyla ekonomik içerikli haberlerin yayımını talimatlar yoluyla sert bir denetime tâbi tutmuştur. Temel gıda maddelerin eksikliği savaş döneminde önem kazanmıştır. Bu durum basında da kendisine yer bulmuştur. Son Telgraf gazetesinin 17 Aralık 1941’de ekmeğin karne usulüyle dağıtılacağına dair bir haber yayınlaması üzerine, Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper gazeteye bir uyarı yazısı göndermiştir. Bu uyarı yazısının Son Telgraf gazetesine gönderilişinden kısa süre sonra da ekmeğin karne usulüyle dağıtılmasına başlanmıştır.¹³⁴

¹³² Güvenir, **a.g.e.** , s. 131.

¹³³ **T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, 30.18.1.2.96.99.1. 6 Aralık 1941.

¹³⁴ Güvenir, **a.g.e.** , s. 88.

Hükümet, temel gıda malzemeleri konusunda basına talimatlar göndermeye devam etmiştir. Selim Sarper'in 20 Ocak 1942 tarihli talimatına göre, şeker fiyatları hakkında Anadolu Ajansı'nın vereceği haberler dışında haber yapılmaması rica edilmektedir.¹³⁵

Selim Sarper, Matbuat Umum Müdürlüğü görevi süresi boyunca kendisi de yazılar yazmıştır. Bu yazılar daha çok, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün çıkarmış olduğu dergilerin başyazılarını kaleme almak şeklinde olmuştur.

Selim Sarper Matbuat Umum Müdürlüğü'nce yayınlanan Radyo Mecmuası'nın ikinci sayısının başyazısını kaleme almıştır. Selim Sarper yazısında dedikodu konusunu incelemiştir.¹³⁶

Selim Sarper 16 Şubat 1942 tarihinde İstanbul gazetelerinin Ankara'daki muhabirlerini kabul etmiştir. Sarper tarafından gazete kâğıtları hakkındaki kararname ile ilgili bilgi vermiştir.¹³⁷ Özellikle II. Dünya savaşı boyunca kâğıt sıkıntısı yaşanmıştır. Bu yüzden savaş döneminde mevcut olanların dışında yeni gazete ve dergi çıkmamıştır. İstanbul gazetelerinin de savaş nedeniyle çok satış yapmaya başlamaları kâğıt sıkıntısını tetikleyen bir başka etmen olmuştur.¹³⁸

19 Şubat 1942 tarihli talimatta Selim Sarper, bir sene önce imzalanan Türk-Bulgar dostluk beyannamesinin¹³⁹ ikinci yaşına basması nedeniyle Bulgar radyo ve televizyonlarının Türkiye hakkında dostane yayınlar yaptığını belirtmiştir. Bu talimatta, basına aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurularak yayın yapılmasını rica etmiştir:

“...Türkiye cumhuriyeti kurulduğu ve siyasetinin ana hatlarını çizdiği günden beri komşumuz Bulgaristan ile dostluk ve iyi komşuluk münasebetlerini idame ettirmiştir. Bundan bir yıl önce imza edilen Türk-

¹³⁵ SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilen 20.1.1942 tarihli talimat <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/22205> Erişim Tarihi: (16.03.2021)

¹³⁶ Cumhuriyet, 28 Ocak 1942, s. 4.

¹³⁷ Cumhuriyet, 17 Şubat 1942, s. 3.

¹³⁸ Şapolyo, a.g.e. , Güven Matbaası, Ankara, 1971, s. 239.

¹³⁹ 17 Şubat 1941'de Ankara'da imzalanan Türk- Bulgar Ortak Demeciyle iki ülke de her türlü saldırıdan kaçınmayı dış politikalarının değişmez bir ilkesi olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca Türk ve Bulgar basınlarında çıkacak yazıların dostluk ve karşılıklı güvenden esinleneceği ümidine vurgu yapılmıştır. Bkz. Soysal, a.g.e. , s. 641.

Bulgar müşterek beyannamesi hiç şüphesiz barış adına Balkanlar ve Dünya için bir kazanç olmuştur...”¹⁴⁰

Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper’in 13 Haziran 1942 tarihli yazısı, Türkiye’nin uygulamış olduğu denge politikasını gözler önüne seren en güzel örneklerden birisidir:

“...İngiliz-Rus ittifak muahedesi¹⁴¹ münasebetiyle bu muahede üzerinde gazetelerimiz mütalâa yürütmekte serbesttir. Ancak matbuatımızın objektif kalmasını, İngilizlerin müttefiklerimiz; Almanların da dostlarımız olduğunun göz önünde bulundurulmasını rica ederim...”¹⁴²

Almanlardan dost, İngilizlerden müttefik olarak bahsedilmesi, Türkiye’nin izlemiş olduğu titiz denge politikasını göstermesi bakımından çarpıcıdır. Türkiye, savaş dışı kalma politikasını sürdürmek istediğinden dolayı, savaşan taraflar arasında denge sağlamaya mümkün oldukça dikkat ediyordu.

1942 Ağustos- 1944 Haziran tarihleri arasında Türk Dışişleri Bakanı olarak görev yürütecek Numan Menemencioğlu’nun izlemiş olduğu dış politika, Türkiye’nin denge politikasının inceliklerini gözler önüne sermektedir.¹⁴³

¹⁴⁰ SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilen 19.2.1942 tarihli talimat <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/19121> Erişim Tarihi: (16.03.2021)

¹⁴¹ İngiltere ve SSCB 26 Mayıs 1942’de Londra’da antlaşma imzalamışlardır. İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, İngiltere ile SSCB arasında bir askeri ittifakın imzalandığını bildirmiştir. Antlaşmaya göre, aynı sene içerisinde Avrupa’da yeni bir cephenin açılması konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Ayrıca Rusya’ya savaş malzemesi gönderilmesi kararlaştırılmıştır. İngiltere ve SSCB, savaş devam ettiği sürece birbirlerine mümkün olan yardımı yapma konusunda kararlılıklarını teyit etmişlerdir. Bkz. **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1942, s. 1-3.

¹⁴² SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, Matbuat Umum Müdürü Selim E. Sarper tarafından gönderilen 13.6.1942 tarihli yazı <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/20592> Erişim Tarihi: (16.03.2021)

¹⁴³ Numan Menemencioğlu’nun savaş boyunca ilk amacı, Türkiye’nin savaş dışı konumunu devam ettirebilmesini sağlamaktır. Türkiye’nin stratejik konumu, normal ve alışlagelmiş bir tarafsızlık politikası izlenmesine olanak sağlamıyordu. Bu yüzden Menemencioğlu, “etkin tarafsızlık” kavramını ortaya atmıştır. Türkiye’nin konumu onun güçlü dostları için son derece önemliydi, ancak bu dostlar fazla baskıcı oldukları durumlarda karşıtlarıyla diyalog içerisine girilerek dengelenebilirdi. Menemencioğlu’na göre, İngilizlerle müttefiklik, Almanlarla da saldırmazlık antlaşması imzalanmasında çelişkili bir durum yoktu. Çünkü amaçlanan Türkiye’nin savaş dışı konumunun devamını sağlamaktır. Etkin tarafsızlık politikasına göre, Türkiye hem İngiltere’nin desteğiyle toprak bütünlüğünü muhafaza ediyor, hem de İngiltere’nin aşırı baskısı sonucu kendisini savaşın içinde bulmasını engelliyordu. Numan Menemencioğlu, İngilizler tarafından Alman yanlısı olarak değerlendirilmiştir. Selim Deringil bu durumu, Numan Menemencioğlu’nun İngilizler tarafından Alman yanlısı olarak değerlendirildiği konularda yeterince İngiliz yanlısı olmamasına bağlar. Çünkü İngiltere, Türkiye’yi kendisi için büyük kayıplar verecek ve zaman kazandırıcı bir unsur olarak görüyordu. İngiltere bir bakıma Türkiye’yi bir araç olarak kullanmak istiyordu. Numan Menemencioğlu’nun İngilizlerin bu politikasını fark etmesi ve bunu engellemek için elinden geleni

1942 yılının ikinci yarısında, Türkiye ile Almanya arasındaki basın işbirliğinin boyutu gittikçe artan bir ivme kazanmıştır.

1942'nin Temmuz ayı ortasında Alman hükümetinin daveti üzerine Türk Matbuat Heyeti Almanya'yı ziyaret etmiştir. Bu heyette, Türk gazeteciler heyeti de bulunmuş ve başkanlığını Akşam Gazetesi başyazarı Necmeddin Sadak yapmıştır. Gazeteciler heyeti Sadak dışında, Vakit Gazetesi başyazarı Asım Us, Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi ve Türksözü gazetesi yazı işleri müdürü Nevzad Güven'den oluşmaktaydı. Matbuat heyetinde yer alan diğer kişi ise Selim Sarper'di.¹⁴⁴

21 Temmuz'da Berlin'e giden Türk Matbuat Heyeti, Alman mevkidaşları tarafından oldukça sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Türk Matbuat Heyeti için verilen ziyafette karşılıklı dostluk nutukları söylenmiştir.¹⁴⁵ Türk Matbuat Heyeti 16 Ağustos'ta Türkiye'ye geri dönmüştür. Türk gazeteciler heyeti başkanı Necmeddin Sadak, basına vermiş olduğu demeçte, Almanya'dan iyi izlenimlerle döndüklerini ve oldukça misafirperverlik gördüklerini söylemiştir.¹⁴⁶

Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, 10 Kasım 1942'de Yeni Sabah gazetesine göndermiş olduğu yazıda, Nasuhi Baydar imzalı bir makalenin aynen olduğu gibi yayınlanmasını istemiştir. Atatürk'ün vefatının dördüncü yıldönümü nedeniyle yayınlanması istenilen bu makale ertesi gün birebir aynı şekilde yayınlanmıştır. Siyaset Bilimci Murat Güvenir'e göre, bu durum basını yönlendirme konusunda Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yapmış olduğu baskıyı net bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira gazetede işlenecek konuları saptamadan da öteye gidilmiş, bir yayın organından hazır makale yayınlaması istenmiştir.¹⁴⁷

Yukarıdaki satırlarda da bahsedildiği üzere, Türk Matbuat Heyeti 1942 yılının Temmuz ayında Almanya'yı ziyaret etmişti. Almanya ile basın aracılığıyla kurulan sıcak ilişkilerin devam ettiğinin bir göstergesi olarak 1942 Kasım'ında Almanya bir iadeyi ziyaret gerçekleştirmiştir.

yapmaya çalışması İngilizlerce Alman yanlısı olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Bkz. Deringil, **a.g.e.** , s. 51-52.

¹⁴⁴ **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1942, s. 3.

¹⁴⁵ **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1942, s. 1, 3.

¹⁴⁶ **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1942, s. 1.

¹⁴⁷ Güvenir, **a.g.e.** , s. 82-83.

Türk Matbuat Heyeti'ne önceden Almanya'da refakat eden Alman Hariciye Nezareti'nden orta elçi Dr. Schwerbel, 30 Kasım 1942'de Ankara'ya gelmiş ve burada Selim Sarper tarafından karşılanmıştır.¹⁴⁸ 1 Aralık 1942'de Sarper tarafından orta elçi Dr. Schwerbel şerefine bir öğlen ziyafeti verilmiştir. İki ülkeden basın temsilcileri bu ziyafette hazır bulunmuşlardır.¹⁴⁹

Selim Sarper, 10 Aralık 1942 tarihinde bu kez İngiliz, Amerikan ve Sovyet basın ve ajans temsilcilerinin şerefine bir ziyafet vermiştir.¹⁵⁰

Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in on gün arayla hem Müttefik hem de Mihver ülkelerinden basın temsilcilerini ağırlaması, Türkiye'nin oldukça hassas dengeleri içinde barındıran bir strateji uyguladığını gösteriyordu. Türkiye, basın aracılığıyla da Mihver ve Müttefik ülkeler arasında denge kurmaya özen göstermiştir.

1943 yılının ilk aylarında Türk dış politikasını ilgilendirecek önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Türkiye, 1939 yılında imzalamış olduğu Üçlü Antlaşma'ya bağlılığını sürdürmesine rağmen, savaş dışı konumunu gidebildiği yere kadar sürdürebilme gayesi içindeydi. Buna karşın Müttefik ülkeler ise Türkiye'nin kendi saflarında savaşa katılmasını arzuluyorlardı. Bu amaçla 1943 yılının Ocak ayında Kazablanka Konferansı gerçekleşmiştir.

ABD Başkanı Franklin Roosevelt ve İngiltere Başvekili Winston Churchill arasında 1943'ün Ocak ayında gerçekleşen Kazablanka Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa katılması ve böylece Balkan Cephesi'nin açılması kararlaştırılmıştır. Churchill bu durumu açıklamak ve Türkiye'yi ikna etmek için Adana'yı ziyaret edecektir. 30 Ocak-1 Şubat 1943 tarihleri arasında Adana'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başvekil Şükrü Saraçoğlu ile görüşmeler yapan Churchill, Türkiye'nin en geç 1943 yılı sonunda savaşa katılmasını istemiştir. Türkiye ise iki şart koşmuştur. Bunlardan birincisi Türkiye'nin SSCB'ye karşı çekincesidir. Bu çekincenin nedeni de Almanya'nın yenilmesiyle beraber SSCB'nin Avrupa'da egemen hale geçecek olmasıdır. İkincisi de Türkiye'nin savaşa katılabilmesi için askeri malzeme bakımından desteklenmesi gerekliliğidir.¹⁵¹

¹⁴⁸ Cumhuriyet, 1 Aralık 1942, s. 3.

¹⁴⁹ Cumhuriyet, 2 Aralık 1942, s. 3.

¹⁵⁰ Cumhuriyet, 11 Aralık 1942, s. 3.

¹⁵¹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995), Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 371.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın var olan dengeleri alt üst edebileceğinden çekiniyordu. Çünkü bir tarafın diğerini tamamen ezecek şekilde mağlup etmesi Türkiye'nin çıkarları açısından kötü sonuçlar doğurabilirdi. Türkiye'de bu dönemde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Numan Menemencioğlu, hem Von Papen'e hem de Anthony Eden'e savaşın iki taraftan birinin tamamen ezilmesiyle sonuçlanmasını istemediğini söylemiştir. Türkiye'nin çıkarlarının görüşmelerle sağlanacak bir barış doğrultusunda olduğunu belirtmiştir.¹⁵²

Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, Müttefik devletler gazetecileri toplantısında Times gazetesi muhabirinin Adana görüşmeleri hakkında sorduğu soruya verdiği cevapta, Türkiye'nin bir baskıya maruz kalmadığını, İngiltere Başbakanı'nın da böyle bir istekte bulunmadığını ve Türkiye'nin herhangi bir yükümlülük altına girmedikçe söylemiştir. Ayrıca Mihver devletlerinin muhabirleri de Adana görüşmeleri hakkındaki resmi tebliğin bazı kısımları üzerinden Matbuat Umum Müdürlüğü'nden bilgi istemişler ve gereken cevapları almışlardır.¹⁵³

Selim Sarper Adana Görüşmeleri hakkında 2 Şubat 1943'te verdiği talimatta yayınlanacak haberlerde dikkat edilmesi gereken noktaları belirtmiştir:

“...Bu görüşmelerle tebliği üçüncü bir tarafı şüphe ve tereddüde düşürecek tarzda tefsir etmek katiyen caiz değildir. Umumî olarak tereddüt halinde tefsir sırasında resmî tebliğin çerçevesi içinde kalmak muvafık olur...”¹⁵⁴

Talimatta geçen üçüncü taraf vurgusu şüphesiz ki Almanya'yı işaret ediyordu. Türkiye yaşanan tüm gelişmelere rağmen, savaş dışı kalma politikasını mümkün olduğu kadar sürdürmek istiyordu. Bu yüzden Almanya'yı endişelendirebilecek yayınların yapılmasından kaçınılması istenmiştir.

Aşağıda yer alan örnekler, Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü süresi boyunca basın ile hükümet arasındaki ilişkilerin nasıl ilerlediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Selim Sarper 6 Şubat 1943'te gerçekleştirilen muharrirler jübilesinde Türkiye'nin matbuat hürriyetinin kalesi olduğunu söylemiştir. Sarper'in bu sözleri sarf

¹⁵² Deringil, a.g.e. , s. 52.

¹⁵³ **Son Posta Gazetesi**, 2 Şubat 1943, s. 1,3.

¹⁵⁴ **SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi**, Matbuat Müdürü Selim E. Sarper'in gönderdiği Talimat <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/17102> Erişim Tarihi: (17.03.2021)

ettiği sırada, Vatan gazetesinin halen kapalı olması ise bu söze bir anlamda gölge düşürmüştür.¹⁵⁵

Selim Sarper, daha önce de görüldüğü üzere, gazetecilerle bir araya geldiği görüşmeler düzenlemiştir. Bu görüşmeler daha çok gazetecilerin, hükümete olan bağlılıklarını teyit etmek için düzenleniyordu.

13 Nisan 1943 tarihinde İstanbul’da, İstanbul gazetelerinin sahipleri ve başyazarları ile bir araya gelen Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper’in şerefine bir ziyafet verilmiştir. İstanbul gazetecileri Selim Sarper aracılığıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye saygılarını göstermiş ve bağlılık duygularını arz etmişlerdir.¹⁵⁶ Bu durum II. Dünya savaşı boyunca basın-hükümet ilişkilerini gösteren önemli bir örnektir. Gazetelerin geleceklerinin daha önce de belirtildiği gibi, “Selim Sarper’in iki dudağı arasında olması”, gazetecilerin bu tarz bağlılık bildiren açıklamalar yapmalarına neden olan faktörlerden biri olduğu söylenebilir.

16 Temmuz 1943’te mevcut Matbuat Umum Müdürlüğü’nün yapısında ve isminde değişikliğe gidilmiştir. Yayınlanan kanun ile “Matbuat Umum Müdürlüğü kaldırılmış, yerine Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü” kurulmuştur. Böyle bir değişikliğe gidilmesinin sebebi, Türkiye’nin daha güçlü bir şekilde propaganda çalışmalarını yapabilme ihtiyacından kaynaklanmıştır. Zira yeni kurum, basın ve yayın işleri dışında, Türkiye’nin dış tanıtım ve propagandasını da üstlenecektir.¹⁵⁷

Yeni kurulan Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü’nün görevleri işe şu şekildeydi:

“...I - Söz, ses, yazı, resim, film, pilâk ve bunlara benzeyen basın, yayın ve telkin vasıtalarından faydalanarak yurdun medeniyet ve kültür varlıklarını, sanat ve tabiat güzelliklerini, siyasi olay ve gelişmeleri içeride ve dışarıda doğru olarak tanıtmak ve yaymak;

II - Cumhuriyet Hükümetinin iç ve dış siyasetini, yurt ve dünya yayım vasıtalarına ve umumi efkârına doğru olarak aksettirmek;

III - Yabancı memleketlerin birinci fıkrada yazılı neviden faaliyetlerini ve olaylarını, yurdun ilgili makamlarının bilgisine ve halk efkârına ulaştırmak;

¹⁵⁵ Güvenir, **a.g.e.** , s. 76-77.

¹⁵⁶ **Ulus**, 14 Nisan 1943, s. 1.

¹⁵⁷ Güvenir, **a.g.e.** , s. 61.

IV - Millî menfaatlerimiz için zararlı tesirler yapabilecek basın yayın ve telkin faaliyetlerinin mahiyeti hakkında halk efkârını aydınlatmak ve bu gibi faaliyetleri tetkik ve murakabe etmek;

V - İç ve dış turizmi idare, tanzim, teşvik ve murakabe etmek...”¹⁵⁸

Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper, 23 Eylül 1943'te senelik iznini geçirmek için Ankara'dan İstanbul'a hareket etmiştir.¹⁵⁹ Bir ay İstanbul'da kalacak olan Sarper'in bu süre zarfında basın ve yayın ile ilgili incelemelerde bulunabileceği basına yansımıştır.¹⁶⁰

1943 yılının son aylarında Türk dış politikasında önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Bu yılın sonları Müttefik ülkelerin Türkiye üzerinde baskıyı arttırdıkları bir süreci aralamıştır.

Türkiye'nin savaşa girmesi için Müttefik ülkelerin baskıyı arttırdığı bir ortamda 4-6 Aralık 1943'te, Roosevelt, Churchill ve İsmet İnönü Kahire Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir. Toplantının amacı Türkiye'yi Müttefik devletlerin safında savaşa dâhil etmektir. Müttefik devletlerin baskısı sonucunda İsmet İnönü, prensip olarak savaşa katılmayı kabul etse de, savunma gücü için gerekli silah ve teçhizat verilmediği müddetçe savaşa girmeyecekti.¹⁶¹

II. Dünya Savaşı esnasında Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi olarak görev yapan Hüsrev Gerede,¹⁶² Kahire Konferansı hakkında eserinde bilgiler vermektedir. Gerede, “İnönü'nün Roosevelt'e İngilizlerin vaatlerini yerine getirmediklerini ve taahhütlerinin yüzde onunu bile vermediklerini söylediğini” Kahire Konferansı'nda tercümanlık yapan Selim Sarper'in anlattığını yazmıştır.¹⁶³

Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper, Kahire Konferansı nedeniyle, burada yabancı gazetecilerle tertip ettiği bir konferansta sorulan sorulara cevap vermiştir. Sorulardan birisi ise şudur:

¹⁵⁸ Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilât, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun (22 Temmuz 1943) **Resmi Gazete, Sayı: 5462** <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5462.pdf> Erişim Tarihi: 16 Mart 2021.

¹⁵⁹ **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1943, s.3.

¹⁶⁰ **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1943, s.2.

¹⁶¹ Armaoğlu, **a.g.e.** s. 372.

¹⁶² Hüsrev Gerede 1939-1942 yılları arasında Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi olarak görev yapmıştır.

¹⁶³ Hüsrev Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin Sefirliği Hatıralarım (1939-1942)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Haz: Hulûsi Turgut, İstanbul, 2020, s. 647.

“- Büyük Liderler arasında vukua gelen konferans acaba Türkiye’nin şimdiki tarafsızlık durumunda ufacak bir değişikliğe sebep olabilecek bir mahiyeti haiz midir?

Selim Sarper şu cevabı vermiştir:

- Bu mesele hakkında istediğiniz şeyi yazmakta serbestsiniz.”

Kahire Radyosu, bundan sonra Selim Sarper’in söylemiş olduğu bir sözü çok değerli bulmuştur. Zira yabancı gazeteciler bunun anlamını pekiyi anlayamadıklarından ötürü şaşırılmışlardır. Selim Sarper, gazetecilere kendileriyle yakında tekrardan görüşmekten pek mutlu olacağını söylemiştir. Bundan ötürü gazeteciler de çeşit çeşit anlamlar çıkarmışlardır. Bu anlamların ne olduğunu Kahire Radyosu açıkça belirtmiyorsa da, belki de Ankara’da bir buluşmayı akıllarından geçirmiş olabilirler.¹⁶⁴

Türkiye 1944 yılında da Mihver ve Müttefik ülkelerin basınlarıyla olan ilişkilerini dengeli bir şekilde yürütmeye gayret göstermiştir. Bu durum Türkiye’nin izlemiş olduğu dış politikanın, basına yansımalarını göstermesi açısından değerlidir. Türkiye, Müttefik ülkelerin basın temsilcileriyle görüştüktan kısa bir süre sonra Mihver ülkelerinin basın temsilcileriyle de bir görüşme gerçekleştiriyordu. Daha önce de örnek gösterildiği üzere, bu durum rutin bir hâl almıştı. Aşağıdaki paragraf da bu durumu örneklemektedir.

25 Şubat 1944 tarihinde Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper, Anadolu kulübünde Müttefik ülkelerin gazetecilerinin şerefine bir öğle yemeği vermiştir.¹⁶⁵ Selim Sarper, 1 Mart’ta bu sefer Mihver ülkeleri gazetecilerinin şerefine bir yemek vermiştir.¹⁶⁶ Bu durum göstermektedir ki, Türkiye, kendisine Müttefik devletler tarafından savaşa girme konusunda ağır baskılar yapıldığı bir ortamda dahi denge politikasını mümkün olduğunca uygulamaya çalışmıştır. Türkiye son ana kadar savaş dışı kalma politikasını sürdürmeye devam etmiştir.

Selim Sarper, 10 Mart 1944 tarihinde Orta elçiliğe terfi etmiştir.¹⁶⁷ 28 Mart 1944’te ise, Mihver devletlerinden olan Japonya’nın Ankara Büyükelçiliği’nde kendisi

¹⁶⁴ Tanin, 12 Aralık 1943, s. 3.

¹⁶⁵ Cumhuriyet, 26 Şubat 1944, s.3.

¹⁶⁶ Cumhuriyet, 2 Mart 1944, s.3.

¹⁶⁷ Cumhuriyet, 11 Mart 1944, s. 3.

için verilen ziyafete katılmıştır.¹⁶⁸ Görüldüğü üzere Türkiye hâlen Mihver ve Müttefik ülkelerin programlarına katılarak denge politikasını sürdürmektedir.

Selim Sarper 3 Nisan 1944 tarihinde Ankara Nümune Hastanesinde başarılı bir apandist ameliyatı geçirmiştir.¹⁶⁹ Sarper bu ameliyattan sonra 2 Mayıs 1944'te İstanbul'a gitmiş, bir aylık iznini burada geçirmiştir.¹⁷⁰

18 Mayıs 1944 tarihinde İstanbul gazetecileri Selim Sarper'in şerefine bir öğle ziyafeti vermişlerdir.¹⁷¹ Geçirdiği ameliyat sonrası İstanbul'da bir süre istirahat eden Sarper, 4 Haziran'da Ankara'ya geri dönmüştür.¹⁷²

6 Haziran 1944'te Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün gazetelere İstanbul Boğazı'ndan geçen yabancı gemilerle ilgili haber verilmemesi emrine, Tanin gazetesi dışında bütün gazeteler riayet etmişti. Tanin gazetesi sahibi Hüseyin Cahit Yalçın, talimata uymama nedeni olarak, Cumhuriyet gazetesinin de talimatlara uymamasını göstermiştir. Diğer gazete sahipleri de Tanin gazetesinin bu talimata uymamasından rahatsız olmuşlardır. Bunun üzerine Selim Sarper, 16.6.1944 tarihinde Başvekâlet Yüksek Makamı'na gönderdiği yazıda şu noktaya dikkat çekmiştir:

“...Tanin gazetesinin bu hareketinden dolayı, gazete sahipleri İstanbul büromuza müracaat ederek bu hale bir nihayet verilmesini rica etmişler, aksi takdirde kendilerinin de talimatlara aykırı neşriyatta serbest olacaklarını söylemişlerdir...”¹⁷³

Selim Sarper'in göndermiş olduğu bu yazının, bir gazetenin talimatlara uymamasının diğer gazeteler için de örnek olabileceği endişesinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye, savaşın son yıllarına doğru ABD ile olan basın ilişkilerini de ilerletmeye çalışmıştır.

23 Haziran 1944'te Türkiye ve ABD arasında karşılıklı “radyo yayım mübadelesi” başlamıştır. Radyo yayım mübadelesi programının açılışı ise Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper ile ABD Büyükelçisi Mr. Steinhardt tarafından

¹⁶⁸ **Cumhuriyet**, 29 Mart 1944, s. 3.

¹⁶⁹ **Ulus**, 3 Nisan 1944, s.1.

¹⁷⁰ **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1944, s. 3.

¹⁷¹ **Ulus**, 19 Mayıs 1944, s.2.

¹⁷² **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1944, s.2.

¹⁷³ **T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, 30.10.0.0.85.561.14. 16 Haziran 1944.

gerçekleştirilmiştir. Selim Sarper yapmış olduğu konuşmada, Türkiye ve ABD arasındaki dostluk ilişkilerine dikkat çekmiştir:

“... Amerikalı dostlarım, bu Türkiyenin sesidir adını taşıyan seri yayımlarımızın ilkinin açarken sizlere birkaç kelime söyleyebileceğimden dolayı bilhasza bahtiyarım. Bu yayımlardan maksad sizin memleketiniz halkı ile memleketim halkını birbirlerine geçmişte olduğundan daha sıkı yakınlaştırmaktır. Türkiyedeki birçok Amerikalı dostlarım bana Türkiyenin Amerikada daha iyi tanınmasını ve daha iyi anlaşmasını arzu ettiklerini çok defa söylemişlerdir... ...Şahsi dostlarım arasında sayabilmekle bahtiyar olduğum Amerika Birleşik devletleri büyükelçisi ekselans Steinhart’ın mikrofon başında bulunması da beni ayrıca sevindirmiştir. Biz Türkler onu Türkiyenin büyük bir dostu olarak tanıyoruz...”¹⁷⁴

Türkiye, savaş boyunca Mihver ya da Müttefik ülkeler olması fark etmeksizin, tarafları basın yoluyla tahrik edebilecek en ufak ayrıntıdan bile kaçınmaya özen göstermiştir. Türkiye, bu yüzden de taraflardan gelmiş olan şikâyetleri dikkatle incelemeye almıştır. Aşağıda yer alan belgede, SSCB’nin Türk tarafına iletmış olduğu şikâyet konusunda Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper’in göstermiş olduğu tutum önemlidir.

12 Ağustos 1944 tarihinde Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper, SSCB’nin Anadolu Ajansı hakkındaki şikâyetini ajansa bildirmiştir. Sovyetler, Alman menşeli haberlerin geniş ölçüde yer aldığı halde SSCB ile ilgili haberlerin ajansta yer almadığı konusunda bir şikâyetle bulunmuşlardır. SSCB ayrıca, Anadolu Ajansı’nın diğer yabancı haber ajansları ile yapmış olduğu anlaşmanın bir benzerini SSCB ile yapmaktan imtina ettiğini belirtmiştir. Sarper, bu konu hakkında Anadolu Ajansı tarafından kendisinin bilgilendirilmesini rica etmiştir.¹⁷⁵

14 Eylül’de Selim Sarper’in büyükelçiliklerden birisine tayin olacağı haberi basına yansımıştır.¹⁷⁶ Selim Sarper’in Moskova Büyükelçiliği’ne tayini, İcra Vekilleri Heyeti’nce 29 Eylül 1944’te kabul edilmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1944, s. 1,3.

¹⁷⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0.85.561.20. 12 Ağustos 1944

¹⁷⁶ *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1944.

¹⁷⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30.18. 1. 2.106.66.10. 29 Eylül 1944.

İKİNCİ BÖLÜM

SELİM SARPER'İN BÜYÜKELÇİLİK DÖNEMİ (1944-1960)

A. Moskova Büyükelçiliği Dönemi (1944-1946)

1. Selim Sarper'in Moskova Büyükelçisi Olarak Atanış Süreci ve İlk Temaslar

Selim Sarper Moskova Büyükelçiliği'ne 29 Eylül 1944'te tayin olmuştur. Sarper, bu göreve tayin olmadan önceki bürokratik süreç, Dışişleri Bakanlığı'nın yayımlamış olduğu kitaptan¹⁷⁸ ve Türk Diplomatik Arşivi'nden öğrenilebilmektedir.

Selim Sarper'den önce Moskova Büyükelçisi olarak görev yapan Hüseyin Ragıp Baydur, hem kendisinin yerine göreve atanacak olan Selim Sarper için agreman istemek, hem de veda etmek amacıyla SSCB Dışişleri Komiseri Molotov ve Dışişleri Komiser yardımcısı Vişinski ile görüşmeler yapmıştır.¹⁷⁹

Büyükelçi Hüseyin Ragıp Baydur, Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu 28 Eylül 1944 tarihli telgrafta, Selim Sarper'in tayinine SSCB Hükümetince agreman verildiğini belirtmiştir.¹⁸⁰

Agreman daha önce belirtildiği üzere, bir ülkeye atanan elçinin atandığı ülke tarafından kabul edildiğini belirten resmi prosedürdür.¹⁸¹ Bu prosedürün gerçekleşmesinin ardından 29 Eylül 1944'te Türk Hükümeti Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği görevine atandığını bildiren açıklamayı yapmıştır.

¹⁷⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)**, Ankara, 1973.

¹⁷⁹ A.g.e., s. 240.

¹⁸⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35521.139761.51. 28 Eylül 1944.

¹⁸¹ Bkz. I. Bölüm, s. 15.

Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği'ne atanmasının hem ulusal hem de uluslararası basında yankıları olmuştur.

Ulus Gazetesi, 1 Ekim 1944 tarihli baskısında Selim Sarper hakkında bir köşe yazısı yayımlamıştır. Bu köşe yazısında, The Asiatic Review¹⁸² adlı derginin yayımlamış olduğu makaleden şu alıntıya yer verilmiştir:

“Basın bürosunun başında bulunan Bay Selim Sarper, Türkiye'nin resmi hayatında en kuvvetli ve en liyakatli genç adamlarından birisidir ve kendisinin parlak bir istikbale namzet olduğu da muhakkaktır.”¹⁸³

Ulus gazetesi, daha önce Selim Sarper ile yapılan toplantıları kastederek, Selim Sarper'in çoğunlukla kendisinin umum müdür değil, bir gazeteci olarak sayılmasını istediğini belirtmiştir. Ayrıca gazete, bir meslektaş olarak Selim Sarper'in komşu ve dost bir ülkeye gidişinden dolayı duydukları sevinci paylaşmıştır.¹⁸⁴

Sarper'in Moskova Büyükelçiliği'ne atanmasının dış basında da yankıları olmuştur. İngiliz “The Times” Gazetesi, 2 Ekim 1944 tarihli baskısında Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği'ne atanmasına yer vermiştir. Sarper'in Moskova'ya atanması çoğunlukla, Türk hükümetinin SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik ciddi arzusunun kanıtı olarak yorumlanmıştır.¹⁸⁵

Selim Sarper, 16 Ekim 1944 tarihinde Moskova'ya gitmek üzere Ankara'dan ayrılırken Sovyet TASS ajansı muhabirine demeçte bulunmuştur. Sovyetler Birliği'ni orada uzun yıllar yaşamış olmasından ötürü zaten tanıdığını belirten Sarper, tekrar geri döneceği için mutlu olduğunu söylemiştir. Sarper, başlıca vazifesinin kuvvetli ve sağlam temellere dayanan Türk-Sovyet ilişkilerini daha da kuvvetlendirmek olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁶

¹⁸² Alexander Henderson, Nisan 1944 tarihinde “Türkiye harp zamanında sulh binası kuruyor” başlıklı bir makale kaleme almıştır. Bu yazıda Selim Sarper hakkında da ifadelerde bulunmuştur. Bkz. **Ulus**, 1 Ekim 1944, s.2.

¹⁸³ **Ulus**, 1 Ekim 1944, s.2.

¹⁸⁴ **Ulus**, 1 Ekim 1944, s.2.

¹⁸⁵ **The Times**, “New Turkish Ambassador To Moscow”, 2 Ekim 1944, s. 4.

¹⁸⁶ **Ulus**, 17 Ekim 1944, s.1.

Selim Sarper, 21 Ekim 1944'te Kars'a gelmiştir. Sarper'in onuruna Halkevinde bir çay verilmiştir. Ardından Moskova yolculuğuna trenle devam etmiştir.¹⁸⁷

Selim Sarper, 29 Ekim 1944'te Moskova'ya varmıştır.¹⁸⁸ Böylece Moskova Büyükelçisi olarak görevi resmen başlamıştır.

Selim Sarper göreve başladıktan sonra çeşitli mevkilerdeki SSCB yöneticileri tarafından kabul edilmiştir.

4 Kasım 1944'te SSCB Dışişleri Komiseri Molotov, Büyükelçi Selim Sarper'i kabul etmiştir.¹⁸⁹

6 Kasım 1944 Pazartesi günü, saat 13.00'te Selim Sarper, SSCB Prezidyumu¹⁹⁰ Başkanı Mikhail Kalinin'e itimatnamesini (Güven Mektubu) takdim etmiştir.

Bu görüşmeye ilişkin kayıtlar, hem T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın yayımlamış olduğu kitaptan¹⁹¹ hem de daha detaylı olarak Türk Diplomatik Arşivi'ndeki belgelerden takip edilebilmektedir.

Türk Diplomatik Arşivi'nde yer alan 6 Kasım 1944 tarihli belgede Kalinin, Sarper'e savaşta Almanların saldırıları yüzünden çok sıkıntı çektiklerini söylemiştir. Bunun sorumluluğunun sadece Almanlara ait olmadığını, Almanları sempathe eden bitarafların¹⁹² da bundan sorumlu olduğunu belirtmiştir. Kalinin, savaş boyunca Almanya'yı ziyaret etmiş Türk gazetecilerinin makalelerini bizzat takip ettiğini ve bu

¹⁸⁷ **Tanin**, 22 Ekim 1944, s.1.

¹⁸⁸ **Ulus**, 30 Ekim 1944, s.1.

¹⁸⁹ **Ulus**, 5 Kasım 1944, s.1.

¹⁹⁰ SSCB'de yürütme gücü iki organda toplanmıştır. Bunlardan birisi "Yüksek Sovyet Prezidyumu" iken diğeri de Bakanlar Kuruluydu. Prezidyum, devlet başkanının görevlerini yapan kolektif bir organ olup 32 kişiden oluşuyordu. Bir başkan, 15 başkan yardımcısı, bir sekreter ve on beş üye yer alıyordu ve başkan yardımcısı sayısı SSCB'deki Federe Cumhuriyetlerin sayısı kadardı. Her Cumhuriyetin Prezidyum'da temsil edilmesi istenmiştir. Prezidyum'un yetkileri arasında ise, af yetkisi, unvan verme, Büyükelçi atama, yabancı diplomatik temsilcilerin güven mektuplarını kabul etme gibi nitelikler yer alıyordu. Prezidyum yasaları yorumlama yetkisine sahip olduğu gibi, "Birlik ya da Federe cumhuriyetlerin" Bakanlar Kurulu'nda yasalara aykırı olarak alınan kararları geçersiz kılma yetkisine de sahipti. Ayrıca, Prezidyum askeri alanlarda da önemli rol oynamakta ve başkomutanı atayıp seferberliğe karar verebilir, antlaşmaları onaylayabilirdi. Prezidyum, SSCB Parlamentosu'na (Yüksek Sovyet) karşı bir bakıma denetleme rolü oynuyordu. Bkz. Maurice Duverger, **Siyasal Rejimler**, Çev. Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, Ankara, 1995, s. 89-91.

¹⁹¹ Kitapta Sarper-Kalinin görüşmesine ait kısa bilgiler verilmiştir. Kalinin, Sarper'le görüşmesinde Türk gazetecilerini Alman sempatzanlığıyla itham etmiştir. Bkz. **Türkiye Dış Politikasında.....**, s. 63.

¹⁹² Bitaraf, "Yansız, tarafsız" anlamına gelmektedir. Bkz. **Türkçe Sözlük**, s. 313.

yazıların birçoğunun kendilerine karşı düşmanca yazılarla dolu olduğunu söylemiştir. Eğer bu gazetelerin dilinde hâlihazırda bir değişiklik varsa, bunun kendi kuvvetlerinin “tecellisinden” sonra olduğunu ilave etmiştir.

Sarper, bu sözlerle karşılık bir iki gazete Sovyetlere karşı uygun olmayan yayınlarda bulunduysa bunun Türk kamuoyunun genelini yansıtmadığı gibi, Türk Hükümeti’nce de onaylanmadığını belirtmiştir. Bununla beraber genel yapı itibarıyla Sovyetlere dostane yazıların çok daha fazla olduğunu söylemiştir. Savaşın her safhasında hükümetin Sovyetlere karşı dostane ve doğru bir siyaset takip etmiş olduğunu söylemiştir. Buna karşılık Kalinin, Sarper’e şu şekilde cevap vermiştir: “Ben Hükümetinizi korekt olmamakla itham etmiyorum, İnönü’ye yazınız ki, biz kara günlerimizde eski dostlarımızdan korekt olmaktan da fazla bir alakâ bekledik...” Sarper, tüm konuşulanlara rağmen Kalinin’de en ufak bir sinirlilik hali bile olmadığını, daha çok küskünlük gösterdiğini belirtmiştir.¹⁹³

SSCB Prezidyumu Başkanı Kalinin, “ Almanları sempatize eden bitaraflar” vurgusu ile dolaylı olarak Türkiye’yi hedef alıyordu. Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında, Türkiye’nin SSCB ile savaş durumunda olan Nazi Almanya’sına yönelik krom ihracatını¹⁹⁴ 1944 Nisanı’na kadar sürdürmesi ve 1944 Haziranı’nda bazı Alman Savaş Gemileri’nin Türk Boğazları’ndan geçişi¹⁹⁵ gibi olaylar SSCB’yi bu düşünceye sevk etmiş olabilir. Ayrıca Sovyetler tarafından dikkat çekilen bir başka nokta da Türk Basını’nda yer alan SSCB aleyhtarlığıydı. Bu konunun Sarper’in önüne getirilmesinin nedeni ise, onun II. Dünya Savaşı yıllarına (1939-1945) denk gelen 1940-1944 yılları

¹⁹³ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.67. 6 Kasım 1944.

¹⁹⁴ Türkiye’nin Almanya’ya 1944 Nisan’ına kadar sürdürdüğü krom ihracatından I. Bölüm’de bahsedilmiştir.

¹⁹⁵ İngiltere, Ocak 1944’ten beri, Boğazlar’dan geçen küçük tonajdaki kimi Alman gemilerinin ticaret gemisi altında silah taşıdığını öne sürmüş ve Türkiye’nin bu gemileri geçişini engellemesini istemiştir. SSCB’de 1944 Mayıs’ında, Boğazlar’dan Alman Savaş gemilerinin geçişini engellemediğinden dolayı Türkiye’ye protesto çekiyordu. Kamuran Gürün, **Türk- Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, B.2. , Ankara, 2010, s.262; Kamuran Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939-1945**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 628. 5 Haziran 1944’te İngiltere, Boğazlardan geçmeye çalışan Alman gemilerinin yardımcı savaş gemisi olduğunu ileri sürmüş ve Türkiye’den bu gemilerin Boğazlar’dan geçişini engellemesini istemiştir. Türkiye, Almanya’dan bu gemilerin savaş gemisi olmadığına yönelik garanti alınca gemilerin geçişine izin vermiş, ancak daha sonra Karadeniz’deki bir Alman gemisinde yapılan arama sonucunda çıkan silahlar sonucunda bu geminin zırhlı bir yardımcı savaş gemisi olduğu anlaşılmıştır. Bu olay daha sonra Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu’nun (1942-1944) istifasıyla sonuçlanmıştır. Mustafa Aydın, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 467-468.

arasında Matbuat Umum Müdürlüğü yapmış olmasıydı. Kalinin, bir bakıma Sarper'i bu konuda sorumlu görmüş olduğundan dolayı bu konuyu gündeme getirmiş olabilir.

Yukarıda yer alan belgeden anlaşılacağı üzere, Sovyet yöneticilerinde Türkiye'ye karşı bir dargınlık hissi göze çarpmaktadır. Bunun temel sebebi de Türk Kurtuluş Savaşı'ndan itibaren (1919-1922) Türk-Sovyet ilişkilerinin dostane doğrultuda gelişmiş olmasından kaynaklı olabilir. Sovyet yöneticileri, bir bakıma eski dostlarından yeterli desteği alamadıklarını düşünmektedirler. Bu belge, dönemin kıdemli bir Sovyet yöneticisinin Türkiye'ye bakışını göstermesi açısından son derece önemlidir. İşte Selim Sarper, Moskova Büyükelçiliği'nde ilk haftasını geçirirken Sovyet yöneticilerin Türkiye'ye karşı besledikleri düşünce bu şekildeydi.

Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği döneminde en çok gündeme gelen konulardan birisi Boğazlar Sorunu'dur.¹⁹⁶ Bu bağlamda Sarper'in yapmış olduğu görüşmeler, devletlerin izlemiş oldukları politikayı göstermesi açısından önem taşımaktadır.

24 Kasım 1944'te İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi ülkeden bir aylığına ayrılmadan önce, Selim Sarper'i ziyaret etmiştir. İki Büyükelçi arasında yapılan görüşmede, Boğazlar Sorunu'na temas edilmiştir. Sarper İngiltere Büyükelçisiyle yaptığı görüşmede, İngiltere Başbakanı Churchill'in Moskova'yı ziyareti esnasında

¹⁹⁶ Türk Boğazları, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndan oluşmaktadır. Türk Boğazları, Karadeniz ile Akdeniz'i, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlamaktadır. Bu yüzden stratejik açıdan oldukça önemlidir. 1841'e dek Boğazlar'da mutlak bir Türk egemenliği vardı. 1841'de imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi sonucu Osmanlı Devleti, Türk Boğazları'nı istediği takdirde diğer ülkelerin savaş gemilerine açamayacaktı. Böylece Boğazların tarafsızlaştırılması sağlanmıştı. 1856'da Çarlık Rusyası'nın Kırım Savaşı'nda yenilmesi üzerine, Paris Antlaşması yapılmış ve Boğazlar ile beraber Karadenizi'nde tarafsızlaştırılması kararı alınmıştı. 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşmasında, Türk Boğazları'nın kıyıları askersizleştirilirken, deniz trafiğinin kontrol edilmesi amacıyla bir Boğazlar Komisyonu kurulmuştur. Lozan'a göre, Boğazlar'dan savaşta ve barışta her türlü gemiye geçiş serbestliği getirilmişti. 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde, Boğazların bugün de geçerliliğini koruyan hukuki düzeni belirlenmiştir. Montrö ile Lozan'da konulan sınırlamalar kaldırılmıştır. Böylece, Türkiye Boğazlar'da asker bulundurabileceği gibi, boğazlar komisyonu da kaldırılmıştır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne göre, Türkiye savaş zamanında şu haklara sahipti: "Türkiye tarafsız ise herkesin ticaret gemileri serbestçe geçerler. Fakat, savaşan devletlerin savaş gemileri geçemezler. Türkiye Savaşa katılmış ise her tür gemiyi geçirip, geçirmemekte kendisi karar verir. Dilerse Boğazları herkese kapayabilir. Savaş tehlikesinin çok yaklaştığı durumlarda, Türkiye yine karar serbestisine sahiptir. Boğazları kapayabilir." Bkz. Kemal Girgin, **Çağdaş Politika ve Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975, s. 95-96, 324.

SSCB'nin Montrö Sözleşmesi'ni gündeme getirdiğine dair söylentilerin olduğunu söylemiştir. İngiliz Büyükelçi Sarper'e şu yanıtı vermiştir:

“...Rus’lar Boğazlar meselesini ortaya atarlar ise sizin için endişe etmeye mahal yoktur. Çünkü bu mesele Rus’ların Ünilateral olarak halledebilecekleri bir şey değildir ve böyle bir meseleyi ortaya atmanın zamanı da değildir...”

Sarper, görüşmenin çok dostane bir havada gerçekleştiğini belirtmiştir. Sarper, İngiliz Büyükelçi’yle görüşmesinin ardından düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

“...Görüşmemden sarîh surette hissettim ki infikâkinden evvel bu mevzuda beni takviye etmek üzere, belki de talimatlı olarak bu sözleri söylemeğe gelmiştir...”¹⁹⁷

Sarper, İngiltere’nin Moskova Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede, Churchill’in 9 Ekim 1944’deki Moskova ziyaretine atıf yapıyordu. Özellikle bu zamanda Türkiye, SSCB’ye karşı tek güvence unsuru olarak 19 Ekim 1939’da İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında imzalanan Üçlü İttifakı görüyordu. Churchill, Stalin ile yaptığı görüşmede Montrö’nün değiştirilmesi hususundaki SSCB teklifini prensip olarak kabul etmişti. İngiltere, daha sonra Sovyet Rusya’nın ayrıntılı önerilerini Müttefiklere bildirmesini isteyecek ve bu görüşme savaş sonrasında gündeme gelecek olan Boğazlar Krizi’nin tetikleyici bir unsuru olmuştur.¹⁹⁸ Ayrıca Edward Weisband tarafından kaleme alınan kitapta, yazar Sarper ile bir görüşme yapmıştır. Sarper, Weisband’a Türkiye’ye SSCB’den yönelebilecek tehditlerden dolayı endişe duyduklarını söylemiştir. Sarper, II. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru dünyanın çeşitli etki alanlarına bölünmesinden kaygı duyduklarını belirtmiş ve bu şekilde oluşacak bir uluslararası sistemde Türkiye’nin konumunun ne olacağını kestiremediklerini söylediği gibi, Türkiye’nin bir SSCB uydusu olmasının engellenmesi konusunda, İngiltere’ye güvenemediklerini ve Türkiye’nin SSCB karşısında tek başına kalmasından endişe duyduklarını ifade etmiştir.¹⁹⁹

Sarper’in İngiltere’nin Moskova Büyükelçisiyle yaptığı görüşme, yukarıda yer alan gelişmelerle birlikte değerlendirildiğinde, İngiltere’nin Boğazlar Sorunu’nda

¹⁹⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68149.297467.142. 24 Kasım 1944.

¹⁹⁸ Aydın, a.g.m. , s. 470-471.

¹⁹⁹ Nuri Karakaş, *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 112-113.

Türkiye'nin endişelerini yatıştırmaya yönelik bir politika izlemeyi tercih ettiği görölmektedir. Bununla birlikte İngiltere'nin o dönem Boğazlar Sorunu'na ilişkin Türkiye'ye karşı dürüst bir politika izlemediği de bu belgeden anlaşılmaktadır. Her ne kadar İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi, Sarper ile yaptığı görüşmede, Boğazlar Sorunu'nun gündeme getirilmesinin zamanı olmadığını söylese de bu konu Stalin ile Churchill arasında bir buçuk ay önce görüşölmüştü. Zaten Sarper de Weisband ile yaptığı görüşmede İngiltere'ye güvenemediklerini dile getirmiştir.

Selim Sarper, 11 Aralık 1944'te Moskova'da SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov'la görüşme gerçekleştirmiştir.²⁰⁰ Bu görüşmede, genel olarak Türk-Sovyet ilişkilerinden bahsedilirken bir ara basından söz açılmıştır. Sarper, Türkiye'nin Sovyetlere karşı göstermiş olduğu iyi niyet göstergelerine karşın, Sovyet basınında bunlara hiç yer verilmemesinden şikâyet etmiştir. Sarper'in bu sözleri, konuşmayı ölkelerin II. Dünya Savaşı'ndaki tutumlarının tartışılmasına götürmüştür. Vinogradov'un "artık bunlar geçmişte kalmıştır" sözlerine karşılık Sarper, her şeye karşın Türkiye-SSCB ilişkilerinde "havayı düzeltmek için" en büyük çabayı göstereceğini belirtmiştir. Vinogradov, Türk Hükümeti'nin bir teklif yapması durumunda, SSCB'nin bu teklifi dinlemeye hazır olduğunu söylemiştir. Sarper, bu görüşme gerçekleşmeden birkaç gün önce Vinogradov'un temasları bittikten sonra kendisini arayacağını söylemiş olmasından yola çıkarak, Büyükelçinin talimatla hareket ettiğini belirtmiştir. Selim Sarper, Vinogradov'un Moskova'da uzun süre kalacak olmasının nedenini ise, Türkiye ile SSCB arasında müzakere yapılması durumunda bunun Moskova'da olmasını istemelerinden dolayı olduğunu belirtmiştir.²⁰¹

CHP Meclis Grup Başkanvekili olan Faik Ahmet Barutçu, Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği'ne atanmasının Stalin tarafından nasıl karşılandığı hakkında günlüğünde şu şekilde bilgi vermektedir:

"Faik Ahmet Barutçu, 13 Aralık 1944 tarihli günlüğünde, Türkiye'nin yeni Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in özel olarak Stalin tarafından kabul edilmesi sırasında, Stalin'in, Türkiye'nin Alman işğali sırasında, Sovyet Cephesine gönderdiği basın heyetini özel olarak

²⁰⁰ T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.67. 11 Aralık 1944.

²⁰¹ Türkiye Dış Politikasında....., s. 246,247.

hatırlattığını yazmaktadır. Barutçu, bu heyette, Selim Sarper'in de yer aldığını Stalin'in yine özel olarak anımsatması karşısında, Ankara'nın Sarper'i bu göreve atamasını sorgulamaktadır. Bu bilgi, Dışışleri Bakanı Hasan Saka tarafından, CHP Meclis Grubu'nda verilmişti.”²⁰²

Görüleceği üzere, Sarper'in daha önce SSCB Prezidyumu Başkanı Mikhail Kalinin ile görüşmesinde olduğu gibi, Stalin ile olan görüşmesinde de Matbuat Umum Müdürlüğü dönemindeki faaliyetleri gündeme gelmiştir. Sarper'in Stalin tarafından kabulü esnasında söylenen sözlerden hareketle, Moskova Büyükelçisi olarak atanmasının pek hoş karşılanmadığı görülmektedir. Stalin'in bizzat bu konuyu Sarper'e açması da oldukça ilgi çekicidir.

Büyükelçi Mahmut Dikerdem de Sarper'in Moskova Büyükelçisi olarak göreve atanmasını sorgulamaktadır. Ona göre, Atatürk'ün vefatından sonra Moskova'ya devamlı olarak “en tutucu ve anti-Sovyet” eğilimde olan Büyükelçilerin atanması Türkiye açısından bir talihsizlik olmuştur. Dikerdem, anısında, “Gençliğini Alman okullarında Prusya eğitimi görerek geçirmiş, yüzünde Alman usulü düellodan aldığı kılıç yarasının izini taşıyan Selim Sarper'in de 1945'te Moskova'da bulunması, iki ülke arasındaki gergin havanın yumuşamasına yardımcı olmamıştır kanısındayım.”²⁰³ demiştir.

Selim Sarper'in Vinogradov'la olan görüşmesinden üç gün sonra, 14 Aralık 1944'te Dışışleri Bakanlığı, Selim Sarper'e Sovyetlerle ilişkilerin nasıl ilerletileceğine dair talimat göndermiştir.²⁰⁴ Dışışleri Bakanlığı bu talimatta, Vinogradov'un Türkiye-SSCB ilişkilerine yönelik “olumlu bir şey yapmak” noktasındaki ifadelerinin uzun zamandır işitildiğini söylemiştir. Buna karşılık Türkiye tarafından yapılan tekliflerin SSCB'nin isteklerine uygun düşmemiş olmasından hareketle iki ülkenin anlaşamadığını, ancak bu sırada SSCB'nin de kendi taleplerinin ne olduğu konusunda açıkça bir ifadede bulunmadıklarını söylemiştir. Talimatta, Sarper'den öncelikle SSCB'nin ne talep ettiğinin bilinmesi gerektiği belirtilmiş ve Sarper'in SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov'un ilişkilerde “müsbet bir şey yapmak ve başka bir

²⁰² Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 47'den Fâik Ahmet Barutçu, *Siyâsî Hâtıralar*, C. II, s. 706.

²⁰³ Mahmut Dikerdem, *Hariciye Çarkı*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s.88.

²⁰⁴ T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.65. 14 Aralık 1944.

istikamet vermekle” neyi kastettiğini öğrenmesini istemiştir. Bunun için Vinogradov ve SSCB Dışışleri Komiser Yardımcısı Kavtaradye ile görüşmesi talep edilmiştir.²⁰⁵

Selim Sarper, 14 Aralık 1944’te kendisine verilen talimat uyarınca bu görüşmeleri yapmış ve 27 Ocak 1945’te göreve başlamasının üçüncü ayında Selim Sarper, Sovyetlerle ilişkilere dair değerlendirmesini, Boğazlar meselesi ve 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması’nın Sovyetlerce feshedilebileceğine ilişkin Ankara’ya bir telgraf göndermiştir.²⁰⁶

Sarper, daha önce kendisinden görüşülmesi istenen SSCB’nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov ve Dışışleri Komiser Yardımcısı Kavtaradye ile görüşmüştür. Sarper bu görüşmeler neticesinde şu çıkarımlarda bulunmuştur: Sovyetlerin Türkiye’ye karşı tutumları genel itibarıyla dostane nitelendirilemez. Sovyetlerin Türkiye’ye karşı çekingen ve hatta soğuk bir tavra sahip olduklarını belirtmiştir. Sovyetler, Rusya ve Almanya arasındaki mücadelede Türkiye’nin hissi olarak Almanya’nın yanında yer aldığını düşünmektedirler. Aynı zamanda Türkiye’nin İngiltere ve SSCB arasında anlaşmazlık çıkmasını dilediğini ve böyle olması halinde Sovyetler, Türkiye’nin İngiltere’nin yanında yer alacağını zannetmektedir.²⁰⁷

Sarper’in üst düzey Sovyet yöneticileri ile yaptığı görüşmeler sonrası oluşturduğu raporda, SSCB’nin Türkiye’ye karşı şüpheli bir yaklaşımının olduğu görülmektedir. Sarper’in yazmış olduğu bu rapor, 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması’nın niçin yenilenmeyeceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Sarper, “Sovyetlerin bizden istedikleri ne olabilir ve bizimle ne şart altında konuşmayı umabilirler” sorularına ise raporunda yer vermektedir. Sarper, ilk soruya cevap olarak Sovyetlerin Akdeniz’e olan ilgilerine vurgu yapmaktadır. Sovyetlerin bir Akdeniz filosu oluşturmak istediklerine dair söylentilerin olduğunu söylemektedir. Bunun doğru olması halinde şimdiye kadar gelen mevcut sebeplere ek olarak ister istemez Boğazlar meselesinin ortaya atılmasına neden olabileceğini söylemiştir. Sarper, Başbakan’ın 1939 yılındaki Moskova ziyaretine atıf yaparak, Rusların o zaman

²⁰⁵ Türkiye Dış Politikasında....., s. 247.

²⁰⁶ T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.61. 27 Ocak 1945.

²⁰⁷ Türkiye Dış Politikasında....., s. 247.

gündeme getirdikleri Boğazlar konusunu pek de unutmuşa benzemediklerini yazmıştır.²⁰⁸

Sarper, ikinci sorunun cevabında ise, Sovyetlerin hem Türkiye'nin bu mevzuyu konuşmak istemeyeceğini, hem de tartışılmasının İngilizleri kuşkulandıracağını hesap ettiklerini söylemiştir. Bu yüzden Sovyetler, Türkiye'nin bu konuyu gündeme getirmesini beklemektedir. Sarper, Üçler Konferansı'ndan²⁰⁹ çıkacak duruma göre Sovyetlerin Türkiye'yi sıkıştırmaya başlayacaklarını tahmin ettiğini belirtmiştir.²¹⁰

Sarper sonuç olarak şu ifadelere yer vermiştir:

“...Ruslarla münasebetlerimizi dostane gibi telakki etmek hususundaki bir taraflı gayretlerin bir tezahürat halini almasının da netice üzerinde müsbet bir tesiri olacağına, bu günkü şartlar altında inanmamaktayım. Sovyetlerle aramızdaki mevcut ve halen tezekkür olunacak dostluk ve bitarafılık müahedesile mülhakı.... Protokolün inkıza tarihi olan 7 Kasım tarihinden altı ay evvel, yani 7 Mayıs 1945 tarihinde fesih ihbarında bulunmaları beklenebilir...”²¹¹

Sarper, Türkiye-SSCB ilişkilerine dair görüşlerini ifade etmesinin ardından Ankara'ya çağrılmasını ve sözlü izahat verip talimat almasının faydalı olacağını ilave etmiştir.²¹²

Sarper'in çizmiş olduğu bu tablo oldukça önemlidir. Sarper, Türkiye'nin Sovyetlerin dostluk anlaşmasının feshine hazırlıklı olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Sarper'in raporundan anlaşılacağı üzere Türkiye, SSCB'nin dostluk antlaşmasını uzatmayacağını beklemektedir.

Türk Dışişleri Bakanlığı, 1 Şubat 1945'te Sarper'e verdiği cevapta Ankara'ya gelmesini uygun görmüştür.²¹³ SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov daha önce gelirse, onun gelişinden sonra Ankara'ya gelmesini, aksi takdirde Mart sonunda Ankara'da olacak şekilde kendisini ayarlamasını istemiştir. Dostluk Antlaşmasının

²⁰⁸ A.g.e. , s. 248.

²⁰⁹ Sarper, 4 Şubat-11 Şubat 1945 tarihleri arasında toplanacak Yalta Konferansı'nı kastetmektedir.

²¹⁰ Aynı Yer.

²¹¹ Aynı Yer.

²¹² Gürün, *Türk-Sovyet*..., s. 271.

²¹³ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.55. 26 Şubat 1945. Sarper'e bu talimatın 1 Şubat 1945'te geldiği bu belgeden öğrenilebilmektedir.

yeniden uzatılması konusunda ise, görüşmelerin kesilmiş addedilemeyeceğini belirtmiştir. Çünkü Sovyetler tarafından bir talebin gelmediği söylenmektedir.²¹⁴

4 Şubat 1945 -11 Şubat 1945 tarihleri arasında Yalta Konferansı toplanmıştır. Konferansa, İngiltere Başbakanı Churchill, ABD Başkanı Roosevelt ve SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Stalin katılmıştı. Konferansın toplanış nedeni, gelecekteki barış düzenini sağlamaktır. Türkiye'yi ilgilendiren Boğazlar Sorunu, Stalin tarafından 10 Şubat 1945'te konferansın gündemine getirilmiştir. Stalin, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin eskidiğini söylemiş ve Japon İmparatoru'nun Montrö'nün hazırlanmasında SSCB'den daha önemli bir rol oynadığını belirtmişti. Montrö'ye göre, Türkiye'nin sadece savaşta değil, savaş tehlikesi sırasında da Boğazlar'ı kapatma²¹⁵ hakkına sahip olmasından yakınıyor ve SSCB'nin çıkarlarının göz önüne alınarak yeni bir düzenlemeye gidilmesini talep ediyordu. Roosevelt ve Churchill, Stalin'in bu talebine olumlu geri dönüş yapmışlar ve 11 Şubat 1945'te Yalta Konferansı sonunda kabul edilen protokole göre, üç ülkenin Dışişleri Bakanları'nın Londra'da toplanmasına ve SSCB'nin Montrö'ye ilişkin yapacağı teklifleri incelenmesine karar verilmişti.²¹⁶ Yalta Konferansı sonucunda alınan bir başka önemli karar ise, 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edecek²¹⁷ ülkelerin 25 Nisan 1945'te San Francisco'da toplanacak Birleşmiş Milletler Konferansı'na kurucu üye olarak davet edilmeleriydi.²¹⁸

Dışişleri Bakanlığı, Selim Sarper'e göndermiş olduğu 19 Şubat 1945 tarihli talimatta, SSCB Dışişleri Komiseri Molotof ile görüşmesini istemiştir. Sarper'in

²¹⁴ **Türkiye Dış Politikasında.....**, s. 249.

²¹⁵ 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 21. Maddesi şu şekildeydi: "Türkiye, kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidiyle karşılaştığı kanısında ise, işbu sözleşmenin 20. Maddesi hükümlerini uygulamak hakkına sahip olacaktır." 20 Madde, ise şu hükmü içeriyordu: "Savaş zamanında Türkiye savaşan durumunda ise... savaş gemilerinin geçmesi tümüyle Türk Hükümeti'nin kararına bağlı olacaktır." Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I, s.516. Buradan hareketle, 21 Madde'ye göre Türkiye, savaş tehdidi gördüğü anda savaş gemilerinin geçişini engelleme hakkına sahiptir.

²¹⁶ Suat Bilge, **Güç Komşuluk Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.259-262.

²¹⁷ Türkiye, Yalta Konferansı'nda alınan bu karar sonucu 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilanında bulunmuştur. Türkiye'nin savaş ilanında bulunmasının nedeni, BM toplantısına Türkiye'nin de katılmasını sağlayıp Müttefik Devletleri yatıştırmaktır. Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası**, Çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974, s. 379-381.

²¹⁸ Aydın, **a.g.m**, s. 472.

Molotov'tan Yalta Konferansı'nın siyasi ve özellikle Balkanlarla ilgili safhaları hakkında bilgi almasını istemiştir.²¹⁹ Sarper de bu talimat uyarınca Molotov'dan 21 Şubat 1949'ta randevu istemiş ve 24 Şubat'ta Molotov tarafından kabul edileceği kendisine bildirilmiştir.²²⁰

23 Şubat'ta Selim Sarper, Kızılordu'nun yıldönümü için Molotov'un verdiği kabul resmine davet edilmiştir. Sarper, burada SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov ve Dışişleri Komiser muavinlerinden Dekanozof'la da görüşme fırsatı yakalamıştır. Sarper, Vinogradov'un Türkiye'nin almış olduğu savaş kararında biraz geciktiğini söylenmeye yeltendiğini, ancak çok ihtiyatlı olduğunu söylemiştir. Dekanozof'un ise, bir bayanın sigarasını kendisinden önce kibritle yakmasını bahane ederek Türkiye'nin bu sefer de geç kaldığını söylediğini belirtmiştir.²²¹

Türkiye, 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilanında bulunmuştu. Sarper'in yukarıda vermiş olduğu örneklerden de anlaşılacağı üzere, SSCB yöneticilerinde Türkiye'nin geç savaş ilan etmesinden dolayı bir hoşnutsuzluk olduğu görülmektedir.

24 Şubat 1945'te saat 19:00'da Sarper, daha önce almış olduğu randevu uyarınca SSCB Dışişleri Komiseri Molotov'u ziyaret etmiştir. Görüşmede öncelikle yeni gelişmelerden söz açılmıştır. Bu gelişme, Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesiydi. Molotov bundan ötürü Sarper'i tebrik etmiş ve artık yeni bir dönemin açıldığını belirtmiştir.²²² Sarper, Dışişleri Bakanlığı'ndan almış olduğu talimat uyarınca, önce 4-11 Şubat 1945'te toplanan Yalta Konferansı hakkında Molotov'dan bilgi talep etmiş ve ardından SSCB Dışişleri Komiseri Molotov, Boğazlar Sorunu'nu gündeme getirmiştir. Molotov, Sarper'e Boğazlar Sorunu ile ilgili olarak revizyon talebinde bulunduklarını söyleyerek, Boğazlar Konusu'nda Japonya'nın Sovyetler kadar hatta Sovyetler'den daha fazla söz sahibi olmasını doğru bulmadıklarını belirtmiştir. Yalta Konferansı'nda Müttefik devletlere Boğazlar Konusu'nu açtıklarını, ancak SSCB'nin konferansta bir proje sunmamasından dolayı

²¹⁹ Aynı Yer ; T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.58. 22 Şubat 1945.

²²⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.58. 22 Şubat 1945.

²²¹ Türkiye Dış Politikasında....., s. 244.

²²² Aynı Yer.

sorunun ileride ele alınacağını ifade etmiştir. Ayrıca, Montrö'nün Revizyonu konusunda İngiltere, ABD ve SSCB'nin fikir birliği içinde olduğunu belirtmiştir. Molotov'un bu sözlerine karşılık Sarper ise, Boğazlar Sorunu'nun öncelikle Türkiye'nin çıkarlarını ilgilendiren bir sorun olduğunu söylemiş ve Boğazlar rejimini düzenleyen Montrö'nün uluslararası bir sözleşme olduğuna dikkat çekerek, bu sorunun nasıl ikili olarak nasıl görüşüleceğini anlamadığını söylemiştir.²²³

24 Şubat 1945'te gerçekleşen bu görüşme sonucunda Sarper, SSCB'den Yalta Konferansı'nda yaşanan gelişmeleri öğrenmiştir. Molotov, Montrö'nün gözden geçirilmesi gerektiğine dikkat çekmiş ve üç devlet arasında (SSCB, ABD, İngiltere) bu konuda bir anlaşmazlık olmadığını söyleyerek, bir bakıma Türkiye'nin bu konuda yalnız olduğunu ima etmişti. Dikkat çeken bir başka nokta ise, Hem Yalta Konferansı'nda Stalin hem de yukarıda yer alan görüşmede Molotov, Japonya'nın Montrö Sözleşmesi'nde kendilerinden daha fazla hak sahibi olduklarını vurgulamışlardır. SSCB, Uzak Doğu'da yer alan Japonya'nın kendileriyle eşit haklara sahip olmasını kabullenemiyordu. SSCB, bir Karadeniz Devleti olduğundan dolayı Boğazlar Konusu'nda imtiyaz sahibi olmak istiyorlardı. Zaten Stalin, Yalta Konferansı'nda SSCB çıkarlarının göz önünde bulundurularak bir düzenlemeye gidilmesini talep etmişti. Sarper ise Montrö'nün uluslararası bir sözleşme olduğuna dikkat çekerek Türkiye'nin pozisyonun bu şekilde olduğunu bildiriyordu.

Sarper, 26 Şubat 1945 tarihli telgrafında, Vinogradof'un 28 Şubat ya da 1 Mart'ta Ankara'ya varacağını bildirmiştir. Sarper, daha önce 1 Şubatta gönderilen ve Vinogradof'un Türkiye'ye gelmesinin ardından Ankara'ya gelmesi emri olmasına rağmen, yeni durum dolayısıyla hareketinin Mart ayının ortasına kadar ertelenmesinin uygun olup olmayacağını sormuştur.²²⁴ Dışişleri Bakanlığı verdiği yanıtta, Sarper'in Mart ortası gibi Ankara'ya gelmesini uygun bulmuştur.²²⁵

Sarper, daha önce de belirtildiği üzere, 27 Ocak 1945 tarihli Sovyetlerle ilişkilere dair değerlendirmesini sunduğu raporun ardından Ankara'ya gelmek istemişti. Sarper'in Ankara'ya gelmek istemesinin nedeni ise, SSCB'nin 1925 tarihli

²²³ Türkiye Dış Politikasında....., s. 244,245. ; Gürün, Türk-Sovyet...., s. 276.

²²⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.55. 26 Şubat 1945.

²²⁵ Türkiye Dış Politikasında....., s. 249.

Türkiye-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı yenilemeyeceğine dair öngörüsüydü. Sarper, bu yüzden Ankara'ya gelip Türk Hükümeti'nden talimat almak istemişti. Ancak, Sarper yeni durumunu öne sürerek – ki bu Yalta Konferansı sonrası yaşanan gelişmelerdi- ziyaretinin ertelenmesini istemişti.

2. 1925 Tarihli Türkiye-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın Feshedilmesi

Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, Türk Hükümeti ile bazı görüşmeler yapmak için Ankara'ya gitmeye hazırlanıyordu. Gidiş tarihi olarak 25 Mart'ı seçen Sarper, birkaç hafta Türkiye'de kalıp, bilgi verecek ve talimat alacaktı. II. Dünya Savaşı'nın Müttefikler lehine sonuçlanmasına az bir zaman kaldığı sırada, Sarper'in Türk Hükümeti'nin düşüncelerini öğrenmesi doğaldı.²²⁶

Sarper, Moskova'dan ayrılmadan önce, 19 Mart 1945'te Sovyet Hariciye Komiserliği'nden Sarper'e telefon edilmiş ve aynı gün saat üçte Molotov'un kendisini beklediği bildirilmiştir. Molotov, Sarper'e Sovyet hükümeti adına bir bildirimde bulunarak, 17 Aralık 1925'te imzalanan Türkiye-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın²²⁷ feshedildiğini bildirmiştir. Antlaşmanın feshedilme nedeni ise, Sovyetlerin II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan değişikliklerin artık yeni şartlara uymadığını düşünmesidir. Bu yüzden antlaşmanın ciddi bir biçimde iyileştirilmesi gerektiğinin SSCB tarafından gözlemlendiği Sarper'e bildirilmiştir.²²⁸

Sarper ise, bu durumu Türk Hükümeti'ne derhal bildireceğini söylemiştir. Sarper ve Molotov'un bu görüşmesinden iki önemli sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisi, antlaşma artık yeni şartlara uymamaktadır ve ciddi bir biçimde

²²⁶ Metin Toker, **Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2020, s. 14.

²²⁷ I. Bölümde de bahsedildiği üzere, 17 Aralık 1925'te Paris'te imzalanan Türkiye-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması, Türkiye'nin İngiltere ile yaşadığı Musul Sorunu'na denk düşen bir dönemde imzalanmıştı. Ayrıca, SSCB'yi çevreleyen Locarno Antlaşması'na karşı bir tür destek verme antlaşması olarak değerlendirilmişti. Antlaşmanın iki temel maddesi vardı. İlk maddede, taraflardan birisi saldırıya uğrarsa, diğeri tarafsız kalacaktı. İkinci maddede ise, antlaşmaya taraf ülkeler birbirlerine karşı saldırıda bulunmayacakları gibi, birbirleri aleyhine anlaşma ve ittifaklara girmeyeceklerdi. Bilge, **Güç Komşuluk...**, s. 266. Bu antlaşma ilk olarak 17 Aralık 1929'da Ankara'da, daha sonra 30 Ekim 1931'de tekrardan Ankara'da ve son olarak 7 Kasım 1935'te yine Ankara'da imzalanan protokoller uyarınca toplamda üç kez uzatılmıştı. Son uzatma ise 10 yıllık bir dönemi kapsıyordu. Eğer 7 Mayıs 1945 tarihine dek antlaşmaya taraf olan iki ülkeden biri fesih kararında bulunmazsa, antlaşma iki sene daha uzayacaktı. Toker, **Türkiye Üzerinde...**, s. 18.

²²⁸ **A.g.e.**, s. 249-250.

iyileştirilmelidir. İkinci olarak da Sovyetler, yeni bir antlaşma için Türk Hükümeti'nden feshedilen antlaşmayı başka bir antlaşma ile değiştirme isteğini açıklamasını beklemektedir. Sovyetler, mevcut antlaşmanın yeni şartlara uymadığını ve iyileştirilmesi gerektiğini Türkiye'ye bildirmişken, hangi noktaların iyileştirilmesi gerektiği konusunda herhangi bir şey söylememiştir. Böylece Sovyetler, yeni antlaşma için Türkiye'den bir teklif beklemektedir. Türkiye bu durumdan dolayı kendisini tam bir belirsizlik içerisinde bulmuştur.²²⁹

Sarper, 20 Mart 1945'te Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda, Türkiye-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın feshedilmesinin bir sürpriz olmadığını belirtmiştir. Sarper, Sovyetlerin olası niyetleri hakkında da bazı tahminlerde bulunmuştur. Sarper'e göre, Ruslar feshedilen antlaşma yerine yeni bir ittifak antlaşması imzalamak isteyebilirler, ancak bunu yaparlarken Sovyetlerin temel hedefinin Boğazlar Sorunu'nun istedikleri şekilde sonuçlanması olacaktır. Boğazlar Sorunu'nun yalnızca Türkiye ile SSCB arasında çözülecek ikili taraflı bir sözleşme olmamasından dolayı, SSCB'nin gelecekte yapılacak görüşmeler öncesi Türkiye'yi kendi görüşüne "şimdiden" yaklaştırmaya çalıştıklarını belirtmektedir.²³⁰

SSCB'nin 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türk-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı feshetmesinin nedeni, daha çok dünyada değişen dengelerden kaynaklanıyordu SSCB, II. Dünya Savaşı sırasında kazandığı zaferlerin meyvesini çeşitli bölgelerde toplamak amacındaydı. Türkiye de bu bölgeler arasında yer alıyordu. SSCB, Doğu Avrupa'da işgal gerçekleştirdikleri²³¹ ülkelerde bulunan az sayıda Komünistleri kullanarak, çeşitli oldubittiler ile iktidarı ele geçirmelerini sağlıyor, böylece bu bölgelerde kontrol sağlıyorlardı. Türkiye'ye ilişkin durum ise biraz farklıydı. Türkiye, SSCB işgali altında olmadığı gibi, Türkiye'deki Komünistler de iktidarı ele geçirecek güçten yoksunlardı. SSCB, bundan dolayı "aşırı istekler" öne sürerek, Türkiye'yi taviz vermeye zorlayan bir politika izliyordu. SSCB, işte bu amacını gerçekleştirebilmek üzere, 4-11 Şubat 1945'te toplanan Yalta

²²⁹ A.g.e. , s. 250-251.

²³⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.51. 20 Mart 1945.

²³¹ SSCB, 12 Ocak 1945'te Polonya'yı, 13 Ocak'ta da Macaristan'ı işgal etmiştir. Mart 1945'te ise, 1944 Ağustosunda işgal ettikleri Romanya'da Komünist bir hükümetin kurulmasını sağlamışlardır. İsmail Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, İsis Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 1,4.

Konferansı'ndan sonra 19 Mart 1945'te, Türk-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı feshetmişti.²³²

Sarper'in raporundan da görüleceği üzere, Türk-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın feshedilmesi bir sürpriz değildi. Hatta Sarper, 27 Ocak 1945 tarihinde bu antlaşmanın SSCB tarafından sona erdirebileceğini öngören bir rapor sunmuştu. Böylece Sarper'in bu öngörüsü doğru çıkmıştır. Sovyetler, özellikle Doğu Avrupa'da Nazi Almanyası'nın bıraktığı yerleri işgal ettikleri ve bir bakıma kendilerini en güçlü olarak gördükleri sıralarda bu antlaşmayı feshetmişlerdi. SSCB Dışişleri Komiseri Molotov'un "II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan değişikliklerin artık yeni şartlara uymadığını" söylemesinin nedeni de buydu.

SSCB'nin yirmi yıl önce imzalanan Türk-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı feshetmesinin dış basında da yankıları olmuştur.

Times gazetesi, "Rus- Türk paktı tarihe karıştı" başlığıyla duyurduğu yazıda, İzvestia'dan yapmış olduğu alıntıya yer vermiştir. İzvestia, antlaşmanın, hem Kemalist Türkiye'nin hem de Rusya'nın, dış güçlerin müdahalelerine karşı savaştan çıktıkları bir genel istikrarsızlık döneminde ortaya çıktığının altını çizmektedir. O zamandan itibaren tüm uluslararası durumun değişim geçirdiğini belirtmiştir.²³³

Dışişleri Bakanlığı, 21 Mart 1945'te Sarper'in Ankara'ya derhal gelmesini bildiren bir telgraf göndermiştir.²³⁴ Sarper, daha önce de söz edildiği üzere, 27 Ocak 1945 tarihli Sovyetlerle ilişkilere dair değerlendirmesini sunduğu rapor sonrası Ankara'ya gelmek istemişti. Sarper'in Ankara'ya gelmek istemesinin nedeni ise, SSCB'nin 1925 tarihli Türkiye-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı yenilemeyeceğine dair öngörüsüydü. Sarper'in bu öngörüsü doğru çıkmış ve SSCB'nin 19 Mart 1945'te bu antlaşmayı feshetmesinin ardından, Dışişleri Bakanlığı onu ülkeye çağırmıştır.

Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, 23 Mart 1945'te Çekoslovakya Büyükelçiliği'nde verilen resmi kabulde SSCB Dışişleri Komiseri Molotov ile

²³² Bilge, *Güç Komşuluk*..., s. 265.

²³³ *The Times*, "Russo-Turkish Pact 'Obsolete'", 22 Mart 1945, s.3.

²³⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.47. 21 Mart 1945.

görüşmüştür. Sarper, hemen herkesin ilgisinin Türkiye ile Sovyetler arasındaki ilişkiler üzerinde toplandığını, her taraftan buna dair sorular aldığını belirtmiştir. Sarper, Molotov ve SSCB Dışışleri Komiser Muavini Vişinski de dâhil olmak üzere, “Rusların bize karşı muamelerinde bugünlerde intizar vaziyetini andıran bir yumuşaklık hasıl “ olduğunu belirtmiştir.²³⁵

Selim Sarper, 23 Mart 1945 tarihinde Dışışleri’nin kendisini çağırması üzerine, 25 Mart 1945’te Tiflis- Kars yolu ile hareket edeceğini bildirmiştir.²³⁶ 24 Mart 1945 tarihli başka bir telgrafında kendisine Erzurum’dan Ankara’ya kadar bir uçak temin edilmesinin mümkün olup olmadığını sormuştur.²³⁷ Türkiye’nin Moskova Büyükelçiliği, 25 Mart 1945’te Selim Sarper’in Moskova’dan trenle hareket ettiğini belirtmiştir. Telgrafa göre, Sarper’in 31 Mart 1945 Cumartesi günü Kars’ta olmasının beklendiği Dışışleri’ne bildirilmiştir.²³⁸ Selim Sarper, 3 Nisan 1945’te Erzurum’dan Ankara’ya emrine verilmiş bir uçakla gelmiştir. Sarper, hükümetle temaslarda bulunmak için izinli olarak gelmiştir.²³⁹

4 Nisan 1945’te Türk Dışışleri Bakanı Hasan Saka, 19 Mart 1945’te feshedilen Türkiye-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’na ilişkin SSCB’nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov’a nota vermiştir. Bu notada, feshedilen antlaşma yerine iki ülkenin o günkü çıkarlarına daha uygun, yeni bir antlaşmanın imzalanması konusunda SSCB tarafından yapılacak önerilerin Türk Hükümeti tarafından dikkatle inceleneceği ifade edilmiştir. Türkiye’nin vermiş olduğu bu cevap 7 Nisan günü Ankara ve Moskova’da bir resmi tebliğle duyurulmuştur.²⁴⁰

Selim Sarper, 9 Nisan 1945’te Ankara’dan İstanbul’a gelmiştir. Burada İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı olan Lütfi Kırdar, ailesi ve dostları tarafından karşılanmıştır. Sarper, yirmi günlük izninin bir kısmını İstanbul’da ailesi ile birlikte

²³⁵ T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35231.138611.158. 24 Mart 1945.

²³⁶ T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35521.139763.4. 23 Mart 1945.

²³⁷ T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35521.139763.3. 24 Mart 1945.

²³⁸ T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35521.139761.45. 25 Mart 1945.

²³⁹ Cumhuriyet, 4 Nisan 1945, s. 1.

²⁴⁰ Türkiye Dış Politikasında....., s. 254 ; Bilge, Güç Komşuluk....., s. 268.

geçirmiştir.²⁴¹ Selim Sarper, 16 Nisan 1944'te Ankara'ya geri dönmüştür. Selim Sarper'in ay sonuna kadar izinli olarak Türkiye'de kalacağı basına yansımıştır.²⁴²

3. Sarper -Vinogradov Görüşmeleri

Selim Sarper, 21 Nisan 1945'te SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov tarafından öğle yemeğine davet edilmiştir. Vinogradov görüşmede, Sovyet- Japon Antlaşması'nın feshi ile Türk-Sovyet Antlaşması'nın feshi arasında ayırım yapmıştır. Birincisinin kesin bir fesih olduğunu söylemiştir. İkincisinin ise ilişkilerin gelişmesine neden olacak bir iyileştirme ve değişiklik isteğinin bir ifadesi olarak yorumlamıştır. Sovyetlerden şimdiye kadar bir cevap gelmemesinin nedenini ise, Molotov'un Moskova'da olmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Sarper, Sovyetlerin istemesi halinde bir görüş alışverişine hazır olduğunu kişisel düşüncesi olarak söylemiştir. Sarper, Vinogradov ile yaptığı mülakatı Türk Hükümeti'ne bildirmesinin ardından aynı akşam Vinogradov'u tekrar ziyaret etmiştir. Sarper, görüş alışverişine hazır olduğu hakkında daha önce söylediklerini resmen teyit etmiş ve “ tarafları bağlamayan bir hazırlık olmak üzere şahsen Vinogradov'la” görüşmeye Türk Hükümeti tarafından yetkili kılındığını bildirmiştir. Vinogradov, bu öneriyi olumlu karşılamış ve durumu derhal hükümetine söyleyeceğini belirtmiştir.²⁴³

1945 Mayıs'ında II. Dünya Savaşı'nın fiilen sonuçlanması bakımından önemli bir gelişme yaşanmıştır. 7 Mayıs 1945'te Almanya teslim olmuştur. Türkiye savaş dışı kalmasından ötürü tüm dünyayı etkilemiş olan bu yıkımdan tek kurşun atmadan kurtulmuştur. Ancak bundan sonra, Almanya'nın savaştan mağlup ayrılması sebebiyle Avrupa'nın Doğusu'ndaki denge Sovyetler lehine değişmiştir. Türkiye bu durum sonucu çıkan tehlikeli ortamda var olabilme mücadelesi verecektir.²⁴⁴

Vinogradov ve Sarper, Mayıs ayında iki önemli görüşme yapmışlardır. Bu görüşmelerde iki ülke arasında yapılabilecek bir ittifak antlaşmasının esasları görüşülmüştür. Görüşme tutanaklarında ortaya atılan fikirlerin şahsi olduğu iki tarafça belirtilmiştir. Buna rağmen her iki hükümetin de, bu durumdan haberdar olmaları,

²⁴¹ Cumhuriyet, 10 Nisan 1945, s. 2.

²⁴² Cumhuriyet, 17 Nisan 1945, s. 3.

²⁴³ Türkiye Dış Politikasında....., s. 254.

²⁴⁴ Aydın, a.g.m. , s. 472.

Büyükelçilerin ve özellikle Sarper'in görüş teatisinde bulunmak üzere yetkili kılınmış olması, görüşmelere bir ölçüde resmi nitelik kazandırmıştır. En azından Türk tarafı böyle düşünmektedir.²⁴⁵ Türk Hükümeti, Sarper- Vinogradov görüşmelerini bir bakıma ileride (7 Haziran 1945) Molotov ile Sarper arasında yapılacak görüşmenin provası olarak değerlendirmiştir.

21 Mayıs 1945'te Vinogradov, Sarper'i Moskova'ya dönmeden önce Ankara'da Dışişleri Bakanlığı'nda ziyaret etmiştir. Bu görüşmedeki amaç, tamamıyla kişisel olmak üzere, iki ülke arasında neler yapılabileceği hakkında görüş alışverişinde bulunmaktır. Görüşmede Montrö gündeme gelmiştir.²⁴⁶ Vinogradov, Montrö'nün uygulanmasında tek taraflı bir ödün koparmaya çalışmış ve Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelere ait harp gemilerinin Karadeniz'e girişinin engellenmesini ve kendilerine ait gemilerin serbest bir şekilde Akdeniz'e çıkmasını istiyordu. Fakat, Vinogradov tarafından gündeme getirilen bu istekler, İngiltere'nin aleyhineydi. Bundan dolayı Vinogradov ve Sarper yaptıkları temaslar hakkında İngiltere'ye bilgi verilmemesi konusunda anlaşmışlardı.²⁴⁷

Sarper ile Vinogradov arasındaki görüşmeler şu bakımdan önemlidir: Öncelikle Sovyetlerin 1925 tarihli Türkiye-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı yenilemeye gerçekten niyetlerinin olduğu anlaşılmıştır. Sovyetlerin antlaşmayı yenileme şartı olarak da Boğazların statüsünün değiştirilmesini ileri sürecekleri ortaya çıkmıştır. Sarper- Vinogradov görüşmelerinden Sovyetlerin Montrö ve Karadeniz'deki güvenlikleri konusu üzerinde durdukları anlaşılmaktadır. SSCB, Montrö'yü bir "Karadeniz Sorunu" olarak görüyordu. Bundan dolayı bu sorun Türkiye ile SSCB arasında çözülmeliydi.²⁴⁸

Görüleceği üzere, Sovyetler, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin kendileri yararına değiştirilmesini isterlerken, sorunun uluslararası bir platformda çözümüne ise karşıydılar. SSCB'nin Boğazlar Konusu'nda Türkiye'ye karşı izlediği politikada dikkat çeken husus şuydu. SSCB, Türkiye'yi olabildiğince yalnız bırakıp, kendi şartlarını dikte edebileceği bir sözleşme peşinde koşuyordu. SSCB'ye göre Montrö bir

²⁴⁵ Türkiye Dış Politikasında....., s. 255.

²⁴⁶ A.g.e. , s. 255-257.

²⁴⁷ Bilge, Güç Komşuluk.... , s. 268.

²⁴⁸ A.g.e. , s. 259-260.

Karadeniz meselesi olduğuna göre, Karadeniz’e kıyısı olmayan devletlerin bu sözleşme hakkında sözü olmamalıydı.

Sovyetlerle 1945 Haziran’ına kadar yapılan temaslardan çıkan sonuç ise, özellikle Molotov’un Dostluk Antlaşması’nın iyileştirilmesi gerektiği yolundaki sözlerinin ışığında Sovyetlerin temelde daha “ileri” bir antlaşmayı olumsuz karşılamayacaklarıdır.²⁴⁹

23 Mayıs 1945’te Moskova’ya görevine dönmekte olan Selim Sarper’e Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından bir talimat²⁵⁰ verilmiştir. Sarper ayrıca, aynı gün içinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Çankaya’da akşam yemeğine kabul edilmiştir. Sarper, 24 Mayıs’ta Moskova’ya dönmek üzere Ankara’dan hareket etmiştir.²⁵¹

4. Sarper - Molotov Görüşmeleri

Selim Sarper, altı haftalık izinden sonra 30 Mayıs’ta Moskova’ya dönmüştür. Sarper’in Moskova’ya dönüşü, Ankara’daki gazete muhabirlerine göre, iki ülke arasında yeni bir antlaşmanın yapılmasını tekrar ön plana çıkartmıştır. Times gazetesinin Ankara’daki muhabiri, bu antlaşmanın gerçekleşmesinin Sovyetlerin Boğazlar hakkında ileri sürecekleri taleplere bağlı olduğunu bildirmiştir.²⁵²

Selim Sarper, 7 Haziran günü saat 18:00’da Sovyet Dışişleri Komiseri Molotov tarafından kabul edilmiştir. Sarper, Molotov’a, Ankara’da Vinogradov’la yaptığı görüşmelerden söz açarak, Vinogradov’un büyük ihtimalle kendisine bu görüşmeler hakkında bilgi verdiğini söylemiştir. Ayrıca Molotov’un bu görüşmeler hakkındaki düşüncelerini öğrenmek istediğini belirtmiştir. Molotov ise, görüşmelerin Türkiye’nin görüşlerini yansıttığını, ne var ki Sovyet Hükümeti’nin de kendi düşünceleri

²⁴⁹ A.g.e. , s. 260.

²⁵⁰ Talimat şu şekildeydi: “1-Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’nın iyileştirilmesini gerçekleştirmek için Sovyetler’le bir ittifak antlaşması yapmaya kadar ilerlemeye prensip itibarıyla Cumhuriyet Hükümeti mütemayıldır. 2- Montreux Sözleşmesi çok taraflı bir antlaşma olduğu için hukuken iki taraflı olarak ele alamayız. 3- Karadeniz’in güvenliği konusunda bir savaş halinde, Türkiye’nin ülkesinden Sovyetler’e, düşman kara ve deniz kuvvetlerinin geçmesine müsaade etmeyeceğine ilişkin bir maddenin ittifak antlaşmasına konmasını telkin edebilirsiniz.” Bilge, **Güç Komşuluk....** , s. 268.

²⁵¹ **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1945, s. 1.

²⁵² **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1945, s.1.

bulunduğunu söylemiş, bunun üzerine Sarper Sovyetlerin bakış açısının öğrenilmesinin iki ülke ilişkileri açısından yararlı olacağını vurgulamıştır.²⁵³

Molotov, 7 Haziran 1945'te Sarper'e bir ittifak antlaşmasının imzalanabilmesi için Türkiye ile SSCB arasındaki kimi sorunların halledilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu sorunlar ise üç başlıktadır. Birincisi, Türkiye'nin doğu sınırlarında değişiklikler yapılmasıdır. Buradan kasıt Kars ve Ardahan bölgelerin SSCB'ye verilmesidir. İkinci sorun, Boğazlarda ortak savunmanın sağlanması için SSCB'ye üs verilmesidir. Son olarak da Montrö'nün gözden geçirilmesi istenmiştir.²⁵⁴

SSCB Dışişleri Komiseri Molotov, iki ülke arasında bir ittifak antlaşması yapılmadan önce Sarper'e bazı şartlar sunmuştur. Molotov'a göre, birinci sorun 1921 Antlaşması'nın (Moskova Antlaşması) Sovyetlerin zayıf olduğu bir vakitte imzalanması ve birtakım arazi değişikliklerine neden olmasıdır. Sarper, bu sözlerle "Türkiye'nin doğu sınırlarında bazı değişikliklerin yapılmasını mı kastetmek istiyorsunuz" diye sormuş, SSCB Dışişleri Komiseri de "evet haksızlıkların tamirini kastediyorum" diyerek cevap vermiştir. Sarper, 1921 Antlaşması'nın Sovyetlere zorla kabul ettirilmediğini söylemiştir. Ona göre, bu antlaşmayla ortaya çıkan durum bir haksızlık değil, aksine haksızlığın düzeltilmesiydi. Ayrıca bu haksızlığın Lenin tarafından düzeltildiğini de ilave etmiştir.²⁵⁵

Molotov, daha sonra 1921 yılında Polonya ile imzalanan haksız bir antlaşmanın sona erdirilmesiyle Polonya ile dostluk ilişkileri kurduklarını söylemiştir. Bunun üzerine Sarper, oraya büyük ümitlerle gelmiş olduğunu, ancak ümitlerini kaybetmek üzere olduğunu belirterek şunları söylemiştir: "Türkiye'de hiçbir hükümet bunu Türk Kamuoyuna anlatamaz. Sonra ben şahsen bunu hiçbir Türk hükümetine iletemem... Sovyetler'in ne birkaç parça toprağa ne de birkaç bin nüfusa ihtiyacı vardır." Sarper, daha sonra Molotov'dan bu konunun bir tarafa bırakılmasını istemiştir.²⁵⁶

Molotov bu konunun ardından ikinci pürüze geçmiş ve bu kez Boğazlar Sorunu'nu gündeme getirmiştir. Molotov, 200 milyonluk bir nüfusun Boğazlar

²⁵³ Türkiye Dış Politikasında....., s. 263-264 ; Gürün, a.g.e, s.283.

²⁵⁴ Aydın, a.g.e. , s. 473.

²⁵⁵ Türkiye Dış Politikasında....., s. 264 ; Bilge, Güç Komşuluk.... , s. 268.

²⁵⁶ Türkiye Dış Politikasında.....,s. 264 ; Bilge, Güç Komşuluk.... , s. 269.

Sorunu'nda Türkiye'nin iradesine bağılı olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin iyi niyetinden emin olsalar da, Boğazları savunma konusundaki yeterliliklerinden de emin olmaları gerektiğini belirtmiştir. Buna karşılık Sarper, Boğazlarda üs verilmesinin söz konusu bile olamayacağını söylemiştir.²⁵⁷

Molotov üçüncü olarak, Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesine vurgu yapmıştır. Molotov, bu konuda "Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi için yapılacak görüşmeleri, ittifak antlaşması görüşmeleri ile paralel olarak yürütmemiz yararlı olur" demiştir. Sarper, bunun bir yarar sağlamayacağını, "İngiltere'nin şüphesini çekmenin ne Sovyetlerin ne de Türkiye'nin yararına olduğunu" söylemiştir.²⁵⁸ Sarper, raporunun sonunda şu noktalara vurgu yapmıştır:

"Sovyetlerin görüşmeleri keseceklerini zannetmediğini, arazi değişiklikleri üzerinde ısrarla duracaklarını tahmin etmediğini, esasen Molotov'un bunu diğer noktalarda bir taviz koparmak için ileri sürdüğü hissini edindiğini, sulh zamanı için Boğazlarda üs elde etmek için ısrar edecek gibi görünüyorsa da, muhtemel bir savaşta Karadeniz'in güvenliği bakımından Boğazların ortak savunması gibi somut teminat sözleriyle tanımlamak istedikleri şekilde bir formüle tekrar döneceklerini tahmin ettiğini belirtmiştir..."²⁵⁹

Hatırlanacağı üzere SSCB, özellikle Yalta Konferansı'ndan (4-11 Şubat 1945) itibaren Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde kendi lehlerinde değişiklikler yapılmasını talep ediyorlardı. Stalin, bu konferansta Montrö'nün eskidiğini söylemiş ve Türkiye'nin yalnız savaşta değil, savaş tehlikesi durumunda da Boğazlar'ı kapatma hakkına sahip olmasından yakınmıştı. SSCB'nin çıkarlarının dikkate alınarak, yeni bir düzenlemeye gidilmesini ve Boğazlardan serbest geçişin sağlanmasını istemişti. Ayrıca, 26 Şubat 1945 tarihli Sarper-Molotov görüşmesinde Molotov, Sarper'e Montrö'nün gözden geçirilmesi talebini bildirmişti. Hem Stalin hem de Molotov, Montrö'de Japonya örneğini vererek Japonya'nın kendilerinden bu sözleşmenin hazırlanmasında daha önemli bir rol oynadığına dikkat çekiyorlardı. Gerçekte ise, SSCB bir Karadeniz devleti olmasından ötürü, Japonya'nın bu sözleşmede söz sahibi olmasını kabullenemiyor ve imtiyaz sahibi olmak istiyordu.

²⁵⁷ Türkiye Dış Politikasında....., s. 264, 265.

²⁵⁸ A.g.e. ,s. 266.

²⁵⁹ Aynı Yer.

Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği sırasında, kâtip olarak görev yapan Büyükelçi İlhan Akant, anısında, Sarper'in Molotov ile yaptığı görüşmeye ilişkin bütün detayları kendisine anlattığını ifade etmektedir. Sarper, Akant'a şunları söylemiştir:

“Molotov beni çağırdığı zaman akşam olmuş hava kararmıştı. ...Tesbit edilen saatte gittim. ... Protokol memuru kapıyı açtı ve beni Molotov'un çalıştığı odaya aldı. Ben kapıdan içeri girdiğim halde ayağa kalkmadı ve beni karşılamadı. Molotov bu davranışa çok alıştı. Amerika, İngiltere ve Fransa ile birlikte ikinci dünya savaşını kazanmışlar, kuvvetli Almanya'yı dize getirmişler, bütün balkanları ve Avrupanın yarısını baskıları altına almışlar, birçok devleti Sovyet peyki yapmışlardı. Doğu'da Japonya yenilmiş, Çin, Hindistan gibi büyük devletler Sovyet Rusya ile dostluk ilişkileri kurmak yolunu tutmuşlar, böylece büyük küçük bütün devletler Rusya'nın sözünü dinler bir hale gelmişti. ...Masaya yaklaştığım zaman Molotov yazı masasında ayağa kalktı. Masanın arkasından elimi sıktı. Bana karşısında duran koltuğu gösterdi. ...Esasında, bu tarz karşılama, Sovyet peyk devletlerinin elçilerine yapılan karşılama idi. ... Muhakki Molotov bugün bana emreder gibi bir şey söylemek istiyordu. Zira daha önceki görüşmemizde, ben odaya girer girmez ayağa kalkardım. ...Halbuki bugünkü görüşmede soğuk bir hava vardı ve Molotov hükmeden bir eda ile beni karşılamıştı. Her halde daha görüşmeye başlamadan beni tesir altında bırakmak istiyordu. Ben de bunu anlayarak koltuğumda daha dik oturmaya dikkat ettim. ...Nihayet Molotov söze başladı... özetle şöyle diyordu: 'Sovyet Rusya hudutlarında kendi güvenliğini sağlamak niyetindedir. Türkiye'nin doğu hudutlarında bulunan Kars ve Ardahan çevreleri Rusya'nın güvenliği için önemlidir. Esasen bu topraklar üzerinde Sovyet Rusya hak sahibidir.' Tercüman bu cümleyi bitirir bitirmez söz aldım: 'Bu kelimeleri daha fazla dinleyemem.' Dedim ve kalkmaya davrandım. Molotov kızarak, şöyle söyledi: 'Siz yabancı bir devletin Elçisisiniz. Size ne söylenirse, hükümetinize bildirmekle görevlisiniz ve söylediklerimi dinlemek mecburiyetindesiniz.' Ben de cevap verdim: 'Ben buraya Devletimi temsil etmeye geldim. Devletimin toprakları üzerindeki temamiyeti mülkiyesi hakkında konuşmaya, münakaşa etmeye görevli değilim. Bu konuda her hangi bir görüşme yapamam.' dedim.²⁶⁰

Sarper, daha sonra Molotov'un konuyu değiştirerek Boğazlar'ın Statüsü'nü gündeme getirdiğini belirtmiştir:

“ 'Boğazlar konusunu da görüşmem' dedim. Zira Kars ve Ardahan üzerindeki Sovyet taleplerini Demokles'in kılıcı gibi başımda

²⁶⁰ İlhan Akant, **Moskova Otel National 333 Numaralı Oda**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, s.111-114.

tutacaksınız ve o talebin tehdidi altında benimle Boğazlar üzerinde konuşacaksınız. Onun için bu konuyu da konuşamam. Boğazlar üzerinde pazarlık yapmaya görevli değilim. Boğazların milletlerarası anlaşmalarla çizilmiş bir statüsü vardır. Bu konu ancak bu anlaşma çerçevesi içinde görüşülebilir. Bu husustaki görüşlerinizi yazılı olarak bildirebilirsiniz. ‘dedim ve ayrıldım’ “²⁶¹

Selim Deringil, Molotov’un Sarper’e verdiği nota sırasında uluslararası konjonktürün şu şekilde olduğunu belirtmektedir:

“...Böyle bir girişimle karşı karşıya kalmak Türkiye’yi çok zor durumda bıraktı. Avrupa’nın muhtelif yerlerinde toplama kamplarının dehşeti gün ışığına çıkmış, dünya ne denli büyük bir trajedi yaşadığının bilincine varmıştı. Almanya’da Amerikan ve Sovyet askerleri kucaklaşıyor, dünya ‘Stalingrad Kahramanlarını’ bağrına basıyordu. Türkiye ise dünya kamuoyu önünde yükümlülüklerini yerine getirememiş yalnız bir ülke görünümündeydi.”²⁶²

Görüleceği üzere, SSCB’nin Türkiye’ye yönelik taleplerini öne süreceği daha iyi bir zaman olamazdı. SSCB, özellikle II. Dünya Savaşı’nda Nazi Almanyası’na karşı gösterdiği mücadele nedeniyle uluslararası kamuoyunun sempatisini kazanmıştı. Bu durum, SSCB’nin Türkiye üzerinde toprak taleplerini ve Montrö’nün gözden geçirilmesini yönelik isteğinin dile getireceği sırada Türkiye’nin yalnız kalmasına neden olmuştur.

Türk Dışişleri Bakanlığı, Sarper’in telgrafını 12 Haziran 1945’de almış ve aynı gün Sarper’e, İnönü ve Saraçoğlu’nun da uygun gördüğü bir talimat göndermiştir.²⁶³ Talimatta Sarper’e iki noktaya dikkat etmesi vurgulanmıştır. Birincisi, Sovyetlerle imzalanacak yeni bir antlaşma için toprak terki ve üs verilmesi gibi taleplerin kesinlikle müzakere konusu olamayacağıdır. İkinci nokta ise, uluslararası bir sözleşme olan Montrö’nün yalnızca iki devlet arasında değişikliğini amaçlayan konuşmalar hiçbir önemli sonuç vadedemez. Talimatta yer alan bir diğer önemli nokta ise, Sovyetlerin ısrar etmesi halinde tehlikeli sonuçlar ortaya çıkması ihtimaline karşın şimdiden İngilizlerle temasa geçildiğidir. Bakanlık Sarper’den bu noktayı gizli tutmasını istemiştir.²⁶⁴

²⁶¹ A.g.e. , s. 114.

²⁶² Deringil, a.g.e. , s. 260.

²⁶³ Gürün, *Türk- Sovyet...*, s. 287.

²⁶⁴ *Türkiye Dış Politikasında...* , s. 267.

Türk Hükümeti, Sarper'e gönderdiği talimatta, Montrö'nün Uluslararası bir sözleşme olduğuna dikkat çekiyordu. SSCB ise bunun tam tersi bir düşünceye sahipti. SSCB, Boğazlar Sorunu'nu Türkiye ile yapacağı ikili müzakereler sayesinde çözüme ulaştırmayı hedefliyordu. SSCB'nin amacı, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan diğer devletleri devre dışı bırakarak, Türkiye üzerinde kendi taleplerini daha rahat bir şekilde dikte edebilmektir. Bu yüzden SSCB, Montrö'nün uluslararası niteliğini göz ardı eden bir politika izleyip Boğazlar Konusu'nu bir Karadeniz sorunu olarak değerlendirmiştir.

İkinci Sarper- Molotov görüşmesi, 18 Haziran 1945'te gerçekleşmiştir. Sarper Molotov ile görüşmesinde, artık toprak ve üs talepleri gibi hususların müzakereye açılmaması gerektiğini söylemiştir. Molotov ise, kendi taleplerinin dikkate alınmadığı takdirde bir ittifak antlaşmasının yapılamayacağını söylemiştir. Molotov ittifak antlaşması fikri ortadan kalksa bile, Boğazlar Sorunu hakkında görüşüleceğini belirtmiştir. Molotov, Boğazlar Sorunu konusunda ayrıca bir sözleşme yapılması olanaklarını önererek, savaş zamanında üs verip verilemeyeceğini sormuştur. Sarper ise barış ve savaş zamanı diye bir ayırım yapmadıklarını belirtmiştir.²⁶⁵

Sarper, Molotov'la yapmış olduğu iki görüşmenin değerlendirmesini yapmış ve Sovyetlerin gerçek niyetleri hakkında şu tahminlerde bulunmuştur:

“... Sovyetlerin amacı olarak, bizimle daima münazaaya müncer olabilecek bir vesile elde bulundurmak memleketimizin şarkında kendilerine daha müsait bir stratejik hudut çizmek arzuları ve nihayet Boğazlar işinde bize karşı bir tehdit ve pazarlık mevzuu ihzar eylemiş olmaları ihtimali de akla gelebilir. Boğazlarda ayrı bir mukavele imzalamak arzuları da, ilk elde, beynelmilel alâkayı... celbeden meseleyi arazi terki meselesinden ayrı olarak hallettikten sonra diğer mevzuda bizi yapayalnız kalmış bir halde ileride karşılırlarına almak ihtimaline bağlanabilir...”²⁶⁶

Sarper, SSCB'nin Türkiye'nin doğusundaki toprak taleplerini, Boğazlar Sorunu'nda bir şantaj unsuru olarak kullanabileceğine dikkat çekmektedir. Ayrıca, SSCB'nin Boğazlar Konusu'nda Türkiye ile ikili bir antlaşma imzalamak istemesinin nedeni ise, Montrö'nün uluslararası niteliğinin pasifize edilerek, Türkiye'nin yalnız bir

²⁶⁵ A.g.e. , s. 271.

²⁶⁶ A.g.e. , s. 277.

şekilde bırakılmasıydı. Böylece SSCB, Türkiye'ye taleplerini daha kolay bir şekilde dayatabilecekti.

Sarper, Sovyet talepleri karşısında izlenmesi gereken politikayı şöyle açıklamaktadır:

“... biz Ruslarla olan ihtilafı meselelerimizi bir kül halinde mütalaa etmeyerek parça parça halletmek yoluna gidersek, bizim hayati menfaatlerimize müteallik bir çok meseleler üzerinde beynelmilel alâkayı toplayabilmek imkanlarından mahrum kalırız...”²⁶⁷

Sarper, yukarıda yapmış olduğu çıkarımda, Boğazlar Sorunu ve Sovyetlerin Türkiye'den toprak talepleri gibi konuların tek tek ele alınmamasını savunuyordu. Sarper'e göre bunlar bir bütündü. Zira, böyle bir politika izlenmediği takdirde Türkiye, uluslararası konjonktürde yalnız başına kalabilirdi.

Türkiye'nin İkinci Sarper-Molotov görüşmesinden çıkardığı sonuç, Molotov'un tutumunun daha da sertleşmiş olduğudur. Dışişleri Bakanlığı, Sarper'e bu yeni durum karşısında ancak bir dostluk antlaşması yapılmasının düşünülebileceğini söylemiştir. Bunun gerçekleşmesi için de Sovyetlerin toprak ve üs taleplerinden vazgeçmesi gerekmektedir.²⁶⁸

Türk Dışişleri Bakanlığı, Sarper- Molotov görüşmelerinin ardından, 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türkiye-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması gibi bir antlaşmanın imzalanamayacağı kanısındadır. Ancak, bir dostluk antlaşmasının imzalanabileceği öngörülüyordu. 1925'te imzalanan antlaşma aynı zamanda bir tarafsızlık (Saldırmazlık) antlaşmasıydı. Daha önce de vurgulandığı üzere, antlaşmaya taraf olan devletler yani Türkiye ve SSCB, birbirlerine karşı saldırıda bulunmayacaklardı. Sarper- Molotov görüşmeleri sonrası yaşanan bu gelişmeler, 20 yıl içinde Türkiye-SSCB ilişkilerinde yaşanan değişim ve dönüşümü göstermesi bakımından önemlidir.

²⁶⁷ A.g.e. , s. 278.

²⁶⁸ A.g.e. , s. 273.

5. Potsdam Konferansı'ndan – 8 Ağustos 1946 Tarihli SSCB Notasına Kadar Türkiye-SSCB İlişkileri

17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihlerinde, Üç Müttefik Devletin (İngiltere, ABD, SSCB) devlet başkanlarının katılımıyla Potsdam konferansı toplanmıştır. SSCB, konferansta Boğazlar üzerindeki isteklerini gündeme getirmiştir.²⁶⁹ Churchill, Türk Boğazları'nda Sovyetlerin istediği türde bir değişikliği desteklemekle birlikte, bu durumun sağlanması için Türkiye'nin toprak bütünlüğünün sağlanmasını şart koşmuştu. Aynı zamanda değişikliğin “çok taraflı” bir şekilde olması gerektiğine vurgu yapmıştır. SSCB ise, Montrö'nün kaldırılmasını, “Boğazlarda güvenliğin Türkiye ve SSCB'nin beraber sağlanmasını, buradan hareketle de Boğazlarda Sovyet üssü kurulmasını” istemiştir. Churchill, Sovyetlerin Boğazlarda üs isteğine olumlu yaklaşmamıştır. Konferans sonunda, üç devlet (ABD-SSCB-İngiltere) dönemin şartlarına cevap vermediğinden ötürü, Montrö'nün tadil edilmesi gerektiği hususunda ortak bir karara varmışlardı. Üç devletin konuyu Türkiye ile “ayrı ayrı doğrudan görüşmelerle” çözmesi kararlaştırıldı. Churchill'in aksine ABD Başkanı Truman, toprak verme konusunun Türkiye ve Rusya'nın beraber çözmeleri gerektiği bir sorun olduğunu düşünüyordu. Böylece Türkiye, Potsdam Konferansı'nda Sovyet istekleri karşısında yalnız kalmıştır.²⁷⁰

SSCB, Yalta Konferansı'ndan (4-11 Şubat 1945) itibaren Türk Boğazları'na yönelik taleplerini daha gür bir şekilde dile getirmiş ve Sarper-Molotov görüşmelerinde, SSCB, Montrö'nün gözden geçirilmesi konusundaki talebini Türkiye'ye bildirmişti. Yalta'dan sonra, Potsdam Konferansı'nda da Boğazlar Konusu gündeme gelmiş ve üç devlette Montrö'de yapılacak bir değişikliğe karşı olmadıklarını açıklamıştı. Konferans sonucu alınan kararda, üç devletin de “ayrı ayrı görüşmelerde” bulunacak olmaları SSCB açısından bir kazanımdı. Zira, SSCB en başından beri Montrö'nün uluslararası niteliğini göz ardı etme eğilimindeydi. SSCB'nin amacı, Türkiye'yi yalnızlığından faydalanarak, taleplerini kolay bir şekilde dikte edebilmektir.

²⁶⁹ Bilge, **Güç Komşuluk...**, s. 280.

²⁷⁰ Erel Tellal, “SSCB'yle İlişkiler (1945-1960), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 499 ; İlkin ve Tekeli, **a.g.e.**, s. 378.

ABD'nin Potsdam Konferansı'nda Türkiye ile SSCB arasındaki toprak konusu hakkındaki düşüncesi, iki ülkenin bu sorunu beraber çözmesi gerektiği temeline dayanıyordu. Bu yüzden Türkiye, Sovyet talepleri karşısında uluslararası camiada yalnız kalmıştı. Ancak aşağıda yer alan Selim Sarper'in 31 Ağustos 1945 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, ABD Dışişleri Bakanı James Brynes'in İtalya'nın ABD Büyükelçisi ile yapmış olduğu görüşme hakkında bilgi verilmektedir. Bu belge, ABD'nin Türkiye politikasını göstermesi bakımından önemlidir.

Selim Sarper'in 31 Ağustos 1945'te Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu telgrafta, alınan güvenilir bir habere göre, 10 ya da 12 Ağustos'ta İtalya'nın ABD Büyükelçisi'nin İtalyan Hükümeti'nin talimatı üzerine, ABD Dışişleri Bakanı Brynes'i ziyaret ettiği belirtilmiştir. İtalyan Büyükelçi, Rusya'nın Boğazlar'daki talepleri üzerinde konuştuktan sonra, Türkiye'nin Rus nüfuzuna girmesi halinde Akdeniz'deki dengenin tamamen değişeceğini söylemiştir. İtalyan Büyükelçi bu durumda, ABD tarafından İtalya'nın takip etmesi istenilen Batı bloku politikasının izlenmesinde zorluklarla karşılaşılacağını belirtmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Brynes, İtalyan Büyükelçi'sinin endişelerini gidermeye çalışmış ve Rusya'nın Türkiye'ye karşı izlemiş olduğu politikanın ABD tarafından onaylanmadığını, şüphe ve tereddüde yer bırakmayacak bir netlikle Rusya'ya söylenmiş olduğunu belirtmiştir.²⁷¹

Bu belgeden görüleceği üzere, ABD, SSCB'nin Türkiye'ye karşı izlemiş olduğu politikadan hoşnut değildir, ancak II. Dünya Savaşı'nın henüz bitmesinden ötürü savaşın galipleri, aralarındaki uyuşmazlıkları hemen gündeme getirmek istememektedirler. Her ne kadar ABD, SSCB'nin Türkiye politikasından rahatsız olsa da, bu sorunu o an uluslararası ortamda ele almak istememiştir.

1945 yılı boyunca, SSCB'nin toprak taleplerini Türkiye ile SSCB arasında ikili bir sorun olarak değerlendiren ABD, bu tutumunu 1946'dan itibaren değiştirmeye başlayacaktır.²⁷² Aşağıda Selim Sarper'in 14 Kasım 1945'te Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta yer alan bilgiler, bu tutum değişikliğinin 1946'dan önceki belirtileri olarak değerlendirilebilir.

²⁷¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68149.297467.138. 31 Ağustos 1945.

²⁷² Gürun, a.g.e. , s. 303.

Selim Sarper, 14 Kasım 1945'te Dışışleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, 29 Ekim 1945'te ABD'nin Moskova Büyükelçisi Harriman ile SSCB Dışışleri Komiseri Molotov arasında geçen görüşme hakkında bilgi vermiştir. Sarper, çoğunlukla doğru haber alan bir kaynaktan öğrendiğine göre, Harriman'ın Türk-Rus ilişkileri hakkında endişe verici haberler dolaştığının ve bu konu hakkında bilgi istediğini Molotov'a söylediğini belirtmiştir. Molotov ise cevabında, Stalin'in ölüm yatağında olduğu hakkındaki haberlerde²⁷³ ne kadar abartı varsa, Türk- Rus ilişkileri hakkındaki haberlerde de o kadar abartı olduğunu söylemiştir.²⁷⁴

Görüleceği üzere Sovyetler, Türkiye ile arasındaki sorunları olabildiğince ikili görüşmeler çerçevesinde çözmek istemektedirler. SSCB, Türkiye ile olan ilişkilerine, gerek ABD'nin gerekse İngiltere'nin karışmamasını istemektedir. Bu sorunların uluslararası bir hâl almasından çekinmektedir. Daha önce yapılan Sarper-Molotov görüşmelerinde de vurgulandığı üzere, Sovyetler Türkiye ile aralarındaki sorunları ikili görüşmeler çerçevesinde çözme politikasını sürdürmektedir.

Selim Sarper'in 24 Kasım 1945'te İngiltere'nin Moskova Büyükelçiliği'nden Ortaelçi Roberts ile yaptığı görüşme sırasında elde edindiği bilgiler, Sovyetlerin Türkiye'den isteklerinin temel noktasını göstermesi bakımından önemlidir. Roberts Sarper'e, İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi'nin 23 Kasım'da Molotov'a göndermiş olduğu bir mektubun suretini okumuştur. Sarper, Roberts'ın kendisine, SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov'un İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile yaptıkları bir görüşmede şöyle dediğini aktarmıştır:

“Birinci dünya harbi esnasında Britanya Hükûmeti Rusların Boğazlarda şimdi istemekte olduklarının çok daha fazlasını kabul ve Ruslara vaadetmişti. Britanya Hükûmetinin şimdi bu fikri değiştirmesinin sebeplerini bir türlü anlayamıyoruz.”²⁷⁵

²⁷³ Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, 27 Ekim 1945 tarihli telgrafında, Stalin'in sağlık durumu hakkında bilgi vermiştir. Stalin'in gayet sağlıklı olduğunu ve dinlendiğini belirten Sarper, Stalin'in sağlığı hakkında dolaşan söylentilere Ankara Radyosu'nun çok fazla yer ve önem verdiğini söylemiştir. Sarper, Ankara Radyosu'nun bu durumu biraz tadil etmesinin yerinde olacağını söylemiştir. **T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**, 571.68149.297467.137. 27 Ekim 1945.

²⁷⁴ **T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**, 571.35231.138611.171. 14 Kasım 1945.

²⁷⁵ **T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**, 571.68112.297758.116. 24 Kasım 1945.

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Sovyetlerin Türkiye’den istekleri I. Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli paylaşım anlaşmalarına kadar gitmektedir.²⁷⁶ SSCB için Boğazlar Sorunu’nun temelini, 1915 İstanbul Anlaşması oluşturmaktadır. Görüleceği üzere SSCB, Türk Boğazları’ndaki hedeflerinden vazgeçmemiştir.

Vinogradov’un I. Dünya Savaşı sırasında, İngiltere’nin “Rusya’nın Boğazlar’da şimdi istediklerinden çok daha fazlasını kabul ettiği” sözü ilgi çekicidir. 1905-1916 yılları arasında İngiltere Dışişleri Bakanlığı vazifesini üstlenen Edward Grey’in şu sözleri önemlidir. “Çanakkale’ye karşı İngiliz harekâtı az kaldı Rusya ile münasebetlerimizi bozacaktı. İstanbul’un vaat edilmesine rıza gösterildi; fakat bunu ne biz istedik ne de Fransa.”²⁷⁷ İngiltere ve Fransa’nın, 1915’te imzalanan İstanbul Anlaşması’nda Rusya’nın Boğazlar’daki isteklerini kabul etmesini, I. Dünya Savaşı’nın yarattığı çetin şartların sonucu olarak değerlendirmek gerekmektedir.²⁷⁸ Ne var ki, I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı’nın konjonktürleri İngiltere açısından farklıydı. İngiltere, I. Dünya Savaşı’nda Rusya’nın Boğazlar’daki isteklerini zorunluluktan kabul etmişti. Bu zorunluluk ise, o dönem dünyanın en büyük ordularından biri olan Çarlık Rus ordusundan faydalanmaktı. O Dönem İngiltere ve Fransa, Çarlık Rusyası’nın insan gücünden yararlanmak istediği için Rusların Boğazlara ilişkin talebini kabul etmek zorunda kalmıştı. Ne var ki, bu zorunlu şartlar ortadan kaldıktan sonra İngiltere, Rusya’ya Boğazlar’da alan açma gibi bir politika izlememiştir.

Aralık 1945’ten itibaren SSCB’nin Türkiye’den toprak talepleri artmıştır. Bu defa SSCB’nin talepleri, 1945 Haziran’ında olduğu gibi resmi bir kaynaktan değil, Molotov’un girişimlerine paralel olarak Sovyet basını aracılığıyla gündeme geliyordu. Sovyet Gürcistan’ındaki bazı tarihçiler eliyle hazırlanmış ve Trabzon da dahil olmak üzere Karadeniz’deki Türk illerinin Gürcistan’a ait olduğunu ispat etmeye çalışan

²⁷⁶ 18 Mart 1915’de Fransa, İngiltere ve Rusya arasında imzalanan İstanbul Anlaşması’na göre, İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Marmara Denizi, Gelibolu yarımadası, Midye-Enez hattına kadar Trakya, Bozcaada, İmroz ve Sakarya ırmağına kadar Kocaeli yarımadası Rusya’ya bırakılmıştır. Bkz. Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1986, s.16.

²⁷⁷ Harry N. Howard, **Türkiye’nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923)**, Çev. Salih Sabit Togay, TTK, Ankara, 2018, s. 167.

²⁷⁸ **A.g.e.** , s. 173.

makaleler Sovyet basınında geniş yer kaplıyordu.²⁷⁹ Molotov, Sarper ile 7 Haziran 1945'te yaptığı görüşmede, Kars ve Ardahan'ı isteyerek Türkiye'den toprak talebinde bulunmuştu. Molotov, Türkiye üzerindeki bu isteklerinden vazgeçmemiş ve basın aracılığıyla SSCB isteklerine meşruiyet sağlamaya çalışan faaliyetlerin gerçekleştirilmesini sağlamıştı.

Selim Sarper'in 9 Ocak 1946'da Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu telgraf, ABD ve İngiltere'nin Türkiye ile SSCB arasındaki anlaşmazlık hakkındaki görüşlerini yansıtmaktadır.²⁸⁰ Sarper bu telgrafta, ABD Dışişleri Bakanı Brynes ve İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin'in Stalin ile Türkiye hakkındaki sorunları görüştüğünü²⁸¹ bildirmiştir. Sarper kendisini ziyarete gelen Fransa'nın Moskova Büyükelçisi General Catroux'un da bu görüşmeleri teyit ettiğini belirtmiştir. Sarper, Catroux'un bu görüşmelere dair hem Bevin'e hem Brynes'e sorular sorduğunu, Brynes'in gayet anlaşılmaz ve tatmin etmeyen bir cevap verdiğini, Bevin'in ise Rusların Türkiye'ye karşı fiili ve askeri bir harekât teşebbüsünde bulunmayacaklarını Stalin'in kendisine söylemiş olduğunu bildirmiştir. Sarper, bu görüşmeyi Amerikalıların ve İngilizlerin burada özenle gizlemiş olduklarını belirtmiştir. Sarper, ABD'nin Moskova Büyükelçisi Harriman ile bu konuyu görüşen başka bir meslektaşının kendisine söylediklerini de aktarmıştır. Buna göre Harriman, Rusların Türkiye'den istedikleri Kars ve Ardahan havalisinin Türkiye için önemsizliğinden ve buranın küçük bir toprak parçasından ibaret olduğundan söz etmiştir. Sarper şahsi görüşlerini ise şöyle bildirmiştir.

“...Bütün bu endişe verici karinelere rağmen veya bilhassa bu karineler dolayısıyla, içinde bulunduğumuz tehlikeli durum karşısında yegâne yol, içeride sağlam ittifak ve haricî tazyike karşı milli birliğimizi

²⁷⁹ Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1968, s. 277-278.

²⁸⁰ **T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**, 571.68112.297758.103. Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 9 Ocak 1946 tarihli telgraf.

²⁸¹ 21 Aralık 1945'te Moskova'da, İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin ile Stalin arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. Bevin'e göre, SSCB'nin Türkiye karşı izlediği politika endişe vericiydi. Bevin'in bu görüşmeye ilişkin raporu, Selim Deringil'in kitabında şu şekilde yer almaktadır: “ Stalin belli başlı iki konu olduğunu söyledi. Birincisi Türkiye'nin istediği gibi açıp kapadığı Boğazlar konusuydu. İkincisi ise Türkiye'de Gürcüler ve Ermenilerle meskün vilayetlerdi, buralarda eski sınıra geri dönülmeliydi. Ama bu Türkiye'ye savaş açılacağı anlamına da gelmezdi. Ona bu sorunun nasıl çözümleneceğini sorduğumda Stalin, Türkiye veya Müttefiklerle müzakere yoluyla cevap verdi. ...Boğazlara gelince oradaki üs taleplerinin baki olduğunu söyledi. Sovyetler Boğazlar'ı kapatmayı amaçlamıyorlardı ama bunu Türkiye'nin de yapamamasını istiyorlardı... Ben ise Türkiye'nin bağımsız ve özgü konumunun yok edilmemesi için çabaladım.” Bkz. Deringil, **a.g.e.** , s. 264-265.

muhafaza ederek, müdafaada kalmak; fakat pazarlık temayülü göstermeyen bir metanetle dayanmak ve alenen Ruslara ric'at yolunu kolaylaştıracak bir soupplesse ile taraflar için faideli ve şerefli bir anlaşma ümidini beslemeğe hâlâ devam etmekte olduğumuzu, uygun fırsat düşerse tebarüz ettirmektir... Rusların başka yerlerde tatbik edegeldikleri “tactique” göz önünde tutulursa, bu yolun yalnız milli menfaatlerimize ve şerefimize en uygun olanı değil, aynı zamanda en az tehlikeli yol olduğu fikrindeyim...”²⁸²

Türkiye'nin hayati olarak addettiği toprak sorunlarının, ABD'nin Moskova Büyükelçisi için önemsiz bir sorun olarak görülmesi ve Türkiye'nin SSCB'ye karşı beklediği desteği alamaması gibi nedenler, Türkiye açısından tehlikeli bir duruma işaret etmektedir. Sarper'in yukarıdaki sözlerinden hareket ederek, onun bu tehlikeli durum karşısında nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair önerilerde bulunarak Dışişleri Bakanlığı'nı bilgilendirdiği görülmektedir.

1946 yılından itibaren SSCB yöneticilerinin ve Sovyet basınının Türkiye karşıtı söylemlerinin daha belirgin bir duruma geldiği ve yoğunlaştığı söylenebilir. Buradan hareketle Büyükelçi Sarper, 7 Şubat 1946'da Dışişleri Bakanlığı'na bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta, Sovyet Başbakan Muavini Berin'in 5 Şubat'ta Tiflis'te verdiği demecin önemli görülen kısımlarını bakanlıkla paylaşmıştır:

“Kızıldordu Kafkasya'ya karşı başlayan Alman taaruzunu bertaraf etmekle, Kafkasya'da askeri ve siyasî değişikliklere bel bağlayan bazı bitarafların planlarını da suya düşürmüştür. Zaferimiz neticesi olarak Sovyet Devletinin Batıdaki ve Doğudaki hududlarının emniyeti mühim surette kuvvetlendirilmiştir.”²⁸³

Sovyet Başbakan Muavini Berin'in demecinde yapmış olduğu tarafsızlık vurgusuyla Türkiye'yi kastettiği sonucu çıkarılabilir. Sarper'in bunu önemli görüp, Dışişleri Bakanlığı ile paylaşmasının nedeni de bu olmalıdır. Sovyet yöneticilerine göre, Türkiye, Kafkasya'da askeri ve siyasi değişikliklerden medet uman ve bunun için de planlar yapan bir devlet konumundadır.

1946 yılında Sovyet basınındaki Türkiye karşıtı haberlerde artış görülmüştür. Sarper de bundan hareketle 2 Mart 1946 tarihinde Dışişleri'ne göndermiş olduğu telgrafta, Sovyet basınında Türkiye'ye dair çıkan haberler hakkında bilgiler vermiştir. Sarper, 1 Mart tarihli Pravda gazetesinde, Türkiye'nin Orta Doğu'daki ABD

²⁸² T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68112.297758.103. 9 Ocak 1946.

²⁸³ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.34821.137346.3. 7 Şubat 1946.

silahlarını satın alacağına ve 2 Mart tarihli İzvestia gazetesinde ise Amerikalıların Türkiye’de hava yolları için meydanlar inşa edeceklerine dair haberlerin yayımlandığını söylemiştir. Sarper, çok uzun zamandan beri Sovyet basınının, Türkiye hakkında aleyhte haberler dışında hiçbir yayında bulunmadığını belirtmiştir. Bundan dolayı üst üste iki gün Türkiye’nin silahlandırıldığına dair haberler yayımlanmasının dikkatini çektiğini söylemiştir. Sarper, Sovyetlerin gerek kendi kamuoylarına gerek kendilerine inanan yabancı çevrelere, Türkiye’nin İngilizler ve Amerikalılar tarafından Sovyetlere karşı silahlandırıldığını ve gerekirse “bir atlama tahtası” olarak Türkiye’nin kendilerine karşı kullanılabileceği izlenimini uyandırmak istediğini belirtmiştir.²⁸⁴

Görüldüğü üzere, ilişkilerdeki gerginlik seviyesine paralel olarak Sovyet basında da Türkiye karşıtı haberlerin arttığı görülmüştür. Sovyetler, Türkiye’yi ABD ve İngiltere tarafından kendilerine karşı kullanılabilecek bir unsur olarak görmektedir. Bu durum, aynı zamanda II. Dünya Savaşı’nın galipleri arasındaki uyuşmazlıkların yavaş yavaş su üzerine çıktığını göstermektedir.

Selim Sarper, 7 Mart 1946 tarihli telgrafında, İngiliz Maslahatgüzarı Roberts ile Türk-Sovyet ilişkilerine dair yapmış olduğu görüşmeden bahsetmiştir. Sarper, Kürt Sorunu’ndan İngilizlerin çok endişe ettiklerini bildiğini ve Roberts’ın da bunu açıkça ifade ettiğini bildirmiştir. Roberts endişelerini şu şekilde dile getirmişti:

“...Rızaiye’de bir Kürt Hükümeti bile teşekkül etmiş, bir cumhurbaşkanları, başbakanları, savunma, içişleri ve dışişleri bakanları varmış. Gazi Mehmet veya Gazi Mahmut adında bir şahıs Başbakan olmuş. Barzanlı Mustafa Rus tekliflerine pek kulak asmadığı için ayrılmış. Irak hududu üzerindeki bazı Kürt aşiretleri Ruslar tarafından para ve silahla teçhiz edilmiştir.”²⁸⁵

Roberts’ın Sarper’e bahsetmiş olduğu Kürt Hükümeti, 1946 Ocak’ında SSCB’nin desteği sonrası Kadı Muhammed önderliğinde kurulan Mahabad Kürt Cumhuriyeti’dir.²⁸⁶ SSCB’nin hem Türkiye’ye yönelik taleplerini açıkça belirtmesi, hem de İran’da SSCB’nin girişimiyle Muhtar Azerbaycan ve Mahabad Kürt Cumhuriyetlerinin kurulması, ABD’nin Boğazlar sorununda Türkiye’ye destek verme

²⁸⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.34936.138078.39. 2 Mart 1946.

²⁸⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68112.297758.26. 7 Mart 1946.

²⁸⁶ Atay Akdevelioğlu, “İran’da SSCB işgali ve Ayrılıkçı Hareketler Kutusu”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 649.

yönündeki kararını güçlendirmiştir. Zira ABD, SSCB'nin bu girişimlerle Avrupa'ya ilerleme stratejisi izlediğini düşünüyordu. ABD'ye göre, İran'a müdahale eden²⁸⁷, Türkiye'ye de tehditte bulunan SSCB, Amerikan çıkarlarını dünyanın her yerinde zarara uğratmaya çalışıyordu.²⁸⁸

Sarper'in Roberts ile yapmış olduğu görüşmeden anlaşılacağı üzere Sovyetler, Türkiye-Irak sınırındaki bazı Kürt aşiretleri muhtemelen Türkiye'ye karşı silahlandırma politikası izlemektedir. Sovyetlerin gittikçe artan bir şekilde Türkiye'yi çevreleme politikası izledikleri söylenebilir.

1944-1947 yılları arasında Moskova Büyükelçiliği Basın Ataşeliği görevinde bulunan Memduh Tezel, anısında, SSCB'nin İran'ı İngiltere ile beraber ortak bir şekilde işgal ettikten sonra bölgedeki Kürt aşiretleri ile temas ederek, bunların Türkiye'ye karşı tahrik edildiğini belirtmiştir.²⁸⁹

SSCB, basın yoluyla Türkiye'yi hedef gösteren yayınlarda bulunmaya devam etmektedir. Selim Sarper, 4 Mayıs 1946'da Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu telgrafta, Hitler'in saldırganlık planları ve haberlerine ilişkin SSCB basın dergisi Temps Nouveaux'da çıkan bir haberi bakanlığa bildirmiştir. SSCB Dışişleri Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtan bu yazıda yazar, Hitler'in saldırganlık planlarından gelecek için bir takım dersler alınması gerektiğine işaret ederek, sözü Sovyetler Birliği'nin güvenliği konusuna getirmiştir. Hitler'in planlarının SSCB'ye karşı, İran ve Türkiye yoluyla güneyden saldırıyı öngördüğünü belirtmiştir. Bu yüzden de Sovyet halkının gelecekte güvenliğini sağlamak için Sovyet sınırları dolaylarında güvenliğin temin edilmesi gerektiği sonucuna varmaktadır.²⁹⁰

²⁸⁷ II. Dünya Savaşı sırasında, Müttefik Devletler, SSCB'ye İran üzerinden askeri yardımda bulunması ve Almanya'nın İran'ı işgal etme çabalarının engellenmesi amacıyla, 1941'de İran'ın güneyi İngilizler tarafından, kuzeyi ise SSCB tarafından işgal edilmiştir. 22 Ocak 1946'da ise, İran'da SSCB işgali bölgesinde SSCB'nin deseğiyle bir Kürt "Mahabat Cumhuriyeti" kurulmuş, başkanlığına Gazi Muhammet getirilirken, Savunma Bakanlığı'na ise Barzani getirilmiştir. 2 Mart 1946'da SSCB'nin İran'dan çekilmesi üzerine, İran kuvvetleri bu bölgeye gelmiş ve Mahabat Cumhuriyeti ortadan kalkmıştır. Bu Cumhuriyetin kurucusu Gazi Muhammed ise, bir yıl sonra 31 Mart 1947'de idam edilmiş, Barzani ise Irak'a kaçmıştır. Bkz. Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi**, s. 15-16,19,21.

²⁸⁸ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1945-1960)", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 523.

²⁸⁹ Memduh Tezel, **Moskova'dan Geliyorum**, Berkalp Kitabevi, Ankara, 1950, s. 225-228.

²⁹⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.34835.137571.21. 4 Mayıs 1946.

Yukarıda söz edilen yazı, SSCB Dışışleri Bakanlığı'nın görüşünü yansıtmaması bakımından önemlidir. Dolayısıyla yazıya göre Sovyetler Birliği, Türkiye'nin kendi sınır güvenliklerine dolaylı da olsa bir tehdit oluşturduğunu düşünmektedir.

Selim Sarper, 28 Mayıs'ta İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi Sir Maurice'nin kendisini ziyarete geldiğini Dışışleri Bakanlığı'na telgrafla bildirmiştir. Sarper, Ankara'ya hareket etmeden önce iki kez Maurice'le görüştüğünü belirtmiştir. Sarper Maurice'e, yaklaşan Paris Konferansı'nda²⁹¹ Boğazlar Sorunu'nun Ruslar tarafından gündeme getirilip getirilemeyeceğini sordu. Maurice, başka sorunların ve özellikle Trieste sorunun çözümü halinde bunun olası olduğunu söylemiştir. Maurice, Sarper'e ayrıca Molotov ile yaptığı bir görüşmeden söz etmiştir. Molotov'un kendisine Boğazlar Sorunu'ndan bahsettiğini ve bunun ne olursa olsun halledilmesi gerektiğini söylemiştir. Maurice, Molotov'a bu konuda ne istediklerini sormuştur. Molotov, savaş sırasında Boğazların Türkiye tarafından Müttefik donanmalarına kapatılmış olduğunu, bunun tekrarını engellemek için maddi ve somut teminat elde etmek istediklerini belirtmiştir. Boğazlar Sorunu'nun yalnızca Karadeniz'e kıyısı olan devletleri ilgilendirdiğini belirtmiştir. Büyükelçi Sir Maurice ise cevabında, Boğazların Türkiye tarafından kapatıldığı hakkındaki iddiayı biraz alaya alarak burasının Türkiye tarafından değil, Almanya tarafından kapatıldığını söylemiştir. Boğazlar'da yalnız Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin çıkarları olduğu hakkındaki iddiayı da reddetmiş, Akdeniz durumu nedeniyle İngiltere'nin de biraz alakalı olduğunu belirtmiştir. Maurice, Molotov'a "niçin Karadeniz'deki ve Boğazlar'daki güvenliğinizi Türklerle dost olmak yoluyla sağlamıyorsunuz" diye bir soru sormuş, Molotov ise anlaşılması güç bir cevap vermiştir. Türk-Sovyet ilişkilerinin konuşulduğu esnada Molotov, Maurice'e Doğu illeri sorununu hiç söz konusu etmemiştir. Maurice, Sarper'e bu görüşmeyi anlattıktan sonra, Montrö'nün birinci maddesindeki değişiklik teklifi olanaklarını beşer seneye kısıtlayan hükme göre, Rusların Boğazlar Sorunu'nu Ağustos başlarında gündeme getirebileceğini söylemiştir. Sarper son olarak, Maurice ile dostça ayrıldıklarını telgrafında bildirmiştir.²⁹²

²⁹¹ Sarper'in, İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi Maurice'e söz ettiği Paris Konferansı 25 Haziran 1946 tarihinde gerçekleşmiştir. Boğazlar konusu gündeme gelmemiştir. Bkz. **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1946, s. 1,3.

²⁹² T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68112.297758.4. 28 Mayıs 1946.

Yukarıda İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi Sir Maurice'in görüşlerinden anlaşılacağı üzere İngiltere, SSCB'nin Türkiye'ye karşı izlediği politikayı desteklememektedir. Ayrıca Boğazlar Sorunu'nda SSCB lehine bir düzenlemeye de karşıdır.

5 Haziran 1946'da basına yansıyan bir haberde, Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in birkaç güne kadar Ankara'ya gelmesinin beklendiği belirtilmiştir.²⁹³ Cumhuriyet gazetesi, 12 Haziran 1946'da Ankara'da izinli bulunan Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı Genel Kâtipliğine tayin edilmesinin olası olduğunu yazmıştır.²⁹⁴ Ancak bir gün sonra bu haberin doğru olmadığı ortaya çıkmıştır.²⁹⁵ Selim Sarper'in 5 Temmuz 1946'da Ankara'dan İstanbul'a hareket ettiği basına yansımıştır.²⁹⁶

SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov, Temmuz ayının başlarında ülkesine geri çağırılmıştır. Vinogradov, bir daha Türkiye'ye geri gelmeyecek, SSCB Ankara'da 2 yıl boyunca maslahatgüzar²⁹⁷ seviyesinde temsil edilecektir.²⁹⁸ Selim Sarper'in de Haziran ayında Türkiye'ye döndüğü düşünüldüğünde iki ülkenin Büyükelçiler tarafından temsil edilmediği göze çarpmaktadır. Bu durum, Türk-SSCB ilişkilerindeki gerginliğin çıktığı noktayı göstermesi bakımından önemlidir.

1946 Ağustosunda Türkiye-SSCB ilişkilerini oldukça derinden etkileyecek bir gelişme yaşanacaktır. 8 Ağustos 1946'da SSCB, Boğazlar rejiminde değişiklik yapılmasını öngören ilk Sovyet notasını Türkiye'ye vermiştir.²⁹⁹

²⁹³ **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1946, s. 1.

²⁹⁴ **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1946, s. 1.

²⁹⁵ **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1946, s. 1.

²⁹⁶ **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1946, s. 3.

²⁹⁷ Maslahatgüzar, bir diplomatik temsil düzeyi anlamına gelmektedir. En alt seviyede diplomatik temsilci olan maslahatgüzarlar, görev yaptıkları ülkenin Dışişleri Bakanı katına atanan bu temsilciler, çoğunlukla bir büyükelçinin bulunmadığı zamanlarda yetki sahibidirler. Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 473-474. Bir diğer anlamı ise şöyledir: "Diplomasi dilinde bir devletin misyon şefinin (Büyükelçi veya benzeri) görevli bulunduğu ülke dışına çıkması halinde, yerine görevli bıraktığı hemen kendisinden sonra gelen meslek memuruna denir." Bkz. Girgin, **a.g.e.**, s. 293.

²⁹⁸ Gürun, **a.g.e.**, s. 305. SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov, SSCB'nin Türkiye'den toprak ve Boğazlar'a ilişkin istekleri nedeniyle çıkan gerginlik sırasında ülkesine geri çağırılmıştı. Vinogradov'dan sonra, SSCB'nin yeni Ankara Büyükelçisi, ancak 3 Nisan 1948'de Ankara'ya gelmiştir. Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi...** s. 57.

²⁹⁹ Erkin, **a.g.e.**, s. 295.

SSCB'nin notasında, Alman savaş gemilerinin II. Dünya Savaşı sırasında Boğazlar'dan geçmesinin önlenmediği belirtilmiş ve Türkiye suçlanmıştır.³⁰⁰

Sovyet notasının özünü ise şu noktalar oluştuyordu:

1. “Boğazların bütün memleketlere mensup ticaret gemilerine açık tutulması;
2. Boğazların her zaman Karadeniz Devletlerinin harp gemilerine açık tutulması;
3. Özellikle öngörülen haller dışında, Karadenizde sahili bulunmayan Devletlerin savaş gemilerine Boğazlardan geçişin men'i,
4. Boğazlardan geçiş rejiminin tayini yetkisinin münhasıran Türkiye ve Karadeniz Devletlerine ait olduğunun kabulü
5. Boğazların Karadeniz Devletlerine düşmanca gayelerle kullanılmasına mani olmak için Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında ortak savunmanın düzenlenmesi.”³⁰¹

SSCB'nin notasına Türkiye'den önce 19 Ağustos'ta ABD, 21 Ağustos'ta da İngiltere cevap vermiştir. Bu iki ülke, Boğazlar rejiminin sadece Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerce düzenlenmesi teklifine karşı çıkmıştır. İngiltere ve ABD, Boğazların savunmasının Türkiye'nin görevi olduğuna dikkat çekmişlerdir.³⁰²

Türkiye ise 22 Ağustos'ta vermiş olduğu cevabında, SSCB'nin II. Dünya Savaşı sırasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni icap ettiği gibi uygulamadığına yönelik Türkiye'ye yaptığı suçlamalara yanıt vermiştir. Türkiye, bu sözleşmeyi gözden geçirebileceğini belirtmiş, SSCB notasında yer alan ilk üç teklifin de bazı çekinceler olmak şartıyla toplanacak konferansta müzakere edebileceğini söylemiştir. Ancak notada yer alan dördüncü ve beşinci tekliflerin kabul edilmesinin mümkün olmayacağı vurgulanmıştır.³⁰³

³⁰⁰ Gürun, **a.g.e.** , s. 305.

³⁰¹ Erkin, **a.g.e.** , s. 296.

³⁰² Tellal, **a.g.e.** , s. 505.

³⁰³ Gürun, **Türk-Sovyet....** s. 306. SSCB, Türkiye'nin 22 Ağustos 1946'daki cevabına, 24 Eylül 1946'da cevap vermişler ve 8 Ağustos 1946'da verdikleri notadaki görüşleri tekrar edip aynı istekleri öne sürmüşlerdir. SSCB'nin bu notasına , 9 Ekim 1946'da ABD ve İngiltere yanıt vermiştir. ABD, Postdam'da alınan kararlar uyarınca, Türkiye ile iki taraflı olarak yalnızca karşılıklı görüş bildirme

Selim Sarper'in iki senelik Moskova Büyükelçiliği sırasında yaşanan gelişmelerin Türk-Sovyet ilişkilerine ve Türkiye'nin dış politikasına nasıl etkiler yaptığından söz etmek faydalı olacaktır.

Selim Sarper'in Moskova'daki iki senelik Büyükelçilik dönemi, 1946 Eylül'ünde Roma Büyükelçiliği'ne tayin olmasından sonra sona erecektir. Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği döneminde yaşanan gelişmeler, Türkiye-SSCB ilişkilerinin derinden yara almasına neden olmuştur. Türkiye'nin SSCB ile Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında kurmuş olduğu sıcak ilişkiler tamamıyla tersine dönmüştür. Türkiye için SSCB'nin hayati bir tehdit olarak öne çıkacağı dönem Sarper'in Büyükelçiliği dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde, 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması tarihe karışmış, SSCB'nin Türkiye üzerinde toprak ve üs taleplerinde bulunacağı yeni bir dönem başlamıştır. Bu bakımdan 7 Haziran 1945'te gerçekleşen Molotov-Sarper görüşmesi bir anlamda milat olmuştur. Molotov bu görüşmede genel hatlarıyla; 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'nın oluşturduğu Türkiye-SSCB hududunun Sovyetler Birliği yararına değiştirilerek, Kars ve Ardahan'ın kendilerine verilmesini, 20 Temmuz 1936'de imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin oluşturduğu Boğazlar rejiminin değiştirilmesini ve Boğazların savunmasına SSCB'nin de katılıp üsler elde etmesini istemiştir. Bu tarihi görüşmeyle başlayan süreç, zamanla Türkiye'nin SSCB tehlikesi nedeniyle Batı'nın kuracağı başta NATO olmak üzere Batı ittifaklarına katılacağı sürecin en önemli aşamalarından birisidir.

B. Roma Büyükelçiliği Dönemi (1946-1947)

Selim Sarper'in Roma Büyükelçisi olarak tayin edilmeden önce, Türk- İtalyan ilişkilerinin nasıl seyrettiğinden ve Sarper'in nasıl bir ortamda göreve başladığından söz etmek faydalı olacaktır.

konusunda anlaşıldığını, Boğazlar Konusu'nda bir görüşmenin İngiltere ve ABD olmadan yapılamayacağını ve ABD'nin Montrö'nün yeniden gözden geçirilmesi için toplanacak konferansa katılacağı bildiriliyordu. Böylece, Türk Boğazları üzerindeki tartışma sona ermişti. Boğazlar Sorunu'nun bir konferansta görüşülmesi gerekiyorsa da bu konferans bugüne dek toplanmamış ve Montrö bugün itibarıyla hâlen yürürlükte olmaya devam etmektedir. Gürun, **Türk-Sovyet....** s. 306-308; Armaoğlu, **20 Yüzyıl Siyasi....** , s. 385.

1930'lı yıllardan itibaren dünya siyasetindeki istikrarsızlığı gören Türk yöneticileri, Mussoli'nin Akdeniz'deki isteklerinden çekinmekteydi.³⁰⁴ Türkiye, bu yüzden bölgesel ittifaklara önem veren bir dış politika izlemiş ve 1934 yılında özellikle de İtalyan tehdidine karşı Balkan Antantı'nın kurulmasına öncülük etmiştir.³⁰⁵

İlk bölümde de söz edildiği üzere 1939 Nisan'ında Arnavutluk İtalya tarafından işgal edilmiştir. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı başlamadan önce en çok çekindiği ülkelerden birisi de İtalya idi. Türkiye, İtalyan yayılmacılığını kendisi için bir tehdit olarak algıliyordu. Türkiye, bu yüzden önce 12 Mayıs 1939'da İngiltere ile bir ön anlaşma imzalamıştır. Fransa ile henüz Hatay Sorunu'nun çözümü konusunda yapılan görüşmelerin bitmemiş olmasından dolayı Türkiye, Fransa ile ortak bir demeç yayınlamayı kabul etmemiştir. Fransız-Türk Ortak demeci, ancak 23 Haziran 1939'da Hatay'a ilişkin antlaşmanın yapıldığı gün kabul edilmiştir. Bu anlaşmaların ardından 19 Ekim 1939'da Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında Karşılıklı Yardım Antlaşması imzalamıştır.³⁰⁶

Her ne kadar Türkiye'nin II. Dünya Savaşı esnasında "savaş dışı kalması", Türkiye ile İtalya'yı karşı karşıya getirmemiş olsa da, İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlar'da bir tehdit oluşturması, Türkiye'nin Batılı ülkelerle müttefiklik ilişkisine girmesine neden olmuştur.³⁰⁷

İkinci Dünya Savaşı boyunca saldırgan bir siyaset takip eden İtalya'da Faşist Mussolini rejiminin sona ermesinin ardından, Türk-İtalyan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu tarihten itibaren İtalya, Türkiye için siyasi ve ticari alanda önemli bir ortak olmuştur.³⁰⁸

2 Haziran 1946'da İtalya'da Cumhuriyet kurulmuştur. Savaşın bitiminden sonra iki devlet için de yeni bir dönem başlamıştır. İtalya, savaşta aldığı yaraları ortadan kaldırmak için ülkede imar ve inşa çalışmaları başlatmış ve Avrupa'da

³⁰⁴ Hande Erol, "Türk Gazetelerine Göre 1946-1950 Yılları Arasında Türk-İtalyan İlişkileri", **Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)**, C. VIII, Sayı:15 (Ağustos 2018), s. 166.

³⁰⁵ Balkan Antantı, 9 Şubat 1934'te Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında Atina'da imzalanan anlaşmayla ortaya çıkmıştır. Bkz. Soysal, **a.g.e.**, s. 462.

³⁰⁶ Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları.....**, s.599-601,608.

³⁰⁷ Erol, **a.g.m.**, s.168.

³⁰⁸ Aynı Yer.

ortaya çıkan yeni oluşumlarda yer almaya çalışmıştır. Her ne kadar Türkiye, savaşa girmemiş olsa da, en az savaşa girmiş ülkeler kadar etkilenmişti. Türkiye de savaşın etkilerini çok partili hayata geçerek ortadan kaldırmayı kararlaştırmış ve aynı İtalya gibi uluslararası siyasette aktif bir şekilde yer almaya çalışmıştır.³⁰⁹

Tüm bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere Selim Sarper, Roma'ya Türk-İtalyan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlayacağı zamanda gitmiştir. Türk-İtalyan ilişkilerinde gerginlikten ziyade barış ortamının yeşereceği bir süreçte Türkiye'nin Roma Büyükelçisi olarak görev yapmıştır.

Selim Sarper'in Büyükelçi olarak görev yaptığı toplam on altı sene zarfında (1944-1960) en kısa görevi Roma Büyükelçiliği dönemine denk gelmektedir. Sarper'in Roma Büyükelçisi olarak görevi sadece sekiz ay sürmüştür. 1946 Eylül'ünde Roma'ya tayin olan Sarper, bu görevi 1947 Mayıs'ına kadar sürdürmüştür.

Selim Sarper'in Roma Büyükelçiliği'ne tayini, "Dışişleri Bakanlığı'nın 2 Eylül 1946 tarihli yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu'nca 4 Eylül 1946 tarihinde kararlaştırılmıştır."³¹⁰

Selim Sarper, 7 Ekim 1946'da Batı Akdeniz seferini yapan Denizyollarının Ege adlı vapuruyla Roma'ya gitmek üzere yola çıkmıştır.³¹¹ Selim Sarper, 27 Ekim 1946 tarihinde İtalya Cumhurbaşkanı De Nicola'ya güven mektubunu sunmuştur.³¹² Böylece Sarper, Roma Büyükelçiliği'ne tayininden bir ay sonra görevi başında bulunacaktır.

Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Selim Sarper, 6 Kasım 1946'da Türk Dışişleri Bakanlığı'na, İtalyan basınında Türkiye-SSCB ilişkilerine dair yer alan haberleri içeren bir telgraf göndermiştir. Sarper bu telgrafta, ılımlı eğilime sahip bağımsız bir gazete olarak nitelediği "il Giornale d'italya" ile yine bağımsız ve sağ görüşe eğilimli "il Giornale Dellaserra" gazetesinde yer alan haberleri bildirmiştir. Bu gazetelerde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün TBMM'deki söylevlerinden SSCB ve Boğazlara

³⁰⁹ Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXXI, Sayı: 91 (Bahar 2015), s.116.

³¹⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30.18. 1. 2.111.56.3. 4 Eylül 1946.

³¹¹ **Akşam**, 8 Ekim 1946, s. 2 ; **Tasvir**, 8 Ekim 1946, s. 2

³¹² **Ulus**, 28 Ekim 1946, s. 1.

ilişkin konuşmalarının özet halinde yayınladığını ve Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarının korunması şartıyla Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde revizyonu uygun bulduğunun yer aldığını söylemiştir. Sarper, sol eğilimli "il Tribuno Del Popolo" gazetesinde ise, Türkiye'deki Cumhuriyet Bayramından söz edilerek, büyük şehirlerde askeri geçit ve gösteriler yapıldığının yer aldığını belirtmiştir.³¹³

Savaş sonrası İtalya ile Türkiye arasındaki sıcak ilişkiler, kendisini ticaret alanında da göstermiştir. Türkiye ile İtalya arasında 1945-1960 yılları arasındaki dış ticaret göstergelerine göre, ticari ilişkilerin zirve noktasına çıktığı yılın 1947 olduğu göze çarpmaktadır.³¹⁴

Selim Sarper'in Roma Büyükelçiliği döneminde, Türkiye-İtalya ilişkileri özellikle ticari alanda gelişme göstermiştir. 18 Kasım 1946'da basına yansıyan bir haberde, İtalya'nın 50.000 ton hububat satın almak için Türkiye ile görüşmeler yaptığını dikkat çekiliyordu.³¹⁵ Selim Sarper, 10 Aralık 1946'da İtalya Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri ile görüşme yapmıştır. Yeni Sabah gazetesi bu görüşmede, İtalya'nın Türkiye'den satın alacağı buğday konusu ile genel olarak Türk-İtalyan ticaretinden söz edildiğini yazmaktadır. Yapılan bu görüşme sonucu, İtalya'nın Türkiye'den satın alacağı 20.000 ton buğday konusundaki işlemler tamamlanmıştır.³¹⁶

Selim Sarper, 4 Ocak 1947'de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, İtalya'nın eski Moskova Büyükelçisi ve halihazırda Paris Büyükelçisi olan Quaroni ile görüştüğünü belirtmektedir. Quaroni'nin New York'a giden İtalya delegeler heyetinde yer aldığını ve orada özellikle, Cumhuriyetçi Parti üyeleri ile yaptığı temaslara dair izlenimlerini kendisine şu şekilde aktardığını ifade etmiştir: "Rusya, Türkiye'ye karşı silâhlı bir tecavüzde bulunursa Türkiye kendisini müdafaa ettiği taktirde hadisenin bir umumi harbe müncer olacağını ve Amerika'nın da böyle bir hercümerce iştirak edeceği hakkında Cumhuriyetçi Parti mensupları hemen müttefik gibidirler."³¹⁷

Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Selim Sarper, 19 Ocak 1947'de İtalyan Basını'na bir demeç vermiştir. "Il Giornale D'italy" isimli gazeteye verilen bu demeci,

³¹³ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.35271.138715.15. 6 Kasım 1946.

³¹⁴ Erol, a.g.m. , s.169,171.

³¹⁵ Yeni Sabah Gazetesi, 18 Kasım, s. 3.

³¹⁶ Yeni Sabah Gazetesi, 11 Aralık, s. 5.

³¹⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.34993.138022.77. 4 Ocak 1947.

Yeni Sabah Gazetesi yayımlamıştır. Sarper, İtalyan gazetecinin Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilere dair sorusunu şu şekilde yanıt vermiştir:

“İki memleket arasındaki dostane münasebetlerde hiçbir zaman duraklama olmamıştır. Öyle zannediyorum ki, bu harpten sonra iki memleketin de yepyeni bir çığıra girdiklerini nazarı itibara alarak Türkiye ile İtalya arasındaki münasebetleri tetkik etmek gerekmektedir. Gerçekten eski şüpheler ortadan kalkmıştır, bu sebeple gerek politika gerekse iktisadi bakımdan iki memleket arasındaki münasebetlerin gelişmesine hiçbir engel kalmamıştır. Milletlerarası politikamızın vasfı olan samimi dürüstlikle İtalyan kalkınmasına iştirak etmek ve elbirliği yapmak üzere tehalük ve memnunlukla dost elimizi uzatıyoruz. Bu istek milletimizin içinden gelmektedir. İtalya’nın büyük devletler arasındaki mevkiini mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda elde etmesini ümit ediyorum. Bu münasebetleri daha sıkılaştırmak daha faal ve müsait bir safhaya ulaştırmak işi İtalya’ya düşer.”³¹⁸

Şüphesiz ki, Selim Sarper’in Roma Büyükelçiliği döneminde Türk-İtalyan ilişkilerinde yaşanan en önemli siyasi gelişmelerden birisi, “10 Şubat 1947’de imzalanan Paris Antlaşması” uyarınca On iki Adalar’ın İtalya tarafından Yunanistan’a devredilmesidir.

Bu gelişmenin tarihsel sürecine bakmakta fayda vardır. 1944 yılında Almanya, II. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru ve savaşın iyice kendi aleyhlerine döndüğü bir sırada On İki Adalar’ı Türkiye’ye devretmek istemiştir. Ancak Almanların bu teklifi karşısında Türkiye, müzakere girişiminde dahi bulunmamıştı. Bunun o dönem iki temel nedeni vardı. Birincisi İngiltere, Almanya’nın bu teklifine olumsuz yanaşmıştı. İkincisi ise, özellikle 1944 yazından itibaren Türkiye-SSCB ilişkilerinde gerginlikler yaşanmış olmasıydı. Bu yüzden Türkiye, SSCB’nin kendisinden toprak talebinde bulunabileceğini düşünüyordu. İşte bu nedenlerden dolayı Almanların teklifi kabul edilmediği gibi, 1944 Kasım’ında Türkiye, Yunanistan ile iyi ilişkiler kurabilmek için On İki Adalar’a ilişkin herhangi bir talep ve iddiasının olmadığını duyurmuştur. II. Dünya Savaşı’nın savaşın sona ermesinin ardından yapılan barış görüşmelerinde On İki Adalar önemli bir gündem maddesiydi. İtalya, bu görüşmeler sonucunda 10 Şubat

³¹⁸ Yeni Sabah Gazetesi, 20 Ocak 1947, s. 1, 3.

1947’de imzalanan Paris Antlaşması uyarınca On İki Adalar’ı silahtan arındırılmış olarak Yunanistan’a devretmiştir.³¹⁹

Selim Sarper’in Roma Büyükelçiliği döneminde, Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin gelişimini göstermesi açısından Tasvir Gazetesi’nde yer alan ve İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile yapılan röportaj önemlidir. 17 Şubat 1947’de Tasvir Gazetesi muhabiri Ziyad Ebüzziya, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza³²⁰ ile bir röportaj yapmıştır. Sforza, Akdeniz devletleri federasyonuna doğru gidilerek, iki büyük ülkenin birbirlerine daha çok yakınlaşması gerektiğini söylemiştir.³²¹ Sforza ayrıca, görüşmede şu noktalara vurgu yapmıştır:

“Türkler çok sevdiğim ve takdir ettiğim insanlardır. ... Birinci cihan harbinden sonra, Türkiye işgal felâketlerine uğrayıp acı günler yaşarken onu kaderin bu cilvesine boyun eğmiyeceğini gören ve anlıyan ilk dostlardan olduğumu iftiharla söyleyebilirim. ...İstiklâl harbinizi layık olduğu zaferle neticelendirdikten sonra, gösterdiğiniz inkılâp hareketlerini büyük bir dikkatle takip ettim. İlerleme hususunda başarı ile biten her hamleniz, sizlere beslediğim takdiri ve sevgiyi artırdı.”³²²

Görüleceği üzere, Selim Sarper’in Roma Büyükelçiliği döneminde, bir Türk dostu olarak bilinen Kont Sforza’nın İtalya Dışişleri Bakanı olması, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine olumlu katkı sağlamıştır.

1947 yılının Mart ayında, Türkiye’nin Roma Büyükelçisi Sarper ile İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza arasında ardı ardına görüşmeler gerçekleştirmiştir. İlk olarak 1 Mart 1947’de Selim Sarper, Kont Sforza tarafından kabul edilmiştir.³²³ Daha sonra 7 Mart 1947’de Selim Sarper tarafından Türkiye’nin Roma Büyükelçiliği’nde bir

³¹⁹Necdet Hayta, **1911’den Günümüze Ege Adaları Sorunu**, B.2. , Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020, s. 172,177,181.

³²⁰ İtilaf Devletleri, 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması’nın ardından, barış antlaşmasının imzalanacağı süreye dek Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkilerini “Yüksek Komiserler” vasıtasıyla sürdürmüşlerdir. İtalya’nın bu amaçla Yüksek Komiser atadığı kişi Kont Sforza idi. Sforza’nın Mütareke İstanbulu’nda görüşme yaptığı kişilerden birisi de Mustafa Kemal Paşa idi. Sforza ile Mustafa Kemal Paşa arasında yapılan görüşmelerden sonuç alınamasa da Türk Kurtuluş Savaşı dönemindeki Türk-İtalyan dostluğun temelleri bu görüşmelerle atılmıştır. Türk Kurtuluş Savaşı döneminde Mustafa Kemal Paşa TBMM Başkanı, Kont Sforza ise İtalya Dışişleri Bakanı olmuştur. Bununla birlikte TBMM’nin açılmasının ardından, ilk temsilciliğin Roma’da açılmış olması bir tesadüf değildir. Mevlüt Çelebi, “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XV, Sayı:45 (Kasım1999), s 791-792,798.

³²¹ **Tasvir**, 17 Şubat 1947, s. 1,3.

³²² **Tasvir**, 17 Şubat 1947, s. 1,3.

³²³ **Ulus**, 2 Mart 1947, s. 1.

akşam ziyafeti verilmiştir. Bu ziyafete, İtalya Dışışleri Bakanı Kont Sforza, ABD'nin Roma Büyükelçisi, kordiplomatik ve İtalyan Dışışleri Bakanlığı'ndan önde gelen kişiler de katılmıştır.³²⁴

Bundan iki sene önce, hatta Mussolini döneminin (1922-1943) önemli bir bölümünde, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi ile İtalya Dışışleri Bakanı'nın bu tür akşam yemeklerinde bir araya gelmesi pek mümkün değildi. Dış ilişkilerde bu tür resmi yemekler ve resepsiyonlar ilişkilerin samimiyeti hakkında bilgiler verebilir. Bu durum, en azından ilişkilerin geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümü göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Türkiye ile İtalya arasındaki sıcak ticari ilişkiler, 12 Nisan 1947'de imzalanacak "Türk-İtalyan Ticaret Antlaşması'yla" iyice artmıştır.³²⁵ Bu antlaşmanın imzalanmasına yönelik görüşmeler Ankara'da yapılmıştı. 1 Mayıs 1947'de yürürlüğe giren bu antlaşmanın süresi bir yıl olarak belirlenmişti. Antlaşmanın ilk maddesine göre, "Türkiye ile İtalya arasındaki ticari mübadeleler her iki memlekette yürürlükte bulunan Genel İthalât ve İhracat Rejimine göre yapılacaktır." Ayrıca, Türkiye ve İtalya arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla bir karma komisyonun kurulmasına karar verilmişti. Türk-İtalyan Ticaret Antlaşması'nı, Türk Hükümeti adına Türk Heyeti Başkanı Burhan Zihni Sanu, İtalya Hükümeti adına Büyükelçi Luigi Cortese imzalamıştır.³²⁶ İmzalanan bu antlaşma basında olumlu yankı uyandırmış ve ödemelerin serbest döviz ile yapılacağından dolayı İtalya ve Türkiye arasındaki ticaretin gelecekte daha çok gelişeceği vurgulanmıştır.³²⁷

Bununla birlikte Türk-İtalyan Ticaret Antlaşması'na ilişkin görüşmeler, Ankara'da yapıldığından ötürü dönemin Roma Büyükelçisi Selim Sarper'in imzası yoktu.

Sarper'in ilk Büyükelçilik görevi olan Moskova'da ilişkiler ne kadar gergin ve sancılıyken, ikinci görev yeri olan Roma'da bir o kadar sıcak ve dostaneydi. Bu bakımdan Büyükelçi olarak ilk görev yerlerinde birbirine oldukça zıt kutuplarda

³²⁴ **Cumhuriyet**, 8 Mart 1947, s. 3.

³²⁵ Erol, **a.g.m.**, s. 171.

³²⁶ **Resmi Gazete**, Sayı: 6695 (1 Eylül 1947)

³²⁷ **Ulus**, 13 Nisan 1947, s. 4.

bulunmuştur. Şu da ilginç bir tesadüftür ki, görev yapmış olduğu ilk iki yer hem İkinci Dünya Savaşı öncesi hem de İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin başlıca tehdit olarak gördüğü iki devletin başkentleriydi. Muhtemelen Sarper'in becerikli ve liyakatli bir diplomat olması, onun bu iki önemli başkentte art arda görev almasına neden olmuştur.

C. BM Türkiye Daimi Başdelegeliği Dönemi (1947-1957)

1. Selim Sarper'in BM Nezdinde Türkiye Daimi Başdelegeliğine Atanış Süreci ve İlk Faaliyetleri

3 Mayıs 1947'de o dönem Roma Büyükelçisi olan Selim Sarper, uçakla Ankara'ya gelmiştir.³²⁸ Sarper'in Ankara'ya geliş nedeni ise atanacağı yeni görev yerine ilişkindi.

Selim Sarper, 3 Mayıs 1947'te Cumhurbaşkanı İnönü tarafından öğle yemeğine davet edilmiştir. Bu yemeğe davet edilenler arasında olan Nihat Erim, anısında, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Birleşmiş Milletler'e (BM) Başdelege olarak gidecek Selim Sarper'e bir talimat verdiğini belirtmiştir. İnönü'nün Sarper'e talimatı şöyleydi:

“Birleşmiş Milletler herhangi bir büyükelçilikten çok daha mühimdir. Devletin birinci derecede ehemmiyetli diplomatik vazifesidir. Orada şahsi sempati, şahsi meziyetler ile çok iş görülebilir. Resmi temaslardan ziyade hususi görüşmelere itina etmeli. Her türlü imkân emrine verilecektir. Orada Ermeni, Boğazlar, Hatay, Şark vilayetleri meseleleriyle karşılaşabiliriz. Şimdiden hazırlık yapmalı. Biz küçük devletiz diye düşünmemeli. Mesela Lübnan temsilcisi mühim rol oynayabilmektedir. Bu işe çok ehemmiyet vermekteyim. Dikkatle takip edeceğim.”³²⁹

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere Türk Hükümeti, yeni kurulan Birleşmiş Milletler (BM) Daimi Temsilciliği'ne³³⁰ çok önem vermekte ve bu temsilciliğin diğer

³²⁸ **Akşam**, 3 Mayıs 1947, s. 1.

³²⁹ Nihat Erim, **Günlükler 1925-1979**, Haz: Ahmet Demirel, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 116.

³³⁰ Birleşmiş Milletler, 24 Ekim 1945'te kurulmuş olan uluslararası bir örgüttür. Türkiye de bu örgütün kurucu üyelerindendir ve 28 Eylül 1945'te Birleşmiş Milletler Şartı'na taraf olmuştur. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'deki Daimi Temsilciliği, Selim Sarper'in 15 Ağustos 1947'de güven mektubunu Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine sunması sonrası çalışmalarına başlamıştır. “Birleşmiş Milletler Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği Tarihçesi, <http://turkuno.dt.mfa.gov.tr/Mission/About> , Erişim Tarihi: 17.03.2022. Birleşmiş Milletler Yasası'nın birinci maddesine göre BM'nin amacı şudur:

büyükkelçiliklerden daha önemli bir role sahip olduğuna inanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Sarper daha önemli ve prestijli bir göreve tayin edilecektir.³³¹

Selim Sarper, Birleşmiş Milletler Nezdinde Türkiye Daimi Başdelegesi tayin edilmeden önce ulusal ve uluslararası basına çeşitli haberler yansımıştır.

The New York Times, 5 Mayıs 1947’de Ankara’daki çok iyi bilgi sahibi olan siyasi çevrelere dayandırdığı haberinde, Türkiye’nin Washington’daki ve BM’deki temsilini güçlendirmeyi hedefleyen, büyük çaplı bir değişikliğin Türkiye Dışişleri Bakanlığı’nda gerçekleşeceğini yazmıştır. Görüşmeler için Ankara’da bulunan Sarper’in Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur’un yerine atanacağı belirtilmiştir. Gazete, aynı zamanda Sarper’in Türkiye’nin en yetenekli diplomatlarından biri olarak kabul edildiğini vurgulamıştır.³³²

Ulus Gazetesi, 16 Mayıs 1947 tarihli haberinde, Selim Sarper’in BM Nezdinde Türkiye Daimi Başdelegesi olarak tayin edileceğinin haberini aldıklarını yazmıştır.³³³

“Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla; Barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak ve saldırı eylemini ya da barışın başka yoldan bozulması durumunu ortadan kaldırmak üzere, etkin ortak önlemleri almak...” Türkiye’nin BM’ye kurucu üye olarak katılması süreci şu şekilde özetlenebilir. 4-11 Şubat 1945’de toplanan Yalta Konferansı’nda alınan karar gereğince, 1 Mart 1945’den önce Almanya ve Japonya’ya savaş ilan eden ülkeler, BM’ye ilişkin görüşmenin yapılacağı San Francisco Konferansı’na katılacaktı. Türkiye, bu karar uyarınca 23 Şubat 1945’te Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmiştir. Türkiye, ayrıca BM bildirgesini imzalamış ve 5 Haziran 1945’te San Francisco Konferansı’na davet edilmişti. Bu konferansta Birleşmiş Milletler Yasası’nın kabul edilmesi sonucunda, Türkiye de yasayı 28 Eylül 1945 tarihinde onaylamıştır. İsmail Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, C. II, B.2. , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 23,37.

³³¹ 1947 ve 1978 yılları arasında BM’de Daimi Başdelege olarak görev yapan dört Türk Büyükelçisi’nin daha sonra Dışişleri Bakanı olarak görev aldıkları görülmektedir. 1947-1957 yılları arasında bu görevi yürüten Sarper, 1960-1962 yılları arasında ise Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. 1969-1972 yılları arasında BM Nezdinde Türkiye Başdelegesi olan Ümit Haluk Bayulken, 1971-1974 yılları arası Dışişleri Bakanı olarak görev almıştır. 1971 yılında dokuz ay süreyle Dışişleri Bakanlığı yapan Osman Olcay ise, 1972-1975 yılları arası BM Nezdinde Türkiye Daimi Başdelegesi olarak görev yapmıştır. 1975-1978 yılları arası daimi temsilci olarak görev alan İlter Türkmen, 1980-1983 yılları arası Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. İlter Türkmen’in Dışişleri Bakanlığı görevini bırakmasının ardından tekrar 1985-1988 yılları arası daimi temsilci olarak görev yaptığı görülmektedir. Osman Olcay, BM’deki temsilcilik görevini Dışişleri Bakanlığı’nın ardından yapmıştır. Aynı şekilde İlter Türkmen de Dışişleri Bakanlığı’nın ardından bir kez daha BM’de daimi temsilci olarak görev almıştır. Bir Dışişleri Bakanı’nın görevi bıraktıktan sonra BM Nezdinde Türkiye Daimi Başdelegesi olarak görev alması bu temsilcililiğin ortaya koyduğu prestiji çok net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bkz. “Daimi Temsilcilik Tarihi ve Önceki Daimi Temsilcilerimiz”, <http://turkuno.dt.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> ,Erişim Tarihi: 17.03.2022.

³³² **The New York Times**, “Turks Report Shift İn Foreign Ministry”, 5 Mayıs 1947, s. 7.

³³³ **Ulus**, 16 Mayıs 1947, s.1.

Bu haberlerden anlaşılabileceği üzere, Ankara’da Sarper’in ABD’de görev alacağı konuşulmaktadır. Ancak hangi temsilcilikte görev alacağına dair kesin bir kanaat yoktur.

20 Mayıs 1947’de “Birleşmiş Milletler nezdinde Türkiye Daimi Delegelik Başdelegeliğine” Büyükelçi unvanı ile Roma Büyükelçisi Selim Sarper tayin edilmiştir. Bu temsilciliğin delegeliğine de birinci sınıf Ortaelçi unvanı ile Ekonomi Bakanlığı müşaviri Kemal Süleyman Vaner tayin edilmiştir.³³⁴ Böylece New York’ta yeni kurulan bu temsilciliğin ilk Başdelegesi Büyükelçi Selim Sarper olmuştur.

Selim Sarper, BM Başdelegeliği görevine gitmek için 26 Mayıs 1947’de Ankara’dan ayrılmıştır. Sarper, hareketinden önce kendisiyle görüşen Ulus gazetesi muhabirine açıklamalarda bulunmuş ve düşüncelerini şöyle aktarmıştır.

“...Bütün barış sever milletler gibi memleketimin de samimiyetle ümit bağladığı Birleşmiş Milletler fikrine ve barış uğrunda çalışmalarda gücümün yettiği kadar faydalı olmak başlıca ve en şerefli vazifemdir.”³³⁵

Sarper, BM’deki görevine gitmeden önce Roma’ya bir veda ziyareti yaparak İtalya Başbakanı’na veda edecektir. 7 Haziran 1947’de İtalya Başbakanı De Gasperini, Selim Sarper’i New York’taki görevine gitmeden önce kabul etmiştir.³³⁶

10 Haziran 1947 tarihli New York Times gazetesinde, Sarper’in 16 Haziran’da New York’a gitmek için hareket edeceği belirtilmiştir. Kariyer diplomatı olduğuna vurgu yapılan Sarper’in, uzun bir zamandır Cumhurbaşkanı İnönü’nün yakın arkadaşı ve danışmanı olarak bilindiği vurgulanmıştır.³³⁷

Selim Sarper, 23 Haziran 1947’de New York’a varmıştır. Burada bir açıklama yapan Sarper, Türkiye’nin ordu mevcudunda azaltmaya gittiğini ve daha fazla azaltmanın doğru olmayacağına kanaat getirilinceye dek bunun sürdürüleceğini belirtmiştir.³³⁸

³³⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2.113.32.19. 20 Mayıs 1947. Kararnamede temsilciliğin ismi, Birleşmiş Milletler nezdinde Türkiye Daimi Delegelik Başdelegeliği olarak yer almaktadır.

³³⁵ Ulus, 27 Mayıs 1947, s. 1.

³³⁶ Ulus, 8 Haziran 1947, s. 1.

³³⁷ The New York Times, “New Turkish U.N. Envoy”, 10 Haziran 1947, s. 21.

³³⁸ Cumhuriyet, 24 Haziran 1947, s.3.

Her ne kadar Selim Sarper, 1946 yılında Moskova Büyükelçiliği'nden ayrılmış olsa da bir bakıma Moskova onu bırakmayacaktır. BM'deki ilk zorlu sınavını SSCB Delegatesi'ne karşı verecektir. 1947'nin Eylül ayında BM'de gerçekleşen oturumda SSCB Delegatesi Vişinski, Türkiye'ye karşı suçlamalarda bulunmuştur.

SSCB Delegatesi Vişinski, 18 Eylül 1947'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı söylevde, ABD ve İngiltere'ye karşı yaptığı birçok sert suçlamadan sonra Türkiye'yi hedef alan açıklamalarda bulunmuştur. Vişinski, Türkiye ve Yunanistan'a yapılan ABD yardımının siyasi bir silah olarak kullanıldığını söylemiştir. Ardından Marshall Planı'nın³³⁹ Avrupa'da SSCB'ye karşı düşman bir blok oluşturmak için yapılan bir girişim olduğunu belirtmiştir. Vişinski, konuşmasının devamında Türkiye'yi harp tahrikçiliği yapmakla suçlamıştır: "Harpçilik Türkiye'de hüküm sürmektedir. Türk basını her gün Sovyetler Birliği'ne karşı menfur iftiralarda bulunmakta ve Türk milletini harbe karşı teşvik etmektedir."³⁴⁰

SSCB'nin Türkiye'yi hedef alan bu açıklamalarında, ABD'nin siyasi yardım yoluyla Türkiye'yi SSCB'ye karşı kullanabileceği ima edilmekte ve Türkiye, basın yoluyla SSCB'ye karşı savaş tahrikçiliği ile suçlanmaktadır.³⁴¹

Selim Sarper, 18 Eylül 1947 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu telgrafta, "Vişinski'nin bu akşamki nutkunu ajanslar şimdiye kadar vermiş olacaktır" dedikten sonra, Vişinski'nin söylevinin ardından oturum kapandığı için şimdilik verilecek fazla bir bilginin olmadığını söyleyen Sarper, "dostlarımızla temastayız" diye eklemiş ve gerekirse genel toplantıda cevap verileceğini bildirmiştir.³⁴²

³³⁹ II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın ekonomik durumu oldukça kötüydü. Sovyetler Birliği bundan yararlanarak Komünizm propagandasına hız vermiştir. Sovyetlerin bu propagandası ekonomik açıdan kötü olan Avrupa'da son derece etkiliydi. ABD ise, Avrupa'nın ekonomik sıkıntılarına yardımcı olabilmek için Marshall Planı'nı ortaya atmıştır. Armaoğlu, **20 Yüzyıl....**, s. 398. Marshall Planı adı verilen Avrupa Kalkınma Projesi'nin ilk hazırlığına 12 Temmuz 1947'de Paris'te 16 ülkenin katıldığı konferansta başlanmıştır. ABD, 1948 Nisanı'nda yürürlüğe giren Marshall Planı'yla izlediği hedefler şu şekildeydi: Batı Avrupa'yı ayağa kaldırarak tekrar dünya ticaretine entegre etmek, yardım alan ülkelerin ekonomilerini denetleyebilmek ve son olarak da ABD ekonomisini canlandırıp mallarına pazar sağlamayı hedeflemiştir. Bkz. Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 486; Sander, **Siyasi Tarih.....**, s. 260.

³⁴⁰ **Ulus**, 20 Eylül 1947, s. 4.

³⁴¹ Sovyetler Birliği, daha önce Sarper'in Moskova Büyükelçiliği başlığında vurgulandığı üzere, sürekli Türkiye'yi ABD tarafından kendisine karşı kullanılmak istenen bir devlet olarak değerlendirmektedir.

³⁴² **T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**, 571.35970.142026.27. 18 Eylül 1947.

Dışışleri Bakanlığı, 20 Eylül 1947’de Sarper’in telgrafına cevap vermiş ve izlenmesi gereken yol hakkında öneride bulunmuştur. Telgrafta, Vişinski’nin söylevinde Türkiye’yi açıkça suçladığından buna karşılık verilmemesinin kesinlikle uygun görülmeceği belirtilmiştir. Telgrafın devamında ise şunlara yer verilmiştir:

“Türkiye’nin komşularına veya her hangi yabancı bir devlete karşı en ufak bir tecavüz fikri beslediğini ileri sürmek vakıa ve hakikatlere uymıyan bir iddiadan ibarettir...Bize karşı iyi niyet beslemeyenler tarafından doğrudan doğruya veya kinaye sureti ile ileri sürülen amerikan yardımı, Türkiye’nin bu meşru gayesine ve umumî dünya barışına hizmet etmek amacile yapılmış bulunduğundandır ki bu düşüncelerle mütehalli olan bütün türk milleti tarafından şükranla karşılanmıştır. İlk münasip fırsatta yukarıda maruz esaslar dairesinde Vişinski’nin nutkuna nâzikâne fakat ağır başlı ve ciddî bir mukabelede bulunmanız mercudur.”³⁴³

Sarper, Dışışleri Bakanlığı’ndan aldığı talimat uyarınca, SSCB Delegatesi Vişinski’nin suçlamalarına 22 Eylül’de BM’de cevap vermiştir.

Türk basını hakkında ortaya atılan suçlamaların tamamen haksız olduğunu belirten Sarper, Sovyet radyo ve basınının tahrik edici iftiralarına ve aşağılayıcı beyanlarına karşı Türk basınının tepkide bulunmasının doğal olduğunu belirtmiştir.³⁴⁴ Sarper, BM’deki söylevinde Faşizme karşı savaşıyan Yunanistan’ın o anda parçalanmakta olduğunu ve hak ettiği barışı elde edemediğine vurgu yapmıştır. Bu sözlerden hareketle SSCB’nin Türk Basını’nın harp tahrikçiliği yaptığına dair suçlamalarına şu şekilde cevap vermiştir:

“Sayın Sovyet Delegatesine göre, bu huzursuzluğun aşikâr sebeplerinden biri de Türk basınının yayınlarıdır. Bu, tecavüzkâr bir ithamdır; buna cevap veremem. Sovyet basın ve radyolarının Türk basınından her hangi tabii mukabele görmeden memleketime karşı tahrikçi iftiralar, tecavüzkâr demeçler yayınlanmasını, bu “sinir harbi” denilen psikolojik tecavüz safhasında, beklemek arzularımızla düşünmek olur. Amerika’nın Türkiye’ye yaptığı yardımın şayanı dikkat bir hüsniyetsizlik jesti olarak tenkid edilmesine gelince; bu, Türk halkına kendi meşru yasama hakkını korumak ve böylece dünyaya hizmet etmek gayesiyle yapılmış dostça bir yardımdır.”

³⁴³ T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.88438.319082.67. 20 Eylül 1947.

³⁴⁴ Ulus, 23 Eylül 1947, s. 1.

Sarper, Türkiye'nin en "kutsal" isteğinin ve umudunun ise, istisnasız tüm dünya ile barış ve dostluk ilişkileri içinde yaşamak olduğuna vurgu yapmıştır.³⁴⁵

Hatırlanacağı üzere, SSCB Delegatesi Vişinski, Türkiye'yi harp tahrikçiliği yapmakla itham etmişti. SSCB delegesine göre, Türk basını devamlı Sovyetler'e karşı tiksiniç iftiralarda bulunarak Türkiye'yi SSCB'ye karşı savaşa teşvik ediyordu.

Sarper, Sovyet basınının tahrik edici iftiralarına kendisinin Moskova Büyükelçiliği döneminde rastlamıştı. Sarper'in Moskova Büyükelçiliği sırasında, 7 Şubat 1946, 2 Mart 1946, 4 Mayıs 1946'da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgraflardan anlaşılacağı üzere, SSCB'nin basın yoluyla Türkiye'yi hedef almasının uzun zaman önce belirlenen bir siyaset olduğu aşikârdır. Daha önceki başlıkta paylaştığımız Sarper'in telgraflarında, Sovyetler Birliği Türkiye'yi hedef alan yayınlarını artırmış, gerek açıkça gerekse üstü kapalı bir şekilde Türkiye'ye tehditte bulunduğu yazılar Sovyet Basını'nda yer almıştır

Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 23 Eylül tarihli telgrafta, yapmış olduğu söylevin (22 Eylül 1947'de BM'de yaptığı söylev) genel kısmında ABD Dışişleri Bakanı Marshall tarafından yapılan iki teklifin, siyaset ve talimata da uygun görüldüğünden desteklendiği bildirmiş, Yunanistan Sorunu'nda tavrı alındığını ve Vişinski'nin sözlerine cevap verildiği belirtilmiştir. Sarper, söylevinin Sovyet grubu hariç samimi alkış ve tezahüratlar aldığını belirtmiştir. Birçok dost delegenin başta ABD delegesine ve Avustralya Dışişleri Bakanı olmak üzere kendisini özel olarak tebrik ettiğini bildirmiştir.³⁴⁶

Dışişleri Bakanlığı, Sarper'in yukarıdaki telgrafına 25 Eylül'de cevap vermiştir. Bu cevapta, Sarper'in söylevinin diğer delegasyonlar tarafından dostça karşılanmasından bakanlığın duyduğu memnuniyet dile getirilmiştir. Ayrıca Vişinski'nin söylevinin henüz tam olarak bakanlığın eline ulaşmadığı belirtilmiştir. Dışişleri Bakanlığı, herkesçe bilindiği üzere Türkiye'ye yapılan ABD yardımının yalnız askeri nitelikte olduğunu ve Türkiye'nin savunma imkânlarını güçlendirmeye yönelik olduğunu belirttikten sonra Vişinski'nin söylevi hakkında şu

³⁴⁵ **Ulus**, 23 Eylül 1947, s. 3

³⁴⁶ **T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**, 571.88438.319082.64. 23 Eylül 1947.

değerlendirmeleri yapmıştır: “Birleşik Amerika’nın harp hazırlığından, Türkiye’nin harpculuğundan ve amerikan yardımının siyasî bir silah olarak kullanıldığından bahseden Vişinski’nin bu tarizi Bakanlığımızca memleketimizin almakta olduğu müdafaa tedbirlerine müteveccih telakki edilmekte bulunmaktadır.”³⁴⁷

SSCB delegesi, Türkiye’yi harp tahrikçiliği ile suçlamanın yanı sıra ABD tarafından Türkiye’ye yapılan yardımın siyasi bir silah olarak kullanıldığını öne sürerek ABD ve Türkiye’yi hedef almıştır. Türk Dışışleri Bakanlığı’na göre ABD tarafından Türkiye’ye yapılan yardımlar sadece askeri nitelikteydi.

Selim Sarper, 28 Eylül 1947’de Dışışleri Bakanlığı’na yeni bir telgraf göndermiştir. Sarper, Vişinski’nin 18 Eylül tarihinde yapmış olduğu söylev sonunda teklif ettiği bir karar projesinin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin gündemine alındığını belirtmiştir.³⁴⁸ Sarper bu karar projesinin birinci paragrafının ise aynen şu şekilde olduğunu belirtmiştir:

“Birleşmiş Milletler Teşkilatı, bazı memleketlerde ve bilhassa Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve Yunanistan’da mürteci gruplar tarafından radyo, basın sinema ve alenî beyanat vasıtasıyla yapılan ve her nevi telmihler ve sulhperver demokratik memleketler aleyhine açıkça hücumları ihtiva eden ve yeni bir harbi istihdaf eden caniyane propagandayı takbih eder.”³⁴⁹

Sarper ayrıca, gerekli dokümanların elinde bulunmadığı için Vişinski’nin söylevine BM Kurulu’nda cevap verilirken ayrıntıya girilmediği ve genel bir cevapla yetinildiği bildirilmiştir. Sarper, Dışışleri Bakanlığı’na gönderdiği telgrafında şu hususlara vurgu yapıyordu: “Bu mesele komisyonda tekrar mevzubahs olurken, Sovyetlerin, Vişinski’nin nutkunda saydığı gazetelerden tekrar bahsetmeleri ve orada ileri sürülen yazıları ve belki matbuatımızda çıkmış olan bazı yazıları zikretmeleri kuvvetle muhtemeldir...”³⁵⁰ Sarper, bu yüzden SSCB’nin suçlamalarına bunlara daha ayrıntılı cevaplar verilmesi gerekeceğinden Sovyet basınında çıkmış Türkiye aleyhtarı

³⁴⁷ T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.88438.319082.62. 25 Eylül 1947.

³⁴⁸ T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.88438.319082.60. 28 Eylül 1947.

³⁴⁹ T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.88438.319082.60. 28 Eylül 1947.

³⁵⁰ T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.88438.319082.60. 28 Eylül 1947.

yazılar ve Sovyet radyo yayınlarında belge olarak kullanılabilecek olan materyallerin acele bir şekilde kendisine gönderilmesini rica etmiştir.³⁵¹

Görüleceği üzere SSCB, Türk Basını'nı o kadar yakında izliyordu ki Türkiye'yi BM Genel Kurulu'na şikayet edecek kadar ileri gitmiştir. Buna karşın Sarper'in ise Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan Sovyet Basını'nda yer alan Türkiye aleyhtarı yazıları istemesi ilginçtir. Sarper, Sovyet Basını'ndaki Türkiye aleyhtarı yazıları toplayarak bir bakıma Vişinski'yi kendi silahıyla vurmak istiyordu.

Selim Sarper, 30 Eylül 1947'de BM Radyosu'nda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına hitaben bir konuşma yapmıştır. Sarper konuşmasında, SSCB Başdelegesi Vişinski'nin daha önce ABD, İngiltere, Fransa, Yunanistan ve Türkiye'ye sert suçlamalarda bulunduğunu söylemiştir. Ancak Vişinski'nin BM Genel Kurulu'nda Türkiye'ye yönelik Harp tahrikçiliğine ilişkin kanaati değiştirme konusunda başarısız olduğunu belirtmiştir. Sarper, Vişinski'nin Türkiye'ye yönelik suçlamalarını radyo konuşmasında şöyle değerlendirmiştir:

“Memleketimizin ve Türk milletinin barışseverliği, barışa olan bağlılığı ve hizmetleri bütün dünyaca bilindiği için bizim harp tahrikçiliği ile itham edilmemiz olsa olsa Türk milletinin tehdit ve tehlike karşısında meşru korunma tedbirleri alabilmesinin, yaşama azminin sarsılmamış olmasının ve nihayet parça parça olup kardeş kanı dökmeye rıza göstermemesinin bazı çevrelerde uyandırdığı hayal kırıklığının hırçın bir ifadesi olabilir...”³⁵²

22 Ekim 1947'de SSCB Delege'si Vişinski, BM Genel Kurulu Siyasi Komitesi'nde Türkiye'yi yeniden “harp tahrikçiliği” yapmakla suçlamıştır.³⁵³ Türkiye'nin BM Nezdinde Daimi Başdelegesi Selim Sarper ise, bu suçlamalara 24 Ekim 1947'de cevap vermiştir. Sarper, Türkiye'de harp tahrikçiliği olmadığı gibi, barış için durmadan çalışıldığını ifade etmiştir. Türk Basını'nın özgür olduğunu söyleyen Sarper, Sovyetlerin Türkiye'ye karşı izlediği siyasetten mutluluk duyacak tek bir Türk'ün bile olmadığını belirterek SSCB'yi BM'ye şikâyet etmiştir.³⁵⁴ Savaş propagandası yapanın Türkiye değil, SSCB olduğunu söyleyen Sarper, konuşmasında Türk Basını'nın SSCB'ye karşı “münfail tavır” (Gücenmiş) değişikliğini 19 Mart

³⁵¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.88438.319082.60. 28 Eylül 1947.

³⁵² Cumhuriyet, 1 Ekim 1947, s. 1,3.

³⁵³ Ulus, 23 Ekim 1947, s.1.

³⁵⁴ Ulus, 25 Ekim 1947, s.1.

1945'ten itibaren başlayan süreçle aldığını ileri sürmüştür. 7 Haziran 1945 ve 18 Haziran 1945 tarihlerinin de anlamlı olduğunu belirten Sarper, o tarihlerde yaşanan olayların etkisinin altında Türk Basını'nın endişelerini ortaya koyduğunu vurgulamıştır. Sarper ayrıca, Vişinski için anlam ifade edeceğini umduğu bu tarihlerden itibaren Sovyet Basını ve Radyosu'nun örneğine nadir rastlanılan Türkiye karşıtı iftiralarda bulunduğunu belirtmiştir.³⁵⁵

Sarper'in konuşmasında söz ettiği bazı tarihler ilgi çekicidir. Sarper, kendisinin Moskova Büyükelçiliği dönemine atıfta bulunarak, SSCB ile ilişkilerin 19 Mart 1945'ten itibaren yani SSCB'nin Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını yenilememesiyle bozulmaya başladığını ileri sürmüştür. Sarper, 7 ve 18 Haziran 1945 tarihlerinde Molotov ile yaptığı görüşmelere de gönderme yapmıştır. Zira Molotov, bu görüşmelerde, 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması ile belirlenen Türk-Sovyet sınırının SSCB yararına değiştirilmesini, Kars ve Ardahan'ın kendilerine verilmesini, 20 Temmuz 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin oluşturduğu Boğazlar rejiminin değiştirilmesini ve Boğazların savunmasına SSCB'nin de katılıp üsler elde etmesini istemiştir. Sarper işte bu nedenlerden dolayı Türk Basını'nda Sovyetlere karşı değişiklik yaşandığını ifade etmiş olmalıdır.

Sarper'in yukarıdaki satırlarda yer alan sözlerine büyük tepki gösteren SSCB delegesi Vişinski, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı esnasında tarafsız bir politika izlediğini, Almanya ile işbirliğinde bulunarak SSCB topraklarını işgal etmeye yönelik çaba içinde olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte Kars ve Ardahan'ın Gürcü eyaletleri olduğunu öne süren Vişinski, bu eyaletlerin ve Gürcistan'la birleşmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu gelişmeler üzerine İngiliz delegesi, nezaketsiz bulduğu SSCB'nin görüşlerine karşı çıkmıştır. Sonuç olarak, SSCB'nin Türkiye'yi harp tahrikçisi olarak suçlayan teklifi kabul edilmemiş ve Vişinski, aldığı tepkiler üzerine suçlamalarını geri almıştır. Özellikle Vişinski'nin SSCB isteklerini uluslararası bir toplantıda gündeme getiriyor olması, Türkiye açısından durumun önemine işaret ediyordu.³⁵⁶

³⁵⁵ **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1947, s. 1,3.

³⁵⁶ Nasrullah Uzman, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi", **Gazi Akademik Bakış**, C. 11, Sayı: 22, (Yaz 2018), s. 137-138.

Her ne kadar SSCB Delegatesi Vişinski, Türkiye'yi harp tahrikçiliği ile suçlamışsa da çabaları sonuçsuz kalmıştı. 27 Ekim 1947'de BM'de Türkiye'yi harp tahrikçiliği ile suçlayan Sovyet teklifi reddedilmiştir.³⁵⁷ Sarper, 3 Kasım 1947'de gönderdiği telgrafta, BM'nin Türkiye'nin harp tahrikçiliği yapması konusundaki kararının tercümesini Dışişleri Bakanlığı'yla paylaşmıştır.³⁵⁸

Selim Sarper, 18 Kasım 1947 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na bir telgraf göndermiştir. Sarper telgrafta, Türkiye'deki bazı gazetelerin yazdığı, Vişinski'nin BM'de Kars ve Ardahan'ı istediği, ancak bu talebin kendisi tarafından karşılıksız bırakıldığına dair iddialara cevap vermiştir. Sarper, Vişinski'nin BM'de Kars ve Ardahan'ı istemediğini söylemiş ve Dışişleri Bakanlığı'na şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Ben 24 Ekim sabahı verdiğim bir nutukta Sovyet matbuatından ve radyolarından şikayet ederken bunların memleketimizin istiklaline ve arazi bütünlüğüne karşı neşriyat yolu ile tecavüzde bulunduklarını da ileri sürmüştüm. Vişinski benim bu ithamlarıma mukabele ederken bu noktaya da cevap vermiş, geçmiş hadisesi ve bu neşriyatı haklı göstermeğe çalışmış idi ve malûmu Devletleri olduğu veçhile mahut vesaiki okuduktan sonra mevzuubahis neşriyatı bizim evvelce gösterdiğimiz müşkilâtın ve güya almış olduğumuz hasmâne vaziyetin nevima bir mukabelesi gibi arz etmeğe ve belki de atı için bu tehdit kapısını açık bırakmağa çalışmış idi. Kars ve Ardahan sözü bu münasebetle geçmiş idi ve yoksa “formellement” ve “hukukan” Kars ve Ardahan'ın istenmesi diye tasvifi caiz bir şey yoktur... Bunu ortaya atmak için filhakika bize bir vesile vermiştir. Fakat ben de bunu yapmağa bu şartlar içinde ve şimdilik muvafık görmedim. Böyle olmakla beraber bu dahi mukabelesiz kalmamış ve malûmu Devletleri olduğu veçhile tarafımdan sert bir mukabelede bulunulmuştur ve son söz bizde kalmıştır...”³⁵⁹

Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'na yukarıda yer alan telgrafi göndermesinin nedeni, kendisine Türk basını tarafından yöneltilen eleştirilerdi. Bu eleştirilere göre, Sarper, Vişinski'nin Kars ve Ardahan'a dair taleplerini yanıtsız bırakmıştı. Sarper ise bu eleştirilere yanıt vererek, Vişinski tarafından resmen ve hukuken Ardahan ve Kars'ın istendiğine dair bir durum olmadığını belirtmiştir.

³⁵⁷ **Ulus**, 28 Ekim 1947, s. 1.

³⁵⁸ **T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**, 571.35970.142026.25. 3 Kasım 1947.

³⁵⁹ **T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**, 571.88438.319082.47. 18 Kasım 1947.

SSCB'nin Türkiye'ye karşı harp tahrikçiliği suçlamasında bulunması, Sarper'in BM'de Başdelege olarak ilk önemli sınavı olmuştur. Sarper, Moskova Büyükelçiliği görevinin sona ermesinden tam bir yıl sonra, bu sefer 1947'de BM'de Sovyet isteklerine karşı Türkiye'yi savunmuştur. Sarper, Sovyetlerin Türkiye'ye karşı baskılarını artırdıkları en önemli dönemde, hem Moskova'da hem de BM'de Türk tezlerinin savunuculuğunu yapmıştır. Bu bakımdan Sarper'in dönemin en önemli ve etkin Türk diplomatlarından biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

20 Kasım 1947'de BM Siyasi Komisyonu'nda vetoya ilişkin hükümlerin³⁶⁰ değiştirilip değiştirilmemesi konusunda sert görüşmeler yapılmıştır. SSCB Delegesi ABD'nin değişiklik önerisine sert bir şekilde karşı çıkmış, Sarper ise ABD Delegesini desteklemiştir. Bunun üzerine Ukrayna Dışişleri Bakanı ve Başdelegesi Manuilsky, o günkü statünün korunmasını istemiş ve "Türkiye'den Alman dostu bitaraf Türkiye, Arjantin'den Alman taraftarı Arjantin" diye söz etmiştir. Bu sözlere Sarper şöyle cevap vermiştir: "Türk gayrimuharibliğini anlayamamışsınız. Bu hitabınız hayrete şayan bir mantık tezahürüdür. Harbde tarafsız kaldığımız için Sovyetler Birliğinin Ankaradaki mümessilinin minnettarlığını ifade ettiğini ben hatırlıyorum. Hatta bizim bu tavrımızdan dolayı barışın kabulünde mükâfatlandırılmamız bile mevzubahisti." Sarper, BM Güvenlik Konseyi'nde o ana kadar kullanılan 24 vetonun 20'sinin SSCB tarafından kullanıldığını vurgulayarak sorunun vetonun mevcudiyeti değil, suiistimal edilmesi olduğunu belirtmiştir.³⁶¹

Yukarıdan anlaşılabileceği üzere, SSCB, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin izlediği "tarafsızlık politikası" karşıtı söylemlerine devam etmektedir. Daha önceki başlıkta da vurgulandığı gibi, SSCB, Türkiye'nin tarafsızlık politikasını suçlayıcı bir biçimde kendi basınında ele almıştı. SSCB, yukarıda söz edilen BM toplantısında daha da ileriye gitmiş ve Türkiye'yi II. Dünya Savaşı sonrası Nazilere yardım etmiş olan Arjantin ile eşdeğer tutmuştur. SSCB'nin bu politikayla Türkiye'nin Batı'daki imajını zedelemeye çalıştığı görülmektedir.

³⁶⁰ 13 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) SSCB'nin sık sık veto yetkisini kullanmasından ötürü, dünya barışına ilişkin önemli sorunların bir çıkmaza girmesini önlemek için Küçük bir Genel Kurul oluşturmuştur. SSCB ise bu oluşumu boykot etmiştir. Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi...**, s. 47.

³⁶¹ **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1947, s. 1,3.

Cumhuriyet Gazetesi'ne yansıyan 27 Nisan 1948 tarihli haberde, 22 Mart'ta büyük bir ameliyat geçiren Selim Sarper'in iyileşerek taburcu edildiğine yer verilmiştir. Selim Sarper'in bir süre istirahat edeceği belirtilmiştir.³⁶²

8 Haziran 1949'da New York'ta Türk-Amerikan Dostluk Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin Türk Başkanlığına Selim Sarper, Amerikan Başkanlığına ise ABD'nin eski Ankara Büyükelçisi Edwin Wilson seçilmiştir.³⁶³ O dönem Türkiye'nin Washington Büyükelçisi olan Feridun Cemal Erkin, bu cemiyetin kuruluşu hakkında anılarında detaylı bilgiler vermektedir. Erkin, Dışişleri Genel Sekreteri Fuat Carım'ın kendisine bu konu hakkındaki düşüncelerini sorduğunu belirtmiş ve şunları söylemiştir:

“Amerika'da Hükümetimizi temsil görevi, Vaşington'da Cumhurbaşkanına itimatnamesini verecek olan Büyükelçisine aittir. Bu Büyükelçi benim. Amerika'nın başkentinde Türkiye'nin temsilcisi dururken, New York'ta, Birleşmiş Milletlerdeki Başdelegenin, Türk-Amerikan Derneğine Başkan olmasını anlayamam... Genel Sekreter Bakanla kendisinin de tamamıyla aynı düşüncede olduklarını ve bu yolda New York'a cevap verileceğini bildirdi. Sonradan aldığım habere göre, Bakanlığın bu cevabından sıkıldığı anlaşılan Selim Sarper, evvela bildirdiği tertibin Amerikalılarca da malum olması dolayısıyla, şimdi yeni kararlara gidilmesi halinde çok üzücü duruma düşeceğini belirterek, Bakanlıktan böyle bir durumda bırakılmamasını rica etmiş. Bakanlık, bana Vaşington'a yolladığı yeni haberde Selim Sarper'in ricasına katlanmak zorunda kaldığı bildirilmiştir.”³⁶⁴

Türk-Amerikan Dostluk Cemiyeti'nin Başkanlığı'na BM nezdinde Başdelege olan Sarper'in seçilmesi, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'de rahatsızlık yaratmıştır. Bu durum, Türkiye'nin iki Büyükelçisi arasındaki yetki paylaşımında yaşanan sıkıntıyı göstermesi açısından önemlidir. Şöyle ki, Erkin, Türkiye'nin ABD'de kendisi tarafından temsil edilmesi gerektiğini ve Sarper'in BM konuları dışına çıkarak yetkisini aştığını düşünüyordu.

³⁶² Cumhuriyet, 27 Nisan 1948, s. 3.

³⁶³ Ulus, 9 Haziran 1949, s. 3.

³⁶⁴ Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*, C. I, TTK Basımevi, Ankara, 1987, s. 290.

2. Selim Sarper'in Kore Savaşı Hakkındaki Düşünceleri

II. Dünya Savaşı'nın sonunda Kore'nin kuzeyi SSCB, güneyi ise ABD işgali altında olmak üzere fiilen ikiye bölünmüştür. Gerek ABD ve Sovyetler arasındaki görüşmeler gerekse BM'nin gayretleri, iki Kore'nin birleşmesini sağlayamamıştır. ABD'nin isteğiyle 10 Mayıs 1948'de düzenlenen seçimlerle Güney Kore Cumhuriyeti kurulmuştur. Bunun ardından SSCB, 1948 Ağustos'unda bir seçim düzenletmiş ve Kuzey Kore kurulmuştur. 1949 yılında Çin'in Komünizme geçmesinin ardından SSCB'nin Asya'daki gücü artmıştır. Sovyetler, bunun verdiği cesaretle ABD'yi Asya kıtasının dışına itmek istiyordu. 25 Haziran 1950'de SSCB'nin desteğiyle harekete geçen Kuzey Kore, Güney Kore'ye saldırmıştır. Bu saldırı üzerine ABD, BM'ye başvurmuştur. BM Güvenlik Konseyi, BM Antlaşması hükümlerince³⁶⁵ Güney Kore'nin yardımına asker göndermek için, birçok ulusun askerlerinden oluşan, ancak asıl ağırlığın ABD'de olduğu bir BM kuvveti oluşturmuştur.³⁶⁶

Selim Sarper, 1 Temmuz 1950 tarihinde BM'de göreve başlamasından üç sene sonra ilk kez Türkiye'ye dönmüştür. Sarper, havaalanında gazetecilere yaptığı açıklamada; tatilini geçirmek ve yeni hükümetten talimat almak için ülkeye döndüğünü söylemiştir. Sarper, Türkiye'deki seçimlerin gerçekleşiş biçimini ABD'lilerin sevinçle karşıladığını belirtmiş ve Kore olayının III. Dünya Savaşı'na yol açacağını tahmin ve ümit etmediğini söylemiştir.³⁶⁷

Selim Sarper ile birlikte Kore Savaşı hakkındaki görüşlerine başvurulmak için ülkeye çağrılan Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, anısında, hükümetin Kore'ye asker gönderme kararının detayları hakkında bilgi vermektedir. Erkin, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve TBMM Başkanı

³⁶⁵ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 25 Haziran 1950'de aldığı kararda çatışmaların bir an önce durdurulmasını istemiş, 27 Haziran 1950'de aldığı kararda ise Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye yaptığı saldırıyla barışı bozmuş olduğunu söyleyerek BM üyesi ülkelere şu çağrışı yapmıştır: Birleşmiş Milletler Üyelerinin, silahlı saldırı püskürtmek ve bölgede uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla, Kore Cumhuriyetine gerekli yardımı yapmalarını öğütler." Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, C. II, s. 84-85; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 27 Haziranda SSCB'nin katılmadığı bir toplantıda aldığı Kore'ye müdahale kararının uygulanmasında ABD öncü bir rol oynamıştır. ABD, deniz ve hava kuvvetlerinin yanı sıra Kore Savaşı'na yedi tümenlik bir kuvvet göndermiştir. ABD'den sonra, en fazla kara kuvveti yollayan ülke ise savaşa katılma kararı aldıktan sonra Türkiye olmuştur. Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi...**, s. 98.

³⁶⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 408- 409.

³⁶⁷ **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1950, s. 1,3.

Refik Koraltan'ın yer aldığı ve Kore'ye asker gönderilmesi kararı (25 Temmuz 1950) verilmeden birkaç gün önce yapılan görüşmede, Adnan Menderes'in kendisine Kore'ye asker gönderilmesi konusundaki fikrini sorduğunu belirtmiş ve şunları söylemiştir:

“Hiç şüphe yok, isteği kabule mecburuz. Bu mukabelem üzerine, Başkan ve Başbakan benimle hararetli bir tartışmaya giriştiler. Onlar, isteğin reddini, ben ise kabulünü savunuyorduk. Ben izahlarımda, Birleşmiş Milletler San Francisco Konferansına Türkiye'nin de katıldığını, iki ay süren müzakerelerden sonra kabul edilen yasada, herhangi bir saldırıya, Örgütün, barışa bağlı ülkelerin koalisyonu ile mukabele taahhüdünün de yer aldığını, ahitlerine daima vefa göstermiş bir millet olarak, Türkiye'nin imzasına riayetle yükümlü olduğunu iddia ediyor ve bunun milli şeref borcu bilinmesi gerektiğini ileri sürüyordum. Karşı taraf ise, Birleşmiş Milletler polis kuvvetlerinin henüz teşkil edilmediğini ele alarak, bugünü vaziyette belirsiz bir orduya katılmak teklifinin aleyhinde bulunuyordu.”³⁶⁸

Başbakan Menderes, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'in bu cevabına karşılık ”bizim kendi ulusal hudutlarımız güçlü bir komşu tarafından tartışma ve tehdit konusu. O komşumuzun hoş gördüğü bir saldırıya biz karşı çıkacak olursak, bunu tahrik sayacak olan Sovyet Rusya'nın tepkisine uğramamız tehlikesini hiçe mi sayıyorsunuz ?” demiştir. Erkin, Başbakan'a şöyle yanıt vermiştir: Bugün, Güney Kore'nin uğradığı saldırıya ilgisiz kalırsak, ileride, biraz evvel sözünü ettiğiniz komşumuzun istilasına uğradığımız takdirde, kim bize yardıma gelir, kim bizim yüzümüze bakar.” Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a “Görüyorsunuz Beyefendi, büyükelçimizin düşünceleri de tamamıyla bizim değerlendirmemize uyuyor.”³⁶⁹

Erkin'in yanı sıra Kore'ye asker gönderilmesine ilişkin fikrinin alınacağı bir diğer kişi Türkiye'nin BM nezdinde Daimi Başdelegesi olan Selim Sarper'di. Erkin, anısında, Sarper'in Kore'ye asker gönderilmesi konusundaki düşüncelerine şu şekilde yer vermektedir: “İskelede hazır bulunan arkadaşımız motora atladı. Cumhurbaşkanı ‘Bir iş hakkında sizinle de danışmak istiyorduk, fakat Feridun Bey’le işi hallettik, siz beyhude rahatsız oldunuz’ dedi. Selim Sarper konuyu merak edince, iş kendisine

³⁶⁸ Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Washington Büyükelçiliği**, C. II, I Kısım, 2.B. ,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 153-154.

³⁶⁹ **A.g.e.** , s. 153.

birkaç kelime ile açıklandı. Selim Sarper'in tepkisi şu oldu. "Ben de kararınıza katılıyorum, şu şartla ki, Amerika bizi derhal Atlantik Pakti'na kabul ettirsin." Erkin, Sarper'in görüşüne "bir görevin yerine getirilmesi hiçbir zaman şarta ve tavize bağlanamaz" diyerek itiraz etmiş ve Başbakan'ın da kendisiyle aynı fikirde olduğunu anısında yazmıştır.³⁷⁰

Erkin'in anısında yazmış olduklarından ABD'de görev yapan iki Büyükelçinin de Kore'ye asker gönderilmesi konusunda olumlu bir tavır takındıkları anlaşılmaktadır. Buna karşılık Sarper, Kore'ye asker gönderilmesi konusunda daha pragmatik bir tutum içerisinde olup, Türkiye'nin NATO'ya katılmasını şart koşmuştur. Erkin'in ise daha ilkesel bir tutumunun olduğu görülmektedir.

Kore'de yaşanan gelişmeleri yakından izleyen Türk Hükümeti, BM'nin Kore'ye asker gönderme kararı almasının ardından yapılan bir Bakanlar Kurulu toplantısında TBMM'ye ve muhalefete danışmadan 25 Temmuz 1950'de Kore'ye asker gönderme kararı almıştır.³⁷¹ Bununla birlikte Türkiye, Birleşmiş Milletlerin çağrısına ABD'den sonra yanıt veren ikinci ülke olmuştur.³⁷² Selim Sarper, Kore'ye asker gönderilmesine ilişkin talimat almak üzere geldiği Türkiye'de yaklaşık bir ay kalmış ve 25 Temmuz'da görevine geri dönmek için New York'a hareket etmiştir.³⁷³

Selim Sarper, 28 Temmuz'da verdiği demeçte, Türkiye'nin Atlantik Pakti'na (NATO) girmedikçe kendisini güvende hissedemeyeceğini ve Türk Hükümeti'nin Kore'ye gönderme kararı verdiği 4500 kişilik askeri kuvvetin en kısa sürede Kore'ye gideceğini söylemiştir.³⁷⁴ Bunun dışında Sarper, Türkiye'nin karşılaştığı iki hayati sorunu çözebilmek için büyük bir ekonomik yardım elde etmek zorunda olduğunu belirtmiştir. Sarper'e göre iki hayati sorun şunlardır: "1. Türkiye'nin herhangi bir yabancı taarruzuna karşı güvenliğini temin. 2. İktisadının istikrarlı bir mahiyet alması." Sarper, Kore Savaşı hakkında da şu değerlendirmede bulunmuştur: "Kore hadiseleri bir memleketin zayıflığının mütecavizi cesaretlendirecek en kuvvetli amil olduğunu gösterdi." Ayrıca Sarper bir soruya verdiği cevapta, Türkiye'de hiç kimsenin

³⁷⁰ A.g.e. , s. 154.

³⁷¹ Erhan, a.g.m. , s. 545.

³⁷² George McGhee, ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu, Çev. Belkıs Çanakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 142.

³⁷³ Cumhuriyet, 26 Temmuz 1950, s. 3.

³⁷⁴ Akşam, 28 Temmuz 1950, s. 1.

SSCB ile bir saldırmazlık paktı imzalamayı düşünmediğini, SSCB ile ilişkilerin ancak BM kapsamında işbirliği yapılması durumunda düzelebileceğini söylemiştir.³⁷⁵

Görüleceği üzere Sarper, Türk Hükümeti'nin Kore'ye asker gönderilmesine ilişkin aldığı karar ile Türkiye'nin NATO üyeliğinin gerçekleşmesini umuyordu. Sarper'in bu kararın alınmasından üç gün sonra Türkiye'nin NATO üyeliğini gündeme getirmesi tesadüf değildi.

Türkiye, Kore'ye asker gönderme kararı almasının ardından hemen beş gün sonra, 1 Ağustos 1950'de NATO üyeliği için ikinci kez başvuruda bulunmuştur.³⁷⁶

Türkiye, Kore Savaşı'na asker göndererek NATO'ya katılmayı hedeflemiştir. Türk Hükümeti, bu doğrultuda 1950'den itibaren Türkiye'nin NATO üyeliğini gerçekleştirmeye çalışmış, ancak bu girişim ilk başlarda sonuçsuz kalmıştır.

Selim Sarper, 5 Ağustos 1950'de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, Türkiye'nin Kore'ye 4500 kişilik askeri kuvvet gönderme kararı konusundaki düşüncelerini paylaşmıştır. Sarper telgrafında, Kore'ye asker gönderme konusundaki karara karşı yöneltilen eleştirilere nasıl cevap verilebileceğine dair açıklamalarda bulunmuştur. Sarper, Ankara ve İstanbul gazetelerinde yapılan eleştirileri okuduğunu ve itirazların iki hususi esasa indirgenebileceğini vurgulamıştır. Birincisi, Türk Anayasa'sının 26'ncı maddesinin³⁷⁷ hükümleri. İkincisi ise, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 43'ncü maddesi³⁷⁸ hükümleri. Sarper, birinci esas hakkında görüşte

³⁷⁵ **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1950, s. 1.

³⁷⁶ Türkiye, NATO'ya üye olmak için ilk girişimini CHP iktidarının son günlerinde 11 Mayıs 1950'de yapmış, ancak başvuru sonuca bağlanmamıştır. Kore Savaşı'nın ardından yapılan ikinci girişim de Eylül 1950'de NATO tarafından reddedilmiştir. Bkz. Erhan, **a.g.m.**, s. 545.

³⁷⁷ 1924 Anayasası'nın (1924-1961) 26'ncı maddesinin öngördüğü hükümler şu şekildedir: "Kanun koymak, kanunlarda değişiklik yapmak, kanunları yorumlamak, kanunları kaldırmak, Devletlerle sözleşme, andlaşma ve barış yapmak, harb ilan etmek, Devletin bütçe ve kesin hesap kanunlarını incelemek ve onamak, para basmak, tekelli ve akçalı yüklenme sözleşmelerini ve imtiyazları onamak ve bozmak, genel ve özel af ilan etmek, cezaları hafifletmek ve değiştirmek, kanun soruşturmalarını ve kanun cezalarını ertelemek, mahkemelerden çıkıp kesinleşen ölüm cezası hükümlerini yerine getirmek gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar." "1924 Anayasası", <https://hukukbook.com/1924-anayasasi/>, Erişim Tarihi: 17 Mart 2022.

³⁷⁸ Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 43'ncü maddesinde yer alan hükümler şunlardır: " Birleşmiş Milletlerin tüm Üyeleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak amacıyla, Güvenlik Konseyi'nin çağrısı üzerine ve özel bir anlaşma ya da özel anlaşmalar gereğince, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için Konseyin emrine gerekli silâhlı kuvvetleri vermeği ve, geçit hakkı da kapsam içine girmek üzere, yardım ve kolaylıklarda bulunmağı yükümlenir." Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, C. II, s. 48.

bulunmasının vazifesini ve yetki sınırını aşan bir konu olduğunu belirterek ikinci esas üzerinden eleştirilere nasıl cevap verilebileceğini şöyle bildirmiştir:

“Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 43 üncü maddesi filhakika ‘mahsus anlaşma veya mahsus anlaşmalar’ derpiş etmektedir. Fakat şimdiye kadar böyle anlaşmalar imzalamaya imkan hasıl olmadığı gibi bu anlaşmalara esas teşkil edecek prensipleri vâzetmekle vazifeli Kurmay komitesi de bugüne kadar herhangi bir karara varamamıştır. Kaldı ki, bu çıkmazı anlamamaktan gelerek harekete geçilse bile, 43 üncü maddenin 3ncü fıkrası gereğince mevzuubahs anlaşmaların ‘Güvenlik Konseyi ile Teşkilat üyeleri arasında’ aktedilmesi lâzım geldiğine göre, işin Sovyetlerin vetoları ile akim bırakılacağı muhakkaktır. 2. Bu sebeptendir ki, Sovyetlerin Konsey’deki gayubetinden³⁷⁹ istifade 27 Haziran tarihli karar çıkarılmış ve bu suretle Trygve Lie’nin³⁸⁰ üye devletlere müracaatına hukukî bir mesned ihdas olunmuştur. Sovyetler o içtima gelerek vetolarını kullanmak suretile bu hukuki mesnedin ihdasına mâni olabilirlerdi. Kaldı ki, Konsey 43 üncü maddeye göre hareket etmek yolunu tutmuş olsa idi, Sovyetleri toplantıya davet etmek zorunda kalacaktı. 3. Biz, imkânsızlığını bildiğimiz halde, Konseyin bizimle bir anlaşmaya varmasını talep etmiş olsa idik, dünya efkârı umumiyesini hüsniyetimize inandıramazdık. Esasen diğer üye devletlerde bizim gibi yapmışlardır. 4. Hükümetimizin kararı, hukuken muteber olduğu gibi siyasi bakımdan da isabetlidir.”³⁸¹

Selim Sarper, 10 Ağustos 1950 tarihinde Amerika’nın Sesi Radyosu’nda Kore Savaşı’na ilişkin konuşmalar yapmıştır. Türkiye’nin Kore’ye asker gönderme kararının ABD’de çok iyi karşılandığını söyleyen Sarper, hiçbir devletin o dönemde tek başına güçlü bir saldırgana karşı koyamayacağını, bir araya gelinmediği takdirde özgür ulusların yeryüzünden tek tek silinebileceğini söylemiştir. Sarper ayrıca, SSCB ile ortaklarının izledikleri politika nedeniyle dünyada sağlam bir barış devrinin oluşmadığını belirtmiştir.³⁸²

³⁷⁹ SSCB, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde (BMGK) Çin’in Milliyetçi Çin hükümeti (Farmoza) tarafından temsil edilmesini protesto amacıyla, BMGK’yı 10 Ocak 1950 tarihinde terketmiştir. SSCB, aynı gerekçe ile bazı Birleşmiş Milletler organlarını da terk etmiş, ancak Kore Savaşı’ndan sonra 1 Ağustos 1950 tarihinde BMGK’ya geri dönmüştür. Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi...**, s. 88,102.

³⁸⁰ 1896 yılında Norveç’in Oslo kentinde doğan Trygve Lie, II. Dünya savaşı sırasında Norveç Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. 1 Şubat 1946’da Birleşmiş Milletler’in ilk genel sekreteri seçilmiş ve bu görevi istifasını sunacağı 1952 Kasım’ına kadar sürdürmüştür. “Trygve Halvdan Lie”, <https://www.un.org/sg/en/content/trygve-halvdan-lie>, Erişim Tarihi: 17 Mart 2022.

³⁸¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 547.44864.216666.81. 5 Ağustos 1950; T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 547.44864.216666.80. 5 Ağustos 1950.

³⁸² Cumhuriyet, 11 Ağustos 1950, s.3.

Sarper'in konuşmalarından da anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinin ve NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmasının ardından SSCB'ye karşı ses tonunu artırdığı görülmektedir. Daha önceleri Türkiye, genellikle savunma pozisyonunda yer alıp SSCB'nin Türkiye hakkındaki suçlamalarına cevap vermek üzerine yoğunlaşmıştı. Ancak yaşanan gelişmeler ışığında Türkiye de SSCB'yi doğrudan hedef alan açıklamalarda bulunmaya başlamıştır.

Selim Sarper, 22 Ağustos'ta ABD'de ABC Radyo istasyonu tarafından yayınlanan röportajında, Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi durumunda bu topluluğa iki milyon kişilik bir ordu temin edebileceğini söylemiştir. Sarper, "Bu ordu halen Batı Avrupanın en büyük ordusunu teşkil edebilir"³⁸³ demiştir. Türkiye'nin kendisini herhangi bir yerden yönelebilecek saldırılara karşı savunabileceğini belirten Sarper, Türkiye'nin BM'den gelebilecek yardımı memnuniyetle karşılayacağını ve Amerikan askeri yardımıyla da daha uzun süre kendisini savunabileceğini belirtmiştir.³⁸⁴

Sarper'in dile getirdiği Türk ordusunun iki milyonluk mevcudu ve Batı Avrupa'nın en büyük ordusu olabileceği vurgusu, zaten Türkiye'nin ileride NATO'ya kabul edilmesinin en önemli nedenlerinden birisi olacaktır. Gerek Kore Savaşı'na asker göndermekteki amaç gerekse Türk ordusunun mevcudu vurgusu NATO'ya katılabilmek için dile getirilmiş sözlerdir.

3. NATO Üyeliği Hakkında Görüşleri

Selim Sarper, BM'de görevi esnasında Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecinde aktif bir şekilde yer almış ve bu sürecin uluslararası platformlarda gündeme getirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Türkiye'nin NATO'ya üye olmak istemesinin çeşitli nedenleri vardı. Bunlardan birincisi, 1945 tarihli SSCB talepleriydi. SSCB bu taleplerinden vazgeçmemişti. Türkiye, o dönemde SSCB'ye karşı kendisini güvende hissedebileceği bir ittifaka katılmak istemiştir. İkinci neden ise, NATO'ya üye olma, Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren izlenen Batı'ya dönük dış politikanın bir gereği

³⁸³ Cumhuriyet, 23 Ağustos 1950, s. 1.

³⁸⁴ Cumhuriyet, 23 Ağustos 1950, s. 1.

olarak görülmüştür. Türkiye'nin 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne girmesi ise, Türk yöneticilerini NATO üyeliği konusunda cesaretlendirmiştir. Üçüncü neden de ekonomiktir. Türkiye, NATO'ya üye olamaması durumunda ABD'den alınan ekonomik yardımların azalabileceğinden kuşku duyuyordu.³⁸⁵

Türkiye'nin BM Nezdinde Başdelegesi Selim Sarper, önceki başlıkta da vurgulandığı üzere, Türkiye'nin 25 Temmuz 1950'de Kore'ye 4500 kişilik bir askeri kuvvet gönderme kararı almasının ardından ülkesinin NATO üyeliği konusundaki faaliyetlerini sıklaştırmıştır. 28 Temmuz 1950'de verdiği demeçte, Türkiye'nin NATO'ya üye olma konusundaki isteğini dile getirerek, NATO'ya girilmediği sürece ülkesinin kendisini güvende hissetmeyeceğine dikkat çekiyordu³⁸⁶

Türkiye'nin BM Nezdindeki Başdelegesi Selim Sarper, 13 Mart 1951'de radyo ile yayınlanan röportajında, sadece Batı Avrupa'yı kapsayan bir güvenlik sisteminin yeterli olmayacağından hareketle Doğu Akdeniz kıyılarındaki ülkelerinde Avrupa savunması için alınan tedbirlere katılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Sarper ayrıca, Orta Doğu'daki tüm ülkelerde ve Balkanlar'da gerçekleşebilecek bir saldırı tehdidinin Türk Hükümeti'ni düşündürdüğünü ve bu ülkelerden birinin saldırıya uğradığı takdirde Türkiye'nin tehlikeli bir durumla karşılaşacağını söylemiştir.³⁸⁷

Türkiye'nin NATO'ya yapmış olduğu ilk iki başvurunun reddedilmesi, hayal kırıklığına neden olmuştur. Bu yüzden Sarper'in de kamuoyuna yapmış olduğu açıklamalar bu doğrultudadır. Türkiye, NATO'nun o anki mevcut yapısının geliştirilmesini istiyor, ittifakın yalnızca Batı Avrupa ile sınırlı kalması durumunda yaşanabilecek tehlikeler konusunda uyarılarda bulunuyordu.

Selim Sarper, 12 Nisan 1951'de ABD'nin Virginia Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, Türkiye'nin NATO'ya üye olma konusundaki isteğini bir kez daha dile getirerek, Batılı ülkelerin Türkiye'nin NATO'ya alınmasına itiraz etmeleri durumunu Türk Milleti'nin anlayamadığını söylemiştir. Sarper, konuşmasının devamında şunları eklemiştir: “Şayet Türkiye kaybolursa Avrupanın müdafaası çok güçtür çünkü,

³⁸⁵ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s. 96-100 ; Erhan, **a.g.m.** , s. 543-544.

³⁸⁶ **Milliyet**, 29 Temmuz 1950, s. 3.

³⁸⁷ **Cumhuriyet**, 14 Mart 1951, s. 1.

düşmanın Türkiye ile uğraşırken geçireceği zaman zarfında Avrupa'nın kuvvetleneceğini düşünmek tehlikelidir.”³⁸⁸

Sarper, ABD'deki üniversitelerde dahi Türkiye'nin neden bir NATO üyesi olması gerektiğine dair açıklamalarda bulunuyordu. Yukarıda yer alan konuşmasında, bir bakıma Türkiye olmaksızın Avrupa'nın güvenliğinin sağlanamayacağını vurgulamış ve Türkiye'nin Avrupa'nın güvenliği konusundaki önemini ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

ABD, Türkiye'nin NATO'ya alınmasını desteklemiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği başvurusunun reddedilmesinde ABD'den çok, NATO'da yer alan Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika gibi küçük üyeler ile İngiltere rol oynamıştır. İngiltere hariç diğer üye ülkeler, Türkiye'nin NATO'ya katılması durumunda SSCB'nin sert bir tepki göstermesinden çekinmişlerdir.³⁸⁹

ABD, 1951 Mayıs'ında Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesini ittifak içindeki ülkelere resmen talep etmiştir. ABD'nin bu kararı almasındaki nedenlerden birisi Türkiye'nin tarafsızlık politikası izleyebileceği endişesiydi. Ayrıca Türkiye'nin NATO'ya sunabileceği katkılar arasında askeri üs ve havaalanlarının NATO ülkelerine açılması gibi nedenler vardı. Bu sayede NATO, çevreleme politikasının Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki bölümünü tamamlanmış olacaktı. Bir başka neden de Batı Avrupa'nın NATO tarafından öngörülen tümen sayısını sağlamak konusunda yaşadığı güçlüktür. Batı Avrupa devletleri savunma konusunda sadece 20 tümen tahsis edebilmiş, Türkiye'nin Avrupa cephesinde konuşlanmayacak olmasına rağmen 18 tümen teklif etmesi ABD'yi cezbetmiştir. Böylece SSCB, askeri birliklerinin bir kısmını Kafkaslar'da konuşlandırmak mecburiyetinde kalacak ve Batı Avrupa'nın üzerindeki yük de azalacaktı.³⁹⁰

Selim Sarper, 28 Mayıs 1951'de Türk-Amerikan Cemiyeti'nin yıllık toplantısında Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreci hakkında şu sözleri söylemiştir: “Zaman gelecek, Türkiye Atlantik Paketi'ne değil lütfen kabul, bu Pakta katılması için

³⁸⁸ **Milliyet**, 13 Nisan 1951, s. 1,3.

³⁸⁹ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 188.

³⁹⁰ Nur Bilge-Criss, “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, **Uluslararası İlişkiler**, C. IX 9, Sayı 34 (Yaz 2012), s.15.

aranacak ve peşinden koşulacaktır. Bu zaman yakındır.”³⁹¹ Her ne kadar bir süre sonra, özellikle ABD’nin etkisiyle Türkiye NATO’ya üye olacak olsa da, Sarper’in sözünü ettiği gibi NATO, Türkiye’nin üye olması için peşinden koşmamış ve Türkiye’nin NATO üyeliği süreci çetrefilli bir şekilde gerçekleşmişti.

Selim Sarper, 21 Temmuz 1951’de verdiği demeçte, Türkiye’nin NATO’ya üye olacağı konusunda ümitli olduğunu belirten Sarper, şu sözleri söylemiştir: “Türkiye ve Yunanistan Kuzey Atlantik Paktına tam salâhiyetli aza olarak girmeleri, bu paktın tekemmülü demek olacaktır.” Sarper, paktın Kuzey Atlantik Paktı ismi altında toplanmasının kesin biçimde isminin çevrelediği alana özgü kalmasını gerektirmeyeceğini belirtmiştir. Basit bir isim uğruna gerçeklerin göz ardı edilmemesini söylemiştir.³⁹² NATO, SSCB’ye karşı kurulmuş askeri bir örgüttü. Sarper de konuşmasında yaptığı “basit bir isim uğruna gerçeklerin göz ardı edilmemesi” vurgusuyla buna dikkat çekmeye çalışmıştır. NATO’ya yalnızca kuzey ülkelerinin üye olarak alınması durumunda, Kuzey Atlantik bölgesinin dışında kalan Türkiye ve Yunanistan, SSCB’nin etkisine daha açık bir durumda olacaktı. Sarper de muhtemelen buradan hareketle NATO’nun daha geniş bir coğrafyada faaliyet göstermesini istemiştir.

Selim Sarper, 25 Temmuz’da basın mensupları ile yaptığı bir görüşmede, bir Türk-Arap ittifakından söz etmenin “mevsimsiz” olacağını belirtmiş, ancak Türkiye’nin NATO’ya girmesi durumunda Orta Doğu’da önemli bir rol oynayabileceğine dikkat çekmiştir.³⁹³ Sarper, Türkiye’nin NATO’ya katılması durumunda Orta Doğu’da önemli bir rol oynayabileceği vurgusuyla muhtemelen iki noktaya işaret etmekteydi. Bunlardan birincisi, çoğunluğu Müslüman bir ülke olarak NATO’nun Orta Doğu’daki çıkarlarının korunmasında rol oynayabileceğiydi. İkincisi ise, Türkiye, NATO üyesi ülkeler ile Ortadoğu ülkeleri arasında bir uzlaştırmacı rolü üstlenebileceğiydi. Böylelikle Türkiye, NATO üyesi ülkelerle Ortadoğu ülkeleri arasında bir köprü olabilirdi.

³⁹¹ **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1951, s. 2.

³⁹² **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1951, s. 1.

³⁹³ **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1951, s. 1.

Türkiye'nin NATO'ya alınmasına karşı olan ülkelerden birisi de İngiltere idi. İngiltere zamanla Türkiye'nin NATO üyeliği konusundaki tutumunu yumuşatmıştır. Bunun en önemli nedeni ise, Türkiye'nin NATO'ya katılmasının ardından İngiltere'nin Orta Doğu'daki çıkarlarını koruyacak ayrı bir Orta Doğu Komutanlığı için çalışacağı sözüdür.³⁹⁴ Bunun sonucunda NATO Bakanlar Konseyi 17 Ekim 1951'de yaptığı toplantının ardından Türkiye'nin NATO'ya katılmasını kabul etmiş ve Türkiye, 18 Şubat 1952'de NATO'ya resmen üye olmuştur.³⁹⁵

Selim Sarper, 16 Nisan 1952'de yaptığı bir konuşmada, Türkiye'ye yapılan Amerikan askeri yardımının dünyanın geri kalan kısımlarına yapılan yardıma kıyasla çok daha geniş ve elle tutulur sonuçlar verdiğini söylemiştir. Sarper, NATO'nun kuruluşundan çok daha önce Türkiye'nin SSCB taleplerini geri çevirmek için hiçbir tereddüt yaşamadığını belirtmiştir. Türkiye'nin bu kararlı pozisyonunun SSCB'nin gelişmesini engelleyen ilk çelmeyi oluşturduğunu söylemiştir.³⁹⁶

Bu sözlerde Sarper, kendi Moskova Büyükelçiliği dönemine göndermede bulunmuştur. Çünkü SSCB'nin talepleri onun Moskova Büyükelçiliği sırasında gerçekleşmiştir. Sarper, Türkiye'nin o dönem izlediği kararlı politikayla SSCB'nin gelişmesine set çektiğini ifade etmiştir. Sarper'in bu değerlendirmelerinin gerçeklik payı yüksektir.

4. Sarper'in BM Güvenlik Konseyi Başkanlığı, BM Genel Kurulu Başkan Yardımcılığı ve Yer Aldığı Komisyonlar

Selim Sarper'in özellikle 1948 yılı itibarıyla BM'nin çeşitli organlarında ve komisyonlarında aktif bir şekilde rol aldığı gözlemlenmektedir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin³⁹⁷ 25 Şubat 1948 tarihli toplantısında, Orta Doğu Ekonomik Komisyonu'nda yer alacak ülkelerin listesi

³⁹⁴ Sander, **Türk-Amerikan** s. 115-116.

³⁹⁵ Armaoğlu, **Belgelerle** ,s. 189 ; Sander, **Türk-Amerikan.....**, s.120.

³⁹⁶ **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1952, s. 1.

³⁹⁷ Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, kuruluşunda 18 üyeye sahipti. BM'nin temel organlarından biri olan bu kuruluştaki üyelik süresi üç yıldır. BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi; ekonomik, sosyal, kültürel ve sağlık alanları gibi çeşitli sorunlar hakkında çalışmalar yapmaktadır. Bu Konseyin resmi tanımı şu şekildedir: “ekonomik, sosyal ve çevresel konularda eşgüdüm yapma, politika belirleme, diyalog zemini olma ve tavsiyelerde bulunma ile üzerinde uzlaşılmış kalkınma hedeflerinin

görülmüştür. İngiltere, tarafından önerilen adaylar arasında Türkiye de bulunuyordu. Ancak İngiltere'nin bu teklifi, Türkiye ile SSCB'yi karşı karşıya getirmiştir.³⁹⁸ SSCB Delegesi, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Komisyonu'na³⁹⁹ da üye olduğunu öne sürerek, Türkiye'nin adının Orta Doğu Ekonomik Komisyonu listesinden çıkarılmasını istemiştir. SSCB delegesinin bu itirazına karşılık Sarper, Türkiye'nin coğrafi konumuna atıfta bulunmuş ve ülkesinin ekonomik çıkarlarının Avrupa ile yakından ilişkili olduğuna işaret etmiştir. Diğer yandan da Türkiye'nin bir Orta Doğu ülkesi olduğunu ve bu bölgedeki tüm ülkelerle önemli ilişkilere sahip olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁰ Ayrıca Türkiye'nin hem Avrupa'da hem de Asya'da toprağı olduğuna vurgu yaparak, SSCB'nin de bu iki komisyona üye olduğunu, bu durumda SSCB'nin de listeden çıkarılması gerektiğini söylemiştir.⁴⁰¹ Daha sonra SSCB'nin bu önerisi, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi toplantısında oya sunulmuş ve 2 kabul oyuna karşılık 13 oyla reddedilmiştir.⁴⁰² Oylamanın ardından Sarper, ABD, İngiltere ve Hindistan temsilcileri tarafından tebrik edilmiştir.⁴⁰³

Buna rağmen SSCB, Türkiye'nin Orta Doğu Ekonomik Komisyonu'na girebilmesini engelleyebilmek için çalışmalarına devam etmiştir. 9 Mart 1948'de Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin toplantısında söz alan SSCB delegesi Artinyan, Sarper'in geçen toplantıda SSCB'nin de bu iki komisyona üye olduğunu belirten konuşması üzerine, "Türkiye başka devletlerin de birden fazla komisyonda âza olduklarını ileri sürdü. Fakat bu devletler kimlerdir? Büyük devletlerdir." demiştir. Sarper, SSCB delegesinin bu cevabı üzerine, "Sovyet delegesine göre, bu hak Güvenlik Konseyi'ndeki beş büyük devlete ait imtiyazmış. Prof. Artinyan'ın dediği gibi kabul edilirse, herhangi bir ekonomik faaliyette

hayata geçirilmesi..." Erdem Denk, **Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2019, s.209

³⁹⁸ **Akşam**, 26 Şubat 1948, s. 2 ; **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1948, s. 1,3.

³⁹⁹ Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, 28 Mart 1947'de iki tane bölgesel komisyon oluşturmuştur. Bunlardan birincisi, Avrupa Ekonomik Komisyonu, ikincisi ise Asya ve Uzak Doğu Ekonomik komisyonuydu. Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle iki komisyonda da yer almak konusunda istekli idi. Türkiye, 2 Mayıs 1947'den 15 Mayıs 1947'ye kadar süren Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun ilk oturumuna katılmış ve üyeliği hiçbir şekilde sorgulanmamıştı. Mehmet Gönübol, **Turkish Participation in the United Nations 1945-1954**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963, s. 85.

⁴⁰⁰ **A.g.e.**, s. 87.

⁴⁰¹ **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1948, s. 3.

⁴⁰² Gönübol, **a.g.e.**, s.87.

⁴⁰³ **Akşam**, 26 Şubat 1948, s. 2.

bulunmak beş büyük devletin inhisarı altına verilmiş olur” yanıtını vermiştir. Daha sonra bu toplantıda, Orta Doğu Ekonomik Komisyonu’nun kurulması kabul edilmiş ve Türkiye de SSCB’nin şiddetli itirazlarına rağmen bu komisyona üye seçilmiştir. Türkiye dışında; ABD, İngiltere, Fransa, SSCB, Irak, İran, Lübnan, Hollanda, Çin ve Mısır bu komisyonda yer almıştır.⁴⁰⁴

Türkiye, Orta Doğu Ekonomik Komisyonu’nun oluşturulması sırasında coğrafi konumunun avantajını kullanarak BM’de etkinliğini artırmaya yönelik bir politika izlemiştir. SSCB ise, bu komisyona adaylığının İngiltere tarafından önerilmesi ve ABD ile iyi ilişkilerinin bulunması gibi nedenlerden ötürü Türkiye’nin BM komisyonlarındaki etkinliğini kısıtlamaya çalışmıştır. Ancak SSCB de bir Orta Doğu ülkesi değildir. Buna rağmen bu komisyona üye olmuştur. Bu durum, SSCB’nin Türkiye’ye karşı izlediği dış politikanın ne kadar ikiyüzlü olduğunun bir göstergesidir.

16 Nisan 1948’de Selim Sarper, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun II. dönem (16 Nisan 1948-14 Mayıs 1948) toplantısı için başkan yardımcısı olarak seçilmiştir. Türk temsilcisinin yanı sıra, ABD, İngiltere, İsveç, Fransa, Peru ve SSCB temsilcileri de başkan yardımcısı olarak seçilmişlerdir.⁴⁰⁵ Selim Sarper, bu sırada BM Nezdinde Türkiye Daimi Başdelegesi olarak görev yapıyordu. Bu dönemde, BM’de ağırlığı hissedilen konuların başında Filistin Sorunu⁴⁰⁶ gelmekteydi. BM Genel

⁴⁰⁴ **Yeni Sabah**, 10 Mart 1948, s. 5.

⁴⁰⁵ **The New York Times**, 17 Nisan 1948, s. 1.

⁴⁰⁶ Bütün Yahudilerin Filistin’e dönüp bağımsız bir devlet kurmalarını öngören Siyonizm hareketi, 1897 yılında Theodor Herzl’in İsviçre’nin Basel şehrinde ilk Siyonist kongreyi toplanmasıyla başlamıştır. I. Dünya Savaşı esnasında Siyonizm Hareketi’nin liderliğini yürüten Chaim Weizmann’ın İngiliz politikası üzerinde etkin faaliyetleri sonucu, İngiltere 1917’de Balfour Deklarasyonunu yayınlamıştır. Bu deklarasyonda İngiltere, Filistin’de Yahudilere “ulusal yurt sözü” vermiştir. Bkz. Oral Sander, **Siyasi Tarih...**, s. 297. 24 Nisan 1920’de toplanan San Remo Konferansı sonucunda, İngiltere ile Fransa Orta Doğu’yu kendi aralarında paylaşmışlardır. İngiltere’nin payına Filistin, Irak ve Ürdün düşerken, Fransa da Suriye ve Lübnan’ı almıştır. Bkz. Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-2014**, Der Yayınları, İstanbul, 2015, s. 544. İngiltere’nin Filistin’de manda yönetimi kurmasının ardından Filistin’de Yahudi nüfusu artmaya başlamış ve 1933 yılında Almanya’da Hitler’in iktidara gelişiyle Nazilerin Yahudilere uyguladığı düşmanca politikalar sonucunda Filistin’e Almanya’dan Yahudi göçü daha da hızlanmıştır. Bkz. Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap- İsrail Savaşları (1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, B.2. , Ankara, 1991, s. 41-42. 1945 Sonbaharı itibarıyla, Yahudi nüfusunun Filistin’de artması sonucu Yahudiler, İngiliz mandasına karşı bağımsızlık mücadelesine girişmişler ve İngiltere bu konuda bir çıkmaza girilmesi üzerine sorunu 1947 Nisanı’nda BM’ye götürmüştür. 15 Mayıs 1947’de “ Filistin Tahkik Komisyonu” kurulmuş ve bu komisyonca hazırlanan raporun doğrultusunda BM Genel Kurulu, 29 Kasım 1947’de Filistin’in taksim edilmesine karar vermiştir. Bu karar ile Filistin’de bir Arap, bir de Yahudi Devleti’nin kurulması ve Kudüs’ün de uluslararası duruma getirilmesi kararlaştırılmıştır. 33 devlet karara olumlu oy kullanmış, Türkiye ise Arap ülkeleriyle beraber aleyhte oy kullanmıştır. Bkz. İsmail Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, İsis Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 49.

Kurulu, 1 Nisan 1948’de iki karar taslağını kabul etmiştir. Birincisinde, Filistin’de ateşkes çağrısında bulunulurken, ikincisinde ise “Filistin’de gelecekteki hükümet sorununu daha fazla ele almak için” özel bir oturumun toplanması çağrısında bulunuluyordu.⁴⁰⁷

16 Nisan 1948’de BM’nin Filistin Sorunu üzerine topladığı özel oturum başlamış ve ABD, 20 Nisan’da “Filistin için Vesayet Anlaşması Taslağı” adlı bir çalışma kâğıdını bu oturumun dikkatine sunmuştur. 1 Mayıs’ta Türk delegesi (Sarper), Filistin üzerine düzenlenen özel oturumda yaptığı konuşmada, kendi kendini yönetme yeteneğine sahip olan bir halk üzerinde vesayet kurulması teklifini desteklemese de Filistin’de akan kanın durdurulması için bazı önlemlerin alınması gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Sarper, Filistin’in bölünmesi üzerine alınan kararın⁴⁰⁸ bu soruna çözüm sağlamayacağını düşündüğünü belirtmiştir. Daha sonra BM Genel Kurulu’nun özel oturumunda, Filistin’de geçici vesayetin kabulüne yönelik teklif kabul edilmemiştir. Ayrıca, Kudüs için geçici bir uluslararası rejim öneren bir karar taslağı üzerinde gerekli çoğunluk sağlanamamıştır. Türkiye ve Arap devletleri bu taslağa karşı oy kullanmışlardır.⁴⁰⁹ ABD’nin Filistin için vesayet önerisi, BM Genel Kurulu’nun 1. Komitesi’nde uzun süreli tartışmalara neden olmuş ve 13 Mayıs’a dek yapılan tartışmalardan bir sonuç alınamamıştır.⁴¹⁰

14 Mayıs 1948’de İngiltere’nin Filistin’deki mandasının sona ermesinin ardından Tel- Aviv’de bir araya gelen “Yahudi Millî Konseyi” yayınladığı bildiriyle İsrail Devleti’nin kurulduğunu duyurmuştur. İsrail’in kuruluşunun ilanı üzerine, 14-15 Mayıs gecesi Mısır, Ürdün, Irak, Lübnan, Suriye ve Irak’a ait askeri birlikler Filistin’e girmişlerdir.⁴¹¹ Yaşanan bu gelişmenin sonucunda ilk Arap- İsrail savaşı başlamıştır. Bu savaş ile Filistin’in ikiye bölünmesi planı gerçekleşmemiş, Filistinliler devlet sahibi olamazken, yalnızca Yahudi devleti kurulmuştur.⁴¹² Bu gelişme sonrası

⁴⁰⁷ Gönlübol, **a.g.e.** , s. 33.

⁴⁰⁸ Sarper, bu sözlerinde BM Genel Kurulu’nun 29 Kasım 1947’de aldığı karara atıf yapmaktadır. Şöyle ki „BM Genel Kurulu, Filistin’de bir Arap ve bir Yahudi Devleti’nin kurulmasına, ayrıca Kudüs’ün uluslararası duruma getirilmesine karar vermiştir. Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi...** s. 49.

⁴⁰⁹ Mehmet Gönlübol, **Turkish Participation in the United Nations 1945-1954**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963, s. 33,34.

⁴¹⁰ Armaoğlu, **Filistin Meselesi.....** , s. 92.

⁴¹¹ **A.g.e.** , s. 93.

⁴¹² Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi.....** s. 60.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, taraflar arasında ateşkesin sağlanması adına 16 Mayıs 1948’de bir arabulucu atamış, ancak arabulucunun aylar süren faaliyetleri sonuç vermeyince konu BM Genel Kurulu’na gelmiştir.⁴¹³

28 Kasım 1948’de Selim Sarper, Birleşmiş Milletler’de Filistin Sorunu’na ilişkin tekliflerin derleneceği komisyonun başkanlığına getirilmiştir.⁴¹⁴ 11 Aralık 1948’de BM Genel Kurulu tarafından alınan karar ile Filistin Sorunu’nun çözümü için “Filistin Uzlaştırma Komisyonu” oluşturulmuştur. Bu komisyona, ABD, Fransa ve Türkiye seçilmiştir. Bu komisyonun kurulmasına Arap Devletleri karşı çıkarken, Türkiye ise lehte oy kullanmıştı. Türkiye bu komisyonda yer alarak, ilk kez Filistin Sorunu’nda Arap devletleri tarafından izlenen politikaya karşı hareket etmişti. Bu durum, Türkiye’nin Arap ülkelerine yönelik izlediği yakın siyasetin belirgin bir biçimde değişmesi anlamına geliyordu.⁴¹⁵

Filistin Uzlaştırma Komisyonu’nun⁴¹⁶ kurulmasının ardından Sarper, 23 Aralık’ta New York’ta gazetecilere Filistin Sorunu hakkında demeç vermiş ve Filistin Sorunu için en iyi çözümün uzlaşma olacağına dikkat çekerek, Türkiye’nin hep bu görüşü savunduğunu belirtmiştir.⁴¹⁷ Bu komisyonda Türkiye’yi temsil eden Hüseyin Cahit Yalçın, İsrail’e gerçekleştirdiği ziyaretin ardından, 1949 Mart’ında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye bir rapor sunmuş ve İsrail’in Komünist bir devlet olma ihtimalinin zayıflığına dikkat çekerek, Türkiye’nin İsrail’i derhal tanıması gerektiğini belirtmiştir. Böylece Türkiye, İsrail’i 28 Mart 1949’da de facto (fili) olarak tanımıştır.⁴¹⁸

⁴¹³ A.g.e. , s. 67.

⁴¹⁴ **Cumhuriyet**, 29 Kasım 1948, s.1.

⁴¹⁵ Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye’nin Arap Orta Doğusu’na Karşı Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972, s. 30.

⁴¹⁶ Filistin Uzlaştırma Komisyonu, ilk toplantısını 17 Ocak 1949’da İsviçre’nin Cenevre kentinde yapmıştır. Bu sırada İsrail ile Arap ülkeleri arasında ateşkesin sağlanması için müzakerelere başlamış ve 24 Şubat’ta Mısır ile, 23 Mart’ta Lübnan 3 Nisan’da Ürdün ve son olarak da 20 Temmuz’da Suriye ile ateşkese varmıştır. Böylece, İlk Arap- İsrail savaşı 20 Temmuz 1949’da sona ermiş ve İsrail 1947’deki taksim planına kıyasla daha karlı çıkan taraf olmuştu. İsrail, Arap ordularına karşı sağladığı üstünlük sayesinde Filistin’deki birçok yeri ve Kudüs’ün bir bölümünü işgal ederken, Mısır ise Filistin’in sadece Gazze bölgesini koruyabilmişti. Bkz. Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi...** , s. 80

⁴¹⁷ **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1948, s.3.

⁴¹⁸ Bkz. Gencer Özcan, “50.Yılı Biterken Türkiye-İsrail ilişkileri” **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Ankara (15-17 Ekim 1997), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 538.

31 Ocak 1949'da, Birleşmiş Milletler Küçük Genel Kurulu⁴¹⁹ toplanmış ve o yılki ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. SSCB'nin boykotunu sürdürdüğü Birleşmiş Milletler Küçük Genel Kurulu'nun başkanlığına Selim Sarper seçilmiştir.⁴²⁰ Sarper, bu görevi bir yıl boyunca sürdürecektir.⁴²¹

1950 yılında Selim Sarper, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne⁴²² (BMGK) seçilebilmesi için faaliyetlerini sıklaştırmıştır. 28 Temmuz 1950'de yaptığı basın konferansında, Türkiye'nin BMGK üyeliğine seçilme arzusunu dile getiren Sarper,⁴²³ 22 Ağustos 1950'de "ABC" Radyosu tarafından yayınlanan röportajında ise, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ne seçilmesi durumunda Arap ülkeleriyle ile Batılı devletler arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde uzlaştırıcı bir rol oynayabileceğine dikkat çekiyordu. 1950 Eylül'ünde toplanacak olan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, BM Güvenlik Konseyi'nde Mısır'dan boşalacak yere yeni bir üyenin seçimini gerçekleştirecektir. Sarper, Türkiye'nin BMGK'daki Orta Doğu sandalyesine seçilebilmek için 54 oy alabileceğini tahmin ettiğini belirtiyordu. Arap Birliği'ne üye olan devletler, bu yer için Lübnan'ın adaylığını destekleyeceklerini açıklamış olsalar da Sarper, Lübnan'ın seçilemeyeceğini tahmin ve ümit ediyordu.⁴²⁴

O dönem Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yapısı⁴²⁵ hakkında bilgi vermekte fayda vardır. BMGK, o dönem 11 üyeden oluşuyordu. Bunların beşi; ABD,

⁴¹⁹ 13 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) SSCB'nin sık sık veto yetkisini kullanmasından ötürü, dünya barışına ilişkin önemli sorunların bir çıkmaza girmesini önlemek için Küçük bir Genel Kurul oluşturmuştur. SSCB ise bu oluşumu boykot etmiştir. Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi...**, s. 47.

⁴²⁰ **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1949, s. 1.

⁴²¹ **New York Times**, 1 Şubat 1949.

⁴²² Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler'in temel organlarından birisi olup, ana sözleşmeye göre 11 üyeden oluşuyordu. BMGK'da yer alan 11 üyeden beş tanesi daimi üye (ABD, Fransa, İngiltere, SSCB, Çin) olarak yer alırken, diğer 6 üye ise geçici olarak iki seneliğine ve coğrafi konumları dikkate alınarak belirleniyordu. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1963'te yaptığı toplantıda benimsenen ve 1 Eylül 1965'te yürürlüğe giren değişikliğin ardından BMGK'daki üye sayısı 15'e çıkartılmıştır. Charles Chaumont, **Birleşmiş Milletler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 25. Türkiye, BMGK'da günümüze dek 4 defa geçici üye olarak yer almıştır. Bu yıllar; "1951-1952, 1954-1955" ve Polonya ile bir dönem paylaşıldığından dolayı 1961 yılıdır. Türkiye son olarak 2009-2010 yıllarında BMGK'da faaliyet göstermiştir. Bkz. Funda Keskin, "Türkiye ve Birleşmiş Milletler", **Birleşmiş Milletler: BM Sistemi ve Reformu**, Der: Nejat Doğan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 262-266.

⁴²³ **Milliyet**, 29 Temmuz 1950, s. 3.

⁴²⁴ **Milliyet**, 23 Ağustos 1950, s. 1,3.

⁴²⁵ BMGK, 24 Ekim 1945'te kurulan Birleşmiş Milletler'in temel organlarından birisiydi. 26 Haziran 1945'te San Francisco'da kabul edilen Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 24. Maddesine göre görev ve yetkileri şu şekilde belirlenmiştir: "Birleşmiş Milletlerin çabuk ve etkin biçimde hareketini sağlamak için, Örgüt üyeleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik

İngiltere, SSCB, Çin ve Fransa olmak üzere daimi üyelerdi. Geriye kalan altı ülke, iki yıllığına geçici olarak Güvenlik Konseyi'ne seçilirken, bu altı ülkeden üçü her yıl değişiyordu. BMGK'ya seçilen altı geçici üye ülkeden biri Orta Doğu ülkelerinden seçilirken, bir üye de İngiliz Milletler Topluluğu'ndan seçiliyordu. Batı Avrupa'dan bir, Doğu Avrupa'dan bir, Latin Amerika ülkelerinden de iki üye geçici üyeliğe seçilmekteydi.⁴²⁶

29 Eylül 1950'de Birleşmiş Milletler'de, Güvenlik Konseyi'ne seçilecek üç geçici üyenin seçimi yapılmıştır. Mısır, Küba ve Norveç'in BMGK'daki görev sürelerinin 31 Aralık 1950'de sona erecek olmasından dolayı yapılan seçimlerin ilk turunda Brezilya 57, Hollanda da 47 oy alarak, iki seneliğine Güvenlik Konseyi üyeliğine seçilmişlerdir. Her ne kadar Türkiye, Orta Doğu sandalyesi için yapılan seçimde Lübnan'dan daha fazla oy almış olsa da çoğunluk sağlanamamıştı. Zira BMGK üyeliği seçiminin kazanılabilmesi için Birleşmiş Milletler'de üçte ikilik çoğunluğun sağlanması gerekiyordu. Bu da 59 üyenin 40'ının oyunun alınması anlamına geliyordu.⁴²⁷ Seçimlerin ilk turunda Türkiye 32, Lübnan ise 30 oy almıştı. Türkiye, sonraki turlarda Lübnan'a karşı 33-27, 36-24 gibi sonuçlarla üstünlük kurmuş olsa da toplam 13 tur sonunda çoğunluk yeniden sağlanamamıştır.⁴²⁸ 29 Eylül 1950'de yapılan seçimlerde, Orta Doğu sandalyesi için üçte ikilik çoğunluğun sağlanamaması üzerine toplantı ertelenmiştir.⁴²⁹

7 Ekim 1950'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, BM Güvenlik Konseyi'nin Ortadoğu sandalyesi seçimi için yeniden toplanmıştır. Lübnan'ın BMGK adaylığından geri çekilmesi üzerine, Türkiye, tek aday olarak 53 oyla Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmeye hak kazanmıştır.⁴³⁰ Lübnan'ın adaylıktan geri çekilmesi, Mısır'ın

Konseyine bırakırlar ve bu sorumlulukla görevlerini yerine getirirken, Güvenlik Konseyinin kendi adlarına davrandığını kabul ederler. Güvenlik Konseyi, Genel Kurula, incelemesi için, yıllık raporlar ve gerektiğinde ise özel raporlar sunar." BMGK, barışın tehdit edilmesi durumunda, BM Anayasası'nın 42. Maddesine göre şu önlemleri alabilir: "uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için hava, deniz ya da kara kuvvetlerinde aracılığıyla gerek gördüğü her türlü eyleme geçebilir. Bu eylemin kapsamına, gösteriler, abluka ve Birleşmiş Milletler Üyelerinin hava, deniz ya da karar kuvvetlerince yapılacak hareketler girebilir. Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, C. II, s. 44,47-48.

⁴²⁶ *The New York Times*, 30 Eylül 1950.

⁴²⁷ *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1950, s. 1, 3.

⁴²⁸ *Yearbook of the United Nations 1950*, Columbia University Press, New York, 1951, s. 30.

⁴²⁹ *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1950, s. 3.

⁴³⁰ *Milliyet*, 8 Ekim 1950, s. 1.

girişimiyle gerçekleşmişti. 13 tur sonunda Türkiye'nin Lübnan'a karşı hâlen oylarda üstün olması üzerine, Mısır Delegatesi, oylama için daha fazla tur yapılmamasını istemiş ve Arap ülkeleri yaşanan bu çıkmaza çözüm yolu bulabilmek için kendi aralarında bir durum değerlendirmesi yapmışlardır. Bu değerlendirmenin ardından Lübnan adaylığını geri çekmiştir.⁴³¹

Yaşanan bu gelişme üzerine, Selim Sarper, BM Genel Kurulu'nda yaptığı açıklamada, Lübnan'ın bu yapıcı kararını takdir etmiş ve şu sözleri söylemiştir: “Şuna eminim ki, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmesi Türkiye ile Arap memleketleri ve bilhassa Türkiye ile Lübnan arasındaki münasebetlere hiçbir şekilde hâlel getirmeyecektir.”⁴³² BM kurulduktan sonra ilk defa bir Arap Birliği üyesi BMGK'da geçici üyeliğe seçilememiştir.⁴³³ Sarper'in bu sözleri söylemesinin nedeni de bu olmalıdır. Sarper, muhtemelen Arap ülkelerinin endişelerini gidermeye çalışan bir üslupla güvence vermeye çalışmıştır.

1950 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne seçilen Türkiye, 1 Ocak 1951'den itibaren 1951-1952 yılları için bu görevi yapmaya başlamıştır.⁴³⁴

16 Şubat 1951'de toplanan “Birleşmiş Milletler Müşterek Tedbirler Komitesi”, Komünist Çin'e⁴³⁵ karşı uygulanacak olası yaptırımlara karar vermeden önce, Türkiye'nin BM Daimi Başdelegesi Selim Sarper'i bu komitenin başkanlığına seçmiştir.⁴³⁶ Selim Sarper'in başkanlığını yürüttüğü bu komisyon, 12 devletten oluşmaktadır. Komisyonun kuruluş amacı, Çin'in Kore Savaşı'na katılmasının ardından Pekin Hükümeti'ne karşı uygulanacak yaptırımları görüşmekti. “Birleşmiş Milletler Müşterek Tedbirler Komitesi”, Çin'i saldırgan olarak ilan eden Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1 Şubat 1951 tarihli kararıyla kurulmuştur.⁴³⁷

Türkiye, 1951 yılının Ocak ayında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde çalışmalarına başlamıştı. Bununla beraber, 1951 yılının Mayıs ayında Selim Sarper,

⁴³¹ **Yearbook of the United Nations 1950**, s. 30 ; **The New York Times**, 8 Ekim 1950, s.26.

⁴³² **Milliyet**, 8 Ekim 1950, s. 1 ; **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1950, s. 1,3.

⁴³³ **The New York Times**, 8 Ekim 1950, s.1.

⁴³⁴ Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi...**, s. 112.

⁴³⁵ Çin, 25 Kasım 1950'de Kore Savaşı'na dahil olmuştur. Çin'in bu savaşa katılmasıyla savaş Birleşmiş Milletler ve Çin arasında bir savaşa dönüşmüştür. Sander, **Siyasi Tarih**, s. 280-281.

⁴³⁶ **Milliyet**, 17 Şubat 1951, s. 5.

⁴³⁷ **Milliyet**, 7 Mart 1951, s. 1 ; **Milliyet**, 10 Mart 1951, s. 5

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Başkanlığı görevini yürütmüştür. Güvenlik Konseyi Başkanlığı'nın görev süresi bir aydı ve başkanlık değişimi üye devletlerin alfabe sırasıyla yer değiştirmesi şeklinde gerçekleşmekteydi.⁴³⁸ Böylece, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa bir Türk temsilci, BMGK başkanlığı görevini üstlenmiştir.

14 Mayıs 1951'de Selim Sarper'in Başkanlığı'nı yürüttüğü "Birleşmiş Milletler Müşterek Tedbirler Komitesi" Çin'e savaş malzemesi sevkiyatını yasaklayan bir karar almıştır. Bu karar, 11 oyla kabul edilmiş, Mısır ise çekimser kalmıştır. Komisyon başkanı Selim Sarper, Türk Hükümeti'nin bu kararı desteklediğini ve daha ileriye varan tedbirlerin kabul edilmesini isteyeceğini söylemiştir. Sarper, yaptığı konuşmada bu kararı asgari düzeyde bir tedbir olarak değerlendirecek, "Mütecavizin girişmiş bulunduğu tecavüz hareketinde iktidarını esaslı surette tahdit edecek bir takım diğer kollektif tedbirler de ittihaz edilebilir." demiştir.⁴³⁹

17 Haziran 1951'de Birleşmiş Milletler Müşterek Tedbirler Komitesi Başkanı Selim Sarper, Amerikan Columbia Radyosu'na yaptığı açıklamada, başka ülkelere de Kore'ye asker gönderme çağrısında bulunmuş ve şunları söylemiştir: " Kore'de tecavüz başlayınca 53 memleket Birleşmiş Milletlerin hareketini mânen destekledi... Umulur ki, hür milletler, dünyanın herhangi bir yerinde vukua gelen bir tecavüzün, herkese karşı yöneltilmiş bir tecavüz olduğunu ve her millet güvenliğinin en iyi kollektif emniyet sisteminde toplandığını, gün geçtikçe daha iyi anlayacak ve idrak edeceklerdir. ... Birleşmiş Milletler maksat ve prensiplerine inanan bütün sulhsever milletler, tecavüzün çıkacağı her bölgede bu prensipleri müdafaaya hazır bulunmalıdırlar."⁴⁴⁰

1951 yılının Ağustos ayında Mısır, İsrail'e ait gemilerin Süveyş kanalından geçmesini engellemesi üzerine, İsrail konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürerek, Mısır'ı şikâyet etmişti. Mısır Devleti, İsrail'i düşman olarak gördüğünden İsrail gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçişinin Mısır'ın güvenliğini tehdit edebileceğini öne sürüyordu.⁴⁴¹ Bunun üzerine, Birleşmiş Milletler, Türkiye'nin BM

⁴³⁸ **The New York Times**, 28 Nisan 1951.

⁴³⁹ **Milliyet**, 15 Mayıs 1951, s. 3.

⁴⁴⁰ **Milliyet**, 18 Haziran 1951, s. 3.

⁴⁴¹ Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye...**, s. 122-123.

Nezinde Daimi Başdelegesi olan Selim Sarper'den, Brezilya ve Ekvador temsilcilerinden oluşan bir arabulucu heyeti oluşturmuştur.⁴⁴² 16 Ağustos 1951'de İsrail'in şikâyeti üzerine, BMGK'da bu konu gündeme gelmiştir. BMGK'da ABD, İngiltere ve Fransa tarafından İsrail gemilerine ablukanın kaldırılması lehinde bir karar tasarısı görüşülürken, Sarper'in yaptığı uzlaştırma çabalarının ardından bu tasarı lehinde bir tavır takınması üzerine, Mısırlılar Sarper'in bu tutumunu şiddetle eleştirerek, nihai oylamada Türkiye'nin kararını değiştirmesini talep etmişlerdir. Mısır'ın bu girişimi sonuç vermemiş, 1 Eylül 1951 tarihinde yapılan oylamada Türkiye tasarısı lehine oy kullanmış ve tasarı oybirliği ile kabul edilmiştir. BMGK'nın aldığı kararda, İsrail ticaret gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçmelerinin Mısır'ın güvenliğine tehdit oluşturmayacağı belirtiliyordu. Mısır, BMGK'nın bu kararına rağmen tutumunu değiştirmemiştir. Şöyle ki, 3 Eylül 1951'de Kahire'de toplanan Arap Birliği Siyasi Komisyonu aldığı karar ile Mısır'ın da içinde yer aldığı yedi Arap devleti İsrail'e karşı ekonomik ve özellikle petrol hususunda boykot uygulama girişiminde bulunmuşlardır.⁴⁴³

1952 yılının Mayıs ayı itibarıyla Selim Sarper, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Başkanlığı görevini üstlenmiştir.⁴⁴⁴ Türkiye, 1951-1952 yıllarında BMGK'da geçici üye olarak yer almıştır. Bu yıllar arasında Türkiye'nin BM'deki temsilcisi Selim Sarper, iki kez bu organın başkanlığını yürütmüştür.

Selim Sarper, 1 Ekim 1952'den itibaren BM'de Silahsızlanma Komisyonu'nun⁴⁴⁵ Başkanlığını yürütmüştür. Bu komisyonun başkanlığı, komisyonda yer alan on iki üyenin alfabe sırasıyla değiştirilmesi şeklinde gerçekleştirmektedir.⁴⁴⁶ Komisyon başkanlığının süresi bir ay olup Sarper, bu görevi 1952 yılının Kasım ayı başında SSCB temsilcisine devretmiştir.⁴⁴⁷

Türkiye'nin BMGK'daki geçici üyeliği 1952 sonu itibarıyla sona ermiştir. Buna rağmen, Türkiye 1953 yılında yeniden BMGK'ya geçici üye olabilmek için

⁴⁴² **Milliyet**, 14 Ağustos 1951, s. 1.

⁴⁴³ Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye...**, s. 122-123.

⁴⁴⁴ **The New York Times**, 30 Nisan 1952.

⁴⁴⁵ Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Komisyonu, 1946-1952 yılları arasında özellikle atom silahlarının sınırlandırılması üzerinde çalışmıştır. Bkz. Chaumont, a.g.e., s. 68.

⁴⁴⁶ **Milliyet**, 1 Ekim 1952, s.3.

⁴⁴⁷ **The New York Times**, 1 Kasım 1952, s. 3.

girişimlerde bulunacaktır. Ancak aşağıda yer alan belgelerden de görüleceği üzere, bu girişim Türkiye'nin kendi inisiyatifinden çok ABD'nin yönlendirmesiyle olmuştur.

10 Ağustos 1953'te ABD Dışışleri Müsteşarı tarafından ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'ne gönderilen telgrafta, 1953 sonbaharında (Ekim) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, BMGK'ya Şili, Yunanistan ve Pakistan'dan boşalacak koltuklara iki yıllık geçici üyeler seçeceği yer almaktadır. ABD Dışışleri Müsteşarı, Yunanistan'tan boşalacak koltuğun özel bir problem teşkil ettiğini ve buraya Sovyet uydusu olan devletlerden birinin seçilebilme endişesinden bahsedilmiştir. Ayrıca Yunanistan'dan boşalacak koltuk için SSCB uydusu adaylar dışındaki bir ülkenin adaylığını duyurmadığı ve birçok ülkenin SSCB uydusunu desteklemesinin beklendiği belirtilmiştir. ABD Dışışleri Müsteşarı, ABD için kabul edilebilecek olası adaylar arasında Sovyet uydusunu yenebilmek için en çok şansı olan ülkenin Türkiye olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun nedeni de özellikle, Türkiye'nin Doğu Avrupa'ya sınırı olması ve böylece Güvenlik Konseyi seçimlerinde coğrafi düzeni bozmak istemeyen ülkelerden daha fazla destek alabileceğiydi. Ayrıca ABD'nin BM Misyonu Sarper'e, Türkiye'nin aday olması durumunda ABD'nin Türkiye'yi desteklemeye hazır olduğunu söylemiştir. Son olarak da ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nin Türkiye'nin adaylığı konusu hakkında Türkiye Dışışleri Bakanlığı ile iletişime geçmesi istenmiştir.⁴⁴⁸

13 Ağustos 1953'te ABD'nin Ankara'da bulunan Maslahatgüzarı Rountree⁴⁴⁹ ABD Dışışleri Bakanlığı'na gönderilen telgrafta, Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği görevinde bulunan Cevat Açıkalın'a önceki telgrafi ilettiğini söylemiştir. Açıkalın'ın kendisine Sarper'in yaptığı yazışma sonucunda Türkiye'nin adaylığı konusunun görüşüldüğünü söylediğini belirtmiştir. Rountree telgrafta, Sarper'e gönderildiğini teyit ettiği talimatın içeriği hakkında bilgi vermiştir. Buna göre Türkiye, ancak, başarı ihtimalinin garanti edilmesi durumunda adaylığını koymaya

⁴⁴⁸ "The Acting Secretary of State to the Embassy in Turkey", Document 252, 10 August 1953, **Foreign Relations of the United States**, 1952-1954, United Nations Affairs, Volume. III, United States Government Printing Office, Washington, 1979, s. 490-491. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v03/d252>

⁴⁴⁹ ABD'nin Ankara Büyükelçisi George C. McGhee'nin görev süresi 19 Haziran 1953'te dolmuştur. Yerine atanan Avra M. Warren'in güven mektubunu 17 Eylül 1953'te sunacağından dolayı, yazışmalar ABD Maslahatgüzarı ile yapılmıştır. <https://tr.usembassy.gov/embassy-consulates/ankara/former-ambassadors/> "Former Ambassadors" Erişim Tarihi: 20 Nisan 2022.

istekli olacaktı. Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki üyeliğinin yakınlarda sona ermesinden ötürü, bu kadar erken bir şekilde yeniden aday olması durumunda, geniş destek elde etme konusunda özel zorlukların çıkabileceğini düşünüyordu. Ayrıca, Türkiye'nin adaylığını duyurması durumunda seçilememesi Türk Hükümeti adına utanç verici bir gelişme olacak ve Türk ulusal prestijini olumsuz etkileyecekti.⁴⁵⁰

1 Eylül 1953'de ABD Dışışleri Bakanı John Foster Dulles tarafından, ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'ne gönderilen telgrafta, Türkiye'nin BMGK'ya olası adaylığına ilişkin New York'taki Türk delegasyonunun isteksiz davrandığını belirterek, ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nin yeniden Türkiye Dışışleri Bakanlığı ile iletişime geçmesini istemiştir.⁴⁵¹ ABD'nin Ankara Maslahatgüzarı bu telgraf uyarınca Türkiye'nin Dışışleri Genel Sekreteri ile görüşmüş ve 7 Eylül 1953'te ABD Dışışleri Bakanlığı'na bu görüşmenin detaylarını bildirmiştir. ABD Maslahatgüzarı, Türk Dışışleri Genel Sekreteri'nin kendisine, Türk Hükümeti'nin BMGK koltuğunu kazanmak için başarısız bir girişimde bulunmasının, özellikle erken seçimler dikkate alındığında hükümet için küçük düşürücü olacağını belirtmiştir. Ancak Türk Dışışleri Genel Sekreteri, Sarper'e bir telgraf göndereceğini ve Türkiye'nin başarı olasılığı hakkında ABD'nin mevcut görüşlerini öğrenmek için ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki Delegasyonuna Sarper'in danışmasını isteyeceğini söylemiştir.⁴⁵²

8 Eylül 1953'te Selim Sarper, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi'ne seçilmesine ilişkin şansını öğrenebilmek amacıyla ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki temsilcisini aramıştır. ABD'nin BM'deki temsilcisi Sarper'e, durumun karışık görüldüğünü belirterek, kesin bir garanti veremeyeceklerini söylemiştir. Sarper ise, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi'ne seçilmesinden makul bir şekilde emin olmadıkça aday olma konusundaki isteksizliğini yinelemiştir. ABD'nin BM'deki temsilcisi, Sarper'in Türk

⁴⁵⁰ "The Chargé in Turkey (Rountree) to the Department of State", Document 253, 13 August 1953, **FRUS**, III, s. 491. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v03/d253>

⁴⁵¹ "The Secretary of State to the Embassy in Turkey", 1 September 1953, Document 261, **FRUS**, III, s. 497. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v03/d261>

⁴⁵² "The Chargé in Turkey (Rountree) to the Department of State", Document 265, 7 September 1953, **FRUS**, III, s. 501. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v03/d265>

Hükümeti ile görüşme yaparak “mevcut rapor” hakkında kendisiyle hafta içinde iletişime geçeceğini belirtmiştir.⁴⁵³

Yazışmalar buradan itibaren kesilmekte olup, Sarper’in sunacağı rapor hakkındaki kayıt “FRUS” belgeleri arasında yer almamaktadır.

17 Eylül 1953’te Türkiye ve Polonya, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde Yunanistan’dan açılacak üyelik için adaylıklarını duyurmuşlardır.⁴⁵⁴ Selim Sarper, 18 Eylül 1953’te yaptığı açıklamada “Güvenlik Konseyi’ne seçilmek için Türkiye’nin şimdiden 30 rey garanti etmiş olduğunu” belirtmiş ve en az on üç devletin Türkiye’nin adaylığını destekleyeceğini ifade etmiştir. Türkiye, 1951 yılında BM Güvenlik Konseyi’ne Orta Doğu temsilcisi olarak seçilse de Sarper, Türkiye’nin sadece bir Asya devleti olmadığını, aynı zamanda bir Avrupa Devleti olduğu konusuna dikkat çekmiştir. Daha önce Türkiye’nin coğrafi konumunun bu özelliği dikkate alındığı için, BM’de Asya ve Avrupa Ekonomik Komisyonlarına seçildiğine vurgu yapmıştır.⁴⁵⁵

26 Eylül 1953’te ABD’nin Birleşmiş Milletler Misyonu’nun ABD Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği telgrafta, yaptıkları son sayma göre, Türkiye’nin 35 oya sahip olduğu belirtiliyordu. Türkiye’nin rakibi olan Polonya ise 6 oya sahipti.⁴⁵⁶

5 Ekim 1953’te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda, BMGK’ya Yunanistan, Şili ve Pakistan’dan açılacak üyelikler için seçim yapılmıştır. Türkiye, sekizinci tur sonunda 40 oy olarak gerekli olan üçte ikilik çoğunluğu sağlamış ve BMGK’da geçici üyeliğe seçilmiştir. Bu süreç zarfında SSCB’nin Polonya lehine yaptığı faaliyetler sonuç vermemiş ve Polonya her turda Türkiye’nin gerisinde kalmıştır. Sarper, Türkiye’nin BMGK’ya seçilmesinin ardından France- Press ajansının muhabirine şu açıklamayı yapmıştır: “Türkiyenin güvenlik konseyi üyeliğine seçilmesi, bu

⁴⁵³“The Deputy United States Representative at the United Nations (Wadsworth) to the Department of State”, Document 267, 8 September 1953, **FRUS**, III, s. 503. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v03/d267>

⁴⁵⁴ **The New York Times**, 18 Eylül 1953.

⁴⁵⁵ **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1953, s.1,6 ; **Milliyet**, 19 Eylül 1953, s.1,7.

⁴⁵⁶ “The Mission at the United Nations to the Department of State” Document 273, 26 September 1953, **FRUS**, III, s. 507. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v03/d273>

memleketin milletlerarası münasebetlerde ve müşterek güvenlik sahasında oynadığı rolü ispat etmektedir.”⁴⁵⁷

BMGK'daki seçimlerin sonuçlanmasının ardından 6 Ekim 1953'te ABD'nin BM'deki temsilcisinin ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, Türkiye'nin BMGK üyeliğine seçilmesinin her iki hükümet için de son derece memnuniyet verici bir gelişme olduğunu, ayrıca Sarper'in BM Delegasyonları arasındaki kişisel popülaritesinin ve Türkiye'nin başarılı adaylık sürecini savunmadaki becerisinin net bir göstergesi olduğu belirtiliyordu.⁴⁵⁸

Türkiye'nin BMGK'daki görev süresi 1954 yılının Ocak ayı itibarıyla başlamış⁴⁵⁹ ve Selim Sarper, 1954 Mart'ında da BM Güvenlik Konseyi'nin başkanlığını yürütmüştür.⁴⁶⁰ Böylece Türkiye, 1953 Ekim'inde geçici üye olmaya hak kazandığı bu konseyin başkanlığını bir ay boyunca yürütmüştür.

5. Kıbrıs Sorunu ve Selim Sarper

Selim Sarper'in 1954-1957 yılları arasında BM'deki görevi sırasında başlıca gündem maddesi Kıbrıs Sorunu olmuştur. Bu yüzden Kıbrıs Sorunu'nun nasıl BM'nin gündemine gelip uluslararası bir sorun haline dönüştüğünden söz etmekte fayda vardır.

Kıbrıs adası 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. Uzun yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalan Kıbrıs, Berlin Kongresi'nden (13 Haziran -13 Temmuz 1878) önce 4 Haziran 1878'de İngiltere ile imzalanan anlaşma uyarınca, Çarlık Rusya'sına karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun korunması taahhüdü ile İngiltere'ye bırakılmıştır. Kıbrıs, Osmanlı padişahının hükümrânlığının devam etmesi koşuluyla İngiltere'ye bırakılmış olsa da I. Dünya Savaşı (1914-1918) başladıktan sonra 4 Kasım 1914'te İngiltere, Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak etmiştir. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması

⁴⁵⁷ **Milliyet**, 6 Ekim 1953, s. 1,7.

⁴⁵⁸ “The United States Representative at the United Nations (Lodge) to the Department of State”, Document 279, 6 October 1953, **FRUS**, III, s.513. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v03/d279>

⁴⁵⁹ Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi...**, s. 191.

⁴⁶⁰ **Milliyet**, 28 Şubat 1954, s. 3.

uyarınca, Türkiye Kıbrıs üzerindeki haklarından İngiltere lehine vazgeçmiş ve ada 1925 yılında İngiliz İmparatorluğu'nun bir sömürgesi olmuştur.⁴⁶¹

1914-1960 yılları arasında İngiliz egemenliği altında kalan Kıbrıs, 1954 yılında bu ülkenin egemenliğinde bulunduğu sırada uluslararası bir sorun niteliğine dönüşmüştür.⁴⁶²

II. Dünya Savaşından sonra Yunanistan, Kıbrıs Sorunu'na ilgi göstermeye başlamıştır. 10 Şubat 1947'de imzalanan Paris Antlaşmasıyla İtalya'dan On İki Ada'yı aldıktan sonra cesaretlenen Yunanistan gözünü Kıbrıs'a çevirmiştir. Çünkü bu olay Yunan "Megalo İdea'sı" için teşvik edici bir faktör olmuştur.⁴⁶³ Böylece Yunanistan, II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Enosis⁴⁶⁴ çerçevesinde Kıbrıs adasını kendisine bağlayabilmek için çalışmalara başlamıştır.

Yunanistan, Kıbrıs'ı kendisine bağlayabilmek için 1952-1954 yılları arasında İngiltere'ye başvurmuş, ancak İngiltere adada mevcut durumun devamından yana bir politika izlemiştir. Yunanistan, İngiltere'den resmen Kıbrıs'ı isterken, Türkiye ise bu yıllar arasında daha çok Balkan İttifakını⁴⁶⁵ gerçekleştirmeye odaklandığından ötürü, Yunanistan'ın bu talebine kayıtsız kalmıştır. Balkan İttifakı 9 Ağustos 1954'te hayata

⁴⁶¹ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze)**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1983, s. 380-381.

⁴⁶² A. Suat Bilge, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye- Sovyetler Birliği Münasebetleri (1945-1965)", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 337.

⁴⁶³ Armaoğlu, **20.Yüzyıl...**, s. 477.

⁴⁶⁴ Enosis, Megali idea çerçevesinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını ifade etmektedir. Kelime anlamı "ilhak" anlamına gelen Enosis ilk Megali idea haritasının çizilmiş olduğu 1791 yılından beri gündemde olan bir konudur. Bkz. Resul Aşkın ve Meral Kılıç, **Kıbrıs Girit Olmasın**, Huncular Kitap Evi, Ankara 2003, s. 18. Enosis'i gerçekleştirmek için çeşitli eylemlerde bulunan örgütün adı ise, EOKA olup kurucusu ve lideri Grivas adında bir Yunan Subayı idi. Girgin, **Çağdaş Politika....**, s. 158-159.

⁴⁶⁵ 28 Şubat 1953'de Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Ankara'da imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" ile Balkan Pakti oluşturulmuştur. Daha sonra bu üç ülke 28 Şubat 1953'te imzalanan antlaşmada belirtilen dostluk ve işbirliği temellerini artırmak amacıyla 9 Ağustos 1954'te Bled'de, "İttifak, Siyasi işbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması"nı imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre, üç ülkenin de Birleşmiş Milletler'e, Türkiye ile Yunanistan'ın da NATO'ya karşı yükümlülükleri kabul edilmekle beraber, üye devletlerden herhangi birine yapılan saldırı hepsine karşı yapılmış kabul edilecekti. Balkan İttifakı, Yugoslavya'nın SSCB ile olan ilişkilerinin 1955 Haziranı'ndan itibaren gelişmesiyle ve Türk- Yunan ilişkilerindeki gerginliklere paralel olarak önemini zamanla yitirmiştir. Sander, **Balkan Gelişmeleri....**, s. 134-135,147-148,152,155. O Dönem Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya hem Balkanlar'da bölgesel bir güvenlik sistemi yaratmak hem de pek çok Balkan ülkesini kontrolü altında bulunduran komünizm tehlikesi nedeniyle işbirliğinde bulunmuşlardı. Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Orion Kitabevi, B.4., Ankara, 2019, s. 98.

geçse de Yunanistan, hemen ardından izlemiş olduğu Kıbrıs politikasıyla bu ittifakı geri plana atmak istediğini net bir şekilde ortaya koymuştur.⁴⁶⁶

Yunanistan 16 Ağustos 1954'te Kıbrıs Sorunu'nu BM'ye götürmüştür. Böylece, Kıbrıs Sorunu'nun artık uluslararası bir sorun haline dönüşeceği süreç başlamıştır. BM, 1954 Eylül'ünde Kıbrıs Sorunu'nu incelemeye almış, ancak bir karar vermemiştir.⁴⁶⁷

Yunanistan, Kıbrıs hakkında İngiltere ile yaptığı ikili görüşmelerden umduğunu bulamadığından ötürü çareyi konuyu BM'ye götürmekte bulmuştur. Böylece Yunanistan'ın yaptığı bu girişimle Kıbrıs Sorunu, uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Türkiye ise kendi isteğinden çok Yunanistan'ın sürüklemesiyle bu soruna dahil olacaktır.

Sarper, Kıbrıs Sorunu'nun uluslararası bir nitelik kazanmaya başladığı bu süreçte, BM'de Türk tezlerinin savunuculuğunu üstlenmiştir. Sarper'in ileri süreceği tezler aynı zamanda Kıbrıs Sorunu'na ilişkin Türk tezine bir temel oluşturması açısından da kıymetlidir. Sarper'in Kıbrıs Sorunu'na ilişkin "Genel Kurul, özellikle de Birinci Komisyon'da yaptığı konuşmalar, uzun yıllar boyunca bazı ufak değişikliklerle savunulan tezlerin genel bir sergilenişi olması bakımından oldukça önem taşımaktadır."⁴⁶⁸ Bu bakımdan 1954 ve 1957 yılları arasında Sarper için BM'de birincil derecede önem arz eden konu Kıbrıs Sorunu olacaktır. Sarper'in bu zaman zarfında Türk dış politikasında nasıl bir rol oynadığını ortaya çıkarmak değerlidir. Zira Sarper, Kıbrıs Sorunu'nun uluslararası bir nitelik kazanmasından sonra, bu sorunun Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına BM bazında bir numaralı temsilcisi olmuştur.

Türkiye'nin BM Nezdinde Daimi Başdelegesi Selim Sarper, 24 Eylül 1954'te BM Siyasi Komisyonu'nda vermiş olduğu demeçte, Türkiye'ye göre, Kıbrıs'ın yönetiminin doğrudan doğruya İngiltere'nin bir iç meselesi olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Armaoğlu, **20.Yüzyıl...**, s. 478.

⁴⁶⁷ Aynı Yer.

⁴⁶⁸ Faruk Sönmezoglu, "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Prof.Dr.Cavit Orhan Tütengil'in Anısına Armağan), C. 38, Sayı: 3-4 (1984), s. 230.

⁴⁶⁹ Fahir Armaoğlu, **Türk Siyasi Tarihi**, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 228.

Selim Sarper, 14 Aralık 1954'te BM Siyasi Komisyonu'nda uzun bir konuşma yapmıştır. Sarper, Yunanistan'ın Kıbrıs'la herhangi bir şekilde tarihi, coğrafi, ırki ve iktisadi bağının olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır. Sarper, “suni” olarak değerlendirdiği bu soruna BM'nin müdahale yetkisinin olmadığını da belirtmiştir.⁴⁷⁰

Sarper'in bu uzun konuşması özetlenirse, Enosis'in tam ve gerçek karşılığının Almanca'daki “Anschluss”⁴⁷¹ kelimesi olduğunu ve bu kelimenin içerdiği anlam bakımından ne kadar endişe verici bir kelime olduğuna vurgu yapmıştır. Kıbrıs'ın coğrafi durumuna atıfta bulunmuştur. Kıbrıs'ın Türkiye'ye sahillerine 40 mil uzaklıkta olduğunu ve fiziki coğrafya açısından Türkiye'nin bir parçası olduğuna dikkat çekmiş ve adanın Yunanistan sahillerine yaklaşık 600 mil uzaklıkta olduğunu belirtmiştir. Adanın hiçbir zaman Yunan egemenliğinde bulunmadığına, buna karşın tam 307 sene Türk idaresinde kaldığını ifade etmiştir. Kıbrıs'ın Yunan olmakla hiçbir ilgisi olmadığı gibi, ada halkının da ırki olarak Yunanlılıkla ilişkisinin bulunmadığını söylemiştir. Sarper, Yunanistan'ın self determinasyon isteği konusunda ise Alsas-Loren örneğini vermiştir. 1871-1910 yılları arasında 500.000 Fransız'ın bölgeyi terk ettiğini, bunun yerine sistemli bir şekilde 300.000 Alman'ın bölgeye getirildiğine vurgu yapmıştır. Self determinasyonun sınırsız bir şekilde uygulanmasına onay verilmesi durumunda bu gibi durumların ortaya çıkacağına ve emperyalist bir devletin kendi vatandaşlarını bölgeye yerleştirerek self determinasyon uyarınca hak talep edeceğine vurgu yapmıştır. Nazi Almanya'sının programının ilk maddesinde Büyük Almanya'nın kurulabilmesi için Self Determinasyonu'nun gerekliliğine işaret edildiğini belirten Sarper, böyle asil bir ilkenin nasıl saldırgan amaçlar için tahrif edebileceğine dikkat çekmiştir. Kıbrıs Sorunu'nun yapay olduğunu ifade eden Sarper, Kıbrıs'taki ruhban sınıfının din kisvesi altında politik gayeler güttüğünü işaret etmiştir.⁴⁷²

⁴⁷⁰ Selim Sarper, “Yunanistan'ın Kıbrısımızla Alakası Yoktur”, **Türk Düşüncesi**, C. VIII-IX, Sayı: 15-16, (Şubat-Mart 1958), s.30.

⁴⁷¹ II. Dünya Savaşı öncesinde çok geçmiş bir terim olan “Anschluss” ilhak anlamına gelmektedir. Hitler Almanya'sının (1933-1945) II. Dünya savaşı öncesi izlediği genişleme ve yayılma politikası gereğince Avusturya'yı Almanya'ya katması olayıdır. Girgin, **Çağdaş Politika**..., s. 36.

⁴⁷² Sarper, **a.g.m.** , s. 30,31, 32,36,37,38.

Sarper'in BM Siyasi Komisyonu'nda yapmış olduğu konuşmalar oldukça önem taşımaktadır. Zira Sarper'in konuşmaları, Türkiye'nin o tarihten itibaren uzun yıllar boyunca bazı ufak değişikliklerle savunduğu tezlerin genel bir portresidir.⁴⁷³

17 Aralık 1954 tarihinde toplanan BM Genel Kurulu'nda Yunanistan, İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'na ilişkin görüşleri şu şekildeydi:

İngiltere, Kıbrıs Sorunu'nun kendi iç sorunu olduğu görüşünü savunarak, BM'nin konuyu incelemeye yetkisi olmadığını savunuyordu. Türkiye'nin BM'deki Başdelegesi Selim Sarper, İngiliz görüşünü savunurken, Yunanistan ise tam tersi pozisyonda yer almış ve konunun BM'nin yetki alanına girdiği tezini savunmuştur.

İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs'taki egemenlik hakkının İngiltere'ye ait olduğunu ve Yunanistan'ın da imzaladığı Lozan Antlaşması'nda yer aldığını vurgulamışlardır. Buna karşın Yunanistan ise, "Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhak edilmesini Türkiye'nin tanıdığına tanık olarak Lausanne'ı imzaladığını, kendisinin bu ilhakı doğrudan tanımış olmadığını öne sürüyordu."⁴⁷⁴

İngiltere, Kıbrıs'taki egemenliğinden vazgeçmeme nedeni olarak adanın stratejik önemini öne sürüyordu. Yunan tarafı ise, Kıbrıs'ın stratejik bakımdan önemsiz olduğunu ispatlayabilmek için çeşitli örnekler vermiştir. Dost olmayan bir halk tarafından çevrelenmiş bir üssün adanın stratejik önemini azaltacağını vurguluyordu.

İngiltere'nin temsilcisi Selywn Lloyd, Kıbrıs'taki Türklerin Enosis'e şiddetle karşı çıktıklarını belirtmiş ve adada o zamana kadar toplumlararası çatışmalar yaşanmadığını söylemiştir. BM Genel Kurulu'nun konuyu ele alması halinde durumunun tersine dönebileceğine dikkat çekmiştir.⁴⁷⁵ Türkiye'nin BM Başdelegesi Sarper ise, Kıbrıs'ta o zamana dek düzenlenen ve bundan sonra da düzenlenebilecek plebisitlerin ada halkının gerçek görüşünü yansıtamayacağını, zira Kıbrıs'tan göç

⁴⁷³ Sarper, BM'de yaptığı konuşmada, Kıbrıs Sorunu'nun İngiltere'nin bir iç sorunu olduğuna işaret etmiş ve BM'nin bu sorunu incelemeye yetkisi olmadığına dair İngiliz görüşünü tamamen savunmuştur. Ayrıca, Yunanistan'ın self determinasyon ile kastettiğinin ilhak anlamına gelen Enosis olduğunu ve Kıbrıs'ta yaşayan yüz bin Türk'ün buna şiddetle karşı olduğunu söylemiştir. Sönmezoğlu, **a.g.m.** s. 230.

⁴⁷⁴ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler 1945-1960", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 598.

⁴⁷⁵ Şükrü Sina Gürel, **Kıbrıs Tarihi 1878-1960**, İmge Kitabevi, Ankara, 2020, s. 339.

etmiş 300.000 bin kadar Türk'ün de oylarının dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁷⁶ Buna karşılık Yunan tarafı, Batı Trakya'da da Türk azınlık olduğuna ve Yunanlılarla barış içinde yaşadıklarına dikkat çekmiş ve self determinasyon uygulanması durumunda adadaki Türklerin de bundan yararlanacağını ileri sürmüştür.

İngiltere ve Türkiye, coğrafi bakımdan Kıbrıs'ın Türkiye'ye Yunanistan'dan daha yakın olduğuna dikkat çekiyorlardı. Sarper, Aaland⁴⁷⁷ adalarını örnek göstermiş ve Kıbrıs'ın coğrafi, tarihsel, ekonomik ve etnik açıdan Anadolu'nun bir parçası olduğunu söylemiştir. İngiltere ve Türkiye ayrıca, Kıbrıs'ın hiçbir zaman Yunan hâkimiyetinde bulunmadığı vurgusunu da yapmışlardır.⁴⁷⁸

Yapılan bu tartışmaların ardından 17 Aralık 1954'te BM Genel Kurulu'nun aldığı karar şöyleydi: "Kıbrıs meselesi hakkında şimdilik bir karar ittihazının yerinde olmayacağı mülahazasıyla, Genel Kurul, Ada halkına, Birleşmiş Milletler delâletiyle, kendi mukadderatını bizzat tayin hakkının tatbikiyle ilgili meselenin incelenmesine devam olunmamasını kararlaştırmıştır."⁴⁷⁹

BM kararının ardından Başbakan Adnan Menderes'in yapmış olduğu açıklama ilgi çekicidir. "Yunanistanla aramızdaki dostluğun gölgelenmemesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiştir." Menderes, bu sorunun tamamıyla kapandığını düşünüyordu.⁴⁸⁰

Görüleceği üzere, Kıbrıs'ın uluslararası sorun olarak ilk kez ele alındığı toplantılarda İngiltere ve Türkiye aynı görüşte yer alıyorlardı. Buradan açıkça ortaya çıkmaktadır ki İngiltere, Yunanistan'ın izlemiş olduğu Enosis politikasına karşıydı. Türkiye'nin Kıbrıs'ta hak iddia etmek yerine, adanın İngiltere'ye ait olduğu fikrini savunması da İngiltere ve Türkiye'yi yan yana getiren bir başka önemli nedendir.

⁴⁷⁶ Aynı Yer.

⁴⁷⁷ Aaland adaları, İsveç ile Finlandiya arasında bulunan adalar grubudur. Baltık denizindeki stratejik konumu nedeniyle çok taraflı anlaşmalarla askerden arındırılmıştır. Halkının büyük çoğunluğu İsveççe konuşuyor olsa da 1921'de Milletler Cemiyeti'nce Finlandiya'ya bırakılmıştır. Aaland adaları askerden arındırıldığı gibi, savaş durumunda da tarafsız kalma hükmü yer alıyordu. Kıbrıs Sorunu'nda, İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesi söz konusu olduğu sırada, konu BM'ye intikal edince Türk tezi olarak Aaland adalarına benzer bir statü ileri sürülmüş ve halkın çoğunluğunun Rumca konuşmasına karşın stratejik sebeplerle Kıbrıs'ın Türkiye'ye bağlanması gerektiği savunulmuştur. Girgin, **Çağdaş Politika**..., s. 9.

⁴⁷⁸ Fırat, **a.g.m.**, s. 598-599 ; Gürel, **Kıbrıs Tarihi**, s. 337-339.

⁴⁷⁹ Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi**..., s. 232.

⁴⁸⁰ **Milliyet**, 19 Aralık 1954, s.1.

Türkiye, Başbakan Menderes'in de vurguladığı üzere, bir an önce bu sorunun kapanmasını ve Yunanistan ile iyi ilişkileri sürdürme yolundaki politikasına devam etmek istiyordu.

BM'de Selim Sarper'in yaptığı konuşmadan Yunan Hükümeti'nin oldukça rahatsız olduğu gözlenmektedir. 21 Aralık 1954'te BM'deki Yunan Delegesi, Sarper'in yapmış olduğu konuşmadan dolayı Türkiye'nin protesto edileceğini söylemiştir. Yunan Delege, Sarper'in yapmış olduğu konuşma için "ahmakça" tabirini kullanmış ve Sarper'in tavrının "Türk Hükümetini gülünç mevkie düşürdüğünü" öne sürmüştür.⁴⁸¹

Yunan Hükümeti'nin Sarper'e bu kadar sert bir şekilde tepki vermesinin nedeni, onun Birleşmiş Milletler'de dile getirdiği Türk tezinden kaynaklanıyordu. Sarper'in özellikle Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması anlamına gelen Enosis'i, Almanya'nın Avusturya'yı ilhak etmesi olayı (Anschluss) ile eş değer tutması ve Yunanistan'ın Kıbrıs ile tarihi, coğrafi ve ırki anlamda bir bağının olmadığını ortaya koyma çabası, Yunan Hükümeti'nde rahatsızlık yaratmıştır.

Selim Sarper, 12 Ağustos 1955'te BM'deki tüm delegelere Türkiye'nin Kıbrıs'a dair görüşlerini açıklayan bir nota sunmuştur. Türk görüşünde, Kıbrıs'a özerklik verilemeyeceği ve Türkiye'nin 29 Ağustos 1955'te Londra'da yapılacak üçlü konferansta Kıbrıs Türklerinin hak ve hukukunu savunacağı yer almaktadır. Sarper tarafından verilen Türk notası, BM'deki Yunan heyetinde ve Atina'da paniğe yol açmıştır. Atina gazeteleri ise, Selim Sarper'in ikinci defa Türk-Yunan dostluğunu baltaladığını öne sürmüşlerdir.⁴⁸²

Atina gazetelerinin Sarper hakkında değerlendirme yapmaları dikkat çekicidir. Şöyle ki Sarper'in 12 Ağustos 1955 tarihli notası, Yunan basını tarafından onun daha önce 14 Aralık 1954'te yaptığı konuşmanın bir devamı olarak değerlendirilmiş olmalıdır. Özellikle Yunan Basını ve Hükümeti'nin Sarper adından pek hoşnut olmadıkları ortaya çıkmaktadır. Sarper, 1954 yılında yaptığı konuşmada, Yunanistan'ın Kıbrıs ile tarihi, coğrafi ve ırki bakımdan bir bağının olmadığını ileri

⁴⁸¹ **Milliyet**, 22 Aralık 1954, s. 1,7.

⁴⁸² **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1955, s. 1,7.

sürmüş ve Enosis ile Nazi Almanyası'nın Avusturya'yı ilhak etmesi (Anchluss) olayı ile paralellik kurarak Yunan Hükümeti'nin tepkisini çekmişti.

Sarper, 20 Mart 1956 tarihinde BM'de Kıbrıs hakkında demeç vermiştir. Sarper, Kıbrıs'ın Türkiye'nin güvenliği bakımından öneminin büyük olduğunu ve aynı durumun NATO'daki devletler için de geçerli olduğunu belirtmiştir. Kıbrıs'taki Rumların self determinasyon taraftarı olduğunu ve Atina'nın da bu fikri Yunanistan'la birleşme anlamına geldiği için desteklediğini dile getirmiştir. Sarper, ancak Kıbrıs'taki Rum ve Türkler arasında tam bir eşitlik sağlayan nitelikte bir idari sistemin kabul edilebileceğini ileri sürmüştür Bunun da federal bir sistem ile ya da her iki toplumun eşit haklara sahip olacağı bir parlamenter sistemin kurulmasıyla mümkün olacağını söylemiştir.⁴⁸³ Yunanistan ise Sarper'in bu demeçlerini bir tehdit olarak algılamıştır. BM'deki Yunan Delegesi Palamas, Sarper'in demeçlerini tehdit anlamında yaptıysa, maksadına erişemediğini söylemiştir.⁴⁸⁴

Türkiye'nin BM Nezdindeki Daimi Başdelegesi Selim Sarper, 16 Nisan 1956'da ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ile görüşmüştür ve bu görüşme hakkında sorular soran gazetecilere yanıt vermiştir. Şöyle ki, Dulles ile eski dost olduklarına vurgu yapan Sarper, Washington'a Türk Elçiliği'nde verilecek bir ziyafet için geldiğini ve bu fırsatla görüşme imkânı bulduklarını söylemiştir. Gazetecilerin Kıbrıs Sorunu'nun görüşmede gündeme gelip gelmediği hakkında sordukları bir soruya ise, "iki eski dostun aklına gelebilecek her konuda konuştuk" şeklinde karşılık vermiştir.⁴⁸⁵

Selim Sarper, 28 Ağustos 1956 tarihinde ABD'de yayınlan bir televizyon programına konuk olmuştur. Sarper, Kıbrıs'taki değişikliğin Türkiye tarafından istenmediğini ve 1923 Lozan Antlaşması uyarınca tayin edilen statükonun korunmasına Türkiye'nin taraftar olduğunu söylemiştir. Değişiklik yapılması durumunda adadaki Türklerin de Rumlar kadar eşit haklara sahip olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, değişiklik olduğu takdirde toplu olarak oniki adalar ve Batı Trakya sorunlarının da tartışılması gerekeceğine vurgu yapmıştır.⁴⁸⁶ İngiltere'nin

⁴⁸³ **Milliyet**, 21 Mart 1956, s. 1.

⁴⁸⁴ **Milliyet**, 22 Mart 1956, s.1.

⁴⁸⁵ **Milliyet**, 17 Nisan 1956, s.1; Cumhuriyet, 17 Nisan 1956, s. 1.

⁴⁸⁶ **Milliyet**, 29 Ağustos 1956, s. 5.

Kıbrıs'ı terk etmesi halinde Türkiye'nin adayı alma girişiminde bulunup bulunmayacağı sorusuna ise, İngiltere Kıbrıs'ı bırakırsa Türkiye'nin bu boşluğu doldurmasından doğal hiçbir şeyin olmayacağını söylemiştir. Kıbrıs Sorunu'nun bir savaşa neden olabilme ihtimali hakkında sorulan bir soruya da şöyle cevap vermiştir: "Bu suale menfi cevap verebilmeyi çok isterdim fakat biliyorsunuz ki tarih boyunca bundan daha ehemmiyetsiz meseleler bile harblere vesile olmuştur."⁴⁸⁷

Yukarıdaki röportajdan da görüleceği üzere, Türk Hükümeti'nin savaş da dâhil olmak üzere tüm seçenekleri masaya yatırdığını açıkça ifade etmiştir. Türkiye ayrıca, Kıbrıs Sorunu'nu Oniki adalar ve Batı Trakya sorunlarının bir uzantısı olarak değerlendirmektedir. Türkiye, Kıbrıs Sorunu'nu 1954'te ilk kez BM gündemine geldiğinde İngiltere'nin bir iç sorunu olarak değerlendirmişti. Buna karşın Türkiye, 1954'ten 1956 yılına kadar geçen iki yıllık süreçte ise, Kıbrıs için savaşı göze alacak bir noktaya gelmiştir. Sarper'in sözleri Türkiye'nin Kıbrıs politikasının ne denli değiştiğini göstermesi açısından önemlidir.

14 Kasım 1956'da BM Genel Kurulu Kıbrıs Sorunu'nu gündemine almıştır. BM, Kıbrıs'ta Self Determinasyon ilkesinin uygulanması hakkındaki Yunan teklifini ve Yunanistan'ın Kıbrıs'ta tedhişçiliği desteklediğine dair İngiltere'nin şikâyetini gündeme almıştır.⁴⁸⁸ Sarper, Kıbrıs Sorunu'nun BM tarafından gündeme getirilmesine itiraz etmiş ve bunun Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki tansiyonu artıracaklarını söylemiştir. Sarper, Yunanistan'ın hedefinin Kıbrıs'ın egemenliğini bir üye devletten bir başkasına devretmek olduğunu belirtmiş ve Sarper, Yunanistan'ın hedefinin Kıbrıs'ın egemenliğini bir üye devletten bir başkasına devretmek olduğunu belirtmiş ve şunları ilave etmiştir: "Bu konuda yapılacak münakaşalar meseleyi biraz daha karıştırmaktan fazla bir fayda temin etmeyecektir."⁴⁸⁹

Selim Sarper, 25 Aralık 1956'da Kıbrıs Sorunu hakkında talimat almak için Ankara'ya gelmiştir. Sarper'in Ankara'ya çağrılma nedeni ise, Yunanistan tarafından BM'ye getirilen Kıbrıs Sorunu'nun bir ay içinde BM Siyasi Komisyonu'nda müzakere edilecek olmasıdır.⁴⁹⁰ 27 Aralık 1956'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar, aralarında

⁴⁸⁷ **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1956, s.5.

⁴⁸⁸ **Milliyet**, 16 Kasım 1956, s. 1.

⁴⁸⁹ **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1956, s.3.

⁴⁹⁰ **Milliyet**, 26 Aralık 1956, s.1.

Selim Sarper'in de olduğu Dışışleri erkânını ögle yemeğinde kabul etmiş ve Kıbrıs Sorunu görüşülmüştür.⁴⁹¹

Bu arada Başbakan Adnan Menderes, 28 Aralık'ta yaptığı açıklamada Türk Hükümeti'nin Kıbrıs politikasını "Taksim Tezi" olarak açıklamıştır. Taksim, Kıbrıs adasının Yunanistan ve Türkiye arasında ikiye bölünmesi anlamına geliyordu.⁴⁹² Türkiye, bu tarihten itibaren Kıbrıs politikasını şekillendirirken Taksim Tezi'ni savunacaktır.

Selim Sarper, 2 Ocak 1957'te basın mensupları ile yaptığı görüşmede, hükümetle istişarelerde bulunmak için Türkiye'ye geldiğini, karşılıklı düşünce alışverişinde bulunulduğunu ve bazı direktifler aldığını belirtmiştir. Sarper, görüşmeler sırasında Kıbrıs Sorunu'ndan söz edildiğini söylemiş ve bu sorunun BM'de görüşölüp bir karara varılmasını tercih ettiğini şahsi düşüncesi olarak basın mensuplarına açıklamıştır. Bu duruma neden olarak da Kıbrıs Sorunu'nun üç Nato ülkesi olan İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında sürekli bir anlaşmazlık yaratmasını göstermiştir. Şahsi kanaatine bu duruma en iyi çözümün Kıbrıs'la alakalı başlıca üç devlet olan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin BM dışında bir araya gelmeleri ve makul bir işbirliği zihniyetiyle bir karar almaları olduğunu dile getirmiştir. Sarper'e Oniki adalar hakkında da bir soru yöneltilmiştir. Yunanlıların, Türkiye'nin Kıbrıs'tan hareketle Oniki adayı da isteyebileceği türünde yorumlar yaptığı sorusuna karşılık şöyle cevap vermiştir: "Ege adalarını istediğimiz variddir. Fakat müttefiklerimizi müşkül mevkide bırakmamak ve yeni bir mesele çıkarmamak için şimdilik bu isteğimizi ortaya koymuyoruz."⁴⁹³ Selim Sarper, 3 Ocak'ta bir hafta Ankara'da kaldıktan sonra BM'deki görevine geri dönmüştür.⁴⁹⁴

Sarper'in uzun yıllarca BM'de görev yapıp da Kıbrıs Sorunu'nun BM dışında çözümlmesini arzu etmesi önemlidir.

BM'deki görevine geri dönen Sarper, 24 Ocak'ta basına bir demeç vermiştir. Kıbrıs'ın taksiminin Türkiye'nin son fedakârlığı olacağını söyleyen Sarper,

⁴⁹¹ **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1956, s.1.

⁴⁹² Fırat, **a.g.m.**, s. 604.

⁴⁹³ **Milliyet**, 3 Ocak 1957, s. 1,5.

⁴⁹⁴ **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1957, s. 4.

Türkiye'nin müttefikleriyle yaptığı anlaşmalarla Orta Doğu'da barışı korumaya çalıştığını belirtmiştir. Bu bölgede barışın sekteye uğramaması için Türkiye'nin Kıbrıs'ın taksimini öne sürmesinin son fedakârlık olacağına vurgu yapmıştır.⁴⁹⁵

BM Genel Kurulu, Yunanistan ve İngiltere'nin yapmış olduğu başvuruları Kıbrıs Sorunu başlığı altında gündemine almış ve 18-22 Şubat 1957 tarihleri arasında bu konu müzakere edilmiştir.⁴⁹⁶

BM Siyasi Komisyonu, 18 Şubat'ta Kıbrıs Sorunu'nu müzakere etmeye başlamıştır. Yapılan Müzakerelerde Yunanistan, İngiltere'nin adada sömürgeci zihniyetle hareket ettiğinin kabul edilmesini ve self determinasyon ilkesinin hayata geçirilmesini istemekteydi. Buna karşın İngiltere temsilcisi, Yunanistan'ın adada tedhişçiliği teşvik etmesinden ötürü uyarılmasını talep etmiştir. Son sözü alan Türkiye'nin BM Daimi Başdelegesi Sarper ise BM'ye şu iki talepte bulunmuştur. Birincisi, Yunanistan'ın Kıbrıs'taki iki toplumu birbirlerine kırdıran tedhiş hareketlerine son vermesinin temin edilmesi. İkinci olarak da üç devlet arasında bir konferans düzenlenmesinin sağlanması.⁴⁹⁷

BM Siyasi Komisyonu'nun, 18 Şubat 1957 tarihinde yapılan müzakereler sonucunda kabul ettiği karar tasarısı şu şekildeydi: "Bu sorunun çözümünün bir barış ve ifade serbestisi ortamının bulunması gerektirdiği kanısına vararak, Birleşmiş Milletler Şartı'nın prensip ve amaçlarına uygun olarak, barışçı, demokratik ve âdil bir çözümün bulunması samimi arzusunu ifade eder ve bu amaca yönelmiş görüşmelerin başlamasını ve devam etmesini ümid eder."⁴⁹⁸ BM Genel Kurulu, 26 Şubat 1957'de BM Siyasi Komisyonu'nun aldığı bu karar tasarısını kabul etmiştir.⁴⁹⁹

BM'nin bu kararı, Türkiye tarafından olumlu değerlendirilmiştir. Türkiye'ye göre, BM Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'nda taraf olduğunu kabul etmiş ve Kıbrıs'taki Türklerin eşit haklara sahip olduğunu resmen tanımıştı. Ayrıca Enosis de reddedilmişti.⁵⁰⁰ Yunanistan ise tam tersi bir görüşe sahipti. Yunanistan'a göre,

⁴⁹⁵ **Milliyet**, 25 Ocak 1957, s. 5.

⁴⁹⁶ Sönmezoğlu, **a.g.m.**, s. 232.

⁴⁹⁷ **Milliyet**, 19 Şubat 1957, s.1.

⁴⁹⁸ Gürel, **a.g.e.**, s. 369.

⁴⁹⁹ Aynı Yer.

⁵⁰⁰ Fırat, **a.g.m.**, s. 605.

BM'nin almış olduğu kararda bahsedilen barışçı ve demokratik çözüme yönelik görüşmeler Atina ve Londra arasında yapılmalıydı. Yunanistan, BM'de öne sürmüş olduğu tezin destek bulmamasının ardından politikasını değiştirmiştir.⁵⁰¹ Yunan Hükümeti, Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'na taraf olmasını engellemek amacıyla sorunun Yunanistan ve İngiltere arasında değil, İngiltere ile Kıbrıs halkı arasında olduğunu öne süren bir tez geliştirmiştir.⁵⁰²

Yunanistan, 1957 Şubat'ından itibaren sorunun artık uluslararası değil, bir iç sorun olduğunu öne sürüyordu. Buna karşın o güne dek Kıbrıs Sorunu'nun bir iç sorun olduğundan söz eden İngiltere ise bu politikasından vazgeçmiştir. İngiltere de artık bu sorunu uluslararası bir sorun olarak değerlendiriyordu. İngiltere'nin politika değişikliğine gitmesindeki ana neden ise, Orta Doğu'da değişen dengelerden kaynaklanıyordu.⁵⁰³

1957 Mart'ında Türk Basını'nın Alman Basını'ndan aktardığı haberlere göre, Sarper'in NATO Daimi Delegeliği görevine tayin edildiği bildirilmiştir.⁵⁰⁴ Böylece, Sarper'in on yıl boyunca yürüttüğü BM Nezdinde Türkiye Daimi Başdelegeliği görevi 1957 Haziran'ında sona ermiştir.

D. NATO Türkiye Daimi Delegeliği Dönemi (1957-1960)

Türkiye'nin BM nezdindeki Başdelegesi Selim Sarper'in, 8 Nisan 1957'de NATO nezdinde Türkiye Daimi Delegeliği'ne tayin edilmesi İcra Vekilleri Heyeti'nce kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁵ Bu karar, 5 Haziran 1957'de Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.⁵⁰⁶

Selim Sarper, 13 Haziran 1957'de New York'tan törenle ayrılmıştır. Sarper'i Queen Elizabeth Transatlantiği'ne uğurlamaya giden delegeler arasında ABD ve İngiltere Başdelegeleri de yer almış ve limanda bulunan Kıbrıs'lı Türkler de Sarper adına sevgi tezahüratlarında bulunmuşlardır.⁵⁰⁷ Sarper'e gösterilen bu sevgi tezahüratları, şüphesiz onun Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs Sorunu bakımından

⁵⁰¹ Aynı Yer.

⁵⁰² Sönmezoğlu, **a.g.m.**, s. 232.

⁵⁰³ Fırat, **a.g.m.**, s. 605.

⁵⁰⁴ **Cumhuriyet**, 26 Mart 1957, s. 1.

⁵⁰⁵ **T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, 30.18.1.2.145.121.19. 8 Nisan 1957.

⁵⁰⁶ **Resmi Gazete**, 5 Haziran 1957. Sayı 9625.

⁵⁰⁷ **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1957, s. 3.

oynadığı önemli rolden kaynaklanıyordu. Sarper, 1954 yılında Kıbrıs Sorunu'nun uluslararası bir nitelik kazandığı dönem zarfında Türkiye'nin BM'de tezlerini dile getirmiş en yetkili yöneticiydi. Sarper, bu sorun karşısında başarılı bir yönetim sergilemiş olmalı ki Kıbrıslı Türkler tarafından sevgi tezahüratları eşliğinde yeni görevine uğurlanmıştır.

Selim Sarper'in NATO Daimi Delegatesi'ne atanmasına ilişkin NATO resmi kayıtlarında yer alan bilgilere göre, Sarper'in 17 Haziran'da görevine başlamasının beklendiği kaydedilmiştir. Sarper'in kısa bir özgeçmişinin yer aldığı belgenin en son paragrafında, 1948'deki özel oturumda BM Genel Kurulu'nun Başkan Yardımcılığı'na seçildiğine ve daha sonra çeşitli komite ve komisyonlarda başkanlık yaptığına, ayrıca dört defa BM Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na (Türkiye'nin bu konseye üye iken) seçildiğine yer verilmiştir.⁵⁰⁸

30 Ağustos'ta Türk Hükümeti'nin daveti üzerine, Selim Sarper'in de aralarında bulunduğu Büyükelçiler ülkeye çağırılmışlardır. Başbakan Adnan Menderes, bu Büyükelçileri Orta Doğu'daki olayları, Suriye'de yaşanan son gelişmeleri ve Kıbrıs Sorunu hakkındaki gelişmeleri görüşmek için çağırmıştır.⁵⁰⁹

Yaklaşık üç hafta Ankara'da kalan Sarper, 20 Eylül 1957'de Paris'e görevinin başına geri dönmüştür.⁵¹⁰

Sarper'in NATO Daimi Delegatesi olarak ön plana çıkacağı ilk gelişme, 1957 yılında yaşanan Suriye bunalımıdır. SSCB'nin Orta Doğu'da Suriye ve Mısır gibi Arap ülkeleriyle ilişkilerinin gittikçe gelişmesi ve bu ülkelere ekonomik ve askeri yardımlarda bulunması, buna karşın ABD'nin Eisenhower Doktrini⁵¹¹ ile Orta Doğu'da aktif bir politika izlemeye başlamasıyla beraber 1957-1958 yıllarında Orta Doğu'da bir dizi buhranlar yaşanmıştır.⁵¹² Suriye, 1957 yılının ilk aylarından itibaren

⁵⁰⁸ RDC(57)220, “**NOMINATION OF TURKISH PERMANENT REPRESENTATIVE**”, 1957-06-04.

⁵⁰⁹ *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1957, s. 5.

⁵¹⁰ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1957, s. 3.

⁵¹¹ 5 Ocak 1957'de ABD Başkanı Dwight Eisenhower tarafından ilan edilen bu doktrin ile ABD, İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'da bıraktıkları boşluğu doldurmak amacıyla harekete geçmiş ve SSCB'nin bölgedeki etkinliğini kısıtlamaya çalışmıştır. Eisenhower Doktrini, Orta Doğu ülkelerine ekonomik yardım yapılmasını öngörmüş ve bunlardan isteyen devletlerin ise Amerikan askeri yardımından faydalanmasını sağlamıştır. Armaoğlu, *20 Yüzyıl*... s. 453,454.

⁵¹² Sander, *Türk-Amerikan*....., s. 212.

gittikçe Komünizm etkisi altına girmeye başlamış ve 6 Ağustos 1957’de SSCB ile imzaladığı anlaşmalar sonucunda Suriye Bunalımı ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmalar ile SSCB, Suriye’ye 500 milyon dolar ekonomik ve askeri yardımda bulunacaktı. Suriye’nin silahlandırılması bu yardım kapsamı içinde yer almıştır.⁵¹³ Ayrıca, 17 Ağustos’ta Suriye Genel Kurmay Başkanlığı’na Komünist eğilimli bir askerin getirilmesi, ABD ve Türkiye’nin endişelenmesine neden olmuştur.⁵¹⁴ Görüleceği üzere Türkiye, Suriye’de SSCB ve dolayısıyla da Komünizm etkisinin artmasından dolayı oldukça endişe içindeydi.

1957 Ağustosunun son haftasında ABD Başkanı Eisenhower, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes’e gönderdiği mesajda, “Suriye’nin bir saldırısı karşısında Türkiye, Irak ve Ürdün’ün bu ülkeye karşı askeri harekâta girişmek zorunda kalması halinde, Amerika’nın kendilerine silah yardımı yapacağını bildirdi.” ABD, Batı Avrupa’daki hava kuvvetlerinden bir bölümünü İncirlik hava üssüne göndermiş, Türkiye de Suriye sınırı yakınında askeri manevralar düzenlemiştir. Türkiye’nin Suriye sınırında askeri manevralar düzenlemesinin nedeni ise, Türkiye’nin hem kuzeyden hem de güneyden SSCB baskısı altına girmek üzere olmasıydı.⁵¹⁵

Türkiye’nin Suriye’ye karşı bu tutumu, kendisini SSCB ile karşı karşıya getirmiştir. SSCB Dışişleri Bakanı Gromyko, 20 Eylül 1957’de yaptığı açıklamada Türkiye’yi Suriye sınırına asker yığmakla suçlamış ve Orta Doğu’da başlayacak bölgesel bir savaşın dünya savaşına dönüşebileceğini ifade etmiştir.⁵¹⁶

Ekim 1957’de Suriye Krizi nedeniyle Türkiye ile SSCB arasındaki gerginlik daha da artmıştır. SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Krusçev, 9 Ekim’de bir ABD’li gazeteciye verdiği demeçte “Eğer savaş patlak verirse, biz Türkiye’ye daha yakınız ve siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman düşünmek için vakit çok geç olacak” diyerek Türkiye’ye karşı füze atma tehdidinde bulunmuştur.⁵¹⁷

⁵¹³ Armaoğlu, **20 Yüzyıl**.... s. 458.

⁵¹⁴ Kürkcüoğlu, **a.g.e.** , s. 103.

⁵¹⁵ Armaoğlu, **20 Yüzyıl**.... s. 459.

⁵¹⁶ Bilge, **a.g.e.** , s.341.

⁵¹⁷ Armaoğlu, **Belgelerle** ,s. 251.

Sarper, 23 Ekim’de ani bir şekilde New York’a gelmiş ve BM’de Suriye’ye ilişkin görüşmeler için hazır bulunan Türk Delegasyonu’na katılmıştır. Sarper’in geliş nedeni, BM’de Türkiye ve Suriye arasındaki sorunun müzakerelerini izlemek ve ABD Başkanı Eisenhower ile İngiltere Başbakanı Macmillan’ın yapacağı görüşmelerde hazır bulunacak olmasıdır. Türk Basını, Sarper’in ani olarak BM’ye gitmesini, Türkiye’nin bu görüşmelere vermiş olduğu önemin bir delili olarak görmüştür.⁵¹⁸

BM’de 23 Ekim’de yapılan Suriye görüşmelerinde söz alan ABD’nin BM Delegesi, SSCB’nin Türkiye’ye yönelik suçlamalarına⁵¹⁹ yanıt verirken Türkiye’ye karşı yapılabilecek bir saldırının bütün NATO’ya karşı yapılmış bir eylem olarak değerlendirileceğini söylemiştir. Daha sonra BM’deki Suriye görüşmeleri üç günlüğüne ertelenmiştir.⁵²⁰

29 Ekim’de NATO Daimi Delegesi Selim Sarper, BM’de Suriye ve SSCB’nin suçlamalarına yanıt vermiştir. Türkiye’nin Suriye’ye saldırıya hazırlandığı iddialarına “uydurma ithamlar” yanıtını veren Sarper, SSCB Delegesi tarafından öne sürülen ve Türk toprakları üzerinde Amerikan ve diğer yabancı üslerin⁵²¹ bulunduğuna yönelik suçlamaları da yalanlamıştır.⁵²² Sarper, Türkiye’nin BM’deki sicilin lekesiz olduğuna dikkat çekmiş, buna karşın Türkiye’yi suçlayanların ise sicilinin aynı derecede temiz olmadığına vurgu yapmıştır. Türkiye’nin kuzeyinde ve güneyinde yer alan iki devletten sürekli tehdit aldığından dolayı, Türkiye’nin güvenlik endişesi duymasının

⁵¹⁸ **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1957, s. 5 ; **Milliyet**, 24 Ekim, s. 1.

⁵¹⁹ SSCB, ABD tarafından Türkiye’ye atom bombası taşıyan uçakların verildiğini iddia etmiştir. Bkz. **Milliyet**, 24 Ekim 1957, s. 5.

⁵²⁰ **Milliyet**, 24 Ekim 1957, s. 1.

⁵²¹ Türkiye’nin 18 Şubat 1952’de NATO’ya girmesinin ardından NATO Antlaşması’nın 3. Maddesi uyarınca, ABD ve Türkiye arasında üs ve tesislerin kurulması gayesiyle ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye, NATO’ya üye olduktan sonra 25 Ağustos 1952’de NATO Kuvvetler Statüsü sözleşmesini imzalamış ve bu kapsamda NATO’nun Türk topraklarında askeri üs ve tesis inşa etmesini onaylamıştır. NATO sözleşmesi uyarınca, 23 Haziran 1954’te ABD ile imzalanan “Askeri Kolaylıklar Antlaşması” sonucunda ABD’nin Türk topraklarında üs ve tesis kurarak askeri faaliyetlerde bulunmasının yasal zemini oluşturulmuştur. Sinan Kıyanç, Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye’deki ABD Üs ve Tesisleri, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XXXVI Sayı: 101, (Bahar 2020), s. 205-206, 211. İkili Anlaşmalar uyarınca 14 Ekim 1953’te İzmir Çiğli’de Altıncı Müttefik (NATO) Taktik Hava Kuvvetleri kurulmuştur. 5 Mart 1955’te ABD, Adana’da İncirlik Üssü’nü inşa etmiş ve bu üs 1957’den başlayarak, U-2 İstihbarat uçaklarının üs ve faaliyet merkezi olmuştur. Yukarıda söz edilen üsler dışında, İzmit Hava Üssü ve Diyarbakır üslerinin yanı sıra, Manisa, Afyon, Trabzon, Erzurum ve Ankara’da radar ve telsiz tesisleri bulunmaktadır. Bu üs ve tesisler “Altıncı Müttefik Hava Kuvvetleri” ile Türk Hava Kuvvetleri tarafından yönetilmekte ve savaş zamanında NATO’nun emrindedir. Sander, **Türk-Amerikan...** s. 166-167.

⁵²² **Milliyet**, 29 Ekim 1957, s. 1,7.

doğal olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, deniz kuvvetine sahip olmayan Suriye'nin niçin bir deniz ve denizaltı üssü kurmakta olduğunu Suriye'ye sorulmasına rağmen, yanıt alınmadığını söylemiştir.⁵²³

Bu gelişmelerden sonra, 30 Ekim 1957'de BM Genel Kurulu'na iki karar tasarısı sunulmuştur. Bu tasarlardan biri Suriye'ye aitti ve Türkiye-Suriye sınırında araştırmalar yapması için bir komisyon kurulmasını talep ediyordu. İkinci tasarıda ise BM Genel Sekreteri, sorunun taraflar arasında görüşmeler yoluyla çözülmesini öneriyordu. Oylamaya geçilmeden önce Endonezya delegesinin her iki tasarının da oylanmamasını ısrar ederek Türkiye ile Suriye'nin uzlaşma yolu aramalarını dilemiştir. Bu gelişmenin ardından, Suriye temsilcisi tasarısını geri almış, Sarper de Endonezya delegesine "akıllıca teklifinden" ötürü teşekkür etmiştir. Böylelikle bu sorunun BM'deki aşaması sona ermiştir.⁵²⁴ Ayrıca, ABD'nin bu sorunda Türkiye'yi desteklemesi, Ekim ayı sonu itibarıyla SSCB'nin tonunu yumuşatmasına neden olmuştur. Suriye Bunalımı'nın sona ermesini sağlayan bir başka neden de Suriye ile Mısır'ın 14 Eylül 1957'de imzaladıkları bir anlaşma ile 1 Şubat 1958'den itibaren Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) adı altında birleşmiş olmalarıdır.⁵²⁵ Türkiye adına, Suriye'nin gittikçe SSCB'ye bağlanması yerine, bir başka Arap ülkesi olan Mısır ile birleşmesi "daha az zararlı" bir gelişmeydi.⁵²⁶

Böylece, BM'deki Suriye konusu kapanmıştır. BM'de Suriye-Türkiye anlaşmazlığı yaşanırken, Türkiye'nin tezlerini dile getirenlerden birisi de NATO Daimi Delegesi olmasına rağmen Selim Sarper olmuştur. Türk Hükümeti'nin bu sorunun görüşülmesi için Selim Sarper'i göndermiş olmasındaki amaç, onun bu görüşmelerde on senelik BM tecrübesinden yararlanabilmektir. Bunun Türk Hükümeti'nin Selim Sarper'e duymuş olduğu yüksek güvenin bir ifadesi olduğu söylenebilir.

⁵²³ Kürkçüoğlu, a.g.e. , s. 110,111.

⁵²⁴ A.g.e. , s. 111.

⁵²⁵ Armaoğlu, 20 Yüzyıl Siyasi.... , s. 460.

⁵²⁶ Kürkçüoğlu, a.g.e. , s. 113.

BM’de 1957’nin Aralık ayında Kıbrıs Sorunu ile ilgili görüşmeler yapılacaktır. Kıbrıs Sorunu ile ilgili görüşmelere katılacak Türk Heyeti’nde, Ekim ayından beri New York’ta bulunan Selim Sarper de yer almaktadır.

9 Aralık’ta BM’de Kıbrıs Sorunu’na ilişkin başlayan görüşmelerde, İngiliz temsilci, Kıbrıs Sorunu’nun ancak üç devlet arasında yapılacak görüşmeler sonucunda çözümlenebileceğini ifade etmiştir. Buna karşı Yunanistan Dışişleri Bakanı, Kıbrıs Sorunu’nun İngiltere ve Yunanistan arasında olan bir sorun olduğunu dile getiriyor ve adada self determinasyon ilkesinin uygulanmasını istiyordu. Türk temsilci Sarper ise, Türkiye’nin self determinasyon ilkesini uluslararası ilişkilerde her zaman saygıyla karşıladığını, fakat bu ilkenin adada bulunan 100.000 Türk’ün iradesinin dışında gerçekleşecek bir ilhak arzusuna araç olmasını Türkiye’nin hiçbir zaman onaylamayacağını söylemiştir. Sarper ayrıca, Yunanistan’ı kastederek ilgili üç devletten biri tarafından zorla kabul ettirilecek bir anlaşmayı kabul etmenin imkânsız olduğunu dile getirmiştir.⁵²⁷

Yunanistan’ın hedefi daha önce de belirtildiği üzere, Kıbrıs Sorunu’nun uluslararası alanda yapılacak görüşmelerle değil, İngiltere ile yapacağı ikili görüşmeler çerçevesinde çözülmesini istemektedir. Yunanistan, Kıbrıs denkleminden Türkiye’yi çıkarma gayreti içerisindeydi.

12 Aralık’ta BM Siyasi Komisyonu, Yunanistan’ın adada self determinasyon ilkesinin uygulanmasına dair sunduğu tavsiye tasarısını 20 oya karşı 33 oyla onaylamıştır.⁵²⁸ Sarper ise, self determinasyon ilkesinin uygulanması durumunda Kıbrıs’ta işlerin daha da kötüye giderek bir iç savaşa dönüşebileceğine dair uyarıda bulunmuştur.⁵²⁹ Tüm bu gelişmelere karşın BM Siyasi Komisyonu, 15 Aralık’ta vermiş olduğu kararda, genel kurulda zorunlu olan üçte iki oy çoğunluğunun sağlanmamasını gerekçe göstererek Yunanistan’ın önerisini reddetmiştir.⁵³⁰ Türk Basını’nda, mağlubiyeti kabul eden Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff’un Sarper’i

⁵²⁷ **Milliyet**, 10 Aralık 1957, s.5.

⁵²⁸ Bilge, **a.g.m.**, s. 354; **Milliyet**, 13 Aralık 1957, s.1.

⁵²⁹ **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1957, s.1.

⁵³⁰ Bilge, **a.g.m.**, s. 354 ; **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1957, s. 1.

tebrik ettiği ve ona şu sşzleri sşylediği yer almaktadır: “Sizin gibi bir rakiple çarpışmak benim için bir şereftir.”⁵³¹

Yunanistan, Kıbrıs Sorunu’nun uluslararası bir nitelik kazandığı 1954 yılından beri sorunun self determinasyon çerçevesinde özölmesini istiyordu. Yunanistan’ın Kıbrıs’ta self determinasyon isteğinin altında yatan sebep ise, ada halkının çoğunluğunu Rumların oluşturmasıydı. Bşylelikle Kıbrıs’taki nüfus avantajını kendi lehine çevirmek istemiştir. Yunanistan BM’deki gşrüşmeler sonucunda istediğini elde edememiştir. Yunanistan’ın hedefi, Kıbrıs’ta self determinasyon ilkesinin uygulanması ve Kıbrıs Sorunu’nu İngiltere ile ikili gşrüşmeler çerçevesinde çözmektir. Yunanistan, bu iki hedefine de ulaşamamıştır. İngiltere, gşrüşmelerin üç devlet arasında yapılmasına vurgu yapmış, Türkiye ise adada Türklerin haklarının göz ardı edileceği bir self determinasyona karşı olduğunu ısrarla dile getirmiştir. Türkiye bu açıdan hedefine ulaşmıştır.

BM Genel Kurulu’nun Aralık ayında yapılan gşrüşmelerde yeni bir karar almaması, 1957 şubat’ında ortaya konulan öneriyi yürürlükte bırakmıştır.⁵³² BM Genel Kurulu’nun 26 şubat 1957’de Kıbrıs Sorunu’nun çözümüne ilişkin aldığı karar şu şekildeydi: “Sorunun çözümünün bir barış ve ifade serbestisi ortamının bulunması gerektirdiği kanısına vararak, Birleşmiş Milletler şartı’nın prensip ve amaçlarına uygun olarak, barışçı, demokratik ve âdil bir çözümün bulunması samimi arzusunu ifade eder ve bu amaca yönelmiş gşrüşmelerin başlamasını ve devam etmesini ümid eder.”⁵³³

Bu gşrüşmelerde hem Yunanistan hem İngiltere Dışışleri Bakanları tarafından temsil edilmişlerdir. Türkiye ise, NATO Daimi Delegesi tarafından Büyükelçi düzeyinde temsil edilmiştir. İngiltere ve Yunanistan’ın Dışışleri Bakanlarını bu gşrüşmelere göndermesine karşın, Türkiye’nin böyle bir yol izlememesi iki nedene bağlanabilir. Birincisi, Türkiye’nin bu gşrüşmelere Dışışleri Bakanı’nı gönderecek derecede önem atfetmediği düşünülebilir ki, bu zayıf bir olasılıktır. İkincisi ise, daha güçlü bir olasılık olarak, Türk Hükümeti Sarper’in daha önce BM Temsilcisi olduğunu

⁵³¹ **Milliyet**, 16 Aralık 1957, s. 1,3 ; **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1957, s.3.

⁵³² Bilge, **a.g.m**, s. 355.

⁵³³ Gürel, **a.g.e.** , s. 369.

göz önünde bulundurarak tecrübelerinden faydalanmak istemiş ve bu amaçla onu bu görüşmelere göndermiştir. Diğer yandan İngiltere ve Yunanistan'ın Dışişleri Bakanları düzeyinde temsil edilmesine karşın Türkiye'nin Sarper tarafından Büyükelçi düzeyinde temsil edilmesinin, Türk Hükümeti tarafından ona duyulan güveni net bir şekilde yansıttığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Sarper'in NATO Daimi Delegelik görevine başlamasından sonraki ilk altı ay içerisinde iki önemli gelişme yaşanmıştır. Birisi Suriye Buhranı, diğeri de Kıbrıs Sorunu'na ilişkin müzakerelerdir. Sarper, bu görüşmelere NATO Daimi Delegesi sıfatıyla katılmış ve Türk Hükümeti'ni BM'de temsil ederek Türk tezlerinin sözcüsü olmuştur. Sarper, Türkiye'nin BM'de görevli bir Daimi Başdelegesi bulunmasına rağmen, bu görevi üstlenmesinin ona Türk Hükümeti tarafından atfedilen önemi ve duyulan güveni ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Sarper, 1957'deki bu iki zorlu sınavdan da başarıyla ayrılmıştır. Hem Suriye'nin hem Yunanistan'ın Türkiye'den talepleri BM tarafından o dönemde rafa kaldırılmıştır. Şüphesiz ki Sarper bunun gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Selim Sarper, BM'deki görüşmelerin sona ermesinin ardından 15 Aralık 1957'de NATO Konseyi'nde (Paris) yapılacak görüşmeler⁵³⁴ için Türk Heyeti'ne katılmıştır.⁵³⁵ Böylece Sarper, yaklaşık bir buçuk ay sonra Paris'e geri dönmüştür.

1958 yılının ikinci yarısından itibaren Türk-Yunan ilişkilerinde gelişmeler hız kazanmıştır. İngiltere 19 Haziran 1958'de Macmillan Planı'nı açıklamıştır. Bu plana göre, Kıbrıs'taki iki toplumun ve Yunanistan ile Türkiye'nin görüşleri alınarak bir anayasa yapılacaktı. Kıbrıs'ın mevcut statüsü yedi yıl boyunca değiştirilmeyecek, yani İngiliz egemenliği devam edecekti. Yedi yıllık sürenin ardından şayet Yunanistan ve Türkiye işbirliğini devam ettirmeyi kabul ederlerse, İngiltere askeri üslerin kendisine bırakılması şartıyla hâkimiyeti Türkiye ve Yunanistan'la paylaşmaya olumlu

⁵³⁴ 16-19 Aralık 1957'te NATO Konseyi'nin Paris'te, hükümet başkanları seviyesinde yaptığı toplantı sonunda yayınlanan bildiride, Komünizm tehlikesine karşı NATO'nun amaçları ve kararlığı belirtilerek, Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlık ve egemenliğinin desteklenmesinin yanı sıra SSCB'nin aşırı silahlanmasına da vurgu yapılmıştır. SSCB'nin silahlanmasına yanıt olarak, NATO'nun güçlendirilmesi amacıyla orta menzilli balistik füzelerin (Jüpiter) ve atom başlıklarının Avrupa'nın savunulması için NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı'nın emrine verileceği ifade edilmiştir. Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi**..., s. 255.

⁵³⁵ **Milliyet**, 16 Aralık 1957, s.1.

yaklaşıyordu. Ancak İngiltere'nin bu önerisi hem Yunanistan hem de Türkiye tarafından reddedilmiştir.⁵³⁶

Başbakan Adnan Menderes, Temmuz başında Kıbrıs Sorunu hakkında görüşmeler yapmak için NATO Daimi Delegesi Selim Sarper'in de aralarında bulunduğu bazı Büyükelçileri görüşmeler yapmak için Türkiye'ye davet etmiştir. Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile Selim Sarper'in de arasında yer aldığı Hariciye Heyeti ile görüşmelerde bulunmuştur. 1 Temmuz 1958'de başlayan ve üç gün süren görüşmelerde Yunanistan'a verilecek nota ve Kıbrıs'ta yaşanan son gelişmeler değerlendirilmiştir.⁵³⁷ Dışişleri Bakanı Zorlu, 5 Temmuz 1958'de yaptığı açıklamada, Macmillan planını kesin olarak reddine dair Türk görüşünün kısmen değiştirildiğini açıklamıştır.⁵³⁸ Sarper, bu temasların ardından 9 Temmuz'da Paris'e geri dönmüştür.⁵³⁹ Görüleceği üzere, Birleşmiş Milletler'deki görüşmelerde sonuç çıkmaması, İngiltere'nin inisiyatifi ele alarak Macmillan Planı'nı ortaya atmasına neden olmuştur. İngiltere'nin 19 Haziran 1958'de attığı bu plana ilişkin Türk Dışişleri'ndeki yetkililerin görüşlerinin alınması amacıyla Sarper'in de aralarında bulunduğu Büyükelçiler Ankara'ya çağırılmıştı.

1958'in Eylül ve Ekim aylarında NATO, Kıbrıs Sorunu'na taraf olan üç devlet arasında arabuluculuk girişiminde bulunmuştur.⁵⁴⁰ Yunanistan, İngiltere'nin Macmillan Planı'nı uygulaması durumunda 1 Ekim'de NATO'dan çekileceğini ifade etmiştir. Kıbrıs'ta Başpsikopos Makarios, İngiltere'nin planı yerine, Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılmaması koşuluyla bağımsız olmasını ileri sürmüştür. Bunun üzerine NATO Genel Sekreteri ile görüşme yapan Sarper, Türkiye'nin Makarios'un teklifiyle ilgilenmediğini belirtmiş ve bu planı "gecikmiş bir taktik" olarak değerlendirmiştir.⁵⁴¹

Sarper, 7 Ekim 1958'de NATO Konseyi'ne Yunanistan hakkında bir uyarıda bulunmuştur. Sarper, Konsey'e EOKA'nın Yunan Hükümeti'nin talimatıyla faaliyette bulunduğu ile ilişkin bir rapor sunmuş ve Kıbrıs'taki Türk temsilcisine suikast düzenleneceğine dair söylentilere de temas ederek böyle bir olayın meydana gelmesi

⁵³⁶ Fırat, **a.g.m.**, s. 606.

⁵³⁷ **Cumhuriyet**, 4 Temmuz ; **Milliyet**, 4 Temmuz 1958, s.1.

⁵³⁸ Bilge, **a.g.m.**, s. 361.

⁵³⁹ **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1958, .s. 5.

⁵⁴⁰ Bilge, **a.g.m.**, s. 363.

⁵⁴¹ **Milliyet**, 26 Eylül 1958, s.1.

durumunda Yunanistan'ın sorumlu tutulacağını ifade etmiştir. NATO Konseyi'nde Yunan delegesi ile Sarper arasında tartışmalar yaşanmış ve Sarper Türkiye'nin Kıbrıs'ta söz hakkı olmadığına ilişkin Yunan görüşünü reddetmiştir. Konsey ayrıca, Yunan delegenin Kıbrıs'ta plebisit yapılmasına dair önerisini kabul etmemiştir.⁵⁴² Sarper'in EOKA'ya dikkat çekmesinin nedeni, bu örgütün Kıbrıs'ta Türklere karşı girişmiş olduğu faaliyetlerden kaynaklanıyordu. EOKA, 1 Nisan 1958'de Kıbrıs'ta topyekün savaşa başlamış ve Haziran ayında da Lefkoşa'daki Türk Haberler bürosuna bombalı saldırılarda bulunmuştu. Bu örgütün faaliyetleri sonucu, Kıbrıs'ta Lefkoşa, Larnaka ve Mağosa gibi kentlerde Türkler ile Rumlar arasında çatışmalar yaşanmıştı.⁵⁴³ Sarper, NATO Konseyi'nde EOKA'nın Kıbrıs'taki yıkıcı faaliyetlerine dikkat çekerek, bu örgütün Yunan Hükümeti'nin emriyle hareket ettiğini belirtmiştir.

1958 yılının Kasım ayında Kıbrıs Sorunu'na ilişkin görüşmeler yeniden BM Siyasi Komisyonu tarafından incelenmeye alınmıştır. Bu görüşmeler için 12 Kasım'da New York'a hareket etmiş olan Türk Heyeti'nin başkanlığını Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu yapıyordu. 15 kişiden oluşan Türk Heyeti'nde NATO Daimi Delegesi Sarper de bulunmaktaydı.⁵⁴⁴

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve NATO Daimi delegesi Sarper, 15 Kasım'da ayrı uçaklarla Paris'ten New York'a gelmişler ve 20-24 Kasım tarihleri arasında BM'de yapılacak Kıbrıs görüşmelerinde hazır bulunmuşlardır.⁵⁴⁵ BM Siyasi Komisyonu'nda yapılan görüşmelerde, Yunanistan Kıbrıs'a bağımsızlık verilmesini önermiş, İngiltere ise soruna taraf olan ülkeleri BM ilkelerine uygun bir çözüm bulunabilmesi için işbirliğine davet etmiştir. Türk Heyeti tarafından sunulan tasarıda, anlaşmazlığın çözümü için taraf devletlerin görüşmelere tekrar başlamaları önerilmiş ve Kıbrıs'taki iki halktan birinin istemediği halde diğerinin yönetimi altına konmasının adada yaşayanların çıkarlarına aykırı olacağı belirtilmiştir.⁵⁴⁶ En sonunda İran'ın sunmuş olduğu tasarı değiştirilerek kabul edilmiştir. 4 Aralık'ta BM Siyasi Komisyonu tarafından kabul edilen kararda, Kıbrıs Sorunu'na taraf olan üç devlet ile Kıbrıs

⁵⁴² **Milliyet**, 8 Ekim 1958, s.1.

⁵⁴³ Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi...**, s. 257-258.

⁵⁴⁴ **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1958, s.5.

⁵⁴⁵ **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1958, s.1.

⁵⁴⁶ Bilge, **a.g.m.**, s. 364.

temsilcilerinin katılacağı ve diğer hükümetlerin de yardımcı olabileceği bir konferansın toplanması öngörülüyordu. BM Siyasi Komisyonu'nun aldığı bu kararın BM Genel Kurulu'nda onaylanabilmesi için üçte ikilik çoğunluk gerekmekteydi. Bu çoğunluk sağlanamamış ve BM Genel Kurulu 5 Aralık'ta Meksika'nın sunduğu şu karar tasarısını kabul etmiştir: Birleşmiş Milletler Anayasası uyarınca, barışçı, demokratik ve adil bir çözüme ulaşmak üzere tarafların çaba göstermeye devam edecekleri...”⁵⁴⁷

1958'in Aralık ayında Türk-Yunan ilişkilerinde yumuşama emareleri ortaya çıkmış ve yaşanan gelişmeler sonucunda iki devlet Kıbrıs'ın bağımsızlığı konusunda ortak bir karara varmışlardır. İki tarafın bu karar konusunda birleşmeleri, Yunanistan'ın Enosis, Türkiye'nin de Taksim tezinden vazgeçtiği anlamına geliyordu.⁵⁴⁸

1959 yılında basında Selim Sarper hakkında daha çok Türkiye'de yapılan görüşmelerde hazır bulunmasıyla ilgili haberler yer almaktadır. Ancak dış gelişmelere dair demeçlerine pek rastlanılmamaktadır.

Selim Sarper, 15 Eylül 1959'da İstanbul'da düzenlenecek Bildenberg⁵⁴⁹ toplantısına katılmak için Türkiye'ye geri dönmüştür.⁵⁵⁰ 18-20 Eylül tarihleri arasında toplanan Bildenberg toplantısına, Türkiye'yi temsilen Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, NATO Daimi Delegesi Selim Sarper ve Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Muharrem Birgi katılmışlardır. Bu toplantıda, genellikle dünya sorunlarının ele alınacağı, SSCB lideri Krusçev'in ABD'yi ziyareti, Avrupa'daki ekonomik sıkıntıları meydana getiren nedenler ve bunların giderilmesi

⁵⁴⁷ Gürel, **a.g.e.**, s. 395,396.

⁵⁴⁸ **A.g.e.**, s. 396, 397. Bu gelişmeler, Zürih (11 Şubat 1959) ve Londra (19 Şubat 1959) Antlaşmaları'nın imzalanmasına yol açacaktır. Zürih ve Londra Antlaşmaları üçüncü bölümde, Türkiye-Yunanistan başlığında ele alınmıştır.

⁵⁴⁹ İlk Bildenberg toplantısı 29-31 Mayıs 1954'te Hollanda'da yapılmış ve o tarihten itibaren her yıl gerçekleştirilen bu toplantılar, Avrupa ile Kuzey Amerika arasındaki diyalogun gelişmesine yardımcı olmak için gayri resmi görüşmelerin yapıldığı bir forum olmuştur. Her yıl yaklaşık 130 siyasi liderin katılımının yanı sıra akademi, finans ve medya uzmanları da bu toplantıya katılmaktadır. Bildenberg toplantılarında, detaylı bir gündem olmadığı gibi herhangi bir karar teklif edilmemekte, oylama yapılmamakta ve hiçbir politika beyanı yayınlanmamaktadır. “About Bildenberg Meetings”, <https://bilderbergmeetings.org/> Erişim Tarihi: 22 Mart 2022.

⁵⁵⁰ **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1959, s.3.

ile dünya barışına engel olan siyasi ve ekonomik sorunların çözümü gibi konuların değerlendirileceği basına yansımıştır.⁵⁵¹

18 Kasım 1959'da basında Dışışleri Bakanlığı'nda yeni tayinlerin yapılacağına dair haberler yer almıştır. Selim Sarper'in de Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği'ne getirileceği yazılmıştır.⁵⁵² 1960 yılının Mart ayında bu tayin gerçekleşmiştir.⁵⁵³

⁵⁵¹ **Milliyet**, 18 Eylül 1959, s. 5 ; **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1959, s. 5.

⁵⁵² **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1959, s. 1.

⁵⁵³ **Dışışleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965**, Haz. Hamid Arel, Dışışleri Bakanlığı, Ankara, 1968, s. 23.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELİM SARPER'İN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ (1960-1962)

A. Selim Sarper'in Dışışleri Bakanlığı Görevine Atanma Süreci

Selim Sarper, 12 Mart 1960'da Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği'ne atanmıştır.⁵⁵⁴ Bu göreve atanmadan önce 1957-1960 yılları arasında NATO Daimi Delegesi olarak Paris'te görev yapmıştı. Dışışleri Genel Sekreteri olduğunda 61 yaşındaydı ve artık emeklilik yılları yaklaşıyordu. 1944'ten beri ilk defa merkeze çağrılmıştı. Sarper, on altı sene boyunca aralıksız bir şekilde Türkiye'yi dış temsilcilerde Büyükelçi olarak temsil etmişti. Sırasıyla; Moskova Büyükelçiliği (1944-1946), Roma Büyükelçiliği (1946-1947), BM Daimi Baş Delegeliği (1947-1957) ve NATO Daimi Delegeliği (1957-1960) görevlerinde bulunmuştu. 1960'da Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği'ne getirildiğinde Dışışleri'nde Bakan seviyesinden sonra ulaşılacak en üst noktaya gelmişti.

1957-1960 yılları arasında Dışışleri Bakanlığı yapan Fatin Rüştü Zorlu'nun en yakınında yer alan kişilerden biri olan Büyükelçi Semih Günver, Sarper'in Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği'ne atanma süreci hakkında bilgi vermektedir. 1960 yılının başında dönemin Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri Melih Esenbel, Washington'a Büyükelçi olarak atanmıştı. Zorlu, Esenbel'in yerine Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği'ne kimi getireceği konusunda bir süre düşünmüş ve sonunda Selim Sarper'de karar kılmıştır. Zorlu, Semih Günver'e Sarper hakkında şu sözleri söylemiştir: “Selim'i getiriyorum, ama, göreceksin, onun sırtında bir aslan postu vardır. İçerisi aynı kuvvette değildir.” Günver, anılarında, Sarper'in göreve başladıktan sonra “ihtiyatlı ve kaçamak” davrandığını ve Zorlu'ya Sarper'i muhtemelen Celal Bayar'ın önerdiğini belirtmiştir.⁵⁵⁵

Fatin Rüştü Zorlu'ya yakın olan bir başka Büyükelçi Oğuz Gökmen, Sarper ile Zorlu'nun aralarının çok da iyi olmadığını belirtmiş ve Zorlu'nun onun hakkında şu

⁵⁵⁴ A.g.e. , s. 23.

⁵⁵⁵ Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 132-133.

şekilde konuştuğunu ifade etmiştir. “Zorlu, onun gösterişli haline kızar onun için arslan yelesi takmış bir fare diye tanımlardı.”⁵⁵⁶

Selim Sarper’in Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği döneminde Türkiye’nin Tahran Büyükelçisi olarak görev yapan Mahmut Dikerdem, anılarında, Zorlu’nun 28 Nisan 1960’da CENTO toplantısına katılmak için İran’a geldiğini yazmıştır. Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri Sarper’in de Zorlu’ya eşlik ettiğini söyleyen Dikerdem üçünün arasında geçen bir konuşma hakkında bilgi vermiştir. Şöyle ki Dikerdem, Zorlu’nun kendisine görevinde mutlu olup olmadığını sorduğunu, daha sonra da şu sözleri söylediğini aktarmıştır:

“Bunu sormamın nedeni var, seni bir yıl sonra Bakanlık Genel Sekreterliğine getirmek istiyorum, ne dersin? dedi. Ben daha bir şey söyleyemeden Sarper araya girdi ve ‘Mahmut daha gençtir, önünde uzun meslek yılları var. Benim ise emekliliğime birkaç sene kaldı. O zamana kadar yerimden oynatılmak istemem’ dedi. Zorlu hemen sözü değiştirdi, Sarper’in alındığını hissetmişti. O odadan çıktıktan sonra da bana ‘sen yine gelecek yıl Ankara’ya geleceğini aklından çıkarma, ben kararımı verdim’ dedi”

Dikerdem, anılarında, ayrıca Zorlu’nun Sarper’i Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği’ne getirmiş olmaktan pişman olduğunu ve son zamanlarda yakınlarına Sarper hakkında “O arslan postuna bürünmüş bir faredir” ifadesini kullandığını belirtmiştir.⁵⁵⁷

Görüldüğü gibi, Fatin Rüştü Zorlu’ya yakın diplomatlar, Sarper ile Zorlu arasındaki ilişkilerin kötü olduğunu ifade etmektedirler. Ancak tüm bu yazılanlara rağmen, Zorlu’nun Sarper’i Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği’ne getirmesi de ilginçtir. Bu atamanın Zorlu’nun inisiyatifi dışında gerçekleşmiş olması da mümkündür. Belki de Zorlu ile Sarper arasındaki ilişkiler, Sarper’in Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği’ne atanmasının ardından gerilmiş olabilir.

CENTO toplantısı hakkında Semih Günver de bilgi vermektedir. Dışışleri’nden gelen heyet için Türkiye’nin Tahran Büyükelçiliği’nde yer ayrılmasına rağmen, Sarper’in heyette yer alan asker üyelerle aynı otelde kaldığını belirtmiştir.

⁵⁵⁶ Oğuz Gökmen, **Diplomasi**, Yamaç Ofset, İstanbul, 2006, s. 380.

⁵⁵⁷ Dikerdem, **a.g.e.**, s. 132,133.

Günver, O zaman bunu anlamlandıramadığını söyleyerek Sarper'in askerlerle olan temaslarına üstü kapalı göndermede bulunmuştur.⁵⁵⁸ Sarper'in İran'da iken tanıştığı askerlerden birisi de 27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrası Milli Birlik Komitesi üyesi olacak Sami Küçük'tü.⁵⁵⁹

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin ardından Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'na atanma süreci ilgi çekicidir. Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) darbeden sonraki en büyük çekincesi, ABD ile Türkiye arasında 1959 Mart'ında imzalanan ikili anlaşmaya dayanarak⁵⁶⁰ ABD'nin Türkiye'ye müdahalede bulunabilme ihtimaliydi.⁵⁶¹

Askerler, kendilerini ABD ile Türkiye arasında imzalanmış olan ikili anlaşma konusunda bilgilendirmesi için, 27 Mayıs'ın ilk saatlerinde o sırada Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri olan Selim Sarper ile iletişime geçmişlerdir. MBK üyelerinin bazıları Sarper'i tanıyor ve güveniyorlardı. Sarper'i partizan politikaya karışmamış ve özellikle Batı'da iyi izlenim yaratmış bir diplomat olarak görüyorlardı. Askerler, Sarper'in evine giderek onu Örfi İdare Karargâhına götürmüşlerdir. Sarper'i burada karşılayanlar arasında, 1960 Nisan'ında Tahran'da gerçekleşen CENTO toplantısı sırasında tanıştığı Albay Sami Küçük de yer alıyordu. Sarper, kendisini karşılayan askerlere radyo bildirisini büyük bir heyecanla dinlediğini ifade etmiş, NATO'ya, CENTO'ya ve Batı'ya bağlılığın vurgulanmasını takdirle karşıladığını söylemiştir. Daha önce ifade edildiği üzere, askerlerin temel endişesi 1959'da imzalanan Türk-ABD ikili anlaşmasına göre ABD'nin müdahalede bulunup bulunamayacağıydı. Sarper, ABD'nin müdahale hakkı olmadığına dair askerlere güvence vermişti.⁵⁶²

Askerler için en önemli sorunlardan birisi de “ihtilal rejiminin” yabancı devletler tarafından ve bilhassa Batılı ülkelere bir an önce tanınmasını sağlamaktı.

⁵⁵⁸ Günver, **a.g.e.** s. 141.

⁵⁵⁹ Abdi İpekçi ve Ömer Sami Çoşar, **İhtilâlin İçyüzü**, B.3. , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s.182.

⁵⁶⁰ Türkiye ile ABD, 5 Mart 1959'da Ankara'da bir işbirliği anlaşması imzalamıştır. Anlaşmanın birinci maddesi şu şekildedir: “Türkiye'ye saldırı olursa, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Türkiye Hükümetine, istemi üzerine, yardım etmek için, birlikte üzerinde anlaşmaya varılabilecek biçimde ve Orta Doğu'da barış ve istikrarı sürdürmeyi amaçlayan Ortak Kararda öngörüldüğü üzere, silahlı kuvvetlerinin kullanılması da kapsam içine girerek, A.B. Devletlerinin Anayasası'na uygun gerekli her türlü harekete girişecektir.” Antlaşma metni için Bkz. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, C. II, s. 508.

⁵⁶¹ Çoşar ve İpekçi, **a.g.e.**, s.182.

⁵⁶² **A.g.e.** , s. 182-183.

Sarper'i de bu yüzden davet etmişlerdi. Onu Batılılarca tanınan ve güvenilen bir diplomat olarak görüyorlardı. Bundan dolayı Sarper'in Dışışleri Bakanı olmasının kendilerine bir avantaj sağlayabileceğini düşündüklerinden ona bu görev için teklifte bulunmuşlardır. Ancak Sarper, hareketin henüz kesin bir sonuç almaması ve askeri bir rejimin bakanı olarak görülmenin dışarıdaki imajını zedeleyebileceğinden ötürü bu teklifi reddetmişti.⁵⁶³

MBK üyesi olan Sami Küçük ve Kâmil Karavelioğlu'nun anılarından Sarper'in Dışışleri Bakanlığı'na atanma süreci hakkında bilgi edinilebilmektedir. Sami Küçük, Dışışleri Bakanı olması için ilk olarak Korutürk'ten önce Selim Sarper'e teklif götürdüklerini, ancak Sarper'in kabinenin askerlerden oluşacağı düşüncesiyle bu teklifi reddettiğini belirtir. Fakat Sarper daha sonra hükümetin üç bakan dışında sivil olduğunu öğrenince pişmanlık yaşamış ve bu pişmanlığını Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e iletmıştır. O sırada kendisinin Cemal Gürsel'in yanında olduğunu söyleyen Albay Sami Küçük, Sarper'in Dışışleri Bakanlığı'na atanma sürecini şu şekilde anısında yazmıştır:

“ Selim Bey'in gelmesi iyi olurdu ama biz saat 13:00 haberlerinde Dışışleri Bakanı olarak Oramiral Korutürk'ü ilan ettik. Çok geç oldu” deyince, “Paşam Bakanlar kurulu listesini belirli aralıklarla akşama kadar radyodan tekrar edelim. İlk tekrara az bir zaman kaldı. Radyoya emir verin bundan sonraki yayınlarda Dışışleri Bakanı Selim Sarper olarak açıklansın” dedim. Cemal Paşa bunu kabul etti ve müteakip açıklamalarda Selim Sarper'in adı okundu. Bu problem de bu şekilde çözüldü.”⁵⁶⁴

Bir diğer MBK üyesi Kâmil Karavelioğlu da hükümet kurulurken asıl tereddüttün Dışışleri Bakanlığı'nda yaşandığını, Sarper'in hükümetin askerlerden oluşacağını düşündüğü için Dışışleri Bakanlığı teklifini reddettiğini belirtir. Ancak Sarper'in hükümetin sivil olduğunu anlayınca adeta “koşa koşa bu göreve talip olduğunu” ifade etmiştir. Böylece daha önce Dışışleri Bakanı olması için Korutürk'ün

⁵⁶³ A.g.e. , s. 183.

⁵⁶⁴ Sami Küçük, **Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Hareketi**, Mikado Yayınları, İstanbul, 2008, s. 109.

ismi açıklanmasına rağmen, yeni Dışışleri bakanı olarak Sarper'in isminin kamuoyuna bildirildiğini söylemiştir.⁵⁶⁵

Sarper, 27 Mayıs'ın hemen ardından kendisine sunulan bakanlık teklifini reddetmişti. Askerler de, bunun üzerine Amiral Fahri Korutürk'ün adını Dışışleri Bakanı olarak duyurmuşlardı. Ancak Sarper, kabinenin sivil ağırlıklı olduğunu anlayınca bu sefer Dışışleri Bakanı olmak istemişti. 27 Mayıs'ı gerçekleştirenler, Sarper'i Dışışleri Bakanı görmeyi o kadar çok istemişlerdir ki onun Dışışleri Bakanı olarak adının duyurulması için bir formül aramak zorunda kalmışlardır. Böylece Radyoda hükümet listesinin üçüncü okunuşunda, (İlk ikisinde Amiral Korutürk'ün adı duyurulmuştu) hiçbir şey olmamış gibi Sarper'in adı duyurulmuştur.⁵⁶⁶

Metin Tamkoç'a göre, Sarper'in Dışışleri Bakanı olarak atanması, Milli Birlik Komitesi'nin üstün bir diplomatik kariyere sahip ve çok saygın bir diplomat olan Sarper'in deneyimine güvendiği anlamına gelmekteydi. Tamkoç, ayrıca 1920 ve 1960 yılları arası görev yapan on bir Dışışleri Bakanı'ndan sadece iki tanesinin kariyer diplomatı olduğuna dikkat çekmiştir.⁵⁶⁷ Böylece Selim Sarper, Numan Menemencioğlu (1942-1944) ve Fatin Rüştü Zorlu'dan (1957-1960) sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde meslekten gelen üçüncü dışışleri bakanı olmuştur.

Sarper, Dışışleri Bakanı olduktan sonra yeni hükümetin tanınması için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. 27 Mayıs'ın dış dünyada yarattığı olumlu tepkiler ve Sarper'in gayretleri sonucunda 1 Haziran'da yeni hükümeti tanıyanların sayısı otuz bire yükselmişti.⁵⁶⁸ ABD ve İngiltere 30 Mayıs'ta, SSCB ise 1 Haziran tarihinde yeni hükümeti tanımıştır.⁵⁶⁹

İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker, 30 Mayıs'ta Cemal Gürsel'in Sarper'i, İsmet İnönü'nün yanına gönderdiğini belirtmiştir. Bu görüşmede İsmet İnönü ile dış politika hakkında konuşmuşlar ve Sarper İnönü'nün görüşlerini öğrenmiştir. İnönü,

⁵⁶⁵ Kâmil Karavelioğlu, **Bir Devrim İki Darbe: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül**, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007, s. 47.

⁵⁶⁶ İpekçi-Çoşar, a.g.e. , s. 214; ; Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1960-1973**, Bilgi Yayınevi, C. II, Birleştirilmiş Birinci Basım, Ankara, 2020, s. 924.

⁵⁶⁷ Metin Tamkoç, **The Warrior Diplomats**, University of Utah Press, Salt Lake City, 1976, s. 254.

⁵⁶⁸ **Milliyet**, 2 Haziran 1960, s. 1 ; İpekçi-Çoşar, a.g.e. , s. 463.

⁵⁶⁹ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9.B. , Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.323.

Sarper'e Batı bloku içinde kalınması gerektiğini, MBK bildirisinde NATO ve CENTO'ya bağlılığın açıklanmasını olumlu bulduğunu ve huysuz bir müttefik olunmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁷⁰

Selim Sarper'in Dışışleri Bakanlığı'na atanması, Uluslararası basın tarafından da ilgiyle karşılanmıştır. 30 Mayıs 1960 tarihli Milliyet Gazetesi, Selim Sarper'in Dışışleri Bakanlığı'na atanmasının İngiltere'de ilgiyle karşılandığını ifade etmektedir.⁵⁷¹

30 Mayıs tarihli İngiliz The Times Gazetesi, Sarper'in Dışışleri Bakanlığı'na getirilmesini Kıbrıs Sorunu çerçevesinde ele almıştır. Selim Sarper'in Dışışleri Bakanlığı'na atanmasının Kıbrıslı Türkler tarafından Türkiye'nin Kıbrıs politikasının aynı çizgide devam edeceğinin bir işareti olarak yorumlandığına dikkat çekmiştir. Gazetede ayrıca, Sarper'in Türkiye'nin Kıbrıs politikasının son gelişimiyle yakından ilişkili olduğuna vurgu yapılmıştır.⁵⁷² The Times Gazetesi'nin böyle bir yorumda bulunmasının nedeni, Sarper'in 1954 yılından itibaren Kıbrıs Sorunu'na ilişkin yapılan görüşmelerde önemli bir figür olarak yer almasından kaynaklanıyordu. İkinci bölümde de vurgulandığı üzere Sarper, hem BM Daimi Başdelegeliği hem de NATO Daimi delegeliği sırasında Kıbrıs Sorunu'na ilişkin yapılan görüşmelerde hazır bulunmuştu. Dışışleri Bakanı olmadan önce, kendisinin NATO Daimi Delegesi olduğu sırada, 1959 yılında Zürih (11 Şubat) ve Londra (19 Şubat) Antlaşmaları imzalanmış ve bu antlaşmalarla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin doğuşuna zemin hazırlanmıştı.

Amerikan The New York Times Gazetesi ise, Sarper'in Dışışleri Bakanlığı'na getirilmesini oldukça ilgiyle karşılamıştır. 4 Haziran 1960'da The New York Times Gazetesi'nde Sarper hakkında iki yazı yayımlanmıştır. İlk yazıda, 27 Mayıs'ta askerlerin darbenin Türk dış politikasında değişikliğe neden olmayacağını ilan ettikleri ifade edilmiş ve Sarper'in adının Dışışleri Bakanı olarak açıklanmasının Türkiye'nin müttefiklerinin içini daha da rahatlattığı belirtilmiştir. Sarper'in "mevki, deneyim ve karakter itibarıyla bir süreklilik sembolü" olduğu vurgulanmıştır.⁵⁷³

⁵⁷⁰ Toker, **a.g.e.**, s. 910,917.

⁵⁷¹ **Milliyet**, 30 Mayıs 1960, s.1.

⁵⁷² **The Times**, "'Satisfaction In Cyprus At Pledge By Ankara", 30 Mayıs 1960 s. 12.

⁵⁷³ **The New York Times**, "A Symbol of Continuity; Selim Sarper", 4 Haziran 1960, s.3.

4 Haziran 1960'da aynı gazetede, Sarper hakkında ikinci bir yazı yayımlanmıştır. The New York Times'ın Paris temsilcisi C.L. Sulzberger tarafından kaleme alınan bu yazıda, Türkiye'de askerlerin Dışışleri Bakanı seçimlerinde özel bir faktörün rol oynadığına dikkat çekilerek, ABD ve Batı açısından bakıldığında daha memnun edici bir seçimin olamayacağı vurgulanmıştır. Şöyle ki, Sarper, hem NATO'nun hem de ABD'nin eski bir dostuydu. Yazıda ayrıca, Sarper'in çok uzun süre Türkiye'nin BM Daimi Başdelegesi olarak ve ardından da üç sene NATO'da Daimi Delege olarak görev yaptığı ve art arda yaşanan krizlerde kararlı bir müttefik olarak kendini kanıtladığı belirtilmiştir. Sarper'in dış politikayı yönlendirdiği süreçte Türkiye'nin ABD ve NATO'ya sadık kalacağına dikkat çeken yazar, Sarper'in Moskova Büyükelçiliği dönemine de göndermede bulunmuş ve Sarper'in Sovyetlere şüpheli yaklaştığını belirtmiştir.⁵⁷⁴

Basının yanı sıra CIA'nin 2 Haziran 1960 tarihli haftalık istihbarat özetinden, Sarper'in Dışışleri Bakanlığı'na getirilmesinin ABD tarafından nasıl yorumlandığı hakkında bilgi edinilmektedir. Türkiye'de yaşanan askeri darbeye ilişkin genel değerlendirmelerin yer aldığı belgede, Sarper'in hem NATO'da hem de BM'de görev yapmış bir diplomat olduğuna dikkat çekilmiş ve "oldukça Amerikan yanlısı olarak kabul edildiği" şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır.⁵⁷⁵

Yukarıdaki bilgiler, Sarper'in Dışışleri Bakanı olarak atanmasının ABD'de yakından izlendiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Büyükelçi Mahmut Dikerdem'in anılarında ise, ABD'nin Sarper hakkındaki olumlu görüşlerinin onun Dışışleri Bakanlığı görevine atanmasında rol oynadığına ilişkin bir değerlendirmeye rastlanmaktadır. Dikerdem, Sarper'in Dışışleri Bakanlığı'na atanması konusunda şu yorumu yapmaktadır:

"Öyle sanırım ki Amerika'nın güçlü desteği Selim Sarper'in 27 Mayıs'ta Dışışleri Bakanlığı'na getirilmesinde de rol oynamıştır. I. Milli Birlik hükûmeti kurulurken Dışışleri Bakanlığı'na Amiral Fahri Korutürk atandığı ve hükûmet listesi kamuoyuna o şekilde açıklandığı halde, 24 saat sonra Korutürk'ün yerine Sarper'in getirilmesi ilginç değil midir?"

⁵⁷⁴ The New York Times, "Turkey Remains a Staunch Ally of the West", 4 Haziran 1960, s.22.

⁵⁷⁵ Current Intelligence Weekly Summary, 0005705904, 2 Haziran 1960.

Dikerdem'e göre, Menderes de Sarper'den çok hoşlanmamakla birlikte ABD tarafından çok tutulan biri olduğunu bildiği için onu BM'deki Daimi Başdelegelik görevinden almamıştı. Öyle ki 1956 yılında Kıbrıs Sorunu BM'de tartışıldığı sırada Menderes Sarper'in tutumundan hiç memnun kalmamış ve ona "azarlayıcı" bir telgraf göndermişti.⁵⁷⁶

Dikerdem'in anlattıklarına dayanarak şöyle bir çıkarımda bulunulabilir. Hem Menderes hem de darbeden sonra MBK, aynı amaçla Sarper'den faydalanmak istemiştir. Menderes, Sarper'e kızmış olsa bile onu görevden almayı düşünmemiştir. Sarper, 1957 yılında bu sefer Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin önemli bir boyutunu oluşturan NATO'ya Daimi Delege olarak atanmıştır. Menderes, Sarper'i ABD ile ilişkiler konusunda önemli bir aktör olduğu için tutuyordu. Aynı şekilde 27 Mayıs sonrası MBK da bu amaçla Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'na atanması konusunda ısrarcı olmuştur.

Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı Dönemi iki evrede incelenebilir. İlk evre, Milli Birlik Komitesi dönemidir (30 Mayıs 1960-20 Kasım 1961). Bu süre zarfında 30 Mayıs 1960-5 Ocak 1961 ve 5 Ocak 1961-20 Kasım 1961 tarihleri arasında Cemal Gürsel tarafından iki kez hükümet kurulmuştur.⁵⁷⁷ Sarper, bu kabinelerin ikisinde de açıktan Dışişleri Bakanı olarak görev almıştır. MBK'nin anayasa ve seçim kanununu hazırlamak amacıyla oluşturduğu Kurucu Meclis'te de 6 Ocak 1961'te Bakanlar Kurulu üyesi olarak görev almıştır.⁵⁷⁸

Sarper, Dışişleri Bakanlığı'nın ikinci evresinde ise, VIII. İnönü Hükümeti'nde (20 Kasım 1961-25 Haziran 1962) Dışişleri Bakanı olarak yer almıştır.⁵⁷⁹ Sarper, bu görevi 20 Kasım 1961'den istifasını sunacağı 16 Mart 1962'ye kadar sürdürmüştür. Dışişleri Bakanlığı'nın ikinci evresinde bu sefer açıktan değil, XII. Dönem İstanbul Milletvekili olarak yer almıştır. 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimler sonrası

⁵⁷⁶ Dikerdem, **a.g.e.**, s.130,131.

⁵⁷⁷ **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, C. II, (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961), Haz: İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 1303,1317.

⁵⁷⁸ Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Türk Parlamento Tarihi, Kurucu Meclis (6 Ocak 1961- 15 Ekim 1961), Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisi Üyeleri, Özgeçmişler**, C. II, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 259.

⁵⁷⁹ **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, C. III, (20 Kasım 1961 - 27 Ekim 1965), Haz: İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 1321.

İstanbul Milletvekili seçilmiştir. Sarper'in Dışışleri Bakanlığı dönemi Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından da ilklerle doludur. Hem Türkiye'de gerçekleşen ilk askeri müdahale sonrası kurulan hükümette hem de Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetinde Dışışleri Bakanı olarak yer almıştır.

Dışışleri Bakanı Selim Sarper, 27 Mayıs döneminde Türk dış politikasını tek başına yürütmüştür. MBK yöneticilerinin iç politikaya yoğunlaşmaları, Sarper'in dış politikanın şekillenmesinde inisiyatifi tek başına ele almasını sağlamıştır.⁵⁸⁰

B. Selim Sarper ve Dışışleri Bakanlığı Döneminde Yaşanan Dış Politika Gelişmeleri

1. Türkiye - ABD İlişkileri

27 Mayıs Askeri Müdahalesi ile yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi, Türkiye'nin ABD ve diğer ülkelerle olan askeri ilişkilerinde herhangi bir değişiklik yapmamıştır. MBK yapmış olduğu bildiride, NATO ve CENTO'ya⁵⁸¹ bağlı kalacaklarını ilan etmişlerdi.⁵⁸²

ABD, yeni Türk Hükümeti'ni 30 Mayıs 1960'da tanımıştır. MBK üyesi Kamil Karavelioğlu, ABD'nin 30 Mayıs'ta hükümeti tanıma süreci hakkında bilgi vermektedir. Sarper'in Dışışleri Bakanlığı'na atandığı süreçten itibaren Gürsel'den talimat almak koşuluyla Milli Birlik Komitesi'nin dış politika uygulayıcısı olduğunu belirtmiştir. Ancak daha sonra Sarper'in büyük bir inisiyatif kullandığını ve 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nden sonra şaşkınlık geçiren ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'ni rahatlattığını ifade etmiştir. Yaşanan askeri müdahaleden hemen iki gün sonra ABD'nin Ankara Büyükelçisi'nin Sarper'in yardımıyla Gürsel ile görüştüğü,

⁵⁸⁰ Cüneyt Akalın, **Askerler ve Dış Güçler Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000, s. 216,218.

⁵⁸¹ Bağdat Paktı'nın temeli, 24 Şubat 1955'te Türkiye ile Irak arasında imzalanan "Karşılıklı İşbirliği Antlaşması" ile atılmıştır. Daha sonra 5 Nisan'da İngiltere'nin 23 Eylül'de Pakistan'ın ve 3 Kasım'da İran'ın katılımıyla Bağdat Paktı ortaya çıkmıştır. ABD de paktı desteklemiş ve gözlemci olarak yer almıştır. Bağdat Paktı ile Orta Doğu'da istikrarın ve güvenliğin sağlanması hedeflenmiştir. 14 Temmuz 1958'de Irak'ta yaşanan darbe sonrası krallığa son verilmiş ve 24 Mart 1959'da Irak, bu pakttan ayrılmıştır. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılması üzerine, örgütün merkezi 18 Ağustos 1959'da Ankara'ya taşınmış ve CENTO (Merkezi Antlaşma Örgütü) adını almıştır. CENTO, 1979 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları**, II, s. 489-490,494.

⁵⁸² Nasuh Uslu, **Çatlak İttifak:1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 175.

yapılan bu görüşme sonucunda ABD'nin 30 Mayıs'ta yeni hükümeti resmen tanıdığını ve ABD'nin Türkiye ile ilişkisine dair endişelerin giderildiğini anısında yazmıştır.⁵⁸³

ABD'nin 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ne bakışı ve desteği konularında günümüze kadar tartışmalar yaşanmıştır. Çetin Yetkin, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin ABD ile anlaşıp onun yardımıyla darbe yaptıkları tezini ileri sürmediğini belirtmiş, ancak bunun bir bakıma ABD çıkarlarına hizmet ettiği konusuna dikkat çekmiştir. Yetkin'e göre, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin eğitimlerinin ve koşullandırılmalarının temelinde ABD vardı. Ayrıca ABD, Başbakan Menderes'in son zamanlarda izlediği dış politikadan rahatsızdı. ABD'nin ülkede giderek artan kargaşanın SSCB'nin işine yarayacağını düşünmesi ve askeri yönetimlerle daha iyi diyalog kurması gibi nedenlerle bu hareketin ABD'nin işine geldiğini belirtmiştir.⁵⁸⁴ Oral Sander ise, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin gerçekleşmesinde ABD'nin parmağına ilişkin bir kanıt olmadığını belirtmiş, ancak bu müdahalenin ABD'li yöneticiler açısından bir sürpriz olarak değerlendirilmediğini ve yeni yönetimin benimsediği tutumun ABD Hükümeti'ni memnun ettiğini ileri sürmüştür.⁵⁸⁵

Yukarıdakilere ilaveten ABD, Demokrat Parti iktidarının son dönemlerinde esirgediği ekonomik yardımı, 27 Mayıs yönetiminden esirgememişti. Başbakan Adnan Menderes'in ABD'den ve Batı'dan talep ettiği kredi ve yardımları alamaması, onu SSCB ile ilişkileri geliştirmeye sevk etmiştir.⁵⁸⁶ 11 Nisan 1960'da Ankara'da yayınlanan Türk-Sovyet ortak bildirisinde, iki ülke arasında yüksek düzeyde bir toplantının yapılması konusunda düşünce alışverişinde bulunulduğu ve iki ülkenin Başbakanlarının karşılıklı ziyaretler gerçekleştireceğine karar verildiği yer alıyordu. İlk ziyaret Başbakan Adnan Menderes tarafından 1960 Temmuz'unda yapılacaktı.⁵⁸⁷

Görüleceği üzere, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi gerçekleşmemiş olsaydı Menderes, 1960 Temmuz'unda SSCB'ye bir ziyarette bulunacaktı. Tüm bunlar, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi değerlendirilirken göz önünde bulundurulmalıdır.

⁵⁸³ Karavelioğlu, **a.g.e.**, s. 88.

⁵⁸⁴ Çetin Yetkin, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 88.

⁵⁸⁵ Sander, **Türk-Amerikan....**, s. 268-269.

⁵⁸⁶ Yetkin, **a.g.e.**, s. 62,92.

⁵⁸⁷ Bilge, **a.g.m.**, s. 416-417.

30 Mayıs 1960'da ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (CIA) yayınladığı Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısına ilişkin belgeden, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi hakkında bilgilere ulaşılabilmektedir. CIA, müdahalenin planlanmasının Mayıs 1960'dan önce olamayacağını, muhtemelen 1960 Şubat'ından itibaren hazırlıkların başlamış olabileceğine dikkat çekmiştir. Ordu içindeki rahatsızlıkların uzun yıllardır büyüdüğüne vurgu yapılmış ve bu rahatsızlığın nedeni üç maddeye indirgenmiştir. Menderes'in orduyu muhalefeti bastırmak için kullanması, muhalefet lideri İnönü'ye duyulan sevgi ve Menderes tarafından sınırlanan üniversite öğrencileri ile hükümet içinde özellikle dış yardımların kullanılmasına dair yolsuzluk raporlarının ordu içinde rahatsızlıklara yol açtığına işaret edilmiştir. Gürsel tarafından Türkiye'nin ABD ile olan ittifaklara bağlı kalacağına dair teminat verildiği ve Türk dış politikasında temel bir değişikliğinin beklenmediği ilave edilmiştir. Kabinede yer alan bakanlardan yalnızca Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in ismine dikkat çekilmiş ve uzun süre Nato ve BM'de görev yapmış bir diplomat olduğu belirtilmiştir.⁵⁸⁸ 2 Haziran tarihli CIA haftalık rapor özetinde ise, aynı bilgelere ilaveten Sarper'in oldukça Amerikan yanlısı olarak kabul edildiği ifade edilmiştir.⁵⁸⁹

1 Haziran'da bir kez daha NATO ve CENTO ittifaklarına bağlılık bildiren bir açıklama yapılmıştır. Dışişleri Bakanı Selim Sarper, yerli ve yabancı gazetecilere yaptığı açıklamada, yeni hükümetin dış politikasında herhangi bir değişiklik olmayacağını, NATO, CENTO ve diğer bütün antlaşmalara bağlı kalacaklarını ifade etmiştir.⁵⁹⁰

8 Haziran 1960 tarihli CIA bülteninde, SSCB'nin Türk Hükümeti'ni Türkiye-SSCB ilişkilerinin geliştirilmesi için eski Başbakan Adnan Menderes tarafından onaylanan girişimler doğrultusunda teşvik ettiğine dikkat çekilmiştir. 4 Haziran'da SSCB'nin Ankara Büyükelçisi, Dışişleri Bakanı Selim Sarper'e SSCB'nin Türkiye'ye ekonomik yardım yapma konusundaki isteğini aktarmıştır. Ayrıca SSCB Büyükelçisi'nin SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Kruşçev tarafından Cemal Gürsel'e gönderilen mektuba acil bir yanıt istediği belirtilmiştir. Mektupta muhtemelen Menderes tarafından öngörülen karşılıklı ziyaretlerin gerçekleştirilmesi

⁵⁸⁸ "NSC Briefing", CIA-RDP79R00890A001200050027-0, 30 Mayıs 1960.

⁵⁸⁹ "Current Intelligence Weekly Summary", 0005705904, 2 Haziran 1960.

⁵⁹⁰ **Milliyet**, 2 Haziran 1960, s.1.

ile ekonomik ve kültürel anlaşmaların sonuçlandırılması konularının yer aldığına işaret edilmiştir. Bültende, 5 Haziran'da Moskova Radyosu'nun özellikle Selim Sarper'i Türkiye'nin NATO ve CENTO'ya bağlılığını bildiren açıklamasından dolayı eleştirdiği yer almıştır. Ayrıca 6 Haziran'da Sarper'in ABD'nin Ankara Büyükelçisi Warren'a darbeden itibaren süregelen SSCB baskısından kaynaklanan endişesini ilettiği yer almaktadır. Sarper, Warren'a Türkiye'nin dış politikasını yönlendirme konusunda özgür olduğunu belirtmiş ve ABD'den SSCB'nin ekonomik yardım teklifi önererek yapmış olduğu baskılara karşı koyabilmesi için Türkiye ile dayanışma içinde olduğunu bildiren bir açıklamada bulunmasını istemiştir.⁵⁹¹ Anlaşılabileceği üzere SSCB, Adnan Menderes tarafından yapılması öngörülen ziyaretin gerçekleşmesi için, Türkiye'deki yeni hükümete baskı yapıyordu. SSCB, böylece Menderes'in imzalamasını beklediği ekonomik ve kültürel anlaşmaların bir an önce sonuçlandırılmasını istiyordu. Özellikle SSCB, dış yardım tekliflerinde bulunarak, Türkiye'ye baskı kurmaya çalışan bir politika izliyordu. Buna karşın Türk Dışişleri Bakanı Sarper, SSCB'nin bu girişimlerinden duyduğu rahatsızlığı ABD'nin Ankara Büyükelçisi'ne bildirmişti.

11 Haziran'da ABD Başkanı Eisenhower, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e bir mesaj göndermiştir. Eisenhower mesajında, yeni hükümetin NATO ve CENTO ittifaklarına bağlılığını koruma konusundaki gayretini takdir etmiştir.⁵⁹²

Sarper'in ABD Büyükelçisi ile yapmış olduğu temaslar, ABD tarafından dikkatle değerlendirilmiş olmalı ki ABD'nin en üst makamından Türkiye'ye bir dayanışma mesajı gelmiştir.

6 ve 7 Temmuz 1960 tarihli CIA belgelerinde, SSCB'nin Türkiye'ye tekrar ekonomik yardım teklifinde bulunduğuna dikkat çekilmiş ve SSCB'nin Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik zorluklardan faydalanmaya çalıştığı belirtilmiştir. 2 Temmuz'da SSCB'nin Ankara Büyükelçisi, Cemal Gürsel'e SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Krusçev'in ekonomik yardım teklif ettiği mektubunu iletmıştır. ABD, bu bilgiyi aynı gün içinde ABD'nin Ankara Büyükelçisi Warren ile görüşen Dışişleri Bakanı Sarper'den almıştır. Bu teklif, SSCB'nin Haziran ayında yaptığı ve o dönem

⁵⁹¹ Central Intelligence Bulletin, **CIA-RDP79T00975A005100330001-8**, 8 Haziran 1960.

⁵⁹² Ülman- ve Gönübol, **a.g.m.**, s. 323,324.

reddedilen teklife benzemektedir. Sarper, ABD Büyükelçisi'ne MBK, Gürsel ve kabine de dahil olmak üzere, bu teklifi de bir önceki gibi reddetmek istediklerini, ancak SSCB'nin büyük baskısı altında olduklarını söylemiştir. Sarper, Türk ekonomisinin çok kötü bir durumda olduğunu da eklemiştir. Ayrıca Amerikan yardımını SSCB teklifi bağlamında görüşmekten hoşlanmadığını söylese de, ABD'nin mümkün olduğunca çabuk bir şekilde yardım yapmasının gerekliliğine işaret etmiştir.⁵⁹³ ABD'nin Ankara Büyükelçisi Warren, MBK'nın genel felsefesinin nispeten bilinmez olmasından ötürü, Sovyetler'in bu baskısının hafife alınmaması gerektiğine dair Amerikan Hükümeti'ne uyarıda bulunmuştur.⁵⁹⁴

Yaşanan bu gelişmelerin üzerine ABD, 4 Temmuz 1960'da Türkiye'ye 1 milyar lira hibede bulunmuştur. Bu konudaki anlaşma Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper ve ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Warren tarafından Ankara'da imzalanmıştır. Varılan anlaşmaya göre, ABD tarafından verilecek yardım şu amaçlar için tahsis edilecekti: 1 milyar liralık yardımın, 500 milyon lirası Milli savunma için ayrılacak, 300 milyon lira İktisadi devlet teşekkülleri için, geriye kalan 200 milyon lira da teknik yardım ve er eğitim masraflarına ayrılacaktı. Sarper, Türk Hükümeti'nin ABD'nin Türkiye'nin ekonomik sorunlarına karşı ilgisini takdir ettiğini ve bu anlaşmanın diğer anlaşmalar gibi gelecekte ekonomik ilişkiler açısından bir basamak oluşturacağını ifade etmiştir. Sarper ayrıca, anlaşmanın ABD'nin bağımsızlık günü olan 4 Temmuz tarihine denk gelmesine dikkat çekmiş ve bunu gelecekte Türkiye-ABD ilişkilerinin gelişmesi açısından olumlu karşılamıştır.⁵⁹⁵

Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in çabaları sonuç vermiş ve böylece Türkiye, ABD'den ekonomik yardım alabilmiştir. ABD'nin Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmasında her şeyden önce SSCB endişesi yatmaktadır. Sarper'in ABD Hükümeti'ne yaptığı uyarılar ABD tarafından özenle değerlendirilmiş, bu sayede Sarper, ABD'nin Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmasını sağlamıştır. ABD siyasi bir jest olarak da 4 Temmuz'da kendi bağımsızlık gününde Türkiye'ye yardımda bulunmuştur.

⁵⁹³ Central Intelligence Bulletin, **CIA-RDP79T00975A005200050001-8**, 6 Temmuz 1960.

⁵⁹⁴ Current Intelligence Weekly Summary, **CIA-RDP79-00927A002800040001-9**, 7 Temmuz 1960.

⁵⁹⁵ **Milliyet**, 5 Temmuz 1960, s.1,5 ; Cumhuriyet, 5 Temmuz 1960, s.1,5.

25 Temmuz 1960'da NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı General Norstad, Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Norstad, Türkiye'de bulunduğu süre zarfında Dışışleri Bakanı Selim Sarper ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel ile görüşmeler yapmıştır. The Times Gazetesi, Norstad'ın ABD'nin Ankara Büyükelçisi ile de Türkiye'ye Amerikan ekonomik yardımının artırılmasına ilişkin görüştüğünü aktarmıştır.⁵⁹⁶

Cüneyt Akalın, General Norstad'ın ABD ve Türkiye arasında bir köprü vazifesi gördüğüne işaret etmektedir. ABD'nin Askeri Müdahale'den beri gerçekçi bir siyaset izlediğini ve yeni hükümetle ilişkiler kurmaya çalıştığını söylemiştir. Akalın, Tüm bunlara rağmen Türkiye-ABD ilişkilerinin bir süre donuk kaldığını, ilişkilerin yoluna girmesinde Norstad'ın önemli bir rol oynadığının altını çizer.⁵⁹⁷

Norstad, Türkiye'ye yaptığı ziyarete dair izlenimlerini, 2 Ağustos 1960'da ABD Genelkurmay Başkanı ile ABD Dışışleri ve Savunma Bakanlığı yetkililerinin de katıldığı bir toplantıda paylaşmıştır. Türkiye ziyaretinde MBK üyelerinin hepsiyle tanıştığı belirten Norstad, bu genç subayların ABD'ye olan tavırlarının iyi olduğunu ve ABD'de eğitim aldıklarından dolayı çoğunun İngilizce konuştuğunu söylemiştir. Norstad'a göre, MBK üyelerinin çoğu “bir Amerikan önderliği umduğu, beklediği izlenimini” vermişti. Norstad, bundan ötürü bu aşamada devreye girmenin çok önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Norstad, Türk Dışışleri Bakanı Sarper'e olan desteğini göstermek için onun evini ziyaret ederek eşi ve kızları ile de görüşmüştür.⁵⁹⁸ Ayrıca Norstad, Türkiye'ye Eminsu'lar probleminin çözümü için 10 milyon dolarlık bir yardım yapılmasını savunmuştur.⁵⁹⁹

Görüleceği üzere, Norstad'ın Türkiye ziyareti Türkiye-ABD ilişkileri açısından olumlu geçmiş ve bu kısa ziyaretinde Sarper için özel bir yer ayırdığı görülmektedir. Sarper, 1957-1960 yılları arasında Nato Nezdinde Türkiye Daimi

⁵⁹⁶ **The Times**, 27 Temmuz 1960, s. 9.

⁵⁹⁷ Akalın, **a.g.e.**, s. 220.

⁵⁹⁸ Akalın, **a.g.e.**, s. 220-221 ; Karavelioğlu, **a.g.e.**, s. 90.

⁵⁹⁹ 1960 Temmuz'unda ABD ile Türkiye arasında Eminsu'lar problemi ortaya çıkmıştır. 13 Temmuz 1960'da ABD'nin Ankara Büyükelçisi'ni kabul eden Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Türk ordusunu gençleştirebilmek için albay ve diğer yüksek rütbeden askerlerin bir bölümünü zorunlu emekliliğe ayırmak istediklerini, fakat bunun için gereken 100 milyon liranın ABD tarafından ödenmesini istemiştir. Bkz. Fahir Armaoğlu, “Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı”, **Belleten**, C. LX, Sayı: 227, (Nisan 1996), s. 218-219.

Delegesi olarak görev yapmıştı. Bu görevi esnasında da NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı Norstad ile tanışmıştı. Bu ikilinin Paris'ten tanışıyor olmaları, şüphesiz Türkiye'nin ABD ve NATO ile ilişkileri bakımından olumlu bir gelişmeydi.

Norstad, Türkiye ziyareti hakkında ABD Başkanı Eisenhower'ı da bilgilendirmiş ve ABD Başkanı'nın Gürsel'e bir mesaj yollamasını sağlamıştır. Kamuoyuna açıklanması istenilmeyen bu mesajda Eisenhower, Türkiye'nin ABD'ye karşı dostça ve işbirliğine yönelik tavrı nedeniyle ABD'nin, Türkiye'nin sorunlarının çözümünde yardımda bulunacağını belirtmiştir.⁶⁰⁰ Böylece ABD, Türkiye'ye Eminsular olarak tarihe geçen tasfiye hareketi için 10 milyon dolarlık yardımda bulunmuştur.⁶⁰¹

Dışişleri Bakanı Selim Sarper, 4 Nisan 1961'de NATO'nun kuruluşunun on ikinci yıl dönümü nedeniyle NATO Genel Sekreteri'ne bir mesaj göndermiştir. Sarper, NATO'nun kuruluşundan itibaren barış ve güvenliğin korunmasına yönelik izlediği politikayı övmüş, Türkiye'nin NATO ideallerine olan inanç ve bağlılığını bir kez daha yinelemiştir.⁶⁰² 27 Mayıs Hareketi'nin gerçekleştiği sırada, askerler NATO'ya olan bağlılıklarını bildirmişti. Dahası Sarper de 1957-1960 yılları arasında Türkiye'nin NATO Daimi delegesi olarak görev yaptığından dolayı NATO'nun Türkiye için taşıdığı önemi yakından biliyordu.

27 Nisan 1961'de CENTO'ya bağlı beş ülkenin dışişleri bakanları (Türkiye, ABD, Pakistan, İngiltere, İran) Ankara'da toplanmıştır. Böylece CENTO, 1960 Nisan'ından sonraki ilk toplantısını yapmıştır. CENTO toplantısında komuta teşkilatının geliştirilmesi, ekonomik konular, bölgede ve dünyada yaşanan gelişmelerin ele alındığı basına yansımıştır. CENTO Genel Sekreteri, teşkilatın en önemli sorununun üye ülkelerin yaşam seviyesinin artırılması olduğuna dikkat çekmiştir. CENTO'nun ağırlık noktasının askeri olmaktan çıkarak ekonomik sahaya yöneleceğini ifade etmiştir. Bun karşın askeri sorunlar üzerinde de durulmuş ve yayımlanan nihai bildiride CENTO üyeleri arasında savunma planlaması konusunda

⁶⁰⁰ Armaoğlu, Fahir, "Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı", **Belleten**, C. LX, Sayı: 227 (Nisan 1996) s. 220 ; Akalın, **a.g.e.**, s. 221,350.

⁶⁰¹ Armaoğlu, "Amerikan Belgelerinde...", s. 220.

⁶⁰² **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1961, s. 1.

koordinasyonun artırılması için bir kumandanlığın oluşturulacağı açıklanmıştır. Türk Dışışleri Bakanı Selim Sarper, dünyadaki gergin durumun gittikçe uzadığını ve güven yokluğunun bitene dek CENTO üyeleri arasındaki yakın işbirliğinin sürdürülmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Sarper, CENTO toplantısı için Türkiye’de bulunan ABD Dışışleri Bakanı Dean Rusk ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁶⁰³

8 Mayıs 1961’de Dışışleri Bakanları seviyesinde NATO Bakanlar Konseyi Oslo’da toplanmıştır. Açış konuşmasında NATO Genel Sekreteri, Komünizm tehdidinin devam etmekte olduğunu söylemiş, Sarper de bu tehlikeye karşı daha güçlü bir işbirliği yapılmasını savunmuştur.⁶⁰⁴ NATO Bakanlar Konseyi’nde Türkiye ve Yunanistan, ekonomik yardım isteğinde bulunmuşlardır. 10 Mayıs’ta yayımlanan NATO Bakanlar Konseyi bildirisinde Türkiye ve Yunanistan’a yardım olanağı üzerinde durulacağı ve iki ülkenin yaşam standartlarının artırılmasına yönelik çabaların destekleneceği bildirilmiştir. Dışışleri Bakanı Sarper, Oslo’da ABD Dışışleri Bakanı Dean Rusk ile de bir görüşme yapmıştır. Ayrıca Sarper, Oslo’dan dönmeden önce Paris’e gitmiş ve General Norstad ile görüşmüştür.⁶⁰⁵

Sarper, Türkiye’ye döndükten sonra 12 Mayıs’ta açıklamalarda bulunmuştur. Sarper, NATO’nun ortak savunmasında büyük görevler üstlenen Türkiye’nin savunma gücünün ve yaşam kalitesinin artırılması için NATO tarafından yardıma karar verildiğini söylemiştir. NATO’nun Türkiye’nin kendi ayakları üzerinde durmasına olanak sağlayacak uzun süreli bir mali program hazırlayacağını belirtmiş ve yardım miktarının saptanabilmesi için üç uzmanın Türkiye’ye geleceğini ifade etmiştir. Sarper, NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı General Norstad ile yaptığı görüşme hakkında da bilgi vermiştir. Yaptığı temastan memnun kaldığını belirtmiş ve şu sözleri eklemiştir: “ NATO içindeki 15 devletten hiç biri harp istemiyor. Ancak bu onbeş devletten herhangi birine vaki bir tecavüze diğerleri bütün güçleriyle karşı koyacaklardır.”⁶⁰⁶

⁶⁰³ **Milliyet**, 27 Nisan 1961, s. 1,5 ; **Milliyet**, 28 Nisan 1961, s.1,5 ; **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1961, s.1,5.

⁶⁰⁴ **Milliyet**, 9 Mayıs 1961, s.1.

⁶⁰⁵ **Milliyet**, 11 Mayıs 1961, s. 1,5 ; **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1961, s. 5.

⁶⁰⁶ **Milliyet**, 13 Mayıs 1961, s. 1,5 ; **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1961, s.5.

1961'in ilk yarısında Türkiye-ABD ilişkilerinde Jüpiter füzeleri⁶⁰⁷ önemli bir yer kaplamıştır. CENTO toplantısı ve NATO Bakanlar Konseyi toplantılarında Dışışleri Bakanı Selim Sarper, ABD'li muhataplarıyla Türkiye'ye yerleştirilmiş olan Jüpiter füzeleri hakkında görüşmüştür.

ABD Başkanı Kennedy, 6 Nisan 1961'te Dışışleri ile Savunma Bakanlıkları ve CIA görevlilerinden oluşan bir komiteden Türkiye'ye Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi konusunun tekrar incelenmesini istemiştir. ABD yöneticileri arasında 1960 yılına gelindiğinde, Jüpiter füzeleri hakkındaki kanı, bu füzelerin caydırıcı olmaktan çok kışkırtıcı bir niteliğe sahip olduğuydu. 1961-1969 yılları arasında ABD Dışışleri Bakanı olarak görev yapan Dean Rusk, Jüpiterler hakkında “ o derece eski silahlar ki ateşlendiklerinde hangi tarafa uçacağından emin olamayız” diye bir açıklama yapmıştı. 1961 yılının başında ise, ABD'li yetkililer Jüpiter füzelerinin eskidiğini ve başka silah sistemleriyle değiştirilmesi gerektiğini ifade ediyorlardı.⁶⁰⁸ İşte böyle bir ortamda ABD Başkanı Kennedy, Türkiye'ye yerleştirilen Jüpiter füzelerini tartışmaya açmıştı.

Türkiye'ye Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi konusunu yeniden inceleyecek komitede yer alan ve 1952-1953 yılları arasında ABD'nin Ankara Büyükelçisi olarak görev yapan McGhee, anısında, Türkiye'deki Jüpiter füzeleri konusuna değinmektedir. McGhee, yaptıkları çalışmalarda ortaya çıkan teklifler arasında Jüpiter füzelerinin Türkiye ve İtalya'dan kaldırılmasının da olduğunu söylemiş ve bir toplantı sırasında ABD Başkanı'nın kendisine şu soruyu yönelttiğini belirtmiştir: “Türkler, acaba MRBM'leri (Jüpiter) çıkarmamıza izin verirler mi?” Kennedy'e Türklerin buna

⁶⁰⁷ 4 Ekim 1957'de SSCB'nin Sputnik uydusunu uzaya göndermesinin ardından, ABD Başkanı Eisenhower SSCB'nin nükleer silahlanmada Batı blokunun önüne geçtiği endişesine kapılmıştır. Bu gelişme neticesinde Eisenhower, SSCB'yi bir saldırı yapmasından caydırmak amacıyla orta menzilli Jüpiter füzelerinin Avrupa'ya yerleştirilmesi teklifinde bulunmuştur. Aralık 1957'de NATO Zirvesi'nde bu teklif kabul edilmesine rağmen, NATO içinde pek çok ülke bu füzelerin topraklarına yerleştirilmesi konusunda çekingen davranmışlardır. Bu çekingenin temelinde SSCB'nin açık bir hedefi haline gelme korkusu yatıyordu. NATO içinde sadece Türkiye, İtalya ve İngiltere bu füzelerin kendi topraklarına yerleştirilmesini kabul etmiştir. Başbakan Menderes 9 Aralık 1957'de bu teklifi kabul ettiğini açıklamıştır. 1959 Ekim'inde Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesine ilişkin Paris'te NATO binasında yapılan görüşmeler sonuçlandırılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde Türkiye'ye Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesini öngören gizli anlaşma 25 Ekim 1959'da yürürlüğe girmiştir. Ancak TBMM'nin onayı alınmamıştır. Böylece, ABD Türkiye'ye 15 tane Jüpiter füzesi yerleştirecekti. Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi 1960 yılının sonlarında gerçekleşmiş ve 1962 Temmuz'un da da tam çalışılabilir duruma gelmiştir. Uslu, **a.g.e.** , s. 126-127; Erhan, **a.g.m.** , s. 572-573.

⁶⁰⁸ Uslu, **a.g.e.** , s. 127-128.

izin vereceğinden şüphe duyduğunu söyleyen McGhee, 27 Nisan'da gerçekleşen CENTO toplantısı sırasında, Türk Dışışleri Bakanı Sarper ile bu konu hakkında görüşmüştür. McGhee, Sarper'in kendisine şöyle tepki verdiğini anısında yazmıştır: "Tepkisi, MRBM'lerin (Jüpiter) kaldırılmasına kesinlikle karşı çıkmak oldu. Türkler, Jüpiterlerin yerleştirilmesi için bir hayli para harcamışlardı ve füzeler yerlerine daha yeni konmuştu. Bakana göre, Türk halkı, bu füzelerin, yerine kendi güvenliklerini sağlayacak yeni ve telafi edici bir önlem gelmeden kaldırılmasını anlamakta zorluk çekecekti."⁶⁰⁹

ABD bakımından Türkiye'de bulunan Jüpiter füzeleri etkinliklerini kaybetmişti. Bu füzelerin yerlerinin düşman tarafından biliniyor olması askeri değerini azaltmıştı. Bu doğrultuda ABD'de hem Atom Enerji Komisyonu hem de Savunma Bakanı McNamara, Türkiye'den bu füzelerin kaldırılması önerisinde bulunmuştu.⁶¹⁰ Ayrıca, ABD'nin 1960 yılında kıtalararası balistik füze teknolojisinde kaydettiği ilerleme, bu füzelerin değerinin azalmasına neden olan bir başka gelişme olmuş ve "denizden-karaya" fırlatılan Polaris füzeleri öne çıkmaya başlamıştır.⁶¹¹

ABD Dışışleri Bakanı Dean Rusk, 5-8 Mayıs 1961'de gerçekleşen NATO toplantısı sırasında Sarper ile Jüpiter füzelerinin durumu hakkında görüşmüştür. Dean Rusk, Sarper'in kendisine Jüpiter füzeleri hakkında şunları söylediğini belirtmiştir:

"Türk hükûmeti füzelerin yerleştirilmesi için gerekli parayı daha yeni parlamentodan çıkardı, eğer hemen geriye gidip füzelerin kaldırılacağını milletvekillerine söylerse küçük duruma düşer. Ayrıca Polaris denizaltıları Akdeniz'e indirilmeden Jüpiter füzeleri kaldırılırsa bir NATO üyesi olan Türkiye'nin prestiji sarsılır, kendine güveni azalır."⁶¹²

NATO toplantısı sırasında Sarper ile görüşen bir başka yetkili NATO Genel Sekreteri olan Henry Spaak'tı. Spaak, Sarper'e, "Jüpiterlerin eskimiş, askeri değerini yitirmiş olduklarını, Sovyetlere hedef teşkil etmekten başka bir işe yaramadıklarını" söylemişti. Sarper ise, NATO Genel Sekreteri'ne "Jüpiterin askeri değerini

⁶⁰⁹ McGhee, **a.g.e.** , s. 276-277.

⁶¹⁰ Sander, **Türk-Amerikan....** , s. 294-295.

⁶¹¹ Akalın, **a.g.e.** , s. 241.

⁶¹² Uslu, **a.g.e.** , s. 128-129.

yargılayabilecek durumda olmamasına karşılık, Türkiye'nin psikolojik ve siyasal nedenlerle projenin devam etmesinden" yana olduğunu söylemiştir.⁶¹³

22 Haziran 1961'de, Türkiye'ye Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi konusunu yeniden inceleyen komitede yer alan McGhee, ABD Başkanı Kennedy'nin ulusal güvenlik danışmanına sunduğu raporda, Türkiye'den Jüpiter füzelerinin kaldırılmasının doğru olmayacağını ve bunun SSCB tarafından bir zayıflık olarak algılanabileceğini belirtmiştir. NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı General Norstad da Jüpiter füzelerinin Türkiye'den çekilmesine karşı olduğunu söylemiş, böyle bir hamlenin Türk yöneticilerini küçük düşüreceğini ve NATO içinde sorunlar yaratabileceğine dikkat çekmiştir.⁶¹⁴

Sonuç olarak bakıldığında, her ne kadar ABD, Jüpiter füzelerini Türkiye'den kaldırmak istese de Türk liderlere fazla bir baskı yapamamıştı. Bunun iki nedeninin olduğu söylenebilir. Şöyle ki ABD, Türkiye'nin istememesine rağmen bu füzeleri çekerse, SSCB karşısında zayıf bir durumda görünecekti. Bir diğer neden de ABD'nin Türkiye'ye yapacağı baskı Türkiye'yi kızdırabilir, bu durum da NATO'nun zayıflamasına yol açabilirdi. Türkiye ise, Jüpiter füzelerinin topraklarından kaldırılmasına karşıydı. Türk yetkililer, muhtemelen Jüpiterlerin stratejik anlamda ne ifade ettiğini bilmiyorlardı. Onlar için önemli olan daha çok Jüpiter füzelerinin siyasi bakımdan taşıdığı önemdi. Zira Türk yetkililere göre bu füzeler, Türkiye'nin dünyadaki prestijini artırmaktaydı.⁶¹⁵

Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in Jüpiter füzelerinin Türk topraklarında kalabilmesi için oldukça çaba gösterdiği görülmektedir. Sarper'in böyle bir çaba göstermesinin çeşitli nedenleri vardı. Öncelikle yerlerine başka bir sistem konulmadan Jüpiterlerin Türkiye'den kaldırılması, ülkenin güvenliği açısından olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. Bunun yanı sıra bu füzelerin Türkiye adına sağladığı prestijde hesaba katılması gereken bir başka unsurdu. Sarper, yukarıda NATO Genel Sekreteri Henry Spaak ile yaptığı görüşmeden de görüleceği üzere, Jüpiterler'in askeri değerini yargılayabilecek konumda değildi, ancak siyasi nedenlerle füzelerin Türkiye'de

⁶¹³ Akalın, **a.g.e.** , s. 242,364.

⁶¹⁴ Uslu, **a.g.e.** , s. 128.

⁶¹⁵ **A.g.e.** , s. 129.

kalmasını istiyordu. Sarper, bu nedenle hem Amerikalı hem de NATO'daki muhataplarıyla gerçekleştirdiği görüşmelerde Türkiye'nin prestijine vurgu yapıyordu.

Dışışleri Bakanı Selim Sarper, BM Genel Kurul Toplantılarına katılmak için 22 Eylül 1961'de New York'a gitmiştir.⁶¹⁶ Sarper, 27 Eylül'de ABD Dışışleri Bakanı Dean Rusk ile görüşmüştür.⁶¹⁷ New York'ta bulunduğu sırada, NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı General Norstad'ın daveti üzerine, Türkiye'ye dönmeden önce Paris'e iki günlük bir ziyarette bulunmuştur. Sarper, Norstad ile Türkiye'nin askeri durumu ve askeri yardım konuları hakkında görüştüğünü, ABD Dışışleri Bakanı Rusk ile de çeşitli dünya sorunlarını ele aldıklarını belirtmiştir.⁶¹⁸

Dışışleri Bakanı Selim Sarper, 7 Aralık 1961'de NATO Konseyi Onur Başkanlığı'na getirilmiştir. NATO Konseyi'nin yasasına göre, üye devletlerin Dışışleri Bakanları bu makama bir yıllığına getirilmektedir. Üyeler arasında başkanlık değişimi alfabe sırasıyla yapılmaktadır.⁶¹⁹

13-15 Aralık 1961 tarihinde gerçekleşecek olan NATO Bakanlar Konseyi için bir Türk Heyeti oluşturulmuştur. Bu heyet, Dışışleri Bakanı Selim Sarper, Milli Savunma Bakanı Şefik İnan ve Maliye Bakanı İlhami Sancar'dan oluşmaktaydı. 10 Aralık 1961'de yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında, dış yardım konusu görüşülmüştür. Paris'e gidecek Türk Heyeti'nin NATO'dan Türkiye'nin askeri gücüne paralel olarak yardım isteğinde bulunması üzerinde konuşulmuştur.⁶²⁰

Kısa bir süre önce NATO Konseyi Onur Başkanlığı'na getirilmesinden ötürü, NATO Bakanlar Konseyi Sarper'in başkanlığında 13 Aralık'ta çalışmalarına başlamıştır. Türk Heyeti, NATO Bakanlar Konseyi süresi boyunca temaslarda bulunarak Türkiye'ye yardımın neden gerekli olduğu konusunda muhataplarını ikna etmeye çalışmıştır.⁶²¹

Türkiye, NATO Konseyi'nin kapanış oturumunda isteklerini açıklamıştır. Maliye Bakanı Şefik İnan, Batı toplumunun Türkiye'ye daha fazla yardım yapmasının

⁶¹⁶ **Milliyet**, 23 Eylül 1961, s. 1.

⁶¹⁷ **Milliyet**, 28 Eylül 1961, s.1.

⁶¹⁸ **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1961, s. 5.

⁶¹⁹ **Milliyet**, 8 Aralık 1961, s. 5.

⁶²⁰ **Cumhuriyet**, 11 Aralık 1961, s. 1,5.

⁶²¹ **Milliyet**, 14 Aralık 1961, s.1,5.

zorunlu olduğunu işaret etmiştir. NATO Konseyi bildirisinde Türkiye'nin yardım isteğine değinilmiştir. Konsey, Mayıs ayında yapılan toplantıda almış olduğu kararın bir benzerini almıştır. Buna göre, NATO bir heyet oluşturacak ve bu heyet Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik kalkınma planlarını uygulamaları ve halklarının yaşam standartlarının artırılması konusunda yardım olanaklarını inceleyecektir.⁶²²

NATO Bakanlar Konseyi'ndeki temaslarını bitiren Selim Sarper ve Türk Heyeti, 19 Aralık 1961'de Türkiye'ye dönmüştür. Sarper, kendisini havaalanında karşılayan gazetecilere NATO Bakanlar Konseyi'nde yaptığı temaslara dair açıklamalarda bulunmuştur. 15 Aralık'ta ABD'li mevkidaşı Dean Rusk'ın talebi üzerine kendisiyle bir görüşme gerçekleştirdiğini ve bu görüşmede ekonomik sorunlar üzerinde durulduğunu söylemiştir. NATO'dan gelecek yardım miktarı konusunda kesin bir şey söyleyemeyeceğini belirten Sarper bu miktarın tespitinin halen ülkede bulunan NATO uzman heyetinin sunacağı rapora bağlı olduğunu ve bu raporun 2 Mayıs 1962'de toplanacak NATO Bakanlar Konseyi'nde görüşüleceğini ifade etmiştir. Sarper, NATO'dan gerekli yardımının sağlanmaması durumunda başka kaynaklara başvuracaklarını açıklamış, ancak SSCB'den herhangi bir dış yardım isteğinde bulunmadıklarını ve bulunmaya da niyetli olmadıklarını ifade etmiştir.⁶²³

3 Ocak 1962'de ABD'nin Ankara Büyükelçisi Raymond Hare, Başbakan İsmet İnönü ile Amerikan dış yardımı hakkında görüşmüştür. Dışişleri Bakanı Selim Sarper de görüşmede hazır bulunmuştur. Büyükelçi Hare, görüşmede Amerikan yardımının Türkiye için daha faydalı hale getirilmesinin ele alındığını söylemiştir. Dışişleri Bakanı Selim Sarper, görüşmenin çok olumlu geçtiğini ve ABD Büyükelçisi'nin mevcut olan ekonomik ve askeri alanlardaki yardımın daha da faydalı bir duruma getirmek üzere hem kendisinin hem de Amerikan Hükümeti'nin çaba gösterdiğini söylediğini belirtmiştir.⁶²⁴

Sarper'in Dışişleri Bakanlığı döneminde (28 Mayıs 1960-16 Mart 1962) Türkiye-ABD ilişkilerinde iki konunun öne çıktığı görülmektedir. Birincisi, Türkiye'nin duyduğu ekonomik yardım ihtiyacının ABD tarafından karşılanmasıydı.

⁶²² **Milliyet**, 16 Aralık 1961, s. 1,5.

⁶²³ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1961, s. 1,5 ; **Milliyet**, 20 Aralık 1961, s.1.

⁶²⁴ **Milliyet**, 4 Ocak 1962, s. 1,5.

Bu ekonomik yardım, DP'nin son dönemlerde esirgenmişti. Ancak 27 Mayıs ile başlayan süreçte, ABD'nin Türkiye'ye yeniden ekonomik yardımlarda bulunduğu ve Sarper'in de bunda önemli rol oynadığı gözlemlenmektedir. Türkiye-ABD ilişkilerinde ikinci olarak göze çarpan konu ise, Jüpiter füzeleri olmuştur. Her ne kadar ABD, bu füzeleri Türkiye'den kaldırmak istemişse de bu Sarper'in Dışışleri Bakanlığı döneminde gerçekleşmemiştir.

2. Türkiye - SSCB İlişkileri

Selim Sarper'in Dışışleri Bakanlığı döneminde, Türkiye-SSCB ilişkilerini değerlendirmeden önce 27 Mayıs Askeri Müdahalesi öncesi iki ülke arasındaki ilişkilerin seyri hakkında bilgi vermekte fayda vardır.

1950'lerin sonunda Doğu ve Batı blokları arasında yaşanan yumuşama iki ülkenin ilişkilerine de yansımıştır. 1960 yılına gelindiğinde Türkiye ile SSCB ilişkilerinde bir takım yakınlaşmalar olmuş ve karşılıklı ziyaretlerin yapılması gündeme gelmişti⁶²⁵

Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 9 Ocak 1960'ta TBMM'de yaptığı konuşmada Türkiye'nin SSCB ile temasta olduğunu bildirmiştir. Bu temaslar sonucunda Başbakan Adnan Menderes'in 11 Nisan'da Moskova'ya bir ziyarette bulunacağı açıklandı. Bu ziyaretin ardından da SSCB Lideri Krusçev de Türkiye'ye bir ziyaret yapacaktı.⁶²⁶

Bu gelişmelere karşın, 1 Mayıs 1960'da ABD'ye ait U-2 Uçağı'nın SSCB hava sahasında düşürülmesi, Türkiye ile SSCB arasında kısa süreli bir gerginliğe neden olmuştur. Çünkü U-2 Uçağı Adana'daki İncirlik üssünden havalanmıştı. SSCB Lideri Krusçev, 5 Mayıs 1960'ta yaptığı açıklamada ABD uçaklarının havalanmasına onay veren devletlere uyarıda bulunmuş, SSCB'ye saldırı yapılması durumunda güdümlü füzelerle karşılık vereceklerini ve saldırıda kullanılan üslerin hedef olacağını ifade etmiştir.⁶²⁷ Türkiye ise U-2 Uçağı'nın kendi topraklarından kalkış yapmış olsa da SSCB hava sahasına doğrudan girmesinin Pakistan üzerinden olduğunu, bu yüzden

⁶²⁵ Tellal, **a.g.m.** , s. 519.

⁶²⁶ Bilge, **a.g.e.** ,346.

⁶²⁷ Erhan, **a.g.m.** , s. 573-574.

sorumluluk sahip olamayacağını ifade etmiştir.⁶²⁸ ABD'nin U-2 tarafından yapılan uçuşu casusluk gayesiyle yaptığını kabul etmesi ve Türkiye'nin de açıklamasının ardından SSCB yeni açıklamalar yapmaktan kaçınsa da bu kriz ABD ve SSCB arasında bir süre daha sürmüştür.⁶²⁹

U-2 Uçağı'nın düşürülmesi, Menderes'in SSCB'ye yapması öngörülen ziyaretin kararlaştırılmasından hemen bir ay sonra yaşanmış ve ikili ilişkilerde kriz yaşanmıştır.

Menderes'in yapacağı gezi hem Türk dış politikasında hem de Türkiye-SSCB ilişkilerinde bir dönüm noktası yaratabilecek önemdeydi ve 15 Temmuz'da bu ziyaretin gerçekleştirilmesi bekleniyordu. Menderes'in ziyareti iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi kapsamında ele alınacaktı. Türkiye, ulusal güvenlik ve siyasi antlaşmalar konusunda NATO ve CENTO'ya yükümlülükleri doğrultusunda politika izlemeye devam edeceğini ve füzeler konusunun tartışılmayacağını Sovyet Hükümeti'ne kabul ettirmişti. Ancak 27 Mayıs Askeri Müdahalesi, Menderes'in yapacağı ziyareti engellemiştir. Erel Tellal, bazı araştırmacıların bu durumu 27 Mayıs'ta gerçekleşen darbenin bir nedeni olarak gördüğünü, ancak bu değerlendirmenin iki konudan dolayı anlamsız olduğunu ifade etmektedir. Birincisi, ABD ve NATO'daki diğer ülkeler zaten SSCB ile ilişkilerin iyileştirilmesi konusunda ikili düzeyde temaslarda bulunmaya başlamışlardı. Ayrıca Zorlu, ziyaret kararından evvel ABD'nin Ankara Büyükelçisi'ni bilgilendirmişti.⁶³⁰

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nden dört gün sonra, 31 Mayıs'ta SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Rijov, Cemal Gürsel'e bir ziyarette bulunmuştur. Rijov, kurulan yeni hükümetin SSCB tarafından tanındığını bildirmiştir. Tellal, 27 Mayıs'ın SSCB tarafından olumlu karşılandığını belirtmektedir. Rus kaynakların Menderes'in SSCB'ye yapmasını planladığı ziyareti göz ardı ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Rus kaynaklara göre, 1950'li yıllarda ikili ilişkilerin gelişmeme nedeni, Bayar ve Menderes tarafından izlenen Amerikan yanlısı politikalarıdır.⁶³¹

⁶²⁸ Armaoğlu, **20 Yüzyıl.....**, s. 543.

⁶²⁹ Erhan, **a.g.m.**, s. 574.

⁶³⁰ Tellal, **a.g.m.**, s. 520.

⁶³¹ Erel Tellal, **SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 155.

SSCB’de böyle bir kanaatin oluşmasının nedeni, Türkiye-ABD ilişkilerinin Demokrat Parti yönetiminde altın çağlarını yaşamış olmasıdır. Zira Türkiye’nin 18 Şubat 1952’de NATO’ya katılmasıyla beraber ittifakın doğası gereği SSCB karşısında yer almıştır.

SSCB, Türkiye’de yaşanan askeri müdahalenin ardından aynı diğer bölge ülkelerinde meydana gelen darbelerde olduğu gibi ilişkilerde yeni bir dönemin başlayacağı kanaatindeydi.⁶³²

SSCB’nin bu düşüncesine karşın, 1 Haziran 1960’da yerli ve yabancı basın mensuplarının karşısına geçen Dışişleri Bakanı Selim Sarper’e, Menderes’in SSCB’ye yapmayı düşündüğü ziyareti yeni hükümetin gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceğine ilişkin bir soru sorulmuştur. Sarper, bu konu ile henüz meşgul olmadıklarını, inceleyip bir karar alacakları yanıtını vermiştir.⁶³³ Türkiye ile SSCB arasında devlet başkanları düzeyinde bir ziyaret Sarper’in Dışişleri Bakanlığı döneminde (28 Mayıs 1960-16 Mart 1962) gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte SSCB’ye Türkiye tarafından resmi bir ziyaret ancak 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihleri⁶³⁴ arasında dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin (1962-1965) tarafından yapılmıştır.

SSCB, özellikle Ankara’daki Büyükelçisi Rijov aracılığıyla ilişkileri ilerletme çabası içindeydi. SSCB’nin Ankara Büyükelçisi, Menderes tarafından planlanan ziyaretin ertelenmemesi hususunda yeni hükümetten ısrarcı olmuştu. Buna karşın Gürsel, 28 Mayıs’ta yaptığı açıklamada, planlanan ziyareti yapamayacağını, ancak ileriki tarihlerde bu ziyareti gerçekleştirmekten memnuniyet duyacağını ifade etmiştir.⁶³⁵

27 Mayıs Askeri Müdahalesi’nin ardından SSCB yöneticileri, Türk yöneticilerine dostluk mesajları göndermeye devam etmiştir. SSCB Lideri Krusçev, 28 Haziran 1960’ta Devlet Başkanı Cemal Gürsel’e bir mektup göndermiştir. Bu mektup 1 Eylül 1960’da açıklanmıştır. Krusçev’e göre, Türkiye tarafsızlık politikasını

⁶³² Melek M. Fırat, **1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 46.

⁶³³ **Milliyet**, 2 Haziran 1960, s. 1,5.

⁶³⁴ İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)**, Eren Yayınları, İstanbul, 1993.

⁶³⁵ Tellal, **a.g.e** , s.155.

sürdürmeye devam etseydi, iki devlet arasında en içten ilişkiler kurulmuş olacaktı. Ancak mevcut durumun da ilişkilerin geliştirilmesine bir engel oluşturmayacağını ifade etmiştir. Cemal Gürsel, Krusçev'in bu mesajına 8 Temmuz 1960'da yanıt vermiştir. Türkiye tarafından izlenen politikanın SSCB ve Türkiye arasında iyi komşuluk ilişkileri ile bağdaşmayacak bir yanı olmadığını belirtmiş ve tarafsız olmanın ülkelerin askeri harcama yapmalarına engel olmayacağını ifade etmiştir. Yeniden Türkiye-SSCB ilişkilerinin gelişmesi konusunda hiçbir engel olmadığını belirten Gürsel, ilişkilerde yaşanacak ilerlemelerin SSCB tarafından gösterilecek iyi niyete bağlı olduğuna dikkat çekmiştir.⁶³⁶

I. Gürsel Hükümeti'nin hükümet programı 11 Temmuz 1960'da açıklanmıştır. Gürsel Hükümeti'nin hükümet programında yer alan dış politika kısmında, SSCB ile ilişkilerin karşılıklı saygı ve iyi komşuluk çerçevesinde geliştirilmesinin içtenlikle istendiği vurgulanmıştır. Ancak dünyada istikrar ve barışın sağlanması ve gerginliğin azaltılması yolundaki çabaların sonuç vermesi durumunda bu isteğin gerçekleşmesinin kolaylaşacağı ifade edilmiştir.⁶³⁷

I. Gürsel Hükümeti'nin programından anlaşılmaktadır ki ilişkilerin gelişmesi daha çok uluslararası alanda yaşanacak gelişmelere bağlıdır. Türkiye, SSCB ile ilişkilerin geliştirilebilmesi için bir bakıma Batı ve Doğu blokları arasında bir yakınlaşma görmek istemektedir.

MBK tarafından Dışişleri Bakanı olarak düşünülmüş olan Fahri Korutürk'ün⁶³⁸ 1960 Ağustos'unda Moskova'ya Büyükelçi olarak atanması, yeni yönetimin SSCB ile ilişkilere vermiş olduğu değeri net bir şekilde gösteriyordu. Korutürk, 6 Ağustos 1960'da SSCB Hükümeti'ne güven mektubunu sunmuştur.⁶³⁹

⁶³⁶ Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze)*, s. 202; Bilge, *a.g.m.*, s. 417-418.

⁶³⁷ *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C. II, s. 1309.

⁶³⁸ 27 Mayıs'ta askerler, ilk olarak Sarper'e Dışişleri Bakanı olması teklifinde bulunmuşlardı. Ancak Sarper, daha önce vurgulandığı üzere kendisine yapılan bu teklifi reddetmişti. Ardından Fahri Korutürk'ün radyoda adı iki defa Dışişleri Bakanı olarak okunmuştu. Sarper'in daha sonra bu teklifi kabul etmesiyle Korutürk dışarıda kalmıştı.

⁶³⁹ Tellal, *a.g.e.*, s. 156.

Dışışleri Bakanı Selim Sarper ise, BM Genel Kurulu'nun açılış toplantısına katılmak için 18 Eylül 1960'da New York'a gitmiş ve burada 4 Ekim'de Sovyet Lideri Kruşçev ile görüşmüştür.⁶⁴⁰

Erel Tellal, Sarper-Kruşçev görüşmesi hakkında İngiltere Dışışleri Bakanlığı ile Ankara arasında yapılan yazışmalardan yola çıkarak bilgiler vermektedir. Bu görüşme, 1939 yılında Dönemin Dışışleri Bakanı Saraçoğlu ile Stalin arasında yapılan görüşmeden sonraki ilk üst düzey görüşme olması bakımından değerlidir. SSCB Lideri Kruşçev'in isteğiyle yapılan bu görüşmede, Kruşçev Sarper'e bir takım tekliflerde bulunmuştur. Hem Türkiye'ye ekonomik yardım yapmayı teklif etmiş hem de Devlet Başkanı Cemal Gürsel'i Moskova'ya davet etmiştir. Bu tekliflerin hepsi Sarper tarafından reddedilmiştir. Kruşçev görüşmede, Türk-SSCB ilişkilerini Atatürk-Lenin dönemindeki seviyeye taşımayı önermiş, ancak Sarper dönemin koşullarının değiştiğini ileri sürmüştür. Kruşçev, 1960 Mayıs'ında yaşanan U2 Krizi'ne göndermede bulunmuştur. Bunun tehdit olarak görülmemesini gerektiğini vurgulayarak savaş durumunda Türkiye'deki üslerin yok edileceğini ifade etmiştir. Sarper de buna karşılık barış zamanında Türkiye'deki üslerden SSCB'ye zarar gelmeyeceğini belirtmiştir. Sarper'e göre, Türkiye-SSCB ilişkilerinde iki problem vardı. Öncelikle Türkiye var olan ittifakları çerçevesinde SSCB ile ilişkilerini geliştirmek istiyordu. İkinci ise silahsızlanma konusuydu. Kruşçev, Türkiye-SSCB ilişkilerini geliştirmek amacıyla Türkiye sınırına konuşlanan SSCB birliklerini yüzlerce kilometre geriye çekmeyi teklif etmiştir. Bu teklife karşılık olarak Türkiye'nin de biraz geri çekilmesini istemiş ve ortak denetim yapılmasını önermiştir. Kruşçev'in bu önerileri de Sarper tarafından reddedilmiştir. Her ne kadar Sarper-Kruşçev görüşmesi olumlu sonuçlar doğurmasa da, Türkiye SSCB ile ikili görüşmeler yapmaktan uzan duran tavrından vazgeçmiştir.⁶⁴¹

Kruşçev, Dışışleri Bakanı Selim Sarper ile yaptığı görüşmede, ikili ilişkileri Atatürk ve Lenin dönemindeki seviyeye taşımak istediğini belirtmiş, buna karşın Sarper ise dönemin koşullarının değiştiğini söylemişti. 1920'li yıllarda hem Türkiye hem de SSCB o dönem Batı Emperyalizmi'ne karşı bir mücadele içerisinde

⁶⁴⁰ Cumhuriyet, 5 Ekim 1960, s. 1.

⁶⁴¹ Tellal, a.g.e. , s. 158.

olduklarından dolayı ortak bir noktada buluşabilmişlerdi. Ancak bu durum zamanla ortadan kalkmış ve 1945 yılından itibaren SSCB, Türkiye'den toprak taleplerinde bulunmaya başlamıştı. Bu bakımdan 1960'lı yılların konjonktürü, Türkiye ile SSCB arasında 1920'li yıllarda olduğu gibi bir işbirliği fırsatı sunmuyordu.

Sarper'in Kruşçev ile görüşmesinden iki sonuç çıkarılabilir. Türkiye, ikili ilişkilerin NATO ve CENTO ittifakları kapsamında geliştirilmesi taraftarıydı. Yani, SSCB ile ilişkilerinin NATO ve CENTO'daki yükümlülüklerine aykırı olmasını istemiyordu. Ayrıca Sarper, silahsızlanma vurgusu yaparak ilişkilerin geliştirilmesi için bir bakıma Batı ve Doğu blokları arasında bir yakınlaşma görmek istemektedir. Sarper'in Kruşçev'in tekliflerine oldukça temkinli yaklaştığı ve bu şüpheli tavrında daha önce Moskova Büyükelçiliği döneminde yaşanan olayların da etkili olduğu söylenebilir. Zira, 7 ve 18 Haziran 1945 tarihinde SSCB Hariciye Komiseri Molotov'un taleplerde bulunduğu kişi Selim Sarper'den başkası değildi. Bu görüşmede Molotov, Kars ve Ardahan'ın kendilerine bırakılmasını, Montrö'de değişiklik yapılmasını ve Boğazların savunmasına SSCB'nin de katılıp üsler elde etmesini talep etmişti.

1960 yılının sonlarına doğru SSCB ve Türk yöneticileri birbirlerine sıcak mesajlar göndermişlerdir. Aralık 1960'ta SSCB Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko, Sovyet dış politikasına dair bir rapor sunmuş ve Türkiye'deki yeni yönetimin SSCB ile ilişkileri geliştirmek istediğini belirtmiştir. SSCB Dışişleri Bakanı, Atatürk-Lenin döneminde kurulan dostluğun canlandırılması gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁴²

1960 yılı sonunda Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Türkiye-SSCB ilişkilerine dair Paris'te özel bir demeç vermiştir. Türkiye ile SSCB arasında iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesine ilişkin herhangi bir engel olmadığının Türk ve Sovyet yetkilileri tarafından gözlemlendiğine dikkat çekmiştir.⁶⁴³

⁶⁴² Tellal, **a.g.e.** , s. 160.

⁶⁴³ Bilge, **a.g.e.** , s.346.

İki ülke arasında 1960 yılının sonlarında gönderilen olumlu mesajlara rağmen, 1961 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ilişkilerde bir yakınlaşma olmadığı gibi, aksine gerginlikler yaşanmıştır.⁶⁴⁴

1961 yılının başlarında Türkiye'ye Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi için üslerin kurulduğuna dair haberler, SSCB tarafından sert tepkiyle karşılanmıştır. Bunun üzerine SSCB, Türkiye'ye Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesine dair kaygılarını ileten bir mektup yollamıştır. 3 Şubat 1961 tarihinde SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Rijov, bu mektubu Türkiye Dışişleri Bakanı Selim Sarper'e sunmuştur. SSCB, Türkiye'de Jüpiter füzelerine ev sahipliği yapacak NATO üslerinin kurulmasına ilişkin haberlerden ve bu üslerin özellikle SSCB sınırına yerleştirilmesinden dolayı duymuş olduğu rahatsızlığı belirtmiştir. Ayrıca NATO'nun Türkiye'ye nükleer silah verme niyetinin hoş karşılanmadığına dikkat çekiliyordu. SSCB, 1 Mayıs 1960'da yaşanan U-2 Krizine de göndermede bulunmuş ve Türkiye'nin yabancı devletlere tahsis ettiği üslerin hem SSCB için hem de Türkiye'nin kendi güvenliği için tehdit oluşturduğuna vurgu yapmıştır.⁶⁴⁵

SSCB'nin Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesine dair verdiği notaya Türkiye tarafından cevap hazırlandığı sırada, Dışişleri Bakanı Selim Sarper 22 Şubat 1961'de TBMM'de yapılan Dışişleri Bakanlığı bütçe görüşmesinde konuşmuştur. Konuşmasında Türkiye-SSCB ilişkilerini hakkında genel bir değerlendirme yapmış, Jüpiter füzeleri konusuna değinmemiştir. 1953'ten itibaren Türkiye-SSCB ilişkilerinin ilerletilmesi konusunda bir umut belirlediğini ve Türkiye'nin ikili ilişkilerin karşılıklı saygı çerçevesinde geliştirilmesine dair samimi arzusunu ifade etmiştir. Bu arzunun daha önce Devlet Başkanı Gürsel tarafından SSCB Başkanı'na gönderilen cevap mektubunda da iletilindiğini söylemiştir.⁶⁴⁶ Anlaşılacağı üzere Sarper, 1953 yılında Stalin'in ölmesinin ardından ilişkilerde bir değişim ümidinin yaşandığına dikkat çekmiş ve iki ülkenin devlet başkanlarının 28 Haziran-8 Temmuz 1960 tarihleri arasında birbirlerine gönderdikleri mektuplara atıfta bulunmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere, SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Krusçev, 28 Haziran'da

⁶⁴⁴ Bilge, a.g.e. , s. 346.

⁶⁴⁵ Musa, Qasımlı, **Türkiye – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 33.

⁶⁴⁶ **Kurucu Meclis Tutanak Dergisi**, 22 Şubat 1961, C. I, 4. Birleşim, s. 202.

gönderdiği mektupta Türkiye tarafsızlık politikasını devam ettirseydi, iki ülke arasında en içten ilişkilerin kurulacak demışti. Gürsel de yanıtında, Türkiye'nin izlediği politikanın iyi komşuluk ilişkileri ile bağdaşmayacak bir yanı olmadığını belirtmiş ve ilişkilerde yaşanacak ilerlemelerin SSCB tarafından gösterilecek iyi niyete bağlı olacağını belirtmişti.

Bütçe görüşmelerinden üç gün sonra Türkiye, SSCB'nin 3 Şubat 1961 tarihindeki notasına yanıt vermiştir. Şöyle ki, 25 Şubat 1961'de Dışişleri Bakanı Selim Sarper, SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Rijov'u kabul etmiş ve Türkiye'nin Sovyet notasına ilişkin yanıtını bildirmiştir. Türk Hükümeti tarafından verilen yanıtta, Türkiye'nin egemen ve bağımsız bir devlet olarak kendi güvenliği için tedbir almasının zorunlu olduğu belirtilmiş, alınan bu tedbirlerin sadece Türkiye'nin savunulması amacıyla alındığı ve SSCB'ye karşı olmadığı ifade edilmiştir.⁶⁴⁷

Bu gelişmenin ardından iki ülke arasında gerginlik yaşanmış ve Türkiye-SSCB ilişkilerinde belirgin bir gelişme yaşanmayacağı anlaşılmıştır. 27 Mayıs'tan itibaren ekonomik yardım yapma yoluyla ilişkileri geliştirme çabasında bulunan SSCB, Türkiye ile ilişkilerde arzu ettiği ilerlemeyi sağlayamamıştır. Özellikle Ankara'daki Büyükelçisi Rijov vasıtasıyla iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan SSCB, bu konuda başarısız olmuştu.

19 Aralık 1961'de NATO toplantısından dönen Dışişleri Bakanı Selim Sarper, NATO'dan gerekli mali yardımının sağlanmaması durumunda başka kaynaklara başvuracaklarını açıklamış, ancak SSCB'den herhangi bir dış yardım isteğinde bulunmadıklarını ve bulunma da niyetli olmadıklarını ifade etmiştir.⁶⁴⁸

27 Aralık 1961'de ise Başbakan İnönü, SSCB Büyükelçisi Rijov'un talebi üzerine onu kabul etmiştir. Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in de katıldığı bu görüşmenin sonunda gazetecilerin sorularına yanıtlar veren Rijov, yardım meselesinin görüşmede gündeme gelmediğini söylemiştir.⁶⁴⁹ Basında yer alan bir habere göre ise, bu görüşmede Rijov, Başbakan İnönü'nün davet edilmesi durumunda Moskova'ya gidip gitmeyeceğini öğrenmek istemiş ve SSCB'nin NATO ile ilgili bazı isteklerinin

⁶⁴⁷ **Milliyet**, 25 Şubat 1961, s. 1.

⁶⁴⁸ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1961, s. 1,5 ; **Milliyet**, 20 Aralık 1961, s.1.

⁶⁴⁹ **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1961, s.1,5.

Türkiye tarafından onaylandığı takdirde 500 milyon dolarlık bir yardım yapılacağını söylemiştir.⁶⁵⁰ Sarper, 4 Ocak 1962 tarihli TBMM Bütçe Komisyonu'nda Sovyetlerin yardım teklifi söylentilerine değinmiştir. SSCB'nin her hükümet değişikliğinde Türkiye'ye çeşitli teklifler yaptığını, fakat son zamanlarda Türkiye'ye yardım yapılması yönündeki teklifler konusundaki söylentilerin gerçek olmadığını dile getirmiştir. Sarper, bu söylentilerin bizzat SSCB tarafından çıkartıldığını ve bu sayede propaganda gerçekleştirmek istediklerini ifade etmiştir.⁶⁵¹ Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini her zaman NATO'da üstlendiği yükümlülükler çerçevesinde düzenlediğini açıklamıştır.⁶⁵²

Başbakan İsmet İnönü, basında SSCB'nin ekonomik teklifine dair haberlerin yer aldığı sırada 9 Ocak 1962 tarihinde Ankara Radyosu'nda bir konuşma yapmış ve Türkiye'nin dış politikasına ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. İnönü, şu noktalara vurgu yapmıştır: “Biz, NATO ve CENTO birliği içinde yer alıyoruz. Bizim bu bloklardan ayrılarak Rusya ile ittifak yapmamız imkânsız olduğu kadar, tarafsız kalmamız da mümkün değildir.”⁶⁵³ Başbakan İsmet İnönü, Türkiye'nin NATO'ya üye olarak SSCB ile ilişkilerde tarafsız bir politika izlemesinin ortadan kalktığını söylemiştir. Zira NATO, SSCB tehdidin karşı kurulmuş askeri bir örgüttü.

Dışişleri Bakanı Selim Sarper, 21 Şubat'ta TBMM'de yapılan Dışişleri Bakanlığı bütçe görüşmelerinde söz almış ve SSCB ile ilişkilere dair açıklamalarda da bulunmuştur. Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini mevcut uluslararası yükümlülükleri çerçevesinde geliştirmek istediğini belirtmiştir. Bu gelişmenin daha hızlı olması için Türkiye bakımından hiçbir engelin olmadığına dikkat çekmiştir.⁶⁵⁴ Türkiye, SSCB ile olan ilişkilerini o dönem mevcut uluslararası anlaşmalar uyarınca gerçekleştirmeye çalışmıştır. Buradan çıkarabilecek sonuç, Türkiye'nin NATO ve CENTO gibi oluşumlardaki üyelikleri göz önünde bulundurularak SSCB ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılacaktı.

⁶⁵⁰ Bilge, a.g.e. , s.346.

⁶⁵¹ **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1962, s.5.

⁶⁵² Bilge, a.g.e. , s.346.

⁶⁵³ Qasımlı, a.g.e. , s. 35.

⁶⁵⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 21 Şubat 1962, C. I, 52. Birleşim, s. 163.

3. Türkiye - Yunanistan İlişkileri

Selim Sarper'in Dışışleri Bakanlığı döneminde, Türkiye- Yunanistan ilişkileri değerlendirilmeden önce 1959 Şubat'ında imzalanan Zürih (11 Şubat) ve Londra (19 Şubat) Antlaşmaları'ndan söz etmekte fayda vardır. Zira bu antlaşmalar, Sarper'in Dışışleri Bakanlığı süresince Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkilerde takip edeceği politikanın temel dayanak noktasıdır.

Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu'na ilişkin aralarındaki anlaşmazlıkları çözememesinden ötürü⁶⁵⁵, 1958'in Aralık ayından itibaren devreye ABD girmiştir. ABD baskısının artması Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın imzalanması sürecine zemin hazırlamıştır.⁶⁵⁶

Önce Zürih'te 5-11 Şubat 1959 tarihleri arasında, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ve Yunanistan Başbakanı Karamanlis'in başkanlık ettiği, ancak asıl müzakereleri Türkiye Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile Yunanistan Dışışleri Bakanı Averoff'un yürüttükleri görüşmeler sonucunda bir anlaşmaya varılmıştır.⁶⁵⁷

11 Şubat'ta Menderes ve Karamanlis, üç antlaşma ve bir de centilmenler anlaşmasını kabul edip parafe etmişlerdir. Zürih'te parafe edilen antlaşmalar şu şekildedir: “ 1. Oluşturulacak devletin temel kuruluş esaslarının yer aldığı “Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı” başlığını taşıyan 27 maddelik belge. 2. Bir yanda Kıbrıs Cumhuriyeti, öte yanda Yunanistan İngiltere ve Türkiye arasında yapılması tasarlanan Garanti Antlaşması metni. 3. Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında yapılması tasarlanan ittifak antlaşması metni.”⁶⁵⁸

Zorlu ve Averoff, Zürih Antlaşması'nın imzalanmasının ardından 11 Şubat 1959'da Londra'ya gitmişlerdir. Zürih'te parafe edilen belgelerin hükümleri İngiltere Dışışleri Bakanı'na açıklanmıştır. 17 Şubat 1959'da başlayan Londra Konferansı'nın katılımcıları; Türkiye, Yunanistan, İngiltere, Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının temsilcilerinden oluşmaktaydı. Rumları Makarios, Kıbrıs Türklerini ise Dr. Fazıl

⁶⁵⁵ Bkz. II. Bölüm, 4.Başlıkta söz edilmiştir.

⁶⁵⁶ Gürel, **a.g.e.** , s. 400-402.

⁶⁵⁷ Gürün, **a.g.e.** s. 393,394.

⁶⁵⁸ Kudret Özersay, **Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 12.

Küçük temsil ediyordu. Londra’da 19 Şubat 1959’da dokuz belgeye imza atılmıştır. Dokuz imzadan üçü Zürih’te kabul edilen belgelerdi.⁶⁵⁹

Londra Konferansında imzalanan kararlar başlıca dört konudaki antlaşmaları içeriyordu: “1. Kıbrıs üzerindeki İngiltere egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyetine devrine dair bir kurulma andlaşması, 2. Kıbrıs’ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü ve anayasa düzenini teminat altına alan garanti andlaşması, 3. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak askeri ittifak andlaşması ve 4. Kıbrıs Cumhuriyetinin Anayasasının temel maddeleri.”⁶⁶⁰

Büyükelçi Zeki Kuneralp, Zürih (11 Şubat 1959) ve Londra Antlaşmaları’nın (19 Şubat 1959) özünü şu şekilde belirtmiştir. “

“(1) Kıbrıs müstakil bir Cumhuriyettir, ne Enosis’e ne taksime cevap vardır. (2) Kıbrıs anayasası iki cemaatin eşit ve dengeli şekilde Cumhuriyetin idaresine katılmalarını sağlamaktadır. (3) Türkiye, Yunanistan ve İngiltere durumu garanti etmekte, ihlali halinde müdahaleye mecburdurlar. (4) Adada Yunanistan 950, Türkiye 650 kişilik birer garnizon bulunduracaktır.”⁶⁶¹

Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşuna ilişkin imzalanan temel antlaşma ile bu cumhuriyetin yapısı belirlenmiştir. Kıbrıs, başkanlık rejimi ile yönetilen bağımsız bir cumhuriyet niteliği taşıyordu. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin resmi dilleri Rumca ve Türkçe idi. Yasama yetkisi %70’i Rumlardan, %30’u da Türklerden oluşup, “her iki cemaat tarafından ayrı ayrı, genel oyla beş yıl için seçilecek üyelerden oluşacak Temsilciler Meclisince kullanılacaktı.” Bununla birlikte beş büyük şehirde Rumların ve Türklerin ayrı ayrı belediyeleri olacaktı.⁶⁶² Kurulacak Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin savunması, Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan tarafından Askeri ittifak antlaşması uyarınca ortak bir kuvvet ile sağlanacaktı. Türkiye bunun için kurulacak ortak karargâha 650 kişilik bir askeri kuvvet gönderecekti. Bunun yanı sıra, Kıbrıs’taki İngiliz askeri üsleri olan Dikelya ve Aktotiri Kıbrıs Cumhuriyeti’nin egemenliği dışında kalmıştır. Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve on bakanlıktan üçü Kıbrıs Türk toplumu tarafından yürütülecekti. Cumhurbaşkanı yardımcısı; dışişleri, savunma ve

⁶⁵⁹ A.g.e. , s. 14.

⁶⁶⁰ Bilge, a.g.m. , s. 368.

⁶⁶¹ Zeki Kuneralp, **Sadece Diplomat**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1981, s. 119.

⁶⁶² Fırat, **1960-1971 Arası...** , s. 59-60.

güvenlik konularında veto hakkına sahip olacaktı. Bunlara ek olarak Türkler, ortak yönetime ve güvenlik kuvvetlerine %30, askeri kuvvetlere ise %40 oranında katılım sağlayabileceklerdi.⁶⁶³ İmzalanan antlaşmalar arasından en önemlisinin Garanti Antlaşması olduğu söylenebilir. Zürih ve Londra Antlaşmaları sonucunda imzalanan Garanti Antlaşması sayesinde Türkiye, Kıbrıs'ta garantörlük hakkı elde etmiştir. Diğer garantör devletler, Yunanistan ve İngiltere idi. Garanti Antlaşması, Türkiye'ye Kıbrıs'taki anayasal düzenin korunması için gerektiği takdirde müdahale hakkı tanımıştır. Türkiye, 1974 yılında Garanti Antlaşması'nın kendisine tanıdığı hakka dayanarak, Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirmişti.

Zürih ve Londra Antlaşmaları, Sarper'in Dışişleri Bakanlığı döneminde kurulacak olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hukuksal dayanağını oluşturmaktadır. Sarper, bu antlaşmalar imzalandığı sırada Paris'te Türkiye'nin NATO Daimi Delegesi olarak görev yapıyordu.

27 Mayıs yönetimi, Türk dış politikasının temel hatlarında bir değişiklik gerçekleşmeyeceği hususunda Batı'ya mesajlar vermiştir. Bu mesajlardan birisi de Kıbrıs hakkındaydı. MBK (Milli Birlik Komitesi), 28 Mayıs'ta yaptığı açıklamada Londra Antlaşmaları'na sadık kalınacağını bildirmiştir.⁶⁶⁴

30 Mayıs tarihli The Times ve The New York Times Gazeteleri, MBK'nın Zürih ve Londra Antlaşmaları'na bağlılık vurgusu yapan açıklamasının adada olumlu etkiler yaptığını yazmışlardır. Ayrıca Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'na atanmasının Kıbrıslı Türkler tarafından Türkiye'nin Kıbrıs politikasının aynı çizgide devam edeceğinin bir işareti olarak yorumlandığına dikkat çekilmiştir. Sarper'in Türkiye'nin Kıbrıs politikasının son gelişimiyle yakından ilişkili olduğuna vurgu yapılmıştır.⁶⁶⁵

1 Haziran 1960'da Dışişleri Bakanı Selim Sarper, yerli ve yabancı gazetecilerin katıldığı bir basın toplantısında açıklamalarda bulunmuştur. Yeni hükümetin dış

⁶⁶³ Bilge, a.g.m. s. 368,369; Nazım Güvenç, *Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye*, İstanbul, 1984, s. 126.

⁶⁶⁴ Fırat, *1960-1971 Arası*.... s. 73.

⁶⁶⁵ *The Times*, 30 Mayıs 1960, s. 12. ; *The New York Times*, 30 Mayıs 1960, s. 20.

politikasında herhangi bir değişiklik olmayacağını, Kıbrıs hakkında da Londra ve Zürih Antlaşmaları'na sadık kalınacağını ifade etmiştir.⁶⁶⁶

Dışışleri Bakanı Selim Sarper, 4 Haziran 1960'da Fazıl Küçük Başkanlığı'ndaki ve Rauf Denktaş'ın da arasında bulunduğu Kıbrıs Heyeti'ni Ankara'da kabul etmiştir. Yapılan toplantıda Fazıl Küçük'ün Selim Sarper'e Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın son durumu hakkında açıklama yaptığı ve Kıbrıs Konusu'nda bazı görüşmelerde bulunduğu basına yansımıştır.⁶⁶⁷

11 Haziran 1960'da Selim Sarper, bir Yunan Gazetesi'ne demeç vermiştir. Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde herhangi bir değişiklik olmadığını belirten Sarper, dost ve müttefik Yunanistan ile ilişkilerin iki ülkenin çıkarlarına paralel olarak gelecekte daha da gelişeceğini ve ilk fırsatta Yunanistan'ı ziyaret etmek istediğini ifade etmiştir.⁶⁶⁸

11 Temmuz 1960'da I. Gürsel Hükümeti'nin (30 Mayıs 1960- 5 Ocak 1961) programı açıklanmıştır. Dış politikaya ilişkin Yunanistan'dan söz edilirken “Dost ve müttefik Yunanistan” vurgusu yapılmıştır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin Kıbrıs Sorunu'nun çözümünden sonra iki ülkenin ortak çıkarlarına uygun şekilde geliştiği belirtilmiş, Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın son aşamaya ulaştığı ve Kıbrıs Türkleri'nin Türk Hükümeti tarafından sürekli yakın ilgi görecekları ifade edilmiştir.⁶⁶⁹

Temmuz ayı sonunda, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in seçimlere kadar yurtdışı seyahati gerçekleştirmeyeceği ve bu konunun MBK tarafından kararlaştırıldığı basına yansımıştır. Gürsel'i yurtdışı seyahatlerde Dışışleri Bakanı Selim Sarper temsil edecektir.⁶⁷⁰ Bu şekilde Sarper, Başbakan ve Cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan görüşmelerde Türkiye'yi temsil etmiştir.

14 Ağustos 1960'da Sarper, Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi'ni kabul etmiştir. Bu görüşmede Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanına ilişkin bazı ayrıntıların

⁶⁶⁶ **Milliyet**, 2 Haziran 1960, s. 1.

⁶⁶⁷ **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1960, s.5 ; **Milliyet**, 4 Haziran 1960, s. 5.

⁶⁶⁸ **Milliyet**, 12 Haziran 1960, s. 6.

⁶⁶⁹ **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, C. II, (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961), Haz: İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 1303, 1307-1309.

⁶⁷⁰ **Milliyet**, 31 Temmuz 1960, s. 1.

görüldüğü ve uzlaşmaya varıldığı basına yansımıştır.⁶⁷¹ Bu görüşmenin ardından iki gün sonra Kıbrıs Cumhuriyeti kurulacaktır. Anlaşılacağı üzere Sarper, yapılan görüşmede iki ülke arasındaki son detayları konuşmuştur.

Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı döneminde, Türkiye- Yunanistan ilişkilerinde yaşanan en önemli gelişme, 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıdır.

Kurulan bu cumhuriyette, Makarios Cumhurbaşkanı, Fazıl Küçük ise Cumhurbaşkanı yardımcısı olmuştur. Zürih ve Londra Antlaşmaları uyarınca on bakandan üçü Türk, yedisi ise Rumlar'dan oluşmuştur.⁶⁷²

Cumhuriyet gazetesi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu "Türk Askeri 82 yıl sonra tekrar Kıbrıs'ta" başlığıyla duyurmuştur.⁶⁷³ Böylece Türkiye; 1878 yılında egemenlik hakkı Osmanlı'da kalmak üzere yönetimini geçici olarak İngiltere'ye bıraktığı, ne var ki 1914 yılında tek taraflı olarak İngiltere tarafından ilhak edilen ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile bu devlete katılan Kıbrıs'a 1959 yılında garantör sıfatıyla geri dönmüş, bir sene sonra da adaya Türk askerleri ayak basmıştır.

Her ne kadar Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in dönemine rastlamış olsa da asıl kararlar Menderes Hükümeti zamanında alınmıştır. Yeni hükümet, herhangi bir değişiklik yapmamış ve bu kararları onaylamıştır.⁶⁷⁴

Görüleceği üzere, Sarper'in Dışişleri Bakanlığı döneminde Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinde Menderes Hükümeti'nden devralınan politika devam etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Türk- Yunan ilişkilerinin seyrinde bir değişiklik yaşanmamıştır.

Birleşmiş Milletler toplantısı için New York'a giden Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Yunan Dışişleri Bakanı Averoff ile bir görüşme yapmıştır. 25 Eylül 1960 tarihinde yapılan bu görüşmede, Sarper ve Averoff, Batı ve Komünist blokları

⁶⁷¹ **Miliyet**, 14 Ağustos 1960, s. 1.

⁶⁷² Fırat, **1960-1971...**, s. 59-60.

⁶⁷³ **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1960, s. 1.

⁶⁷⁴ Güvenç, **a.g.e.**, s. 132.

arasındaki gerginliklerin üst seviyede olduğu bir dönemde Türk-Yunan dostluğunun her zaman olduğundan daha iyi olması gerektiği konusunda görüş birliğine varmışlardır.⁶⁷⁵ 14 Ekim 1960'da Yunan Dışişleri Bakanı Averoff, Milliyet Gazetesi'ne özel demeçlerde bulunmuştur. Türkiye ile Yunanistan arasındaki küçük sorunların çözümü ve ilişkilerin ilerletilmesi konusunda Türk Dışişleri Bakanı Sarper'in Atina'ya yapacağı ziyareti sabırsızlıkla beklediğini belirten Averoff, Sarper ile New York'ta yaptığı görüşmeden oldukça memnun kaldığını ifade etmiştir.⁶⁷⁶

Selim Sarper, 20 Ekim 1960'da Yunanistan'a üç günlük bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Sarper, Atina Havaalanı'nda bir demeç vermiştir. Dış politikada “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesine bağlı kalınacağını ve temelleri Venizelos ve Atatürk tarafından atılan Türk-Yunan dostluğunun bu ilkenin ana unsurlarından birini oluşturduğunu ifade etmiştir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki mevcut dostluk ve ittifak bağlarının iki ülkenin ortak çıkarlarına uygun olarak gelişmesini arzu eden Sarper, zaman zaman ortaya çıkan tali sorunların ise itidal ve karşılıklı anlayış çerçevesinde çözümünün her zaman mümkün olduğunu dile getirmiştir.⁶⁷⁷ Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff, Sarper'in onuruna verdiği akşam yemeğinde Türk-Yunan ilişkileri hakkında demeçlerde bulunmuştur. İstanbul ve Batı Trakya'daki azınlıkların⁶⁷⁸ bir anlaşmazlık ögesi olmaktan çok birleştirici bir unsur durumuna getirilmesinde fayda gördüğünü belirtmiş, Sarper de verdiği yanıtta her şeyin iki ülkeyi anlaşmaya ve çabalarını birleştirmeye yönelttiğini ifade etmiştir.⁶⁷⁹

Dışişleri Bakanı Selim Sarper, 20 Ekim 1960'da Yunan Dışişleri Bakanı Averoff'un yanı sıra Yunanistan Başbakanı Karamanlis ile de görüşmüştür.

⁶⁷⁵ **Milliyet**, 26 Eylül 1960, s.1.

⁶⁷⁶ **Milliyet**, 15 Ekim 1960, s. 1.

⁶⁷⁷ **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1960, s. 1,5.

⁶⁷⁸ Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te imzalanan “Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol”e göre, “Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesi” öngörülmüştür. Ancak yapılacak bu zorunlu mübadele, İstanbul'da oturan Rumlar ile Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamıyordu. 30 Ekim 1918'deki Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan önce yerleşmiş bulunan tüm Rumlar nüfus mübadelesinin kapsamına alınmayacaktı. 1913 Bükreş Antlaşması ile saptanan sınır çizgisinin doğusuna yerleşmiş olan tüm Müslümanlar da bu kapsam dışında bırakılmışlardı. 1923 Mübadelesi'nin istisnası olan Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları'nın iki devlet arasında yarattığı sorunlar, 1960'lı yıllardan itibaren Türk-Yunan ilişkilerindeki en önemli konu başlıklarından birisi olmuştur. Şükrü Sina Gürel, **Tarihsel Boyutları İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2018, s. 60-61, 137.

⁶⁷⁹ **Milliyet**, 21 Ekim 1960, s.1.

Karamanlis'e, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in şu mesajını iletmiştir: "Türk hükümeti, Türkiye ve Yunanistan arasındaki işbirliğini, dış politikasının esaslı bir temeli addetmektedir." Averoff, görüşmelerden sonra tam bir görüş birliğinin sağlandığını ifade etmiştir.⁶⁸⁰

Sarper'in Atina'daki temaslarının ardından 22 Ekim 1960'da Türk-Yunan bildirisi yayınlanmıştır. Bildiride, iki ülkenin Dışişleri Bakanları; Orta Doğu, Kıbrıs ve Balkanlara ilişkin konular hakkında görüş birliği sağladıklarını açıklamışlardır. Ürdün'ün bağımsızlığının korunmasının Orta Doğu'da barışı sağlamak için şart olduğu, Balkanlar'da atomdan soyutlanmış bir bölgenin kurulması hakkındaki Romanya teklifinin gerçekte bağdaşmadığı belirtilmiştir. Bakanlar, yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin desteklenmeye devam edilmesi konusundaki isteklerini dile getirmişlerdir. Yayınlanan bu ortak bildiride, Türkiye ve Yunanistan arasındaki dostluğu geliştirecek konulardan birinin azınlıkların ekonomik refahlarının olduğuna dikkat çekilmiştir. Böylelikle Kıbrıs'ta barışın tesisinde ekonomik olarak geri durumda bulunan Türklerin iktisaden geliştirilmelerinin gerekli olduğu Yunan Hükümeti tarafınca benimsenmiştir.⁶⁸¹

Yunanistan seyahati sırasında Batı Trakya'daki Larissa ve Gümülcine'ye de ziyarette bulunan Sarper, Trakya'daki Türklerin Arap harflerini bırakmalarını istemiştir.⁶⁸² Sarper ayrıca, Gümülcine ziyareti sırasında oradaki Türk azınlığının reisi ile görüşmüş ve şikâyetlerini dinlemiş, ancak bu şikâyetlerin ne olduğuna dair basına bilgi vermemiştir.⁶⁸³

Sarper, 23 Ekim'de Türkiye'ye dönmüştür. Havaalanı'nda kendisiyle görüşen gazetecilere, Yunan Hükümeti'nin Trakya'daki Türk azınlığına teminat verdiğine dair haberin doğru olduğunu belirtmiş, Balkan Paketi'nin yeniden canlandırılmasının yaptığı görüşmelerde söz konusu olmadığını söylemiştir. Sarper, Yunanistan'da yapmış olduğu temasların çok olumlu sonuçlar verdiğini demecinde ifade etmiştir.⁶⁸⁴

⁶⁸⁰ **Milliyet**, 22 Ekim 1960, s.1.

⁶⁸¹ **Milliyet**, 23 Ekim 1960 s. 1 ; **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1960, s.1.

⁶⁸² **Milliyet**, 25 Ekim 1960, s. 1.

⁶⁸³ **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1960, s.5.

⁶⁸⁴ **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1960, s. 1,5.

Sarper'in Yunanistan ziyareti hakkında 21 ve 29 Ekim tarihli The Times Gazetesi'nde de yorumlar yer almıştır. Times, Sarper'in ziyaretinin iyi işaretler verdiğini belirtmiştir. Geçenlerde yaşanan sınır krizinin⁶⁸⁵ Yunan taleplerine uygun olarak çözülmesine dair Türk sözünün ve Türkiye'nin Balkan politikasının değişmediğine dair resmi garantilerin Yunanistan'ın Türk- Yunan işbirliğinin geleceğine dair şüphelerinin yatıştırılmasında çok şey yaptığı ifade edilmiştir. Ayrıca Sarper'in ziyaretinin Yassıada'da Türkiye'nin eski liderleri aleyhindeki 6-7 Eylül olaylarına dair suçlamaların dinlendiği⁶⁸⁶ tarihe denk geldiğine dikkat çekilmiştir.⁶⁸⁷ Sarper'in Yunanistan ziyaretinin gerçek bir samimiyete vesile olduğuna dair yorumlarda bulunulmuştur.⁶⁸⁸

1959 Şubat'ında Zürih ve Londra Antlaşmalarıyla başlayan ve 16 Ağustos 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla devam eden süreçte Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin gittikçe ivme kazandığı görülmektedir. Sarper'in 1960 Ekim'inde Yunanistan'a yapmış olduğu ziyaretin de Türk-Yunan ilişkilerine olumlu yansımaları olmuştur.

14 Aralık 1960'da NATO toplantısı için Paris'te bulunan Türkiye Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile Yunan Dışişleri Bakanı Averoff bir görüşme yapmışlardır. Görüşmede, Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın uygulanmasına ilişkin konular ele alınmıştır.⁶⁸⁹ 19 Aralık 1960'da Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Dışişleri Bakanları Zürih ve Londra Antlaşmalarına göre düzenlenen ilk toplantıyı Paris'te yapmışlardır.⁶⁹⁰ Bu görüşmede, üç ülke arasında işbirliği antlaşmasını düzenleyecek bir komisyon kurulmasının kararlaştırıldığı belirtilmiştir. Kurulacak olan bu

⁶⁸⁵ 21 Eylül 1960'da Türk-Yunan sınırında silahlı bir çatışma yaşanmıştır. Bu olay, Meriç Nehri'nin ıslahı ile ilgili çalışmalarla ilgili olarak, yirmi gün önce imzalanan protokol uyarınca, Yunanistan'a verilecek Tatar Köyü arazisindeki ağaçların kesilmek istenmesi nedeniyle çıkmıştır. Köylüler henüz Yunanistan'a devredilmemiş olan topraklarda ağaç kesmeye giderlerken, Yunanlıların silahlı müdahalesine maruz kalmıştır. Yunan makamlarının iddiasına göre, bir Yunan hayatını kaybetmiş ve ilişkilerde kısa süreli bir gerginlik yaşanmıştır. **Milliyet**, 22 Eylül 1960, s. 1.

⁶⁸⁶ Yassıada Mahkemeleri, 14 Ekim 1960'da başlamış ve aralarında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun da olduğu toplam 592 sanık yargılanmıştır. 6-7 Eylül olaylarının dinlenmesine ise 19 Ekim 1960'da başlanılmış ve dava 5 Mayıs 1961'de karara bağlanmıştır. Menderes ile Zorlu, altı yıl hapis cezasına çarptırılmışlardır. Fırat, **1960-71 Arası...**, s. 53-55.

⁶⁸⁷ **The Times**, 21 Ekim 1960, s. 11.

⁶⁸⁸ **The Times**, 29 Ekim 1960, s. 7.

⁶⁸⁹ **Milliyet**, 15 Aralık 1960, s. 3.

⁶⁹⁰ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1960, s.3.

komisyon, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Dışışleri Bakanı ile Kıbrıs'taki Türk ve Yunan Büyükelçileri'nden oluşacaktır. Komisyonun işlevi ittifakla ilgili mevcut olan tüm sorunlar ile ilgilenmektir. Türk Dışışleri Bakanı Selim Sarper ile Yunan Dışışleri Bakanı Averoff, 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları uyarınca Türk ve Yunan askerlerinin adada konuşlandırılmasını sağlayan güvenlik düzenlemeleri üzerine görüşmüşlerdir.⁶⁹¹ Sarper, Türkiye'ye döndükten sonra yaptığı açıklamada, Kıbrıs ve Yunan Dışışleri Bakanları'yla yapmış olduğu görüşmelerin tam bir anlayış çerçevesinde gerçekleştiğini ve kurulan "Bakan Yardımcıları Komitesi'nin" sürekli çalışacağını ifade etmiştir.⁶⁹²

1960 sonundan itibaren Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti ortak mekanizmalar kurarak ilişkilerin geliştirilmesi konusunda çaba göstermiştir. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs, 1959 yılında imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmaları çerçevesinde ilişkilerin iyileştirilmesi için çaba sarf etmişlerdir. Bu ortak mekanizmalar faaliyete geçirilerek yaşanabilecek pürüzlerin önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

20 Ocak 1961'de Yunanistan'ın Ankara Büyükelçiliği'nde bir tören düzenlenerek, Dışışleri Bakanı Selim Sarper'e Yunanistan'ın en büyük nişanı olan Kral George Nişanı verilmiştir.⁶⁹³

Türkiye'nin BM Nezdinde Daimi Başdelegesi olduğu dönemde sık sık Yunan Hükümeti'nin protestolarına maruz kalan Sarper, 1961 yılının başında ise Yunanistan'ın en büyük nişanını almıştır. Bu durumda Türk-Yunan ilişkilerde yaşanan değişim ve ilerlemenin ne kadar büyük olduğu konusunda fikir vermektedir.

Selim Sarper, 22 Şubat 1961'de TBMM'de Dışışleri Bakanlığı bütçe konuşmasında Yunanistan ile ilişkilere de temasta bulunmuştur. Yunanistan için "Komşu ve müttefik Yunanistan" vurgusu yapılmış, ilişkilerin sıkı ve dostça olduğu ifade edilmiştir. Türk- Yunan dostluğunun zamanla tarafların çıkarlarını daha geniş ölçüde kapsayacak şekilde gelişmesinin samimi bir şekilde dilediğini belirtmiştir.

⁶⁹¹ **The New York Times**, 20 Kasım 1960, s. 16.

⁶⁹² **Milliyet**, 21 Aralık 1960, s. 5.

⁶⁹³ **Milliyet**, 21 Ocak 1961, s. 5.

Güney'deki müttefik vurgusu yapılan Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilişkilerin çerçevesinin mevcut antlaşmalarla (Londra, Zürih Antlaşmaları) belirlendiğini dile getirmiştir.⁶⁹⁴

1961 Dışişleri Bakanlığı bütçe görüşmelerinde Yunanistan ve Kıbrıs'a ilişkin açıklamalar diğer dış politika konularına kıyasla daha azdır. Bunun nedeni de Türkiye'nin o dönemde bu sorunu geçici de olsa çözdüğünü düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Sarper'in altı sayfalık bütçe konuşmasında Yunanistan ve Kıbrıs ile ilişkilere sadece üç paragrafta değinilmiştir.

1961 yılı itibarıyla Kıbrıs Cumhuriyeti'nde ilk anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, Zürih ve Londra Antlaşmaları'nı ihlal eden bir politika izlemiş ve oldubittilerle adayı Yunanistan'a bağlamayı yani Enosis'i gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Makarios'a göre, Türklere Londra ve Zürih Antlaşmaları'yla tanınan haklar fazlaydı. Kıbrıs'taki Türklerin Bürokrasiye %30 oranında alınmaları, Kıbrıs Cumhurbaşkanı yardımcısı Fazıl Küçük'ün veto hakkı olması, ayrı belediyelerin sınırlarını saptama ve Kıbrıs ordusunun inşası gibi hususlarda uyuşmazlıklar yaşanmıştır.⁶⁹⁵ İki toplum arasında bir başka anlaşmazlık da vergi yasası konusunda yaşanmıştır. Kıbrıs, İngiliz egemenliği altındayken geçerli olan vergi yasası önemini yitirmişti. Yeni vergi yasası konusunda iki toplum anlaşamayınca İngiliz yönetiminde uygulanan vergi yasasının üç ay daha uzatılmasına karar vermişlerdir. Uzatma tarihi 31 Mart 1961'de bitmiş ve Türkler ikinci bir uzatmaya yanaşmamışlardır. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, 1 Nisan 1961 tarihinden itibaren eski vergi yasası uyarınca bütün gelirlerden vergi alınacağını bildirdi. Rauf Denктаş ise, bu kararın anayasaya aykırı olduğunu ifade etmiş ve Kıbrıs'taki Türklere vergi ödememe konusunda çağrıda bulunmuştur.⁶⁹⁶

Türk Hükümeti'nin davetlisi olarak 22 Mayıs 1961'de Türkiye'ye gelen Kıbrıs'lı gazeteciler, Dışişleri Bakanı Selim Sarper tarafından kabul edilmişlerdir. Kıbrıs'lı gazeteciler, Kıbrıs'ta iki toplum arasında anlaşmazlıklara neden olan memur kontenjanı hakkında Dışişleri Bakanı Selim Sarper'i bilgilendirdiklerini ve Sarper'in kendilerine bu konuda garanti verdiğini söylemişlerdir. Kıbrıs'lı gazeteciler yaptıkları

⁶⁹⁴ Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 22 Şubat 1961, C. I, 4. Birleşim, s. 201.

⁶⁹⁵ Bilge, a.g.m, s. 372,373 ; Fırat, 1960-1971 Arası..... s. 116.

⁶⁹⁶ Fırat, 1960-1971 arası...., s. 116-117.

açıklamada, Londra Antlaşmaları uyarınca Türk memuruna tanınan %30'luk kontenjanın hiçbir yerde uygulanmadığını ve Makarios'un anayasayı ihlal ederek vergi topladığını ifade etmişlerdir.⁶⁹⁷

Görüleceği üzere, özellikle 1961 yılının ilk çeyreğinden itibaren Kıbrıs'ta Makarios, Londra ve Zürih Antlaşmaları ile belirlenen esaslara uymamaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde yeniden gerginliklerin başlayacağı bir süreç yaşanmıştır.

Selim Sarper, 5 Ağustos 1961'de Kıbrıs hakkında basına demeç vermiş ve Kıbrıs'lı Rumlara sert bir uyarı yapmıştır. Kıbrıs Türkleri'nin iyi niyetle Londra Antlaşması'nı kabul ettiklerini ve bu antlaşmanın uygulanması için Türkiye'nin çalıştığını ileri sürmüştür. Londra ve Zürih antlaşmalarını ihlal etmek isteyen olursa, bunun sonuçlarının onların yararına olmayacağını söylemiştir.⁶⁹⁸

VIII. İnönü Hükümeti'nin (20 Kasım 1961-25 Haziran 1962) programı, 27 Kasım 1961'de Başbakan İsmet İnönü okumuştur. Bu programda, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile özel bağları olduğuna dikkat çekilmiş ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin mevcut antlaşmalar çerçevesinde tüm Kıbrıs yurttaşlarını huzur ve ahenk içinde refaha ulaştırmasının arzu edildiği belirtilmiştir. Bu çabaların yakından izlenileceğine vurgu yapılarak, Yunanistan ile Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesinden sonra Türk-Yunan dostluk ve ittifak bağlarına uygun olarak gelişen ilişkilerin daha da güçlendirilmesine önem verildiği belirtilmiştir.⁶⁹⁹

Selim Sarper, 1 Şubat 1962'de Kıbrıs'ta yeni yayımlanmaya başlayan Akın Gazetesi'ne demeçte bulunmuştur. Sarper, Kıbrıs'taki Rum liderliğinin Enosis doğrultusundaki faaliyetlerine ilişkin şu açıklamada bulunmuştur: "Türk halkının endişeye kapılmasına mahal yoktur. Rumların bu nevi davranışları olağan hadiselerdir. Biz zaman zaman onların bu yoldaki hareketlerini bekliyor ve hoş görmeye çalışıyoruz... Yalnız şurası bir hakikattir ki andlaşmaları bozmak kimsenin lehine olmaz..." Sarper ordu eğitim merkezlerinin bombalanması ve depolardan silah

⁶⁹⁷ **Milliyet**, 23 Mayıs 1961, s. 1,5.

⁶⁹⁸ **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1961, s.1,5.

⁶⁹⁹ **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, C. III, (20 Kasım 1961 - 27 Ekim 1965), Haz: İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 1335.

çalınmasına ilişkin bir soruya verdiği cevapta ise, bunun yeni bir tedhişin başlangıcına vesile olmayacağını ve garantör ülkelerin toplanmasının söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Kıbrıs'taki Rumlar tarafından bir katliama girişilmesi ihtimalinin olup olmadığı sorusuna ise “hayır, imkansız böyle birşey düşünmeyiniz” demiştir.⁷⁰⁰

Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios, 1961 yılının ikinci yarısından itibaren EOKA'yı öven konuşmalarını artırmıştır. 7 Ocak 1962'de Lefkoşa Havalimanı'ndaki İngilizlere ait silah deposu, Rum yer altı teşkilatları tarafından çalınmış, 14 Ocak 1962'de de Kıbrıs Ordusu eğitim merkezi Rumlarca bombalanmış. 16 Ocak 1962'de Ordu eğitim merkezi ikinci defa bombalanmış, 30 Ocak 1962'de ise Kıbrıs'taki üç bölgelerinden Rumlar tarafından askeri malzeme çalınmış ve Rumlar, Limasol'da Türkleri durdurup yoklamaya başlamışlardı.⁷⁰¹

Yukarıdaki örneklerden de görüleceği üzere Rumlar, Türklere karşı gittikçe artan bir şekilde saldırılarını artırıyorlardı. Buna karşın Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in açıklamalarına bakıldığında, Kıbrıs'ta yaşanan bu gelişmelerin yeterince değerlendirilmediği ortaya çıkmaktadır.

Selim Sarper, 5 Şubat 1962'de Cumhuriyet Senatosu'nda Dışişleri Bakanlığı'nın bütçe görüşmelerinde söz almıştır. Sarper, burada Kıbrıs ve Yunanistan ile ilişkiler hakkında bilgiler vermiştir. Müttefik ve komşu vurgusu yapılan Yunanistan ile ilişkilerin dostluk ile ittifak bağlarına ve ortak çıkarlara uygun olarak ilerlediğini söylemiştir. Londra ve Zürih antlaşmalarına göndermede bulunarak, mevcut antlaşmalar çerçevesinde Kıbrıs'taki tüm vatandaşların daha refahlı bir hayata ulaştırılmasının arzu edildiğini belirtmiştir. Kıbrıs'ta huzuru bozmaya yönelik girişimlerde bulunan bazı kişilerin, bu eylemlerinin yakından ve dikkatle izlendiğini belirtmiş ve Kıbrıs Hükümeti'nin oradaki Büyükelçi aracılığıyla uyarıldığını söylemiştir.⁷⁰² Sarper'in söz ettiği bu konu, üç ay önce ilan edilen İnönü Hükümeti'nin programında aynı şekilde yer almaktaydı.

⁷⁰⁰ Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu (1960-1983)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, s. 129.130.

⁷⁰¹ İsmail, **a.g.e.**, s. 50-53.

⁷⁰² **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 5 Şubat 1962, C. II, 31. Birleşim, s. 164.

21 Şubat 1962’de Dışışleri Bakanı Selim Sarper, bu kez TBMM’de Dışışleri Bakanlığı’nın bütçe görüşmelerinde söz almıştır. Kıbrıs’a dair yukarıda yer alan ifadeleri yineleyen Sarper, bazı eklemelerde de bulunmuştur. Türkiye’nin Zürih ve Londra Antlaşmaları’na içtenlikle bağlı olduğunu ifade etmiş, ancak bu antlaşmalara ilgili taraflarca aynı samimiyetle uyulması gerektiğini söylemiştir. Sarper, bu konuda hem Kıbrıs Hükümeti’nin hem de ilgili diğer hükümetlerin dikkatlerinin Türkiye tarafından çekildiğini belirtmiştir.⁷⁰³

4. Türkiye - Orta Doğu İlişkileri

Selim Sarper’in Dışışleri Bakanlığı öncesi 1945-1960 yılları arasında Türkiye’nin Orta Doğu ile ilişkileri incelendiğinde, Türkiye’nin Batı ile yakın ilişkiler kurması Türk dış politikasına yön veren önemli bir faktör olmuştur. 1945-1946 yıllarında SSCB tehdidi karşısında Batı ittifakına yönelen Türkiye, bu sıralarda Batı’ya karşı bağımsızlık mücadelesini sürdürmekte olan Arap ülkelerinden ister istemez ayrılmak durumunda kalmıştı. Özellikle zaman içerisinde Türkiye’nin Batı ile ilişkileri kuvvetlendikçe bu ayrılık daha da belirginleşmiştir. Türkiye’nin bu dönem zarfında Batı ittifakına bağlılığı, Orta Doğu politikasını şekillendirmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu yüzden Türkiye, Orta Doğu’da yaşanan bunalımlar sırasında Batı ile aynı doğrultuda hareket edilmiştir.⁷⁰⁴

Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri 1955-1959 yılları arasında çatışma içerisinde olmuşlardır. Bunun nedeni, soğuk savaş yılları olan bu dönemde Türkiye, SSCB tehdidi yüzünden NATO’ya girmiş, buna karşın SSCB’nin ise Orta Doğu’ya sızmak istemesi ve Arap ülkelerinin de bunu kolaylaştırıcı bir tavır sergilemeleri Türkiye’yi endişelendirmiştir. Türkiye bu dönemde Batı ittifakında yer alırken, Orta Doğu ülkeleri ise Batı ile çatışma halindeydiler. Bu durum, Türkiye’nin Arap ülkeleri ile iyi bir diyalog içerisinde olmasını engellemiştir.⁷⁰⁵

17 Haziran 1960 tarihli, Bakanlar Kurulu’nun dördüncü toplantısında yapılan görüşmelerde, Türkiye’nin Orta Doğu’ya yönelik izlediği dış politika hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu toplantıda Cezayir Sorunu gündeme gelmiş ve Dışışleri Bakanı

⁷⁰³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 21 Şubat 1962, C. I, 52. Birleşim, s. 162.

⁷⁰⁴ Kürkçüoğlu, **a.ge.**, s. 8.

⁷⁰⁵ Armaoğlu, **20 Yüzyıl.....**, s. 750.

Selim Sarper, Fransız sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesi veren Cezayir kurtuluş örgütüne mensup iki albayın Türkiye’de büro açma önerisinin kabul edilmediğini açıklamıştı. Sarper, Fransızların bu konudaki hassasiyetlerini gerekçe olarak göstermiş ve Türkiye’de Fransa’ya karşı düşmanca yayınlara izin verilemeyeceğini belirtmiştir. Buna karşılık toplantıda şu öneriyi sunmuştur: “Ancak Fransızlara bunu söylerken bir şey çıtlatmak mümkündür. Paris’te Kürdistan faaliyetinin en kuvvetli merkezi vardır. Fransızlara deriz ki, “biz bunlara müsaade etmedik, ama Türkiye aleyhinde bu faaliyeti siz de durdurun...”⁷⁰⁶

11 Temmuz 1960’da I. Gürsel Hükümeti’nin (30 Mayıs 1960- 5 Ocak 1961) programı açıklanmıştır. Hükümet programında dış politikada Orta Doğu’ya ilişkin yer alan ifadelerde, Türkiye’nin özellikle Orta Doğu ülkelerine yakın bir ilgi gösterdiği ve Arap ülkelerindeki bağımsızlık yolundaki ilerlemelerin devam edilmesine kuvvetle arzu edildiği belirtiliyordu. Ayrıca Birleşik Arap Cumhuriyeti⁷⁰⁷ ve Irak ile mevcut dostluk bağlarının daha da güçlendirilmesi konusunda iki komşu ülke ile karşılıklı anlayış içinde bulundukları ifade ediliyordu.⁷⁰⁸

19 Temmuz 1960’da Bakanlar Kurulu’nun on altıncı toplantısında, Cezayir Sorunu ve diğer Orta Doğu ülkeleriyle ilişkiler yeniden gündeme gelmiştir. Adalet Bakanı Abdullah Gözübüyük, Türkiye’nin Cezayir Milli Hükümeti’ni tanımaya varan bir tutumunun olup olmadığını sorarak Türkiye’deki Cezayir Milli Hükümeti üyelerinin faaliyetlerinin hangi hukuki düzen içerisinde cereyan ettiğine ilişkin bilgi istemiştir. Üçüncü olarak da bu faaliyetlerin hoş görülmesi durumunda Türkiye’nin NATO müttefiki olan Fransa’nın olumsuz bir tepkisinin olup olmayacağıydı.⁷⁰⁹

Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin hiçbir NATO üyesi tarafından tanınmadığına işaret etmiş ve Fransızların Türkiye’de faaliyet gösteren Cezayir Kurtuluş Örgütü mensuplarına ilişkin kendisine şikâyetle bulunduklarını belirterek Fransa’nın Ankara Büyükelçisi’ne şu yanıtı verdiğini

⁷⁰⁶ 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları 2 Haziran 1960-6 Ocak 1961, C.I, Haz. Cemil Koçak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 175,176.

⁷⁰⁷ Suriye ile Mısır, 1 Şubat 1958’de imzaladıkları bir anlaşma ile Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni kurmuşlardır. Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni 11 Mart 1958’de resmen tanımıştır. Kürkçüoğlu, a.g.e. , s. 113-114.

⁷⁰⁸ Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C. II, s. 1309.

⁷⁰⁹ 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları 2 Haziran 1960-6 Ocak 1961, C.I, s. 366.

söylemiştir: “Fransızlar, bana gelip, on, onbeş gün evvel şikâyet ettiler. Ben de dinledim ve sonra dedim ki, “Bu Kürtlerin bir takım faaliyetleri var. Bunlar hakkında ne düşünürsünüz?” “Bilsek, hemen mâni olurduk...” dedi. “Ben bu mâlûmâtı sizin ikinci bürodan aldım. Oradan mâlûmat alın...” dedim. Sefir [de], bunun üzerine [artık daha] fazla ısrâr etmeden, çekip gitti.”⁷¹⁰

Dışişleri Bakanı Selim Sarper’in Fransa’nın Ankara Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede, Fransızlar, Cezayir Kurtuluş Örgütü mensuplarına ilişkin kendisine şikâyetle bulunurlarken Sarper de Fransa’daki Kürt faaliyetlerine dikkat çekmiştir. Sarper, daha önce 17 Haziran 1960 tarihli Bakanlar Kurulu’nun dördüncü toplantısından da görüleceği üzere, Cezayir sorunu ile Fransa’daki Kürdistan faaliyetleri konusunda bir paralellik kurmuştur. O, Cezayir Sorunu’nun Paris’teki Kürdistan faaliyetlerini engellemek için bir koz olarak kullanılmasına taraftardı.

Bu toplantıda, Türkiye’nin Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerine dair dikkat çekilen bir başka ülke ise Mısır’dır. Toplantıda, Bakanlar Kurulu üyelerinin Birleşik Arap Cumhuriyeti Başkanı Nasır’a karşı oldukça olumsuz bir tavırlarının olduğu görülmektedir. Bunun gerekçesi ise, Mısır tarafından izlenen dış politikadır. Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Mısır’ın “yegâne partisi” tarafından gerçekleştirilen kongrede alınan kararlar hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Bu kongrede bir karar alındı. Burada diyorlar ki, “Hatay’ın ve Arap âleminde koparılmış [olan] parçaların, alınmış [olan] toprakların -ki bu rivayete göre, buraları Sivas’a kadar gider- geri alınması için iktiza eden maddi, manevi ve siyasi hazırlıklar yapılmak lazımdır.” Biz Araplarla aramızın düzelmesi için eforlar [çaba] sarf ederken, devlet programındaki Hariciye’nin beyanatıyla ve bu adamları muhafaza ile yaptığımız bu eforların [çabaların] karşılığı, Mısır’dan bize böyle [geri] geliyor. Tabii bu, Mısır için bir hayaldir. Bizim arkadaşlar, Sefire bir şey yazdılar [ve] [Mısır Devlet Başkanı] Nâsır’ı [da] protesto ettiler. Ben dedim ki, “bizim teessür ve hayretimizi ifade et ve aleni bir deklarasyonla [da], bu hareketi tasvip etmediklerini beyan etsinler...” Burada da Sefiri çağırdık. Yarın arkadaş gelecek [ve] görüşecek... Maslahatgüzarı [da] çağırdım. Hiçbir şey söylemeden, “hükûmetime nakledeyim” dedi. Mısırlıların bize [karşı] kullandıkları ağız, “Bunu Suriye’nin tazyiki altında yaptık şeklinde idi. Yine böyle bir mazeretle karşımıza çıkmasınlar diye, Sefire bunu da söyleyeceğim. “Bu, makul [bir] mazeret değildir. Beynelmilel siyasette bu neviden şeyler [artık]

⁷¹⁰ 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları 2 Haziran 1960-6 Ocak 1961, C.I, s. 366.

kalmamıştır.” diyeceğim. Şimdilik verebileceğim malumat bundan ibarettir. Bundan, mesela İsrail’e sefir gönderme meselesinde istifade edebilir miyiz? “Ne yapalım, artık İsrail’in mevcudiyetini inkâr etmeye imkân yok[tur].” diyebilir miyiz?”⁷¹¹

19 Temmuz 1960 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında Sarper’in ve diğer Bakanlar Kurulu üyelerinin yaptıkları konuşmalardan İsrail’e Büyükelçi atanması konusunda bir ikilemin yaşandığı görülmektedir. Sarper, İsrail’de Türkiye’nin Büyükelçiliği olduğunu, ancak Büyükelçi’nin daha önce geri çekilmiş⁷¹² olduğunu ve yeniden yollanmadığını belirtmiştir.

Sarper, “İsrail’e Sefir gönderme meselesi, yalnız Mısır ile münasebet meselesinden ibaret olsa, derhal gönderirdik” demiş olsa da Türkiye’nin yanında Irak, Ürdün ve Kuzey Afrika Arapları’nın olduğunu söyleyerek Pakistan ve İran’ın da etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiğine işaret etmişti.

Bakanlar Kurulu üyesi Sıtkı Ulay’a (Ulaştırma Bakanı) göre ise, “İsrail sefiri meselesinin bir kefesinde Amerika vardır, [diğer] kefesinde de oniki Arap devletinin reyî meselesi vardır.”⁷¹³

Ulay, on iki Arap devletinin oyu vurgusuyla BM’de temsil edilen Arap ülkelerine işaret ederek, bu durumun hesaba katılması gereken bir nokta olduğunu ifade getiriyordu. Bakanlar kurulu tutanaklarından, İsrail’e Büyükelçi atanması konusunda, ABD ile Arap ülkeleri arasında kalma durumunun olduğu da net bir şekilde görülmektedir.

Sarper’e göre, İsrail’e Büyükelçi atanması konusunun bir de ABD boyutu vardır. Sarper, Ulay’dan sonra söz olarak, “Bizim muhatabımız İsrail olmayabilir. Fakat dünya Yahudiliği meselesi çok mühimdir. Amerika’da finans, Yahudilerin elindedir. Orada 7.500.000 Yahudi vardır [ve] her memleket, Yahudilere boyun

⁷¹¹ 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları 2 Haziran 1960-6 Ocak 1961, C.I, s. 367.

⁷¹² Türkiye, İsrail’i 28 Mart 1949’da önce de facto (fili) olarak tanımış, daha sonra da 1950 Mart’ında iki ülke arasında üst düzey diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Türkiye, 1956 yılında yaşanan Süveyş Bunalımı’ndan sonra İsrail’deki temsilcilik düzeyini büyükelçilikten maslahatgüzarlık seviyesine düşürmüştür. Bkz. Gencer Özcan, “50.Yılı Biterken Türkiye-İsrail ilişkileri” **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Ankara (15-17 Ekim 1997), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 538,541.

⁷¹³ 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları 2 Haziran 1960-6 Ocak 1961, C.I, s. 368.

eğmeye mecburdur. Binaenaleyh, biz de İsrail'i ihmâl ettiğimiz anda sıkıntıya düşeriz.”⁷¹⁴ demiştir.

Sarper'in “bizim muhatabımız İsrail olmayabilir” vurgusu önemlidir. Sarper'e göre, dünyadaki ve ABD'deki Yahudi etkisinden dolayı İsrail ile ilişkiler ihmal edilmemeliydi. ABD'deki Yahudi etkisi göz önüne alındığında, İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesini aynı zamanda ABD ile ilişkilerinde gelişmesi anlamına gelecekti. Sarper, bu yüzden İsrail ile ilişkileri daha çok bir araç olarak görüyordu.

Bakanlar Kurulu üyesi Cahit Talas da (Çalışma Bakanı) Türkiye'nin Orta Doğu politikasının uzun vadeli planlanması gerektiğini söyleyerek “İsrail'in bu bölgedeki durumumuz bakımından arz edeceği tehlikeyi de azımsamamak lazımdır” demiştir.⁷¹⁵

Sarper, Talas'ın görüşüne katılmakla beraber “Nasır eğer maksadına erişirse, bizim omuzlarımızdaki yük artacaktır. İsrail'in benim için mali ve iktisadi tehlikesi, o zaman üçüncü dördüncü derecede kalır. Orta Şark'a belki otuz senede nüfuz etmemiz mümkün olamaz. Fakat Arapların amaline hizmet eden muazzam bir Arap devleti teşekkül ederse, yukarıda Rusya [ve] aşağıda Araplar... Vaziyetimiz nasıl olur? Ama diğer taraftan [da], burnumun dibinde, Türklere karşı nefret cemiyeti kurulursa, ben nasıl Arapların emellerine hizmet ederim?” demiştir.⁷¹⁶

Özellikle Kuzeyde SSCB'nin etkisinden, Güney de de ortaya çıkabilecek büyük bir Arap Devleti'nin varlığından çekinilmektedir. Böylece, Türkiye'nin bu iki devlet tarafından çevrelenebileceği endişesi vardı. Zira o dönem Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin en yakın müttefikinin SSCB olduğu düşünüldüğünde, bu endişenin nedenleri daha net anlaşılabilir.

Her ne kadar İsrail'e Büyükelçi⁷¹⁷ atanması Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı döneminde gündeme gelse de İsrail'e Büyükelçi gönderilmemiştir.

Sonuç olarak 19 Temmuz 1960 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında yapılan görüşmeler, 11 Temmuz 1960'da ilan edilen Hükümet programında yer alan Birleşik

⁷¹⁴ 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları 2 Haziran 1960-6 Ocak 1961, C.I, s. 366.

⁷¹⁵ Aynı Yer.

⁷¹⁶ A.g.e. , s. 368-369.

⁷¹⁷ Türkiye, İsrail ile olan ilişkilerini ancak 1991 yılında yeniden büyükelçilik düzeyine çıkaracaktır. Özcan, a.g.m. , s. 546.

Arap Cumhuriyeti'ne (BAC) ilişkin ifadeleri yalanlamaktadır. Hükümet programında, daha önce söz edildiği üzere, BAC ile mevcut dostluk bağlarının daha da güçlendirilmesi konusunda karşılıklı anlayış içinde bulundukları ifade ediliyordu. Her ne kadar Türkiye, BAC ile sıcak ilişkiler kurma istediğini ifade etmiş olsa da BAC için bunun bir karşılığı yoktu. Bakanlar kurulu tutanaklarından da anlaşılacağı üzere, hükümet programında bu devlete ilişkin ifadeler ancak bir yazı mahiyetinde kalmıştır.

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin ardından yönetimi ele alan subaylar, ilk ulusal bağımsızlık savaşını vermiş olan Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi içinde bulunan ülkelere karşı Demokrat Parti tarafından izlenen politiklardan hoşnut değildi.⁷¹⁸

27 Mayıs yönetimi, Orta Doğu ülkelerine yönelik değişen tutumunu ilk kez Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nda göstermiştir. 16 Eylül 1960'da bir grup MBK üyesi tarafından yayınlanan bildiride, Türkiye'nin gelecekteki bağımsızlık mücadelelerini ve özellikle de Cezayir'in Fransa'ya karşı açtığı savaşın destekleneceği belirtilmiştir. Bir gün sonra 17 Eylül 1960'da Devlet Başkanı Cemal Gürsel, bir açıklamada bulunarak Türkiye'nin de bir ölüm kalım mücadelesi vererek bağımsızlığını kazandığını, bu yüzden Cezayir'i desteklemesinin normal olduğunu söylemiştir. Gürsel ayrıca, Fransa ve Cezayir arasında arabuluculuk teklifinde bulunsa da Fransa bu öneriye resmi bir yanıt vermemiştir.⁷¹⁹

BM Genel Kurulu Toplantısı'na katılmak için New York'a giden Dışişleri Bakanı Selim Sarper, 26 Eylül 1960'da BM Genel Kurulu toplantısının yedinci gününde, Cezayir Sorunu'na dair kısa bir açıklama yapmıştır. Sarper, Türk Milleti'nin, Cezayir Halkı'nın meşru emellerine karşı sempati beslediğini, ancak Türk Hükümeti'nin Fransa ile müttefik olduğunu söylemiştir.⁷²⁰

Dışişleri Bakanı Sarper'in ifadelerinden görüleceği üzere, Dışişleri Bakanlığı ile MBK'nın Cezayir Sorunu'na karşı yaklaşımlarında farklılıklar vardır. MBK, Cezayir'in desteklenmesi konusunda daha keskin bir tutuma sahipken, Dışişleri

⁷¹⁸ Melek Fırat– Ömer Kürkçüoğlu, "1960-1980 Ortadoğu'yla ilişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C.I, İstanbul, 2018, s. 785.

⁷¹⁹ Fırat, **1960-1971 Arası....** s. 48.

⁷²⁰ **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1960, s. 3.

Bakanlığı'nın ise ihtiyatlı bir politika takip ettiği görülmekte ve Fransa'yı gücendirmekten çekindiği anlaşılmaktadır.

Her ne kadar 27 Mayıs Askeri müdahalesi ardından gelen yeni hükümetin Cezayir Sorunu'na ilişkin tavrı Arap dünyasında olumlu karşılanmış olsa da Türkiye bu konuda bir ikilem yaşıyordu. MBK üyeleri her fırsatta Cezayir Bağımsızlık mücadelesine sempatilerini dile getirirlerken, Dışişleri Bakanlığı ise Türkiye'nin NATO müttefiki Fransa ile karşı karşıya gelmesi durumunda Ortak Pazar'a üye olarak alınmama dahil birçok sorunun yaşanacağı düşüncesindeydi. Bu yüzden Cezayir Sorunu'nda harekete geçilmemiş, sadece sözlü destek verilmekle yetinilmiştir.⁷²¹ Buna karşın Milli Birlik Komitesi üyesi Albay Alparslan Türkeş, anısında, kendilerinden önce DP'nin Cezayir Sorunu'nda Fransa'nın safını tuttuğunu belirtmiş ve şunları söylemiştir: “Cezayir heyeti, bizden ısrarla silah ve cephane yardımı isteğinde bulundu. Bu dileklerini kabul ettik. Silah sevkiyatını Libya üzerinden yaptık. Giden savaş malzemeleri arasında silah, cephane ve top da vardı. ... Eğer yanılmıyorsam, 20.000 tüfek ve 2.000 adet de top gönderdik. Tabii bu rakamlar çok sağlıklı değil, çünkü aradan çok zaman geçti.”⁷²²

14 Aralık 1960'da BM Genel Kurulu'nda “Sömürgelere bağımsızlık sağlanması yolunda 1514 sayılı Karar” alınmıştır.⁷²³

Bu kararın ardından Birleşmiş Milletler'de, 16 Aralık 1960'da, Asya-Afrika grubu tarafından sunulan teklifte Cezayir'de BM himayesinde bir referandum yapılması öngörülüyordu. Bu teklif önce BM Siyasi Komisyonu'nda görüşülmüş, 20'ye karşı 48 oyla bir referandum yapılması kabul edilmiştir. Türkiye bu oylamada çekimser kalmıştır. BM Siyasi Komisyonu tarafından kabul edilen bu teklif daha sonra BM Genel Kurulu'nda görüşülecektir.⁷²⁴

19 Aralık 1960'da Cezayir Sorunu, BM Genel Kurulu'nda gündeme gelmiştir. “BM Genel Kurulu'nda Cezayirliler yararına (Cezayir halkının bağımsızlık hakkı) bir karar tasarısı 8'e karşı 63 oyla kabul edilmiştir.” Böylece 27 Mayıs Askeri müdahalesi

⁷²¹ Fırat, **1960-1971 Arası...** s. 48.

⁷²² **27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları 2 Haziran 1960-6 Ocak 1961**, C.I, s. 175.

⁷²³ Karar için Bkz. Soysal, **Türkiye'nin Uluslar Arası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, C. II, s. 199-200.

⁷²⁴ **Milliyet**, 17 Aralık 1960, s. 1,5.

sonrası kurulan hükümet ilk defa Fransa'ya karşı açık bir şekilde olumlu oy kullanmış, bu da Türk Kamuoyu'nda sevinçle karşılanmıştır.⁷²⁵

Burada dikkati çeken nokta, Türkiye'nin BM Siyasi Komisyonu'ndaki oylamada çekimser kalmasına rağmen, BM Genel Kurulu oylamasındaki tavrının neden değişmiş olduğudur. Hem MBK üyesi Numan Esin'in anılarından⁷²⁶ hem de Bakanlar Kurulu tutanaklarından bu değişimin nedeni hakkında çıkarımlarda bulunulabilmektedir.

22 Aralık 1960 tarihli Bakanlar Kurulu'nun elli birinci toplantısında, Cezayir Sorunu görüşülmüştür. Bu toplantıda, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'de sömürgeler konusunda Portekiz aleyhine oy kullanmasından dolayı, OECC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü) tarafından Türkiye'ye verilmesi planlanan krediyi Portekiz'in bloke ettiği yer almaktadır.⁷²⁷ Dışişleri Bakanı Selim Sarper, buradan hareketle Türkiye'nin BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamada Cezayir lehine oy vermesine değinmiş ve şunları söylemiştir:

“Cezayir bahsinde reylerin nasıl verileceğine dair [Milli Birlik] Komite[si] toplantıları ve kararları olmuş... Münasebet düştükçe, [Milli Birlik]Komite[si]ne ifade edilmesi lazım gelen bir husus vardır. Beynelmilel münasebetler, birbiri içine çok girer, çok giriftir. Cezayir meselesi, kendi başına bir mesele değildir. Bunları ayırmak [da] mümkün bulunmamaktadır, Bunlar, birbirine bağlıdır. “Portekiz veya Cezayir hakkında verdiğimiz rey, yanlıştır [ve] haksızdır” demek istemiyorum. Mesele, tamamıyla hakkaniyet meselesinden [de] ibaret değildir. Bugün Portekizliyi ikna edelim, yarın Fransız kızar. Para alamayız... Alamazsak ne olur? Eğer yapabilirsek kovarız. Bunlar birbirine bağlıdır. Adalet Bakanı, adilane hüküm verir. Beynelmilel siyasette [ise], mesele, [sadece] adaletten ibaret değildir.”⁷²⁸

Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in sözlerinden hareketle, Türkiye'nin BM'de Cezayir'e ilişkin oylamadaki karar değişikliğinin MBK kararları doğrultusunda

⁷²⁵ Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi.....** , s. 272.

⁷²⁶ MBK üyesi olan Numan Esin, anısında, Türkiye'nin Cezayir Politikasına ilişkin şunları söylemektedir: “Ayrıca, Cezayir politikasının da Türkiye için yanlış olduğu kanısındaydık. Türkiye, yıllardır Fransa'yı destekliyordu. Biz Cezayir'in desteklenmesini istedik. Yıllardır Fransa'yı ve Avrupa'yı desteklemeye alışmış olan Dışişleri, buna da karşı çıktı. Mücadele ettik, sonunda fikrimizi kabul ettirdik. Ama Dışişleri örgütümüz, Birleşmiş Milletler'de ancak çekimser oy kullanabildi.” Bkz. Numan Esin, **Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 151.

⁷²⁷ **27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları 2 Haziran 1960-6 Ocak 1961**, C.I, s. 673,674.

⁷²⁸ **A.g.e.** , s. 677-678.

yapıldığı söylenebilir. Zira Sarper, uluslararası ilişkilerin karmaşıklığına dikkat çekerek Cezayir Sorunu'nun tek başına değerlendirilmemesi gerektiğini söylüyordu. Şöyle ki, Portekiz örneğinde görüldüğü gibi, Fransa da ileride Türkiye'nin OECC'den alacağı krediyi engelleyebilirdi. Sarper, bu konuya daha akılcı yaklaşarak uluslararası ilişkilerde sorunun sadece adalet üzerinden yürümediğine dikkat çekiyordu.

Dışişleri Bakanı Selim Sarper, 22 Şubat 1961'de Millet Meclisi'nde Dışişleri Bakanlığı'nın bütçe görüşmelerinde söz almıştır. Sarper, Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile ilişkileri hakkında açıklamalar yapmıştır. Sarper, başta komşu ülke Irak olmak üzere, Ürdün ve Kuzey Afrika'daki Akdeniz devletleri de dahil “bütün kardeş Arap devletleriyle” dostluk ilişkilerinin kurulmasını ve geliştirilmesini istediklerini ifade etmiştir. Sarper, bütün Arap devletlerinin aynı isteği paylaştıklarını da ilave etmiştir. Ayrıca, bu konuda zaman zaman gereksiz yere engeller çıkaranları “aklıselime” davet ediyordu.⁷²⁹

Sarper'in ilişkilerde “gereksiz yere engeller çıkaranlar” vurgusu yapması muhtemelen BAC Cumhurbaşkanı Nasır'a yönelikti. Zira ileride de görüleceği üzere, Türkiye ile Mısır arasındaki gerginlik 1961 Eylül'ünde yaşanacak gelişmeler sonrası zirve noktasına ulaşmıştır.

Suriye, 28 Eylül 1961'de yaşadığı darbe sonucunda, Mısır'la 1958'te kurdukları Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılmıştır. Türkiye, bu durumu Suriye'nin bir “iç gelişmesi” olarak değerlendirmiş ve Suriye'deki yeni rejimi Ürdün'den sonra tanıyan ikinci ülke olmuştur. Türkiye'nin Suriye'deki yeni rejimi bu kadar erken tanınması, Mısır'ın tepkisine yol açmıştır. Mısır, Türkiye'nin bu hamlesi sonucunda Türkiye ile diplomatik ilişkilerini askıya almıştır.⁷³⁰ Türkiye ve Mısır arasında diplomatik ilişkiler, ancak 1965 Ağustosunda yeniden kurulabilecektir. Ayrıca BAC Cumhurbaşkanı Nasır, bu dönem zarfında Kıbrıs Rumları'na silah yardımıyla bulunmuştur.⁷³¹

20 Aralık 1961'de Cezayir Sorunu yeniden BM Genel Kurulu'nun gündemine gelmiştir. Türk Hükümeti, Cezayir bağımsızlık mücadelesine siyasal destek gösterme

⁷²⁹ Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 22 Şubat 1961, C. I, 4. Birleşim, s. 202.

⁷³⁰ Kürkçüoğlu, a.g.e. , s. 137.

⁷³¹ Soysal, Soğuk Savaş Dönemi.... s. 275,276.

eğiliminde olduğu için, BM’de yapılan oylamada Cezayir lehine oy kullanmıştır. BM Genel Kurulu’nda Cezayir Sorunu’na ilişkin yapılan oylamada Türkiye Cezayir’e self-determinasyon hakkının tanınmasına dair öneriyi desteklemiştir. BM Genel Kurulu, 62 oyla bu kararı kabul etmiştir. Bu karara ret oyu çıkmamış, ancak 38 devlet çekimser kalmıştır.⁷³²

Daha önce Demokrat Parti’nin izlediği Orta Doğu politikasıyla karşılaştırıldığında, Türkiye’nin dış politikada yeni bir anlayışı benimsediği görülmektedir. Türkiye de ulusal bağımsızlık mücadelelerinin desteklenmesi fikri ağır basmaya başlamıştır.⁷³³ Cezayir Sorunu örneğinden ve Selim Sarper’in Bakanlar Kurulu’nda yaptığı konuşmalardan da görüleceği üzere, bu politikanın şekillenmesi Dışişleri Bakanlığı’nın inisiyatifiyle değil, daha çok MBK kadrolarının girişimleriyle gerçekleşmiştir.

Dışişleri Bakanı Selim Sarper, 5 Şubat 1962’de Cumhuriyet Senatosu’nda, 21 Şubat 1962’de ise Millet Meclisi’nde Dışişleri Bakanlığı’nın bütçe görüşmelerinde söz almıştır. Sarper, iki organda da aynı konuşmayı yaparak Türkiye’nin Orta Doğu siyaseti hakkında şunları söylemiştir: “Bütün Arap memleketlerinin, hürriyet, bağımsızlık ve saadet yolunda terakkiye devam etmeleri hususundaki samimi düşünce ve temennilerimiz bilinmektedir. Bu memleketlerle ve bu hususiyetle komşularımız Irak ve Suriye ile münasebetlerimiz bu çerçeve içinde cereyan etmekte ve gelişmektedir.”⁷³⁴

Sarper’in burada Suriye vurgusu önemlidir. Zira Türkiye, Suriye’yi Birleşik Arap Cumhuriyeti’nden ayrıldıktan sonra tanıyan ikinci devletti. Sarper’in konuşmasından anlaşılmaktadır ki, Suriye’nin Birleşik Arap Cumhuriyeti’nden ayrılması da bir bakıma bağımsızlık hareketi olarak görülüyordu.

⁷³² A.g.e. , s. 276,277.

⁷³³ Fırat- ve Kürkçüoğlu, a.g.m. , s. 786.

⁷³⁴ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 5 Şubat 1962, C. II, 31. Birleşim, s. 164 ; **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 21 Şubat 1962, C. I, 52. Birleşim, s. 163.

C. Selim Sarper'in Dışışleri Bakanlığı Görevinden İstifası

Selim Sarper, Dışışleri Bakanlığı süresince (28 Mayıs 1960- 16 Mart 1962) iki defa istifa etmiştir. Birinci istifası kabul edilmemişken, ikinci istifası onaylanmıştı. Sarper'in istifa süreci birbiri ile ilintili olduğu için, iki istifası da bu alt başlıkta değerlendirilecektir.

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra Milli Birlik Komitesi'nin basın müşavirliğine getirilen Kemal Bağlum, anısında, Dışışleri Bakanı Selim Sarper'in Devlet Başkanı Cemal Gürsel'den şikayetçi olduğunu anlatmaktadır. Kemal Bağlum, Sarper'i, hem BM Daimi Başdelegeliği görevinden hem de diğer görevleri sırasında kurdukları ilişkiler dolayısıyla tanıdığını ve Sarper'in kendisine şu sözleri söylediğini anısında yazmıştır:

“Beyefendi, sizi çok endişeli görüyorum. Bir aksilik mi var?” demem üzerine Sarper; “Gerçekten zor durumdayım. Bakan arkadaşlarla da konuştum. Bazı komite üyelerine söyledim. Fakat olumlu bir sonuca ulaşamadım. Görevde bulunduğum bir yıla yakın süreden beri ufak tefek bazı arızalar oldu, ama Sayın Devlet Başkanımızın hastalığından sonra işler değişti. Cemal Gürsel Paşa Başbakanlıktan çıkarken veya Köşk civarında vatandaşlarla söyleşirken, dış politika hakkında da konuşmalar yapıyor. Tabiatıyla bu konuşmalar sırasında bilmeyerek yabancı devletler hakkında diplomasiyle bağdaşmayan cümleler kullanıyor, bunu da basın haklı olarak yazıyor. Devlet Başkanının yabancı ülkeleri hedef alan beyanları üzerine, suçlamada bulunan devletin büyükelçileri ertesi günü beni ziyaret ederek, ya sözlü ya da yazılı nota veriyor. Bu durumla hemen hemen her gün birkaç kez karşılaşıyorum. Bu durumun önlenmesinde ancak siz bana yardımcı olabilirsiniz. Sizden istediğim bu yardım ricasını, sakın kimseye söyleme, aramızda kalsın” demeyi de ihmal etmedi”⁷³⁵

Milli Birlik Komitesi Basın Müşaviri Bağlum, Sarper'in kendisine söylediği bu sözlerden sonra, Gürsel'i izleyen gazetecileri toplayarak kendilerine bundan sonra Gürsel'e Başbakanlık'tan çıkarken soru sormamalarını istememiştir. Gazeteciler, buna uymuş, ancak Gürsel birkaç gün sonra gazetecileri etrafında görememesi üzerine neden gazetecilerin gelmediğini yetkililere sormuştur. Yetkililer de bu soruya yanıt

⁷³⁵ Kemal Bağlum, **Bir Dönemin Uyuyan Kulağı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 172, 174,175.

olarak, basın müşaviri Bağlum'un gazetecilere emir verdiğini, bu yüzden de gazetecilerin kendisini izlemediklerini söylemiştir. Bağlum, bu olaydan sonra Gürsel tarafından sert bir şekilde azarlandığını, ancak sorumluluk sahibi bazı gazetecilerin Gürsel'in yabancı ülkelere ilişkin yaptığı açıklamalara yer vermediklerini, bu sayede de Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in biraz rahatladığını söylemiştir.⁷³⁶

Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı dönemi (28 Mayıs 1960-16 Mart 1962) boyunca iki kez istifa etmiştir. Sarper, ilk istifasını 2 Temmuz 1961'de vermiştir. İstifa etme nedeninin "Dış konular" ile ilgili olmadığını söyleyen Sarper, istifa etme nedenini açıklamamıştır.⁷³⁷ Ancak, bir gün sonra Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in istifası kabul edilmemiş, Devlet Başkanı Cemal Gürsel, kendisine Sarper'in istifa nedenini soran gazetecilere " bazı çürük yumurtalar kırılabilir, fakat bizim dışişleri bakanımız çürük değildir" şeklinde yanıt vermiştir.⁷³⁸ Sarper de istifa nedenini soran gazetecilere, istifasının zaten Gürsel tarafından kabul edilmediğini söyleyerek ayrıntı vermemiştir.⁷³⁹ Nihayetinde 5 Temmuz 1961'de, Bakanlar Kurulu toplantısı⁷⁴⁰ ardından basın mensuplarının karşısına çıkan Sarper, Devlet Başkanı Gürsel ile bir gün önce yaptığı görüşme sonrası Gürsel'in talebi üzerine istifasını geri aldığını açıklamıştır. Sarper'e Devlet Başkanı Gürsel tarafından dinlenmesi için de on on beş günlük izin verilmiştir.⁷⁴¹ Böylece Sarper'in istifası rafa kalkmıştır.

7 Temmuz 1961 tarihli, CIA arşiv belgesinde ise, Sarper'in istifasına ilişkin yorumlar yer almaktadır. CIA, Sarper'in istifasını, Türk Hükümeti içinde yaşanan derin ayrılıkların son bir göstergesi olarak yorumlamıştır. Belgede, Sarper'in istifasının reddedildiği yer almakla birlikte Sarper'in Gürsel için çok hasta olduğunu iddia ettiği yer alıyor ve ona göre, hükümet artık etkili bir liderliğe sahip değildi.⁷⁴²

Hem Milli Birlik Basın Komitesi Müşaviri Kemal Bağlum'un anısından hem de CIA belgesinden görüleceği üzere Sarper, Cemal Gürsel'den şikâyetçiydi.

⁷³⁶ A.g.e. , s. 175,176.

⁷³⁷ **Milliyet**, 3 Temmuz 1961, s. 1,5.

⁷³⁸ **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1961, s. 1,5.

⁷³⁹ **Milliyet**, 4 Temmuz 1961, s. 1,5.

⁷⁴⁰ 5 Temmuz 1961 Çarşamba günü, gerçekleşen Bakanlar Kurulu toplantısında hiç tutanak tutulmamıştır. Bkz. **27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları 6 Ocak 1961-16 Kasım 1961**, C.II, Haz. Cemil Koçak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 1072.

⁷⁴¹ **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1961, s. 1,5.

⁷⁴² The President's Intelligence Checklist, **CIA- RDP79T00936A000100160001-8**, 7 July 1961.

Sarper'in şikâyetinin temel noktası ise, Gürsel'in bilip bilmeden ve diplomasiyle bağdaşmayacak şekilde yabancı devletlere karşı açıklamalarda bulunmasıydı. Özellikle Gürsel'in hastalığından sonra Sarper'in şikâyetleri daha da artmış ve hükümetin artık etkili bir liderliğe sahip olmadığına kanaat getirmiştir. Her ne kadar Sarper'in ilk istifasının nedeni netlik kazanmamış olsa da Sarper'in bu şikâyetinin istifa etme sürecinde etkili olduğu söylenebilir.

Daha önce ifade edildiği üzere, Selim Sarper 15 Ekim 1961'de gerçekleşen genel seçimler sonucu İstanbul Milletvekili seçilmiştir. 20 Kasım 1961'de de İsmet İnönü tarafından oluşturulan kabinede yeniden Dışişleri Bakanı olarak yer almıştır. Ancak Sarper'in İnönü tarafından oluşturulan kabinede Dışişleri Bakanı olarak görevi fazla uzun sürmemiştir.

Nihat Erim'in günlüğünden, Devlet Başkanı Cemal Gürsel ile Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in ilişkileri hakkında çıkarımlarda bulunabilmek mümkündür. 25 Aralık 1961'de Erim, şu notları günlüğüne yazmıştır:

“Senato Başkanı S.H. Ürgüplü'yü ziyaret ettim. Devlet Başkanı Gürsel'in Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in değiştirilmesini, yerine benim getirilmemi istediğini ve bunu kendi vasıtasıyla Başbakan İnönü'ye söylediğini, İnönü'nün müspet veya menfi bir şey söylemediğin, sadece “Devlet başkanı Feridun Cemal'i istediğini söylemişti” dediğini anlattı.”⁷⁴³

Erim'in günlüğünden görüleceği üzere, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in Sarper'i Dışişleri'nden almak istediği yer almaktadır. İsmet İnönü'ye göre yerine de Feridun Cemal Erkin düşünülüyordu. Erim'in bu notu, Sarper'in 16 Mart 1962'deki istifasından üç ay önce tuttuğu düşünüldüğünde, önemli tespitlerde bulunulabilir. Bu notlardan hareketle, Sarper deyim yerindeyse “topun ağzındaydı”. Belki de Sarper'in yapacağı bir yanlış hamle sonrası görevden alınması düşünülüyordu. Sarper, bu yanlış hamleyi de 22 Şubat 1962'de yapmıştır. Yerine geçecek kişi ise çoktan belliydi. 16 Mart 1962'de, Sarper'in Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmesi sonrası yerine

⁷⁴³ Nihat Erim, **Günlükler 1925-1979**, Haz: Ahmet Demirel, C. II, 2.B. , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 742.

Feridun Cemal Erkin'in atandığı düşünüldüğü zaman, Erim'in günlüğündeki notların gerçeklikle örtüştüğü tespitinde bulunulabilir.

Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in istifa etme sürecinde, 22 Şubat 1962'de Talat Aydemir tarafından gerçekleştirilen başarısız darbe girişiminin önemli bir rolü olmuştur.

22 Şubat 1962'de Talat Aydemir'in darbe girişimi sonrası bütün dikkatler iç politikaya yönelmiştir. Ancak, 22 Şubat'ta yaşanan bu olay dış politikada da önemli bir değişikliği beraberinde getirmiştir. 16 Mart 1962'de Dışişleri Bakanı Selim Sarper, istifasını vermiştir. Sarper'in istifa etme sebebinin dış yardım koordinasyonundan sorumlu Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu ile arasında yaşanan anlaşmazlık olduğu iddia ediliyordu. Sarper'in SSCB'nin yardım önerisini basına sızdırması ile iki bakan arasında başlayan münakaşa, Feyzioğlu'nun dış yardım koordinasyonu konusunda Sarper'i ikinci plana atmasıyla daha da şiddetlenmiştir. Sarper, buna karşılık dış yardım koordinasyonunun kendi yetki alanına girdiğini ve başkasının karışma hakkı olmadığını söylemiş ve istifasını vermiştir. Her ne kadar resmi açıklama böyle olsa da Feyzioğlu'nun arkasında Başbakan İsmet İnönü'nün desteği bulunuyordu. "Sarper'in 27 Mayıs'tan beri ordu içindeki radikal gruplarla yakın ilişkisi vardı. Yurt dışı gezileri sırasında 14'lerle⁷⁴⁴ görüşüyordu. Hatta Cumhurbaşkanlığı seçimi için, Erkanlı ve Kabibay, 14'ler adına Sarper'e adaylığını koymasını teklif etmişlerdi"⁷⁴⁵

13 Kasım 1960'da MBK'dan ihraç edilen 14 subaydan birisi olan Orhan Erkanlı, Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı konusunun çok konuşulduğu bir sırada New York'ta Selim Sarper ile görüşmüştür. Erkanlı, bu görüşmede, Sarper'e Cumhurbaşkanlığı konusundan söz açmış "Pekiye Selim Bey siz niçin olmayasınız? Yurt içinde arkadaşlarımız sizi severler. Biz de sizi destekleriz. Bu iş olur yeterki kabul edin, biz asker arkadaşlara gerekli işaretler veririz" demiştir. Sarper, bu teklife hem şaşırmış hem de hoşuna gitmişti. Sarper, " Canım olur mu beni iki liderime karşı çıkarmak istiyorsunuz" demiştir. Erkanlı, tek başına verdiği bu kararın olumlu

⁷⁴⁴ 13 Kasım 1960'da, Milli Birlik Komitesi'nden tasfiye edilen on dört subay 14'ler olarak nitelendirilmiştir. 14'ler, MBK içindeki iktidarı bırakma yanlısı olmayan radikal kanadı temsil ediyorlardı. Bu 14 subay arasında; Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Muzaffer Özdağ, Münir Köseoğlu, Ahmet Er, Dünder Taşer, Şefik Soyuyüce, Muzaffer Karan, İrfan Salmazer, Mustafa Kaplan, Fazıl Akkoyunlu ve Rıfat Baykal yer alıyordu. Altuğ, **a.g.e.**, s. 117-119.

⁷⁴⁵ Fırat, **1960-1971 Arası...**, s. 107.

tepkisini görünce Sarper'e "Şimdi Kabibay sizi Paris'de bekleyecek. O meseleyi biliyor. Kendisiyle konuşun ve kesin kararınızı bildirin" demiştir.⁷⁴⁶

Orhan Erkanlı'nın yapmış olduğu bu görüşmeden 14'lerden hiçbirinin haberi yoktu. Erkanlı, Sarper'le görüşmesinden sonra Kabibay'a bir telgraf göndermiştir: "Selim Sarper'le o meseleyi konuştum. Mutabıkız kendisi ile görüş... Erkanlı..." Kabibay, Erkanlı'nın bu teklifinden haberdar değildi. Bunu Sarper'den öğrenecektir. Daha sonra Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile Kabibay Paris'te görüşmüşlerdir. Kabibay, konunun ne olduğunu öğrenmek için Sarper'e "Erkanlı'dan telgraf aldım. O konuda mutabıkız" demiştir. Sarper, Erkanlı'ya söylediklerinin aynısını Kabibay'a da söylemiştir: "Beni iki liderime karşı çıkarıyorsunuz. Ama madem ki, arkadaşlar istiyor memleket görevidir."⁷⁴⁷

Kurtul Altuğ, Sarper ile 14'ler arasındaki görüşmeleri şöyle değerlendirmiştir: "Kabibay Erkanlı'nın mesajını çözmüştü. Demek ki, söz konusu olan Sarper'in Cumhurbaşkanlığı idi. Sonra işin detayını konuştular. Tabii işin sonu fos çıktı. Ama görüyorsunuz, Türkiye o sıralar ne koşullar içindeydi. Yurt dışında birkaç adamda ne kuvvetler vehmediliyordu ki, koskoca bir Sarper bile onlarla ülkelerarası randevularda konuşuyor hatta tarihi kararlar alıyordu."⁷⁴⁸

Her ne kadar Sarper'in Cumhurbaşkanlığı söz konusu olmadıysa da, radikal kanatla bağlarını korumuştur. 22 Şubat 1962 gecesi, darbenin gidişatının henüz belirsiz olduğu sırada, Çankaya'dan ayrılan tüm bakanlar, Başbakan İnönü ile beraber Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na gitmişlerken, Sarper, Dışişleri Bakanlığı'nda kalmayı tercih etmiştir. Darbe girişimi bastırılana kadar bakanlıkta kalan Sarper'in bu tavrı İnönü'nün gözünden kaçmamıştır. Sarper ile İnönü arasındaki bu gerginlik bir ay boyunca sürmüş ve İnönü, Feyzioğlu ile Sarper'i karşı karşıya getirerek, Sarper'in istifa etmesini sağlamıştır.⁷⁴⁹

MBK üyesi Kâmil Karavelioğlu da Sarper'in istifa nedenini 22 Şubat'ta yaşanan darbe girişimine bağlamış ve bu konu hakkında, anısında, şunları söylemiştir:

⁷⁴⁶ Kurtul Altuğ, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 165.

⁷⁴⁷ Altuğ, **a.g.e.**, s. 166.

⁷⁴⁸ Aynı Yer.

⁷⁴⁹ Fırat, **1960-1971 Arası....** s. 48.

“Fakat Sarper 21-22 Şubat’dan evvel yurtdışındaki “14’ler”le birleşik toplantıya katılmıştır. “14’ler”in Silahlı Kuvvetler Birliği ile irtibatları vardır. Onlar Türkiye’de olup bitenleri takip etmektedirler. Silahlı Kuvvetler Birliği’nde ikinci adam gibi görülen Dünder Seyhan, Orhan Kabibay’ın en yakın arkadaşısıdır. Kabibay ve Erkanlı’nın Selim Sarper’e cumhurbaşkanlığı sözü verdikleri şüyu bulmuştur ve temasları da teyit edilmiştir. İnönü Sarper’i bu kusuru dolayısıyla görevden almış ve o zaman parlamento dışında diplomat olan Feridun Cemal Erkin’i Dışişleri Bakanı yapmıştır.”⁷⁵⁰

Büyükelçi Mahmut Dikerdem, anısında, 1962 Şubat’ında Ankara’da Dışişleri Bakanı Sarper ile görüştüğünü yazmış ve Sarper’in istifasını 22 Şubat’ta yaşanan olaylara bağlamıştır. Dikerdem, Sarper ile olan görüşmesini şöyle anlatmıştır:

“Bakanımız Selim Sarper’le konuşmamız ise garip bir hava içinde geçti. Sarper, her zamanki nazik ve içtenlikli görünen halleriyle beni karşıladı, hatırlamı sordu, fakat ben konuşmaya başladıktan sonra bir dalgınlık içine gömülerek beni dinlemez oldu... Birden sözümü kesti ve: Sen ne anlatıyorsun kardeşim, Talât geliyor Talât diye adeta bağırdı... Bakanın sözünü ettiği Talât’ın büyükelçi arkadaşım Talât Benler olduğuna hükmederek: Talât nereden geliyor, geri mi çağırdınız? diyebildim... Gerçekten de Talât ya o gece ya da ertesi gece geldi. Ama gelen büyükelçi Talât Benler değil, Albay Talat Aydemir’di. Sonradan anladım ki, Sarper 22 Şubat 1962 gecesi Talât Aydemir’in başlattığı darbe girişiminden haberi vardı ve benimle görüşürken kafası hep o konuyla meşguldü. Nitekim o gece Çankaya’da yapılmakta olan Bakanlar Kurulu toplantısında Başbakan İnönü darbe girişimini öğrenip toplantıya Radyoevi binasında devam edilmesine karar verince, bütün bakanlar İnönü’yü izleyerek Radyoevine gelmiş, yalnız Selim Sarper ortalıktan kaybolmuştu. Sarper 22 Şubat darbesinin sonucu belli oluncaya dek kendini rezervde tutmak istemişti.”⁷⁵¹

Sarper’in Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmesinin dış basında da yansımaları olmuştur. 16 Mart 1962 tarihli, The New York Times Gazetesi, CHP Milletvekilleri’ne dayandırarak verdiği haberde, Başbakan İsmet İnönü ile Dışişleri Bakanı Selim Sarper’in geçen ay yaşanan başarısız darbe girişiminden sonra ilişkilerinin gerginleştiğini belirtmiştir.⁷⁵² 17 Mart 1962 tarihli, The Times gazetesi de 22 Şubat 1962’de yaşanan başarısız darbe girişimi sonrası, Sarper’in hükümet içinde ağır

⁷⁵⁰ Karavelioğlu, a.g.e. , s. 181.

⁷⁵¹ Dikerdem, a.g.e. , S. 155-156.

⁷⁵² The New York Times, 16 Mart 1962, s. 6.

eleştirilere maruz kaldığını belirterek, Dışışleri Bakanı'nın istifasını 22 Şubat olaylarıyla ilişkilendirmiştir.⁷⁵³

⁷⁵³ **The Times**, 17 Mart 1962, s .7.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SELİM SARPER'İN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI SONRASI SİYASİ FAALİYETLERİ (1962-1968)

A. Dışışleri Bakanlığı Sonrası XII. Dönem Milletvekili Olarak Faaliyetleri (1962-1965)

Dışışleri Bakanı olarak bir buçuk yılı aşkın bir süre görev yapan Selim Sarper, 16 Mart 1962'de Dışışleri Bakanlığı görevinden istifa etmiştir.

Her ne kadar Sarper, Dışışleri Bakanlığı'ndan istifa etse de siyasi hayatı kesintiye uğramamıştır. 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimler sonucu CHP İstanbul Milletvekili seçilen Sarper, milletvekili olarak siyasi hayatına devam etmiştir.

Selim Sarper'in Dışışleri Bakanlığı görevinden istifa etmesinden sonra, ilk göze çarpan faaliyeti 25 Nisan 1962'de TBMM Birleşik toplantısında yaptığı konuşmadır. Gerçekleştirilen oturumda, “Avrupa Konseyi'ne seçilen üyelerin komisyonlara iştirak şekli” görüşülmüştür. TBMM Başkanlık Divanı'nca alınan karar uyarınca Türkiye'yi doğrudan doğruya ilgilendiren konular hariç, diğer toplantılara katılmama kararı alınmıştır. CHP İstanbul Milletvekili Selim Sarper, konuşmasında bu karara karşı eleştirel bir tutum sergilemiştir. Türkiye'nin bu gibi uluslararası kuruluşlara katılımının kolay olmadığını ifade eden Sarper, “herhangi bir Beynelmilel teşekkülün içinde, yalnız doğrudan doğruya beni alakadar eden meselelerle alakadar olurum, başkalarının meseleleriyle ben alakadar olmam noktai nazarı yanlış ve hatta zararlı bir felsefedir. Zira başkaları da günün birinde ‘biz de sizin meselelerinizle alakadar değiliz’ diyebilir. O için böyle bir felsefeden –felsefe değil yanlış bir görüştür- şiddetle içtinabetmek lâzımdır.” demiştir.⁷⁵⁴

Sarper'in bu sözleri önemlidir. İleride de görüleceği üzere, 1963 yılında Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi üyeliğine seçilmiştir. Bu bakımdan, Sarper'in yapmış olduğu konuşma, bu tür kuruluşlarda nasıl bir politika izlenmesi gerektiğine ilişkin ipuçları barındırmaktadır. Sarper, Avrupa Konseyi'nde Türkiye'nin daha

⁷⁵⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 25 Nisan 1962, C. I, 14. Birleşim, s. 137,139,145.

kapsamlı bir politika izlemesini ve kendisini ilgilendirmeyen toplantılara da katılmasını savunmuştur.

TBMM'nin 25 Nisan 1962 tarihli oturumunda yaptığı konuşmada, Sarper, yukarıdaki saptamalarına ilaveten şu noktaya da vurgu yapmıştır: "... Memleketimizi alâkadar eden meselelerin, mutlaka bu toplantının gündeminde yer alması şart değildir. Bu gibi teşkilatlara devam etmiş olan arkadaşlarımız bilirler ki; gündem dışı birçok meseleler, hiç beklenmedik bazı pürüzler ve müşkülât meydana çıkarabilir."⁷⁵⁵ Sarper'in burada işaret ettiği nokta, Türkiye ile ilgisi olmayan toplantılarda dahi, gündem dışı sorunlar sonucunda bazı pürüzlerin ve engellerin çıkabileceğidir. Bir bakıma Sarper, Türkiye'nin katılmadığı bir toplantıda bile, Türkiye'ye karşı yönelebilecek engellerden endişe etmektedir. Sarper deneyimli bir diplomat ve eski bir Dışişleri Bakanı olarak, TBMM Başkanlık Divanı'nın bu noktaya dikkatini çekmeye çalışmıştır.

CHP İstanbul Milletvekili Selim Sarper, 3 Eylül 1962'de Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu Üyeliği'ne seçilmiştir. Şöyle ki, bu tarihte Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu'nda "açık bulunan üyelik için" seçim yapılmıştır. 227 üyenin oy kullandığı bu seçimde Sarper 218 oy alarak Dışişleri Komisyonu'na seçilmiştir.⁷⁵⁶

Selim Sarper, 6 Eylül 1962'de CHP Grup Başkan Vekili olmak için aday olmuş, ancak seçilememiştir. Kullanılan oyların sadece 12'sini alabilmiştir. Seçimi CHP içinde genç 63'ler olarak bilinen grup kazanmıştır. Bu grubun aday gösterdiği Suphi Baykam oyların 48'ini alırken, CHP Genel Merkezi'nin adayı Lebit Yurtoğlu ise 44 oy almıştır.⁷⁵⁷

Görüleceği üzere, CHP Grup Başkan Vekilliği için iki güç arasında çekişme yaşanmıştır. Sarper hem genç 63'lerin adayı değil, hem de CHP Genel Merkezi tarafından aday gösterilmemiştir. Dolayısıyla hem az oy almış hem de seçilememiştir.

2 Kasım 1962'de CHP Meclis Grubu'nda idare heyeti seçimi yapılmıştır. Grup Başkan Vekilliği'ne üç kişi aday olmuş ve 84 oy alan Suphi Baykam yeniden

⁷⁵⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 25 Nisan 1962, C. I, 14. Birleşim, s. 145.

⁷⁵⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3 Eylül 1962, C. VI, 111. Birleşim, s. 306.

⁷⁵⁷ Milliyet, 7 Eylül 1962, s. 7.

seçilmiştir. Selim Sarper de Grup Başkan Vekili olabilmek için yeniden aday olsa da 44 oy alabilmiştir.⁷⁵⁸

14 Aralık 1962’de CHP’nin 16. Kurultayı toplanmıştır. İsmet İnönü 1165 delegenin 1092’sinin oyunu alarak tekrar CHP Genel Başkanı seçilmiştir. Kurultay sonucunda parti meclisinde genel merkez adayları büyük çoğunluk sağlamıştır. Yeni parti meclisi 33 üyeden oluşuyordu. CHP Parti Meclisi’ne giren adaylar arasında 573 oy alan Selim Sarper de vardı. Sarper, parti meclisine giren 6 yeni kişiden birisiydi.⁷⁵⁹

1963 Nisan’ında Sarper’in Milletvekilliği açısından önemli bir gelişme yaşanmıştır. 15 Nisan 1963’te toplanan Millet Meclisi’nde, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’ne⁷⁶⁰ (AKPM) katılacak olan Türk Parlamento Heyeti’nin seçimi gerçekleşmiştir. Selim Sarper, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’ne 220 oy alarak “asıl üye” olarak seçilmiştir. Böylece, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nde Türkiye’yi temsil edecek yedi kişiden oluşan Türk Parlamento Heyeti’nde yer alacaktır.⁷⁶¹

Sarper, 1963 Mayıs’ında bu yeni görevine başlamıştır. İki sene boyunca AKPM’de görev yapacak olan Sarper, aynı organda başkan yardımcılığı yapmış, ayrıca AKPM’nin Siyasi Komisyonu’nda⁷⁶² üye olarak yer almıştır.⁷⁶³

⁷⁵⁸ **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1962, s. 3.

⁷⁵⁹ **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1962, s. 1,5. ; Hikmet Bila, **CHP 1919-1999**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 203.

⁷⁶⁰ Avrupa Konseyi’nin oluşturulması düşüncesi, II Dünya Savaşı’ndan maddi ve manevi büyük kayıplarla çıkan Avrupa’da bir daha aynı trajedilerin yaşanmamasını sağlamak amacıyla ileri sürülmüştür. 5 Mayıs 1949’da on Avrupa ülkesi tarafından Avrupa Konseyi’ni kuran anlaşma imzalanmıştır. Türkiye, Avrupa Konseyi’ne Ağustos 1949’da davet edilmiş ve örgütün kurucu üyeleri arasında yer almıştır. O dönemdeki adıyla Avrupa Konseyi İstişare Meclisi (Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi), Avrupa Konseyi’nin temel organlarından birisidir. Avrupa Konseyi’nin karar organı Bakanlar komitesi iken, AKPM ise danışma organı olarak faaliyetlerini yürütmektedir. “AKPM üyeleri, her üye ülke parlamentosundan, parlamentodaki güç dengesini yansıtabilecek şekilde seçilmektedir. Her üye devlete ayrılan parlamenter sayısı, o ülkenin nüfusuyla orantılıdır.” Bkz. <https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi.tr.mfa> “Avrupa Konseyi”, Erişim Tarihi (27 Nisan 2022) ; <https://www.tbmm.gov.tr/akpm-hakkinda> Avrupa Konseyi (AK), Erişim Tarihi (27 Nisan 2022)

⁷⁶¹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 15 Nisan 1963, C. XVI, 72. Birleşim, s. 328 ; **Milliyet**, 16 Nisan 1963, s. 7.

⁷⁶² Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nin çalışmaları, öncelikle Komisyonlar çerçevesinde görüşülüp daha sonra formüllere bağlanır. AKPM Siyasi Komisyonu da bu komisyonlardan bir tanesidir. Bkz. Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları**, C. II, s. 311.

⁷⁶³ **Parliamentarians of the Council of Europe Biographies**, The Council Of Europe, 10 May 1963 s.17 ; **Parliamentarians of the Council of Europe Biographies**, The Council Of Europe, June 1964, s.113-114.

1 Kasım 1963'te yeni çalışma dönemine başlayan Senato ve Millet Meclisi'nde⁷⁶⁴ başkanlık seçimleri yapılmıştır. Bağımsız İzmir Milletvekili Kadri Özek tarafından sunulan önergeyle Sarper, Millet Meclisi Başkanlığı'na aday olarak gösterilmiştir. Millet Meclisi'nde Başkan adayı olarak gösterilen diğer kişiler ise Fuat Sirmen⁷⁶⁵ ve Nihat Erim idi. Fuat Sirmen'i, CHP Milletvekili Kemal Satır aday olarak göstermiştir. Nihat Erim ise aday olmadığına dair açıklama yapmış ve kendisini aday gösteren vekile teşekkür ettikten sonra Meclis Başkanlığı için yarış mevcut Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen ile Selim Sarper arasında geçmiştir.⁷⁶⁶

1961 Anayasası'nın 84. Maddesi uyarınca "Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanları, kendi Meclislerince üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oy ile ikişer yıl için seçilirler; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir. Meclis Başkanlıkları için Meclisteki siyasi parti grupları aday gösteremezler."⁷⁶⁷

1 Kasım 1963'te yapılan Millet Meclisi Başkanlığı seçiminin ilk turunda 360 Milletvekili oy kullanmıştır. Fuat Sirmen 140, Selim Sarper ise 117 oy almıştır, ancak üçte ikilik çoğunluk sağlanamadığından dolayı ikinci tura geçilmiştir. İkinci turda Fuat Sirmen 121, Selim Sarper ise 109 oy almış ve üçte ikilik çoğunluk yeniden sağlanamamıştır. Oturuma başkanlık eden Mekki Keskin, Anayasa'nın 84. maddesine göre, ilk iki turda çoğunluğun sağlanamamasından ötürü bir sonraki turda salt çoğunluğun⁷⁶⁸ yeterli olacağını belirtmiştir.⁷⁶⁹ Bu sırada Adalet Partisi Milletvekili Kemal Bağcıoğlu verdiği önergeyle partiler arasında Senato ve Meclis Başkanlıkları için bir "centilmenlik anlaşmasına"⁷⁷⁰ varılması amacıyla oturuma bir saat ara

⁷⁶⁴ 1961-1965 yılları arasında Millet Meclisi'nde 450 Milletvekili görev yapmıştır. CHP'nin 173, AP'nin ise 158 milletvekili bulunuyordu. 65 milletvekili Yeni Türkiye Partisi'nde, 54 milletvekili de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nde görev yapmıştır. Bkz. Bila, **a.g.e.**, s. 192.

⁷⁶⁵ Fuat Sirmen, o sırada Millet Meclisi Başkanı idi.

⁷⁶⁶ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 1 Kasım 1963, C. XXIII, 1. Birleşim, s. 2.

⁷⁶⁷ Suna Kili ve Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s. 196.

⁷⁶⁸ Salt çoğunluğun sağlanması için 226 oy gerekiyordu.

⁷⁶⁹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 1 Kasım 1963, C. XXIII, 1. Birleşim, s. 2,4-5.

⁷⁷⁰ 1961 seçimlerinin ardından siyasi partilerin tek başına hükümet olacak oranda yeterli oy sağlayamamaları, Türkiye'nin koalisyon hükümetleri ile yönetilmesine yol açmıştır. Bu çerçevede 1961 yılında Adalet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında bir centilmenlik anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Meclis Başkanı'nın CHP'den, Senato Başkanı'nın ise AP'den seçilmesi kabul edilmiştir. Centilmenlik anlaşması, 1965 seçimlerine kadar yürürlükte kalmıştır. Bkz. Oya Tokgöz ,

verilmesini istemiştir. Bağcıoğlu, Meclis'te CHP'nin, Senatoda ise AP'nin desteklenmesini önermiştir.⁷⁷¹ Yapılan görüşmelerin ardından CHP ve AP arasında anlaşma sağlanamamış ve üçüncü tura geçilmiştir. Üçüncü turda 294 Milletvekili oy kullanmış, Fuat Sirmen 118, Selim Sarper ise 98 oy almıştır. Dolayısıyla salt çoğunluk sağlanamamış ve CHP yöneticileri Selim Sarper'in adaylıktan çekilmesi için girişimlerde bulunmuş, ancak Sarper bunu kabul etmemiştir. Daha sonra dördüncü tura geçilmiş ve 273 Milletvekili oy kullanmıştır. Bu sefer Selim Sarper 120 oy, Fuat Sirmen 98 oy almıştır. Her ne kadar Sarper öne geçse de salt çoğunluk yine sağlanamamış ve verilen bir önergeyle Meclis Başkanlığı seçimi ertesi güne ertelenmiştir.⁷⁷²

Millet Meclisi Başkanlığı seçiminin beşinci turuna 2 Kasım 1963'te devam edilmiştir. Millet Meclisi Başkanlığı seçimi için 275 Milletvekili oy kullanmıştır. Beşinci tur sonunda Selim Sarper 135, Fuat Sirmen ise 106 oy almıştır.⁷⁷³ Böylece salt çoğunluk yine sağlanamamıştır. Bu arada beşinci tur devam ederken Başbakan ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Sarper'i yanına davet etmiş ve bu görüşmenin ardından Sarper Meclis Başkanlığı seçiminden çekilme kararı almıştır.⁷⁷⁴ Sarper, adaylığını geri çekmesinin nedenini şöyle açıklamıştır: "...Millet Meclisi Başkanı seçimini kolaylaştırmak maksadiyle adaylığımı geri aldığımı hepinize saygı ve şükranla arz ederim."⁷⁷⁵ Böylece Sarper, 2 Kasım 1963'te Millet Meclisi Başkanlığı adaylığından geri çekilmiştir.

Millet Meclisi Başkanlığı seçiminin uzamasının nedeni, Cumhuriyet Senatosu⁷⁷⁶ Başkanlığı seçiminde CHP ve AP arasındaki anlaşmazlıklardır. AP kendi adayı İhsan Sabri Çağlayangil'in Senato Başkanı olarak seçilmesini istiyordu. Senato seçimlerinde Çağlayangil'e sadece AP'lilerin oy vermesi ve CHP'li senatörlerin boş

"Bazı Gazetelerimizde 1973 Türkiye Büyük Millet Meclis Başkanlığı Seçimlerine Verilen Önem: İçerik Çözümlemesi ve Yaklaşım", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c. 30, Sayı. 1 (Aralık 1974), s. 74.

⁷⁷¹ **Milliyet**, 2 Kasım 1963, s. 7.

⁷⁷² **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 1 Kasım 1963, C. XXIII, 1. Birleşim, s. 13-14.

⁷⁷³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 2 Kasım 1963, C. XXIII, 2. Birleşim, s. 17.

⁷⁷⁴ **Milliyet**, 3 Kasım 1963, s. 7; **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1963, s. 1.

⁷⁷⁵ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 2 Kasım 1963, C. XXIII, 2. Birleşim, s. 17.

⁷⁷⁶ 1961-1964 yılları arasında Cumhuriyet Senatosu'nda 150 senatör görev yapmıştır. 71 Senatör AP'den, 36 Senatör ise CHP'dendi. Geriye kalan Senatörlerin 27'sini Yeni Türkiye Partisi oluştururken, 16 senatör de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nde yer alıyordu. Bkz. Bila, **a.g.e.**, s. 192.

oy kullanması iki parti arasında anlaşmazlığa neden olmuştur.⁷⁷⁷ CHP'nin Senato Başkanlığı seçiminde AP'nin adayı olan Çağlayangil'i desteklememesinin nedeni onun kişiliğinden kaynaklanıyordu. CHP'liler ve bazı bağımsız senatörler adı Yassıada davalarına karışmış olan Çağlayangil'in⁷⁷⁸ "Senato Başkanlığı gibi protokolde bir numaralı yeri olan ve gereğinde Cumhurbaşkanı'nı temsil eden bir makama seçilmesini" istemiyorlardı.⁷⁷⁹ AP dışındaki partiler, açıkça ifade etmemelerine rağmen Anayasa'nın Senato Başkanı'na tanıdığı yetkilerden çekiniyordu. 1961 Anayasası'nın 100. Maddesine göre, "Cumhurbaşkanı'nın herhangi bir nedenden dolayı geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde görevine dönmesine kadar Senato Başkanı vekil olarak devletin başına geçecekti."⁷⁸⁰ Bu açıdan bakıldığında Çağlayangil'in ikinci adam durumuna gelmesi, AP dışındaki diğer partilerde endişeye neden olmuştur.⁷⁸¹

CHP, Senato Başkanlığı seçiminde AP'nin adayını desteklemek için Çağlayangil'in adaylıktan çekilmesini istemiştir. AP, CHP'nin bu isteğini kabul ettikten sonra iki parti arasında anlaşmaya varılmıştır.⁷⁸²

Her ne kadar Selim Sarper, 2 Kasım 1963'te Millet Meclisi Başkanlığı'ndan çekilmiş olsa da Meclis Başkanı'nın seçimi yukarıdaki nedenlerden dolayı ancak 5 Kasım 1963'te gerçekleşebilmiştir.

5 Kasım 1963'te CHP ve AP aralarında bir anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşmaya göre iki parti Millet Meclisi Başkanlığı için CHP'nin adayı Fuat Sirmen'i, Senato Başkanlığı için de AP Senatörü Enver Aka'yı destekleyeceklerdi. Ancak bu konu üzerinde anlaşmaya varıldıktan sonra Millet Meclisi Başkanlığı'na Fuat Sirmen'in seçilmesi mümkün olmuştur. Fuat Sirmen, 270 oy alarak salt çoğunlukla Millet Meclisi Başkanlığı'na yeniden seçilmiştir. Sirmen'e bu oylar hem AP'liler hem

⁷⁷⁷ **Milliyet**, 2 Kasım 1963, s. 7.

⁷⁷⁸ 27 Mayıs Askeri Müdahalesi gerçekleştiği sırada Bursa Valisi olarak görev yapan Çağlayangil, darbeden sonra tutuklanarak Yassıada'ya gönderilmiş ve altı ay orada kalmıştır. İhsan Sabri Çağlayangil, **Kader Bizi Una değil Üne İtti Çağlayangil'in Anıları**, Haz: Tanju Cılızoğlu, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 38,53-54.

⁷⁷⁹ **Milliyet**, 4 Kasım 1963, s. 1.

⁷⁸⁰ Gözübüyük ve Kili, **a.g.e.**, s. 201.

⁷⁸¹ **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1963, s.1.

⁷⁸² **Milliyet**, 6 Kasım 1963, s. 7.

de CHP'liler tarafından verilmiştir. 6 Kasım 1963'te de Senato Başkanlığı'na AP'nin adayı Enver Aka seçilmiştir.⁷⁸³

1963 Kasım'ında yapılan Meclis Başkanlığı seçiminde Sarper'in adaylığının gündeme gelmesi, Bağımsız İzmir Milletvekili Kadri Özek'in sunduğu önergeyle gerçekleşmişti. Yani Sarper, Meclis Başkanlığı'na CHP tarafından aday gösterilmemişti. Burada İnönü'nün Meclis Başkanlığı'ndan feragat etmesi için neden Fuat Sirmen yerine Sarper'e telkinde bulunduğu sorusu sorulabilir. Daha önce de belirtildiği üzere, CHP'nin adayı Fuat Sirmen'di, Sarper ise bağımsız bir milletvekili tarafından aday gösterilmişti. Dolayısıyla CHP kendi adayı olan mevcut Meclis Başkanı'nın yeniden seçilmesini istediğinden, Sarper istemeyerek de olsa başkanlık yarışından çekilmek zorunda kalmıştır.

1963 yılının sonundan itibaren yaşanan gelişmeler doğrultusunda, Selim Sarper'in Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde (AKPM) oldukça aktif olarak faaliyet göstereceği bir süreç başlamıştır. Bu sürecin başlamasında 1963 yılı sonunda Kıbrıs'ta yaşanan olaylar etkili olmuştur.

Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunun daha ilk günlerinden (16 Ağustos 1960) itibaren yaptığı konuşmalarda Enosis'i gerçekleştireceklerini ifade ederek 1960 Kıbrıs Anayasası'nı ihlal girişimlerinde bulunmuştur.⁷⁸⁴ 1963 yılında ise Kıbrıs'taki Türkler ve Rumlar arasındaki gerginliğin gittikçe arttığı bir süreç başlamıştır.⁷⁸⁵ 30 Kasım 1963'te Makarios, Kıbrıs'ta garantör olan üç ülkeye (Türkiye, Yunanistan, İngiltere) Kıbrıs Anayasası'nın on üç temel maddesinde değişiklikler öngören bir teklif yapmıştır.⁷⁸⁶ Makarios, anayasada 13 konuda⁷⁸⁷ değişiklikler yapılmasını istiyor ve bu değişiklikler arasında Cumhurbaşkanı ile Cumhurbaşkanı yardımcısının veto yetkisinin kaldırılması, memuriyetlerde Türklere %30 kontenjan sağlayan hükümlerin kaldırılması gibi maddeler yer alıyordu.⁷⁸⁸ Makarios'un yapmış olduğu bu teklif, Kıbrıs'taki Türk toplumunun haklarını güvence altına alan maddelerin değiştirilmesi anlamına

⁷⁸³ *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1963, s. 1,7; *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1963, s. 1.

⁷⁸⁴ Armaoğlu, *20 Yüzyıl Siyasi....*, s. 696.

⁷⁸⁵ Fırat, *1960-1971 Arası Türk....* s. 123.

⁷⁸⁶ Gürel, *Tarihsel Boyutları....* s. 97.

⁷⁸⁷ Bu maddeler için Bkz. Fırat, *1960-1971 Arası Türk....* s. 123,124.

⁷⁸⁸ Armaoğlu, *20 Yüzyıl Siyasi....*, s. 697.

geliyordu. Böyle bir teklifin kabul edilmesi, Kıbrıs'taki Türk toplumunu azınlık durumuna getirecekti. Türkiye, Makarios'un bu teklifini 6 Aralık 1963'te reddetmiştir.⁷⁸⁹

Türkiye'nin Makarios'un teklifine karşı gösterdiği kararlı tutum sonrası Rumlar şiddete yönelmişlerdir. 21 Aralık 1963'te Kıbrıs'ta Rumlar tarafından Türklere karşı saldırılar gerçekleşmiştir. 24 Aralık 1963'e kadar 24 Türk hayatını kaybederken, 40 Türk de yaralanmıştır.⁷⁹⁰ Yaşanan bu gelişmeler üzerine Türkiye, Garanti Antlaşması (Zürih, 11 Şubat 1959) uyarınca İngiltere ve Yunanistan hükümetleri nezdinde Rumların saldırılarını sonlandırmak amacıyla girişimde bulunmuştur. Her ne kadar 24 Aralık 1963'te üç garantör devlet bir ortak bildiri yayınlayıp çatışmalara son verilmesi çağırısında bulunsada Makarios saldırıları durdurmaya yanaşmamıştır.⁷⁹¹ Bunun üzerine Türkiye, Garanti Antlaşması'nın kendisine tanıdığı tek taraflı müdahale hakkına dayanarak, Türk jetlerine 25 Aralık'ta Kıbrıs üzerinde uyarı uçuşları gerçekleştirmesi emri vermiştir.⁷⁹² Türkiye'nin bu girişimi sonrası İngiltere, Garanti Antlaşması'na taraf olan üç devlete saldırıların durdurulması için ortak müdahalede bulunması dışında başka bir çare kalmadığını bildirmiş⁷⁹³ ve 27 Aralık 1963'te Kıbrıs'ta bir İngiliz generalinin komutasında üçlü bir kuvvet oluşturulmuştur.⁷⁹⁴ Daha sonra İngiltere'nin girişimiyle Kıbrıs Sorunu'ndaki taraf ülkeler Londra'da toplanacak bir konferansa davet edilmişlerdir.⁷⁹⁵

Aralık ayında yaşanan bu olaylar sonucunda Londra'da bir konferans toplanması kararı alınmışken, Türkiye AKPM'de de bu konuyu gündeme getirmeye çalışmıştır. Öncelikle, AKPM'de görev yapan ve aralarında Selim Sarper'in de bulunduğu Türk Parlamento Heyeti tarafından 2 Ocak 1964'te, AKPM Başkanlığı'na, 1963 yılının Aralık ayında gerçekleşen olaylara ilişkin bir mektup gönderilmiştir. Bu

⁷⁸⁹ Bilge, **a.g.m.** , s. 376.

⁷⁹⁰ Armaoğlu, **20 Yüzyıl Siyasi....** , s. 697 ; Bilge, **a.g.m.** , s. 376,377.

⁷⁹¹ Bilge, **a.g.m.** , s. 377.

⁷⁹² Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi....** s. 286.

⁷⁹³ Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk....** , s. 404.

⁷⁹⁴ Bilge, **a.g.m.** s. 378; Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi...** s. 286.

⁷⁹⁵ Fırat, **1960-1971 Arası Türk....** s. 126.

mektupta, AKPM üyelerinden oluşan tarafsız bir komisyonun Kıbrıs'a gözlemci olarak gönderilerek durumun yerinde incelenmesi istenmiştir.⁷⁹⁶

Avrupa Konseyi'ne gönderilen ve 10 kişiden oluşan Türk Parlamento Heyeti'nin görevi, Türkiye'nin şikayeti üzerine Kıbrıs'ta soruşturma ve inceleme yapılması amacıyla Avrupa Konseyi'nden bir komisyon gönderilmesini sağlamaktır.⁷⁹⁷

13 Ocak 1964'te Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Başkanlık Divanı'nda⁷⁹⁸ yapılan oturumda söz alan Sarper, her ne kadar 12 Aralık 1963'te yapılan son toplantıda Kıbrıs Sorunu'nun AKPM'nin gündemine alınmasına karşı çıktığını söylese de, Kıbrıs'ta yaşanan trajik olaylar nedeniyle bu konunun görüşülmesinin artık kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Buna ilaveten bu konuya ilişkin müzakere yapılmasının Londra'daki görüşmeleri olumsuz etkilemeyeceğini söylemiştir.

Sarper, Kıbrıs'ta yaşanan olayların AKPM'nin gündemine alınması için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'nin talebinin AKPM Siyasi Komisyonu tarafından gündeme alınabilmesi için Avrupa Konseyi Statüsü'nün 28. Maddesine göre, 10 imzadan oluşan bir önerge verilmesi gerekiyordu. Sarper ve Türk Parlamento Heyeti'ndeki üyeler tarafından sunulan önerge 10 imzadan oluştuğu için Türkiye'nin talebi AKPM Siyasi Komisyonu'nun gündemine alınmıştır.⁷⁹⁹

Türk Parlamento Heyeti'nin Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'ndeki faaliyetlerine ilişkin bilgiler, 21 Ocak 1964'te Cumhuriyet Senatosu'nda açıklamalarda bulunan Celal Ertuğ'dan⁸⁰⁰ ve 24 Ocak 1964'te Millet Meclisi'nde konuşma yapan Selim Sarper'den öğrenilebilmektedir.⁸⁰¹ Hem Sarper hem Ertuğ,

⁷⁹⁶ **Council Of Europe**, "Meeting held in Strasbourg at 9 a.m. on Monday", 13 January 1964, <https://rm.coe.int/0900001680799978>

⁷⁹⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 24 Ocak 1964, C. XXV, 40. Birleşim, s. 539.

⁷⁹⁸ Başkanlık Divanı (Büro), "her oturum için bir gündem taslağı hazırlar, karar ve tavsiye kararlarını rapor ve görüş hazırlanmak üzere konularına göre Komisyonlara havale eder, diğer parlamenter asambleler ile AKPM arasındaki ilişkileri düzenler. Toplantıları gizli yapılır." <https://www.tbmm.gov.tr/akpm-hakkinda>, "Avrupa Konseyi (AK)", Erişim Tarihi (27 Nisan 2022)

⁷⁹⁹ **Council Of Europe**, "Meeting held in Strasbourg at 9 a.m. on Monday", 13 January 1964, <https://rm.coe.int/0900001680799978>

⁸⁰⁰ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 21 Ocak 1964, C. XVII, 30. Birleşim, s. 462-467.

⁸⁰¹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 24 Ocak 1964, C. XXV, 40. Birleşim, s. 539-542.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde Kıbrıs konusunda yapılan görüşmelere katılan Türk Parlamento Heyeti'nde yer alıyordu.

21 Ocak 1964'te Cumhuriyet Senatosu'nda söz alan Celal Ertuğ, Kıbrıs Sorunu'nun Avrupa Konseyi'nde görüşülmesinin ve bir heyetin olay yerine inceleme amacıyla gönderilmesine ilişkin Türk talebinin Kıbrıs ve Yunan delegeleri tarafından olumsuz karşılandığını belirtir. Kıbrıs ve Yunan delegeleri, Londra Konferansı'nın⁸⁰² toplanacağı sırada bu sorunun Avrupa Konseyi'nde tartışılmasını sakıncalı bulmuşlardır. Ertuğ'a göre, "Kıbrıs ve Yunan delegelerinin bu hadiseleri fazla deşmekten çekindikleri umumun dikkatinden kaçmamıştı."⁸⁰³

Ertuğ, 13 Ocak 1964'te AKPM Genel Kurulu'nda görüşülmesi talebi ile AKPM Siyasi Komisyonu'na havale edilen başvurularının 13-14 Ocak 1964'te Siyasi Komisyon'da tartışıldığını belirtmiş ve bunun sonucunda bir karar taslağının oluşturulduğunu söylemiştir. Bu karar taslağında; Kıbrıs'ta yaşanan olaylar kınanmış, Londra Konferansı'nın sonucunun beklenmesine ve bu konferansta bir anlaşma sağlanamaması durumunda Kıbrıs'a bir heyet gönderilmesine karar verilmiştir. Türk Parlamento Heyeti, bu karar taslağının üzerinde bazı değişiklik önerileri sunmuş ve bunlar kabul edildikten sonra tasarı AKPM Genel Kurulu'na gönderilmiştir.⁸⁰⁴

15 Ocak 1964'te AKPM Genel Kurulu'nda Kıbrıs Sorunu'nun görüşülmesine başlanmıştır. İlk konuşmayı AKPM Siyasi Komisyonu Başkanı Struye yapmış ve komisyonun görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Üyelerin bir kaçını yakinen ilgilendiren bir meselede, Konseyin lâkayt kalması imkânsızdı. Komisyonumuz bu hususta ileri sürülen teklifi uzun uzun münakaşa etmiş ve ittifakla karara bağlamıştır. Bu kararımızın en başında Kıbrıs'ta cerayan eden katil hâdiseler için teessüflerimizi belirtmeyi de vazife sayıyoruz. Komisyonumuz, Başkanın da teklif ettiği veçhile hâdiselerin çok yerinden tesbit ve gerektiği anda derhal Kıbrıs'a bir Su komisyonu gönderilmesi fikrini Umumi Heyetin tasvibine arz eden bir karar taslağı

⁸⁰² 13 Ocak 1964'te Kıbrıs Sorunu'na ilişkin Londra'da İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 15 Ocak-31 Ocak 1964 tarihleri arasında toplanan Londra Konferansı'na bu üç devlete ek olarak Kıbrıs'taki Türk ve Rum topluluklarının da temsilcileri eklenmiştir. Rauf R Denктаş, **Rauf Denктаş'ın Hatıraları 1964-1974**, C. I, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 46,53.

⁸⁰³ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 21 Ocak 1964, C. XVII, 30. Birleşim, s. 463.

⁸⁰⁴ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 21 Ocak 1964, C. XVII, 30. Birleşim, s. 463.

haline getirmiştir. Bu heyetin Kıbrıs'a gönderilmesi ve muslihane bir yol bulunması hususunun bütün gayretimizle çalışmayı da Meclisimizin gaye icabı sayıyoruz.”⁸⁰⁵

Ertuğ, 21 Ocak 1964'te Cumhuriyet Senatosu'nda yaptığı konuşmada, ayrıca, Türk Parlamento Heyeti'nde yer alan Selim Sarper'in Struye'nin konuşmasının ardından Kıbrıs konusunda bir konuşma yaptığını belirtmiş ve şöyle aktarmıştır:

“Kıbrıs'ta geniş çapta kadın erkeğin öldürülmesinin inanılmayacak bir vaka olduğunu fakat maalesef gerçek olduğunu belirtti. Hele Noel gecesi, bütün kinler unutulup hattâ harb zamanında bile insanların mücadeleleri durdurması mutlak iken Kıbrıs'ta kanlı bir Noel yapıldığını söyledi. Bir Milletlerarası sözleşmenin ihlalinin bütün iyiniyetlere rağmen önüne geçilemediğini, bu sebepten Konseyin müdahalesini talebetmek zorunda kaldığımızı öne süren Sarper Kıbrıslıların yersiz iddialarına da değinerek dedi ki, Bizi Kıbrıs'ın içişlerine karışmak ve karasularını ihlal etmekle itham ettiler. Bu vâkı olmamıştır, doğru değildir. Fakat şunu da ilave etmeliyim ki, bunu hukukan yapabilir durumda idik. Çünkü Andlaşmanın dördüncü maddesi bize bu hakkı tanımaktadır. ... Sarper, garanti andlaşmasına ait bölümleri okumuş bilhassa 4 üncü maddeyi Konsey üyelerinin dikkatine sunmuştur. Kıbrıs'ın emniyet ve garantisini tehdideden ahvalde garanti veren devletleri ya müştereken veya gerekirse münferiden güvendiği tesis için müdahalede bulunabileceğini beyan etmiştir.”⁸⁰⁶

Ertuğ, Avrupa Konseyi'nde yaptıkları görüşmelerin ardından Londra Konferansı'ndan çıkacak sonuca göre, bir heyetin Kıbrıs'a gönderilmesi tekliflerinin oybirliğiyle kabul edildiğini söylemiştir. Böylece Türkiye, Kıbrıs Sorunu'na ilişkin görüşlerini uluslararası bir teşkilat olan ve on yedi ülkenin nüfusu oranında temsil edilen bir mecliste (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi) anlatma imkânı bulmuştur.⁸⁰⁷

Selim Sarper ise, 24 Ocak 1964'te Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Türk Heyeti'nin Kıbrıs konusunda Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi nezdinde

⁸⁰⁵ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 21 Ocak 1964, C. XVII, 30. Birleşim, s. 463.

⁸⁰⁶ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 21 Ocak 1964, C. XVII, 30. Birleşim, s. 463; 11 Şubat 1959 tarihli Garanti Antlaşması'nın dördüncü maddesi, antlaşmaya uyulmaması halinde alınacak önlemleri düzenlemiştir. “Bu antlaşmanın hükümlerine uyulmaması durumunda, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere, bu hükümlere uyulmasını sağlamak için gereken girişimler ya da önlemlere ilişkin birbirlerine danışmayı yükümlenirler. Ortak ya da anlaşarak davranmak mümkün olmadığı takdirde, garanti veren üç devletten herbiri, sadece bu antlaşma ile oluşturulan düzeni yeniden kurmak amacıyla harekete geçmek hakkını saklı tutarlar.” Fırat, **a.g.m.**, s. 612.

⁸⁰⁷ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 21 Ocak 1964, C. XVII, 30. Birleşim, s. 467.

bulunacağı girişimleri kendi aralarında şu şekilde belirlediklerini açıklamıştır: “Şikâyetlerimizi bildirmek, oradaki soydaşlarımızın çektiklerini anlatmak, birçok ölü ve yaralı olduğunu, köylerimizden bir çoğunun mahsur bulunduğunu, açlık ve epidemi tehlikesiyle karşı karşıya bulunduklarını Avrupa ailesi camiasına anlatmak ve oraya bir heyetin gönderilmesini temin etmek idi.” Sarper, bunları yapabilmek için ilk olarak Türkiye’nin talebini gündeme aldirmek için çaba gösterdiklerini ve yaptıkları girişimlerin ardından AKPM Başkanlık Divanı’nın Türkiye’nin talebini incelemek için konuyu Siyasi Komisyon’a havale ettiğini belirtmiştir. AKPM Siyasi Komisyonu’nda, Avrupa Konseyi’nde yapılabilecek görüşmelerin Kıbrıs konusunda Londra’da o sıralarda başlamış olan konferansa olumsuz bir etki yapabileceğine dair endişeler vardı.⁸⁰⁸

Türkiye’nin Kıbrıs’a bir komisyon gönderilmesi yönündeki talebinin AKPM Siyasi Komisyonu’nda gündeme alınabilmesi için en az 10 imzadan oluşan bir önerge verilmesi gerekiyordu. Sarper, Türk Heyeti’nde on kişi olduklarından ötürü bu önergeyi verebildiklerini ve böylece Türkiye’nin talebinin Siyasi Komisyon tarafından gündeme alındığını ifade etmiştir.⁸⁰⁹

Sarper, Siyasi Komisyon’da Türkiye’nin iki üyesi bulunduğunu ve bu üyelerin Türkiye’nin tezini anlattıktan sonra önceden sunulan karar taslağında bir takım değişiklikler yapılarak yeni bir tasarının meydana çıktığını belirtmiştir. Sarper, bu yeni tasarımı Türkiye’nin görüşüne daha da yaklaştırmak amacıyla kendisinin birkaç değişiklik önergesi sunduğunu söylemiştir: “Bendeniz bu komisyonda önergelerimizi yegân yegân izah ve takdim ettim. Bu önergelerden bir kısmı, zannedersem 5 önergeden 3 önerge kabul edilerek muaddel karar projesi bizim noktai nazarımıza mümkün mertebe yaklaşmış bulundu veya yaklaştırılmaya çalışıldı.”⁸¹⁰

Sarper, AKPM Siyasi Komisyonu’nun oluşturduğu önergenin 15 Ocak 1964’te AKPM Genel Kurulu’nun gündemine girdiğini belirtmiştir. Sarper, AKPM Genel Kurulu’nun Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) ile aynı anlama

⁸⁰⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24 Ocak 1964, C. XXV, 40. Birleşim, s. 539-540.

⁸⁰⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24 Ocak 1964, C. XXV, 40. Birleşim, s. 540.

⁸¹⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24 Ocak 1964, C. XXV, 40. Birleşim, s. 540.

geldiğini söylemiş ve Türkiye'nin AKPM'de o dönem on üyeye temsil edilerek dört büyük devletten sonra beşinci sırada yer aldığını ifade etmiştir.⁸¹¹

Sarper, Millet Meclisi'nde 24 Ocak'ta yaptığı konuşmada, ayrıca, AKPM Genel Kurulu'nda yapılan görüşmeler sırasında Garanti Antlaşması'nın Avrupa Konseyi'nde yeterince bilinmediğinin dikkatini çektiğini belirtmiştir. Sarper, konseyde Garanti Antlaşması'nın hangi şartlar altında Türkiye'ye müdahale hakkı verdiğine ilişkin açıklamalarda bulunduğunu ve böylece Garanti Antlaşması'nın Avrupa Konseyi'nin resmi tutanaklarına geçirilerek bir çeşit tescilinin yapıldığını söylemiştir.⁸¹²

Sarper, daha sonra AKPM Genel Kurulu'nda yapılan görüşmelerin sonunda 15 Ocak 1964'te kabul edilen karar ile kendi sundukları karar arasında ne gibi farklar olduğunu açıklamıştır:

“Biz takdim ettiğimiz rezolüsyon projesinde diyorduk ki“ Assamble her türlü şiddete müracaatı ve beynelmilel akitlerin tek taraflı ihlâlini takbih eder.” Bu madde bu şekilde kaleme alınmıştı. Kabul edilen, nihai metinde bizim maddenin birinci kısmı aynen dercedildi. Yani, Konsey her türlü şiddete müracaatı takbih eder. (...) İkinci fark şudur: Biz projemizde meseleyi tetkik ve tahkik etmek için Kıbrıs'a hemen bir heyetin gönderilmesini istemiştik. Kabul edilen nihai kararda “Londra müzakereleri bir çıkmaza girdiği takdirde”, kaydiyle bir heyet gönderilmesine karar verildi.”⁸¹³

Sarper, bu şartlar altında elde edilmesi mümkün olan sonucu aldıklarına içtenlikle inandığını belirtmiş, konuşmasının sonunda ise Millet Meclisi Bütçe Komisyonu'nun Avrupa Konseyi ödeneğinden kesinti yapmasına ve Meclis'te AKPM'ye giden heyetin 10 kişiden oluşmasının çok fazla olduğu yönündeki görüşlere şöyle yanıt vermiştir:

“Konseyde verilen karar gereğince Kıbrıs'a Londra Konferansı akamate uğradığı takdirde izam edilecek heyet, aynı zamanda Konseye bir rapor vermek vazifesiyle mükelleftir. Şimdi bu heyet Kıbrıs'a giderse ve döndüğünde Kıbrıs hakkındaki düşüncelerini bir rapor halinde siyasi komisyona arz ederse ve bizim arkadaşlar da Kıbrıs meselesinin müzakeresinde hakikaten bulunmazlarsa iyi bir şey olmaz... İkinci bir nokta da orada bulunan delegasyonumuzun on

⁸¹¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24 Ocak 1964, C. XXV, 40. Birleşim, s. 540.

⁸¹² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24 Ocak 1964, C. XXV, 40. Birleşim, s. 541.

⁸¹³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24 Ocak 1964, C. XXV, 40. Birleşim, s. 541.

üyeden mürekkep olmasına müteveccihdir. Biz vaktiyle bu on oyu temin edebilmek için çok çetin bir şekilde uğraşmak mecburiyetinde kalmıştık, ...bu on üyenin rolü mühim meselelerde bütün sıkletiyile hissedilir. Biraz evvel arz etmiş olduğum gibi, statünün 28 nci maddesi mucibince, en aşağı 10 azanın imzasıyla bir önerge sunmak mecburiyeti karşısında ve yabancılardan da her zaman müzaharet beklenemeyeceği ihtimali karşısında bizim üyeleri 10 kişiden aşağı düşürmek, elimizdeki bu avantajı dikkatsizce terketmek olacaktır...”⁸¹⁴

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nde yapılan görüşmelerde, Kıbrıs Sorunu konusunda 15 Ocak 1964’te toplanan Londra Konferansı’nın alacağı sonuç beklenmişti.

Kıbrıs’ta yaşanan gerginlikler üzerine, İngiliz Hükümeti’nin girişimiyle sorunun çözümü için 15 Ocak- 31 Ocak 1964 tarihleri arasında Londra Konferansı toplanmıştır. Üç Garantör devlet (Türkiye, Yunanistan, İngiltere) ile Kıbrıs’taki Türk ve Rum topluluklarının temsilcilerinin (Rauf Denktaş, Kiprianu) katılımıyla düzenlenen bu konferansta⁸¹⁵ Kıbrıs Türk toplumu adına söz alan Denktaş, Türkiye’nin resmi tezi haline gelecek şu öneriyi savunmuştu: “1960 çözümü Kıbrıslı Türkler’in güvenliğini sağlayamamıştı, fiilî garantilere gereksinim duyuluyordu, bunun tek çözümü de coğrafi olarak ayrılmış ve zorunlu nüfus mübadelesini gerçekleştirmiş iki toplumlu bir federal devletin kurulmasıydı.” Denktaş, bir bakıma yeniden “Taksim tezini” gündeme getiriyordu.⁸¹⁶

Buna karşın Kıbrıs Rum toplumu temsilcisi Klerides tarafından yapılan öneride ise, “Çoğunluğun çıkarlarına uygun ve uygulanması teknik olarak bir öncekinden daha kolay yeni bir anayasanın hazırlanması” talep ediliyordu.⁸¹⁷ Kıbrıs’taki Türk ve Rum topluluklarının anlaşamaması üzerine, 24 Ocak 1964’te İngiltere, bir İngiliz subayı komutasında Kıbrıs’ta düzenin sağlanması için 10 bin kişilik bir NATO kuvvetinin kurulmasını gündeme getirdi.⁸¹⁸ Ancak Rumlar, anlaşmazlığı BM’ye⁸¹⁹ götürmek

⁸¹⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 24 Ocak 1964, C. XXV, 40. Birleşim, s. 541, 542.

⁸¹⁵ Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi...** s. 288.

⁸¹⁶ Fırat, **1960-1971 Arası...** s. 126-127.

⁸¹⁷ **A.g.e.** s. 127.

⁸¹⁸ Aynı Yer.

⁸¹⁹ Rauf Denktaş anılarında, Kıbrıs’a BM gücü gönderilmesini Makarios’un neden savunduğuna dair şunları söylemiştir: “Makarios, aslında adadaki Türk askeri birliğinden kurtulmak istiyor. Çünkü bu kuvvetleri Enosis için bir engel saydığını kendisi söylemiştir. Birleşmiş Milletlerin teminatçı devletler yerine geçmesi halinde adaya gönderilecek kuvvetlerin emniyet ve güvenliği sağlayabileceklerini zannetmiyorum. Eğer garanti anlaşmasına istinaden Türk Hava Kuvvetleri Kıbrıs üzerinde müdahale

istediklerinden dolayı İngiltere'nin bu önerisini kabul etmemiş ve oluşturulacak barış kuvvetinin BM himayesi altında çalışmasını istemişlerdir. İngiltere, Londra Konferansı'na katılmamasına rağmen ABD'yi de bu konunun içine çekmeye çalışmış, ancak ABD'nin girişimleri Makarios tarafından reddedilmiştir. Böylece Londra Konferansı 31 Ocak 1964'te bir sonuç alınamadan dağılmıştır.⁸²⁰

Her ne kadar İngiltere tarafından sunulan 10 bin kişilik NATO kuvvetinin kurulması önerisi Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'taki Türk temsilcisi⁸²¹ tarafından 1 Şubat 1964'te kabul edilse de Makarios buna yanaşmamıştır.⁸²² ABD Başkanı Johnson, Makarios'a Kıbrıs'a NATO barış gücü gönderilmesine ilişkin planı kabul etmesini önermiş, ancak Makarios, 4 Şubat 1964'te bu planı incelemeden reddetmiştir.⁸²³ Makarios'a göre, çok taraflı uluslararası bir güç Kıbrıs'ta güvenliği sağlayacaksa bu NATO değil, BM gücü olmalıydı.⁸²⁴

Kıbrıs'ta Rumların Türklere karşı saldırılarını sürdürmelerine üzerine, Türkiye 15 Şubat 1964'te Kıbrıs'a bir müdahalede bulunmayı düşünmüştür.⁸²⁵ Kıbrıs Sorunu'na ilişkin NATO çerçevesinde bir çözüm bulunamayacağının anlaşılması üzerine, İngiltere, 15 Şubat 1964'te sorunu BM Güvenlik Konseyi'ne götürmüştür.⁸²⁶

BM Güvenlik Konseyi'nde görüşmeler devam ederken 24 Şubat 1964'te Kıbrıs Sorunu'nu görüşmek üzere, ilk olarak Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin (AKPM) Başkanlık Divanı Strazburg'da toplanmıştır. Saat 9:30 da yapılan toplantıda önce AKPM Siyasi Komisyonu Başkanı Struye söz almıştır. Struye, 15 Ocak 1964'te AKPM Genel Kurulu tarafından kabul edilen "Kıbrıs'taki duruma ilişkin 266 sayılı

uçuşu yapmamış olsaydı ölü ve yaralı sayımız dört ve beş misli fazla olacaktı" Denktaş ayrıca, 2 Şubat 1964'te New York Times'da yer alan bir yazıya da anılarında yer vermiştir: "Makarios adaya gönderilecek herhangi bir uluslararası kuvvetin Birleşmiş Milletler himayesi altında olmasında her zaman ısrar etmiştir. Çünkü, Birleşmiş Milletler varlığı sayesinde, Afrika, Asya ve Komünist blokun desteğini sağlayacağı inancındadır." Rauf R Denktaş, **Rauf Denktaş'ın Hatıraları 1964-1974**, C. I, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 48,88.

⁸²⁰ Bilge, **a.g.m.**, s. 379.

⁸²¹ Rauf Denktaş, anısında, Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edilen ve Kıbrıs'a NATO barış gücü gönderilmesine ilişkin planı Dr. Fazıl Küçük'ün çekinceli olarak kabul ettiğini söylemiştir. Denktaş, **a.g.e.**, s. 87.

⁸²² Fırat, **1960-1971 Arası....** s. 127.

⁸²³ Denktaş, **a.g.e.**, s. 90.

⁸²⁴ Fırat, **1960-1971 Arası....** s. 127.

⁸²⁵ Armaoğlu, **20 Yüzyıl Siyasi....**, s. 698.

⁸²⁶ Fırat, **1960-1971 Arası....** s. 128.

karardan”⁸²⁷ bu yana Londra Konferansı’nın bir çıkmaza girdiğini ve Kıbrıs’ta barışı sağlamak için uluslararası bir NATO gücünün oluşturulmasına ilişkin zorlukların yaşandığını söylemiştir. Sorunun BM Güvenlik Konseyi’ne götürüldüğüne dikkat çeken Struye, BM çerçevesinde sorunun çözilememesi durumunda Avrupa Konseyi’nin yardım önerisinde bulunabileceğini söylemiştir.⁸²⁸

Struye’dan sonra söz alan Selim Sarper, BM’deki yapılacak görüşmelerden çıkacak sonuca çok fazla umut bağlanmaması gerektiğine dikkat çekerek, BM Güvenlik Konseyi’nin bir çözüme varamaması durumunda Avrupa Konseyi’nin harekete geçmesi gerektiğini söylemiştir.

Sarper’den sonra yeniden AKPM Siyasi Komisyonu Başkanı Struye söz almış ve Avrupa Konseyi’nin böyle ciddi bir soruna kayıtsız kalamayacağına dikkat çekerek, Başkanlık Divanı’nın Daimi Komisyon’a Kıbrıs’taki duruma ilişkin 266 sayılı kararın şartlarını hatırlatan bir metnin kabul edilmesini önerebileceğini söylemiştir. Bu metinde, sorunun BM Güvenlik Konseyi’ne götürülmesinden dolayı, şu an Kıbrıs’a bir komisyon göndermek için bir neden olmadığına, ancak BM Güvenlik Konseyi’nin olumlu bir çözüme ulaşamaması durumunda Avrupa Konseyi’nin taraflardan gelebilecek herhangi bir talebe karşı her zaman hazırlıklı olması gerektiğinin yer alabileceğini ifade etmiştir.

Sarper ise, Başkanlık Divanı’nın daimi komisyona çözüm önerisi sunan bir teklifte bulunması gerektiğine işaret etmiştir. Sarper’ e göre, Kıbrıs’ta akan kanın durması kesinlikle çok önemliydi, çünkü savaşın daha şiddetli bir duruma gelme tehlikesi bulunuyordu. Sarper, bu toplantıda Avrupa Konseyi’ne üye bazı ülkelerden

⁸²⁷ Avrupa Konseyi aldığı bu kararda, üyelerinin birkaçını etkileyen bu soruna karşı kayıtsız kalamayacağını, Londra Konferansı’nın taraflar arasında barışı yeniden tesis etmesini umduğunu, mevcut koşullara atıfta bulunularak Londra Konferansı’nın bitimine kadar beklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, sorunun çözümüne katkıda bulunmak ve gelişmelerin yakından takip edilmesi amacıyla Konseye bir rapor hazırlanması için komisyon göndermeyi düşünebileceği yer alıyordu. “Situation in Cyprus Resolution 266 (1964), <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15682&lang=en> , Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2022.

⁸²⁸ **Council Of Europe**, “ Meeting held at Paris on Monday” 24 th February 1964, <https://rm.coe.int/0900001680799976>

oluşacak bir polis gücünün oluşturulup oluşturulamayacağına ilişkin bir teklif ortaya atmıştır.⁸²⁹

Sarper'den sonra toplantıya başkanlık eden Fransız temsilci Pflimlin, söz alarak mevcut koşullarda Kıbrıs'a bir komisyon gönderilmesinin zor olacağına dikkat çekmiş, ancak taraflar arasında arabuluculuk yapacak bir grubun oluşturulmasının düşünülebileceğini söylemiştir. Başkan Pflimlin, Siyasi Komisyon Başkanı Struye tarafından sunulan önerilere de katılmıştır.

Sarper ise, Struye tarafından sunulan, Kıbrıs'taki duruma ilişkin 266 sayılı kararın şartlarını hatırlatan bir metni destekleyebileceğini, ancak metinden “ilgili tarafların talebi üzerine” ifadesinin çıkarılmasını istemiştir. Sarper, Kıbrıs Rum Yönetimi tabirini kullanmıştır. Çünkü ona göre, anayasa normal bir şekilde işlemediği için Kıbrıs'ta gerçek bir hükümet yoktu.⁸³⁰

Buradan çıkabilecek sonuç, Kıbrıs'ta 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları ile 1960 Anayasası doğrultusunda görev yapan bir hükümet bulunmadığından dolayı Sarper, hükümet tabiri yerine yönetim ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca oluşturulacak metinde Rumların bir taraf olarak değerlendirilmemesini istemiştir.

Başkanlık Divanı'nda yapılan oturumdan sonra sorunun görüşülmesi için aynı gün saat 14:30 da AKPM Daimi Komisyonu⁸³¹ toplanmıştır. Burada ilk sözü yeniden Siyasi Komisyon Başkanı Struye almıştır. Struye, Başkanlık Divanı'nın görüşünü açıklamış ve Avrupa Konseyi'nin kendi üyelerinden bazılarını ilgilendiren bir anlaşmazlığa karşı kayıtsız kalamayacağını, ancak sorunun BM Güvenlik Konseyi'nde görüşüldüğü sırada müdahalede bulunulamayacağını belirtmiştir. Buna

⁸²⁹ **Council Of Europe**, “ Meeting held at Paris on Monday” 24 th February 1964, <https://rm.coe.int/0900001680799976>

⁸³⁰ **Council Of Europe**, “ Meeting held at Paris on Monday” 24 th February 1964, <https://rm.coe.int/0900001680799976>

⁸³¹ AKPM Daimi Komisyonu “Meclis Başkanı, Başkan Yardımcıları, Komisyon Başkanları ve Meclis tarafından görevlendirilen diğer üyelerden oluşur. Daimi Komisyon her yıl en az üç kez toplanır. Parlamenter Meclis'in oturumları dışında toplanır ve gerektiğinde Parlamenter Meclis adına karar alır, Komisyon raporlarını inceler, Genel Kurul Toplantı tarihlerini belirler ve Parlamenter Meclis'in çalışmalarını düzenler.” <https://www.tbmm.gov.tr/akpm-hakkinda> , “Avrupa Konseyi (AK)”, Erişim Tarihi: 27 Nisan 2022.

karşın, Avrupa Konseyi zamanı geldiğinde, soruna çözüm bulmaya çalışan üye ülkelerin emrinde olacağını da bildirmiştir.⁸³²

Struye'den sonra söz alan Sarper ise Kıbrıs Sorunu'na ilişkin Struye tarafından sunulan metnin çok belirsiz ve zayıf olduğunu söylemiştir. Sarper, Kıbrıs'a yapılan silah ithalatının bir hayli fazla olduğuna dikkat çekerek, BM Güvenlik Konseyi'nde yapılan görüşmelerin bir çıkmaza girmesi durumunda, Kıbrıs'taki şiddet olaylarının artma ihtimalinden söz etmiştir. Bu durumun Kıbrıslıları korumak isteyen ülkelerin müdahalesine yol açabileceğine vurgu yapmıştır.⁸³³

Sarper'den sonra söz alan Kıbrıs Rumlarının delegesi Phanos ise, Kıbrıs Sorunu'nun BM Güvenlik Konseyi'nde görüşüldüğü sıralarda Avrupa Konseyi'nin bu konuyla ilgilenmesini istememiştir. Rum delegesi, Struye tarafından sunulan metnin ikinci paragrafındaki Kıbrıs'taki insan hakları ihlaline göndermede bulunan kısmın silinmesini istemiştir. Rum delegesine göre, hiçbir siyasi organ Kıbrıs'ta insan hakları ihlalleri yaşandığını iddia edemezdi. Böyle bir kararın ancak hukuk mahkemesi tarafından verilebileceğini ima etmiştir.

Sarper, Kıbrıs Sorunu için o ana dek sunulan bütün çözüm önerilerinin başarısızlıkla sonuçlandığını ve bir çıkmaza girilmesi riskinin olduğunu söyleyerek, Avrupa Konseyi'nin Kıbrıs'ta insan hakları ihlalleri yaşandığına ilişkin bir açıklamada bulunmasını istemiştir. Sarper, Türkiye'nin Kıbrıslı Türkler'in katledilmesine kayıtsız kalmayacağına vurgu yapmıştır.⁸³⁴

Yaşanan bu tartışmaların ardından yapılan oylamalar sonucu AKPM Daimi Komisyonu oybirliğiyle "Kıbrıs'taki duruma ilişkin 387 sayılı tavsiye kararını" almıştır. Bu karara göre, AKPM Kıbrıs Cumhuriyeti'ni harap eden trajik olayları esefle karşıladığını belirtmiş ve her türlü şiddete başvurulmasını kınamıştır. AKPM'nin 266 sayılı kararına atıf yapılarak Kıbrıs'a bir komisyon gönderilmesinin düşünülmesine hazır olduğu ifade edilmiştir. Bunun dışında sorunun BM Güvenlik Konseyi'ne

⁸³² **Council Of Europe**, "Meeting held at the Paris Office at 3 p.m", 24 th February 1964, <https://rm.coe.int/0900001680799503>

⁸³³ **Council Of Europe**, "Meeting held at the Paris Office at 3 p.m", 24 th February 1964, <https://rm.coe.int/0900001680799503>

⁸³⁴ **Council Of Europe**, "Meeting held at the Paris Office at 3 p.m", 24 th February 1964, <https://rm.coe.int/0900001680799503>

götürüldüğüne vurgu yapılmış ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin en kısa zamanda olağanüstü bir toplantı yaparak yetki alanına giren bütün önlemleri almasını tavsiye etmiştir.⁸³⁵

Avrupa Konseyi'nin tutanakları dışında, Türk Basını'nda yer alan haberlere göre, Sarper, BM'de Kıbrıs'a ilişkin görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması durumunda Avrupa Konseyi'nin önlem alması gerektiğini söylemiştir. Sarper, konuşmasında şu noktalara vurgu yapmıştır:

“Avrupa camiası içinde cereyan eden bu kanlı olaylar karşısında Konseyin kayıtsız kalması güç bir durumdur. Kıbrıs'ta kadınlar ve çocuklar dahil olmak üzere yüzlerce müdafaasız insan katledilmektedir...Şayet Türkiye 1960 anlaşmalarının kendisine verdiği müdahale hakkını bugüne kadar kullanmamışsa bunun tek sebebi meselenin barışçı yollarla hallini istemesidir.”⁸³⁶

Sarper ayrıca, Kıbrıs delegesinin Kıbrıs'ta insan hakları ihlalleri yaşanmadığına ilişkin demecine de sert bir yanıt vererek, “ bir insanın haksız yere 24 saat hapsedilmesinin ve bu müddet zarfında hâkim huzuruna çıkarılmasının dahi insan haklarına tecavüz addedildiği bu devirde, yüzlerce insanın katledilmesinin insan haklarına şeni bir tecavüz teşkil etmediğine dair Kıbrıs delegesi tarafından vaki beyanı hayretle ve elemle müşahade ettiğini” söylemiştir.”⁸³⁷

Türk Basını'nda, Kıbrıs Sorunu'nun BM Güvenlik Konseyi'nde bir sonuca bağlanamaması durumunda, Avrupa Konseyi'nin duruma müdahale edeceği ve gerektiği takdirde bir Birleşmiş Avrupa Kuvvetleri'ni Kıbrıs'a gönderileceğine ilişkin haberler yer almaktadır.⁸³⁸ Ancak kabul edilen tavsiye kararlarında buna işaret eden herhangi bir madde yer almamaktadır. Zira, Avrupa Konseyi, Kıbrıs'a bir komisyon gönderilmesine dahi kuşkuyla yaklaşıyordu.

⁸³⁵ **Council Of Europe**, “Meeting held at the Paris Office at 3 p.m”, 24 th February 1964, <https://rm.coe.int/0900001680799503>

⁸³⁶ **Milliyet**, 25 Şubat 1964, s.7.

⁸³⁷ **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1964, s. 7.

⁸³⁸ **Milliyet**, 25 Şubat 1964, s. 7; **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1964, s. 1,7.

Cumhuriyet Gazetesi, AKPM'nin başkan yardımcılarında biri olan Selim Sarper'in "ciddi ve çetin" savunması sonucunda Kıbrıs'a ilişkin bir karar tasarısının kabul edildiğine dikkat çekmiştir.⁸³⁹

AKPM'de görüşmeler sona erdiği sırada, 26 Şubat 1964'te BM Güvenlik Konseyi, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs temsilcilerine davette bulunarak anlaşmazlığa dair alınacak önlemleri görüşmüştür.⁸⁴⁰ Yapılan görüşmeler sonucu, BM Güvenlik Konseyi, 4 Mart 1964'te⁸⁴¹ 186 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu kararda, Kıbrıs'ta bir Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün oluşturulması ve BM Genel Sekreteri'nin barışçı bir çözüm için bir arabulucu atayacağı yer alıyordu.⁸⁴²

BM'de karar alındıktan sonra, BM Barış Gücü Kıbrıs'a gelinceye kadar Rumlar Türklere karşı saldırılara devam etmişlerdir. Yaşanan bu gelişme üzerine, Türkiye, ABD ve İngiltere'ye verdiği notalarla her an Kıbrıs'a müdahalede bulunabileceğini ilan etmiştir. 16 Mart 1964'te ise TBMM, hükümete gerektiği takdirde Kıbrıs'a müdahale yetkisini vermiştir.⁸⁴³ Türkiye'nin bu uyarısı üzerine, BM Barış Gücü'nün Kıbrıs'a gelişi 27 Mart 1964'te tamamlanmıştır. BM Genel Sekreteri, Kıbrıs Konusu'nda Hintli General Gyani'yi Barış Gücü Komutanlığı'na, Finlandiyalı Sakari Tuomijayı ise arabulucu olarak atamıştır.⁸⁴⁴ Her ne kadar Kıbrıs'a bir BM Barış Gücü getirilmiş olsa da, Barış Gücü adada güvenliği sağlayamamış, arabulucu ise yaşanan sorunlara bir çözüm bulamamıştır.⁸⁴⁵

24 Şubat 1964'te Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nce alınan "Kıbrıs'taki Duruma İlişkin 387 Sayılı Tavsiye Kararı"nda, Avrupa Konseyi Bakanlar

⁸³⁹ Cumhuriyet, 25 Şubat 1964, s. 1.

⁸⁴⁰ Bilge, a.g.m. , s. 380.

⁸⁴¹ Rauf Denktaş hatırasında bu kararı şöyle yorumlamıştır: "Karar'da yine "Kıbrıs Hükümeti" ve cemaatler ayrımı var. Nihat Erim burada. Amerikalılar ve İngilizler "Hükümet" tabirinin tefsirini yapacak olan da biziz; bu tabir tabiatıyla "meşru hükümettir" demişler. Ankara'dan da İnönü "insanlar ölüyor siz kelimeler üzerinde tartışıyorsunuz; esas olan saldırıları durduracak kuvvetlerin derhal Kıbrıs'a çıkmasını sağlamaktır" şeklinde mesajlar göndermiş. Karar beni yıkımtı. Toplantı salonundan ağlayarak çıktım. Makarios Hükümet olduğunun beratını almış olacak. Bu işi artık bitirmez." Denktaş, a.g.e. , s. 160.

⁸⁴² Fırat, 1960-1971 Arası.... s. 128.

⁸⁴³ Güvenç, a.g.e. , s. 137.

⁸⁴⁴ Fırat, 1960-1971 Arası.... s. 129.

⁸⁴⁵ Bilge, a.g.m. , s. 381.

Komitesi'nin en kısa zamanda olağanüstü bir toplantı yaparak, yetki alanına giren bütün önlemleri alması tavsiye edilmiştir.

20-24 Nisan 1964 tarihleri arasında Avrupa Konseyi toplanmıştır. 20 Nisan 1964'te Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi üyeleri ile parlamenter kanadı oluşturan temsilcilerin (AKPM) yer aldığı bir Ortak Komite toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı Bakanlar düzeyinde gerçekleşmiş de olsa, üye ülkelerden hiçbir bakan toplantıya katılmamış, vekâleten temsil edilmişlerdir. Türk Dışişleri Bakanı'nın yerine vekâleten Türkiye'nin NATO Daimi Delegesi Muharrem Nuri Birgi toplantıya katılmıştır. Selim Sarper ise bu toplantıda parlamenter olarak Türkiye'yi temsil etmiştir.⁸⁴⁶

Bu toplantıda, ilk sözü Belçika Delegesi Struye almıştır. Struye, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Kıbrıs konusunda harekete geçmemesinden ötürü yaşadığı hayal kırıklığını ifade etmiştir. Struye'ye göre, AKPM'nin temel arzusu, BM'deki görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması durumunda Avrupa Konseyi'nin harekete geçmesiydi. Struye'ye göre AKPM'deki genel izlenim şu şekildeydi: AKPM Kıbrıs konusundaki endişesini dile getirerek, yardım etmeye istekli olduğunu göstermek için elinden geleni yaparken, Bakanlar Komitesi ise elinden gelenin en azını yapmıştı. Ayrıca Struye, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin, BM'de yapılan çalışmaları tekrarlamak istemediklerini ileri sürdüklerini belirtmiştir.⁸⁴⁷

Struye'den sonra söz alan Sarper, AKPM'nin Kıbrıs'taki duruma ilişkin "266 Sayılı Kararı ve 387 Sayılı Tavsiye Kararı"nı kabul etmesine rağmen, Bakanlar Komitesi tarafından yayınlanan bildiride, Kıbrıs'a herhangi bir atıfta bulunulmamasının kendisini hayrete düşürdüğünü belirtmiştir. Sarper, Struye'nin beyanını düzelterek AKPM'nin elinden gelenin en azını yaptığını, Bakanlar Komitesi'nin ise hiçbir şey yapmadığını söylemiştir. Ayrıca, Türk Dışişleri Bakanı'nı, Bakanlar Komitesi'nin harekete geçmesini talep etmediğinden dolayı eleştirmiştir. Kıbrıs Sorunu'nda Avrupa dayanışmasına ilişkin hiçbir işaretin olmadığını belirterek, Kıbrıs'taki Türk azınlığın defalarca harekete geçilmesini talep ettiğini söylemiştir.

⁸⁴⁶ **Council Of Europe**, "Minutes of the meeting held on Monday", 20th April 1964, <https://rm.coe.int/0900001680728cfb>

⁸⁴⁷ **Council Of Europe**, "Minutes of the meeting held on Monday", 20th April 1964, <https://rm.coe.int/0900001680728cfb>

Sarper, bunlara ilaveten Kıbrıs'taki Türklere, önce Londra Konferansı'nın bitmesinin beklenmesini, sonra da bu sorunun BM'nin önceliği olduğunun söylendiğini belirtmiştir. Ayrıca, BM'den fazla bir şey beklenilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Sarper'e göre, Kıbrıs'taki yönetim BM'den pek bir şey çıkmayacağını biliyordu. Rumlar, bunu bildiklerinden dolayı, BM Güvenlik Konseyi'nin müdahale etmesini istemiştir. Sarper, Kıbrıs'taki Rum yönetimini, Avrupa'daki barışı tehlikeyi atan bir konuda barışçıl görüşmelere yanaşmamakla suçlamıştır. Ayrıca, Kıbrıs'taki Türk toplumunun temsilcisinin Strasbourg'a gelmesinin Rumlar tarafından engellendiğini söylemiştir.⁸⁴⁸

20 Nisan 1964 tarihli Ortak Komite toplantısında Sarper'den sonra söz alan Bakanlar Komitesi Başkanı Halvard Lange, 5 Mayıs 1949 tarihli Avrupa Konseyi Statüsü'nün birinci maddesine atıf yapmıştır. Birinci madde şöyleydi: “Üyelerin Avrupa Konseyi çalışmalarına katılmaları, onların Birleşmiş Milletlerin ve taraf bulundukları öbür uluslararası kuruluş ve birliklerin çalışmalarına katılmalarını engellemelidir.”⁸⁴⁹

Bakanlar Komitesi Başkanı birinci maddede yer alan ifadelerden dolayı Bakanlar Komitesi'nin müdahalede bulunmadığına dikkat çekmiştir. Ayrıca, Kıbrıs Hükümeti'nin Zürih Antlaşması'nı feshetmesinin⁸⁵⁰ Bakanlar Komitesi tarafından görüşülmesi gerektiğini ileri süren Türkiye dışında diğer üye ülkelerin bu sorunun tartışılması konusunda hemfikir olmadıklarını söylemiştir. Bakanlar Komitesi, BM'nin gayretleri sonuçsuz kaldığı takdirde, uygun bir zamanda herhangi bir önlemin alınıp alınmayacağını görmek için Kıbrıs Sorunu'nu gündemde tutma kararı almıştı.⁸⁵¹

Selim Sarper'in Ocak ve Nisan (1964) ayları arasında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'ndeki faaliyetleri hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında, Sarper, hem Ocak ayındaki görüşmelerde hem de Şubat ve Nisan ayında yapılan görüşmelerde Kıbrıs Sorunu'nun ne Londra Konferansı'yla ne de BM

⁸⁴⁸ **Council Of Europe**, “Minutes of the meeting held on Monday”, 20th April 1964, <https://rm.coe.int/0900001680728cfb>

⁸⁴⁹ Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, C. II, s. 330.

⁸⁵⁰ Makarios, 4 Nisan 1964'te İttifak Antlaşması'nı feshettiğini açıklamış ve Kıbrıs'taki Türk alayının varlığının gayri meşru olduğunu söylemiştir. Bkz. Denktaş, **a.g.e.**, s. 245.

⁸⁵¹ **Council Of Europe**, “Minutes of the meeting held on Monday”, 20th April 1964, <https://rm.coe.int/0900001680728cfb>

çerçevesinde çözülebileceğine inanıyordu. Özellikle, BM’de 10 sene boyunca Türkiye’nin Daimi Başdelegesi olarak görev yapan deneyimli bir diplomatın BM’de yapılacak görüşmelerden sonuç çıkmayacağına dair öngörülerde bulunması oldukça dikkat çekicidir. Sarper’in böyle düşünmesinin nedeni, muhtemelen BM’de Türkiye lehine bir karar çıkmayacağı inancından kaynaklanıyordu. Daha önce de söz edildiği üzere, “Makarios BM’de Afrika, Asya ve Komünist blokun desteğini sağlayacağı inancındaydı.” Özellikle ilerideki sayfalarda söz edilecek BM Genel Kurulu’nun 18 Aralık 1965 tarihli kararına bakıldığında Sarper’in bu öngörüsünün doğru olduğu ortaya çıkacaktır. Avrupa Konseyi ise, gerçekleştirilen görüşmelerde Kıbrıs konusunda kesin bir tutum almaktan kaçınıyordu. Kıbrıs Sorunu’nu olabildiğince önce Londra’da yapılacak görüşmelere da daha sonra BM’de yapılacak görüşmelere havale etme eğilimindeydi. Her ne kadar Türk Parlamento Heyeti, Kıbrıs’ta soruşturma ve inceleme yapılması amacıyla Avrupa Konseyi’nden Kıbrıs’a bir komisyon gönderilmesini talep etmişse de Avrupa Konseyi, bu komisyonun önce Londra Konferansı’nı, daha sonra BM’de yapılacak görüşmeleri olumsuz etkileyebileceğini gerekçe göstererek Türk Parlamento Heyeti’nin isteğini kabul etmemiştir. Sonuç olarak Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler’de Kıbrıs Sorunu’na ilişkin görüşmeler yapıldığı sırada inisiyatif almak istememiştir. Daha önce de vurgulandığı üzere, Avrupa Konseyi Statüsü’nün birinci maddesinin öngördüğü “Üyelerin Avrupa Konseyi çalışmalarına katılmaları, onların Birleşmiş Milletlerin ve taraf bulundukları öbür uluslararası kuruluş ve birliklerin çalışmalarına katılmalarını engellemelidir” hükmü konseyin Kıbrıs Sorunu’na ilişkin yapılan görüşmelerdeki tutumunu belirlemede önemli rol oynamıştır.

Selim Sarper, bir yandan Avrupa Konseyi’nde Türk Parlamento Heyeti’nde Türkiye’yi temsil ederken, diğer yandan ise CHP adına Kıbrıs Sorunu’na ilişkin yapılan görüşmelerde aktif rol almıştır. ABD Başkanı Lyndon Johnson, Kıbrıs Sorunu hakkında bilgi toplaması amacıyla ABD Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Senatör William Fullbright’i⁸⁵² görevlendirmiştir. Senatör Fullbright, bu kapsamda

⁸⁵² 1944 yılında Senatör seçilen James William Fullbright (1905-1995), ABD tarihinde en uzun süre Senato Dış İlişkiler Komisyonu Başkanlığı yapan kişiydi. 1959-1974 yılları arası bu görevi sürdürmüş olan Fullbright, ayrıca Amerikalıların yurtdışında eğitim görmelerine, yabancı araştırma görevlilerinin de ABD’de eğitim almalarına olanak sağlayan Fullbright Programı’nın hayata geçirilmesine öncülük etmiştir. Bkz. “J. William Fulbright: A Featured Biography”,

Ankara ve Atina'ya ziyaretler gerçekleştirmiştir. Önce Atina'yı ziyaret eden Fullbright, 7 Mayıs 1964'te Ankara'ya gelmiş, Başbakan İsmet İnönü ve çeşitli siyasi partilerin temsilcileriyle görüşmeler yapmıştır. Fullbright, ABD Başkanı Johnson'un kendisini Ankara ve Atina'ya göndermesinin, "Başkanın Kıbrıs meselesinden ne kadar endişe duyduğunu" gösterdiğini belirtmiştir. Ayrıca, BM'ye duyduğu güveni dile getiren Senatör Fullbright, Kıbrıs'taki duruma BM'nin el koyduğunu, BM Güvenlik Konseyi'nde ittifakla alınan bir karar uyarınca Kıbrıs'ta gerek arabulucunun gerek güvenlik kuvvetlerinin görev yaptığını söylemiştir. Başbakan İnönü ile görüşmesinin ardından siyasi parti temsilcileri de görüşme yapan Fullbright ile CHP adına Selim Sarper görüşmüştür. Sarper, Fullbright'a bir harita önünde durumu izah ederek, "Kıbrıs davasının Türkiye için hayati önem taşıdığını, bunun milli bir dava olarak benimsendiğini" söylemiştir. Senatör Fullbright ile Adalet Partisi adına ise Faruk Sükan görüşmüştür. Sükan, Fullbright'a, "İç çekişmeler ne kadar şiddetli olursa olsun, genel milli davada hükümetin yanındayız, meselenin en iyi hal tarzı 'taksim', nihai hal çaresi ise federatif idare" demiştir. Yeni Türkiye Partisi Sözcüsü ise, Enosis'e asla razı olunmayacağını söylemiştir.⁸⁵³

ABD Dış ilişkiler Komisyonu Başkanı Senatör Fullbright gibi üst düzey bir siyasi yetkilinin Türkiye ve Atina'ya ziyaretlerde bulunması ABD Başkanı Johnson'un Kıbrıs Sorunu'na verdiği önemi yansıtmaktaydı. CHP'nin Senatör Fullbright ile görüşmesi için Selim Sarper'i görevlendirmesi onun diplomasi alanındaki birikimine duyulan güveni yansıtıyordu. Senatör Fullbright ile yapılan görüşmelerde, hem iktidar hem de ana muhalefet temsilcileri Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'ndan taviz vermeyeceğini vurgulamışlardı. Bu görüşmeler, ayrıca, hükümet⁸⁵⁴ ve muhalefetin Kıbrıs Sorunu'nda bir birlik içinde olduğunu göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Diğer yandan, 5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Johnson tarafından İsmet

https://www.senate.gov/senators/FeaturedBios/Featured_Bio_Fulbright.htm , Erişim Tarihi: (25 Nisan 2022)

⁸⁵³ **Milliyet**, 8 Mayıs 1964, s. 1,7.

⁸⁵⁴ Bu dönemde CHP ve Bağımsız Milletvekilleri tarafından oluşan ve 25 Aralık 1963'te göreve başlayan X. İnönü Hükümeti (25 Aralık 1963- 20 Şubat 1965) görev yapıyordu. Bila, a.g.e. , s. 205-206; **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, C. III, (20 Kasım 1961 - 27 Ekim 1965) s.1732-1733.

İnönü'ye gönderilecek ünlü “Johnson Mektubu’ndan”⁸⁵⁵ bir ay önce Türkiye’nin Kıbrıs konusundaki kararlı tutumunun ABD’ye gösterilmesi açısından önemlidir.

13 Ekim 1964’te Cumhuriyet Gazetesi’nde, eski Dışışleri Bakanı ve CHP İstanbul Milletvekili Selim Sarper ile yapılan “Dış politikamız nasıl olmalıdır” başlıklı bir röportaj yayınlamıştır.⁸⁵⁶ Selim Sarper’in Kıbrıs Sorunu hakkındaki düşünceleri şöyleydi:

“Kıbrıs meselesi de dahil hükümetin bugün takip ettiği dış politika, kanaatimce, umumi hatlarıyla doğrudur ve isabetlidir. Umumi hatlarıyla tabirini kullanmamın sebebi şudur: Ana hatları doğru olan bir politikanın tatbikinde taktik bakımından, siyasi konjonktürü tahmin bakımından insanların mizacına göre fer’i farkların olması tabidir. Kıbrıs meselesine gelince, -ki biliyorsunuz meseleye hayli emek vermişimdir-bütün ve her türlü barışçı yolları tecrübe etmeden meseleyi silahla halletmeye tevessül etmek lüzumsuzdur. Bir tabir vardır: ‘Harb, harici siyasetin başka vasıtalarla devamından ibarettir’ derler. Bence bu tabirin mânası harici siyasette bütün barışçı yolların kapanması halinde müracaat edilecek ciddi bir vasıttadır.”⁸⁵⁷

Selim Sarper’e daha sonra “Kıbrıs politikamızda hatalı bir tutum görüyor musunuz?” diye bir soru sorulmuş, Sarper de “ 1963 Aralık hadiselerinden bu yana hata görmüyorum” şeklinde yanıt vermiştir. “O halde Aralık hadiselerinden önce mi hata yapıldı?” sorusuna “12 Mart 1962 denberi hükümetin dışındayım bilmiyorum. Bu hususta isabetli bir cevap vermeme bittabi imkân yoktur!” cevabını vermiştir.

⁸⁵⁵ Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalede bulunmayı düşündüğü sırada, ABD Başkanı Johnson, 5 Haziran 1964’te Türkiye Başbakanı İsmet İnönü’ye bir mektup göndermiştir. Mektupta ana hatlarıyla şu noktalar vurgulanıyordu: “Türkiye tarafından Kıbrıs’a yapılacak bir askeri müdahale Sovyetler Birliği’nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye’nin girişeceği bu hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye’yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatı bulmamış oldukları takdir buyuracağınız kanaatindeyim.” “Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 tarihli anlaşmanın IV. maddesi mucibince, askeri yardımın veriliş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için, hükümetinizin ABD’nin muvafakatini alması icap etmektedir... Mevcut şartlar altında Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına ABD’nin muvafakat edemeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim.” Mektupta ayrıca, Garanti Antlaşması uyarınca Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı bir müdahalenin ABD tarafından meşru görülmeceğine ve “Türkiye’nin uluslararası politikadaki önemli davranışlarında daha önceden Amerikan hükümetine danışma durumunda” olduğu belirtiyordu. Bkz. Sander, *a.g.e.*, s. 307-309.

⁸⁵⁶ *Cumhuriyet*, 13 Ekim 1964, s. 1,7.

⁸⁵⁷ *Cumhuriyet*, 13 Ekim 1964, s. 7.

Ardından Selim Sarper’e Türkiye-ABD ilişkilerinde nasıl bir ölçü arzuladığına ve neler tavsiye ettiğine dair bir soru sorulmuştur. Sarper, şu şekilde yanıt vermiştir:

“İktisaden ve siyaseten ne kadar dost olunursa olunsun, başka bir memlekete yüzde yüz tabi olmak insana rahatlık verecek bir his değildir! Amerikayı iyi tanırım. Avrupa devletlerine yaptığı gibi bize de yardım etmek ister. Bununla beraber biraz evvel ifade ettiğim gibi, iktisaden ve siyaseten tabi olmaktan tedricen kurtulmak için milletçe feragatli ve büyük gayretler sarfetmemiz lazımdır. Bu gayretlerin hızını kesecek, partiler arası verimsiz ve olumsuz, didişmelerden bir an evvel kendimiz kurtarmamızdaki zarureti millete anlatmanın, partililerin başlıca vazifesi haline geldiğini görmek çok arzu edilir bir vaziyettir.”⁸⁵⁸

Daha sonra SSCB konusuna geçilmiş ve Sarper’in “Büyükelçi ve Müsteşar olarak 6,5 sene” görev yaptığı bu ülkeye ilişkin görüşleri şu şekildeydi:

“Benim görüşüme göre, Rusya’ya karşı daha nüanslı bir siyaset takip etmemiz yerinde olurdu. Rusya ile münasebetlerimizi normalleştirmek yolunda son devlet olarak kalmamızda mana ve sebep görmüyorum. ... Bu memleketle münasebetlerimizi normalize etmek, meselâ bundan 15 sene evveline nazaran daha az zor ve daha az tehlikeli olabilir. Bunları söylerken asıl ve devamlı müttefiklerimize ve dostlarımıza bir şantaj yoluna yönelmek manasında bir fikir beslememekteyim...”⁸⁵⁹

Selim Sarper, Türkiye’nin NATO’dan ayrılmasına yönelik görüşlere ise şiddetle karşı çıkmış, “ancak, NATO içinde milli menfaatlerimize aykırı olan cereyanlara karşı direnmek hem hakkımız hem de vazifemizdir” demiştir. Sarper ayrıca, “bitaraflık” konusuna değinerek “Ben dünyada hakiki mânasında bitaraf bir tek devlet tanımıyorum. Dikkat buyurulursa görülür ki, tarafsızlık iddiasında bulunan devletler mütemadiyen gruplaşma çabası içindedirler” demiştir.

Sarper, Orta Doğu ülkeleriyle ilişkiler hakkında ise şu sözleri söylemiştir:

“Benim fikrime göre, Arap devletleriyle bizim aramızda hiçbir ciddi ihtilâf yoktur. Biz güneyimizde refah ve huzur içinde yaşayan Arap aleminden ancak huzur ve sevinç duyarız. Birbirimizi kırıcı hareketlerden içtinap etmek böyle bir siyasetin ilk adımı olmalıdır. Meselâ Kıbrısta Müslüman Türkler imha edilirken Müslüman Mısırın, Başpsikopos Makariosu bağrına basmış olması, netice üzerinde müessir olmamakla beraber, Türk umumi efkarını rencide etmiştir. Ben

⁸⁵⁸ Cumhuriyet, 13 Ekim 1964, s. 7.

⁸⁵⁹ Cumhuriyet, 13 Ekim 1964, s. 7.

Bakanken, New York'ta Başbakan Nasır'la uzun ve dostane bir mülakatta bulunmuştum. Bu mülakattaki intibalarım, Mısır'ın bugünkü tutumunu kendi kendime bir türlü izah edemiyorum!”⁸⁶⁰

Sarper ile yapılan röportajın son bölümünde ise, “üzgün bir sesle” Afrika kıtasındaki ülkelerle olan ilişkilere değindiği yer almaktadır: “İstiklâllerine yeni kavuşmuş Afrika devletleriyle münasebetlerimiz benim nazarımda birinci derece ehemmiyeti haiz meseleler arasındadır. Dışişleri Bakanlığı, Bütçe encümeninde⁸⁶¹ bu zarureti tekrar tekrar izah etmiye çalıştım. Mali durumumuz dolayısıyla tasavvurlarımı gerçekleştiremedim. Hariciye teşkilatı pahalı bir makinedir. Bu her memlekette böyledir...”⁸⁶²

Selim Sarper, Türkiye'nin Kıbrıs'a bir müdahalede bulunmasını en son çare olarak görmekteydi. Ona göre, Kıbrıs konusunda bütün diplomasi yolları denenmeden silaha başvurulmamalıydı. Sarper'in Türkiye'nin Kıbrıs politikasında “1963 Aralık hadiselerinden bu yana hata görmüyorum” açıklamasıyla istifasından sonraki süreçte Kıbrıs politikasına dair bir takım tutarsızlıkların olduğunu ima etmeye çalıştığı söylenebilir. Sarper, SSCB ile ilişkilerin normalleştirilmesinde fayda görmekle birlikte bu durumun “bundan 15 sene evveline nazaran daha az zor ve daha az tehlikeli” olabileceğine dikkat çekiyordu. Sarper'in sözlerinden artık SSCB'nin başında Stalin olmadığı için ilişkilerin nispeten daha kolay rayına oturtulabileceği sonucuna varılabilir. Her ne kadar Sarper, New York'ta Nasır'la uzun ve dostça bir görüşme yaptığını ve Mısır'ın Kıbrıs'a ilişkin politikasını anlamlandıramadığını dile getirse de

⁸⁶⁰ **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1964, s. 7.

⁸⁶¹ Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı'nın bütçe görüşmeleri dolayısıyla 21 Şubat 1962'de Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Afrika ülkelerine ilişkin şunları söylemiştir: “ Harb sonrası devresindeki hürriyet ve istiklâl cereyanlarından bahsederken, hususiyetle, son birkaç sene içerisindeki gelişmeleri ile dikkati çeken Afrika kıtasının arz ettiği ehemmiyete de işaret etmek yerinde olur. En büyük kıtada 1950 yılına kadar yalnız 4 bağımsız Devlet mevcut idi. 1959 yılı sonunda bağımsız memleketlerin adedi ancak 10 u bulmuştur. 1960 yılı ise Afrika kıtası için tarihi bir yıl olmuştur. Yalnız bu yıl zarfında 16 ülke istiklâle kavuşmuştur. Geçen 1961 yılı zarfında da 3 Afrika memleketi daha bağımsız olmuştur. Memleketimiz, bu memleketlere ilgi göstermiş ve Birleşmiş Milletlere üyelik için vâki müracaatlarını da daima desteklemiştir. Halen Afrika'da 7 temsilciliğimiz vardır. Bu adedi, maddi imkânlarımızın müsaadesi nisbetinde yeterli bir seviyeye çıkarmaya, genç Afrika devletleri ile ticaret ve kültür bağları kurmaya veya mevcut bağları, kuvvetlendirmeye ehemmiyet vermekteyiz. Bu maksatla bu memleketlere iyi niyet heyetleri gönderilmesi kararlaştırılmış ve bu heyetlerden ilki 19 Şubatta hareket etmiştir. İlk heyetimiz sırasıyla Madagaskar, Tanganika, Somali ve Sudan'ı ziyaret edecektir...” Bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 21 Şubat 1962, C. I, 52. Birleşim, s. 164.

⁸⁶² **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1964, s. 7.

üçüncü bölümde Nasır'ın Türkiye'ye karşı izlemiş olduğu politika⁸⁶³ gözlemlendiğinde, bu bir sürpriz olarak değerlendirilmemelidir. Sarper'in son olarak vurgu yaptığı nokta, bağımsızlıklarını yeni kazanan Afrika ülkelerine ilişkindi. Özellikle 1960'dan başlayıp, bu röportajın gerçekleştirildiği tarihe kadar 27 Afrika ülkesinin bağımsızlığını kazandığı⁸⁶⁴ düşünüldüğünde Sarper'in neden Afrika konusu üzerinde durduğu anlaşılabilir. Zira bağımsızlığını kazanmış bu yeni Afrika ülkelerinin BM'de Kıbrıs konusunda⁸⁶⁵ oynayabilecekleri rol önemli olabilirdi.

Selim Sarper, milletvekilliği döneminde dış politika ağırlıklı faaliyetlerini sürdürürken, CHP içinde aktif bir rol oynamaya devam etmiştir. 16-18 Ekim 1964 tarihleri arasında CHP'nin 17. Kurultayı toplanmıştır. İsmet İnönü, 1255 delegenin oyunun tamamını alarak yeniden CHP Genel Başkanlığı'na seçilmiştir. Bu kurultay sonucu Selim Sarper de 40 kişiden oluşan parti meclisinde yer almıştır.⁸⁶⁶ Sarper, CHP Parti Meclisi'ne 518 oy alarak seçilmiştir. En az oyu ise 509 oyla Asım Eren almıştır. Sarper, aldığı oya göre sondan dördüncü olarak listeye girebilmiştir.⁸⁶⁷

Sarper, daha önce 17 Aralık 1962'de toplanan CHP'nin 16. Kurultayı sonucunda zaten parti meclisine seçilmişti. 1964'te toplanan CHP'nin 17. Kurultayında ise, CHP'nin en üst karar alma organı olan parti meclisine yeniden girmeyi başararak yerini korumuştur.

14 Ocak 1965'te CHP İstanbul Milletvekili Selim Sarper, "Barış Gönüllüleri adlı Amerikan Teşekkülünden faydalanma hususunda Türkiye Cumhuriyeti ile

⁸⁶³ Türkiye-Orta Doğu İlişkileri ve Nasır'ın Türkiye'ye karşı izlediği politika için Bkz. Üçüncü Bölüm, Dördüncü Başlık Türkiye- Orta Doğu İlişkileri

⁸⁶⁴ "Chronological List of African Independence", <https://www.thoughtco.com/chronological-list-of-african-independence-4070467>, Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2022.

⁸⁶⁵ 1965-1971 yılları arası Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunan İhsan Sabri Çağlayangil, Afrika ülkelerinin Kıbrıs Sorunu'na bakış açıları hakkında şu bilgileri vermektedir: " Ada'daki Türklerin azınlık değil 'cemaat' olduğunu savunuyorduk. Cemaat kavramı da, BM zemininde tartışmalı bir konuydu. Çünkü Afrika milletleri, devlet olurken siyasi biçimde çizilmiş eski kolonilerin sınırları esas alınmıştı. Aynı kabilenin yarısı bir devletin, öbür yarısı başka bir devletin toprakları içinde kalmıştı. Yeni Afrika devletlerinin çoğunda, nüfusu, mevcudun %10'unu geçen cemaat halinde kabileler vardı. Bunlar hep Kıbrıs'ta olup biteceklere bakıyorlardı. Onun için, çoğunluğu bağımsızlığa kavuşmuş yeni Afrika devletlerinin oluşturduğu ve BM kararlarına sayıca hâkim olan Üçüncü Dünya Ülkeleri için cemaat kavramı, hassas ve tehlikeli bir konuydu. Bu yüzden Ada'da yaşayan Rumlar ve Yunanlılar, Kıbrıs Sorunu'nu her fırsatta Birleşmiş Milletler'e götürerek orada konuşmak istediler..." Çağlayangil, **a.g.e.**, s. 340.

⁸⁶⁶ Bila, **a.g.e.**, s. 207,209.

⁸⁶⁷ **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1964, s. 7.

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında yapılan Anlaşmaya ait teati olunan mektupların onaylanmasının uygun bulunduğu Kanun tasarısı ile Dışışleri ve Plân komisyonları raporları” nedeniyle Millet Meclisi’nde bir konuşma yapmıştır.⁸⁶⁸ ABD Başkanı Kennedy tarafından kurulan Barış Gönüllüleri oluşumu 1962’den itibaren pek çok ülkede faaliyet gösteriyordu. Genç Amerikalı öğretmenlerden ve uzmanlardan oluşan bu kuruluşun amacı, gelişmekte olan ülkelerin eğitimine ve kırsaldaki hayat şartlarının geliştirilmesine katkıda bulunmaktı. Barış Gönüllüleri’nin Türkiye’ye gelebilmelerine dair anlaşma 1962 yılında imzalanmıştı. Bu anlaşmaya göre, “Barış Gönüllüleri’nin bazı gümrük ayrıcalıklarından yararlanabilmeleri ve tüm Türkiye’de ve özellikle Doğu Anadolu’daki kent ve köylerde özel izin sayesinde faaliyet gösterebilmeleri sağlandı.”⁸⁶⁹ Anlaşma metni onaylanmak üzere, 1965’te Millet Meclisi’ne sunulmuştur. TBMM’de gerçekleştirilen görüşmelerde muhalefet, yabancılara Türkiye’de çalışma hakkı sağlayan bir anlaşmanın imzalandıktan üç yıl sonra gündeme getirilmesini eleştirmiştir. Ayrıca Barış Gönüllüleri’nin misyonerlik faaliyetleri yürüttüklerine dair eleştiriler de yapılmıştır.⁸⁷⁰

Sarper, Millet Meclisi’nde yaptığı konuşmada, Barış Gönüllüleri’nin faaliyetlerine ilişkin düşüncesini şu şekilde açıklamıştır:“... Bu genç ve idealist Amerikalılar memleketimizde hiçbir imtiyaza malik olmayacaklardır. Kendileri, nâdir ecnebilerin yaptığı gibi, bizim aramıza köylümüzün içine girerek, onların dilini öğrenerek, onların hayat şartlarına tabi olarak idealist yardımsever gençlerden ibaret bir heyettir.”⁸⁷¹

Sonuç olarak, bu anlaşma 14 Ocak 1965’te Millet Meclisi’nde onaylanmıştır.

B. Selim Sarper’in XIII. Dönem Milletvekilliği (1965-1968)

10 Ekim 1965’te Türkiye’de Genel Seçimler yapılmıştır. Oyların %52.9’unu alan Adalet Partisi seçimi açık bir şekilde kazanmıştı.⁸⁷² Seçim sonuçlarına göre; Adalet Partisi 240, Cumhuriyet Halk Partisi 134, Millet Partisi 31, Yeni Türkiye Partisi

⁸⁶⁸ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 14 Ocak 1965, C. XVI, 39. Birleşim, s. 661-662,664.

⁸⁶⁹ Erhan, **a.g.m.** , s. 695,696.

⁸⁷⁰ **A.g.m.** , s. 696.

⁸⁷¹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 14 Ocak 1965, C. XVI, 39. Birleşim, s. 664.

⁸⁷² Hakkı Uyar, **İki Darbe Arasında CHP 1960-1971**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 197.

19, Türkiye İşçi Partisi 14, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi de 11 Milletvekili çıkarmıştır. 1 aday da bağımsız olarak Milletvekili olmuştur.⁸⁷³

CHP tarafından İstanbul'dan aday gösterilen Selim Sarper de Milletvekili olarak seçilmiştir. CHP, İstanbul'dan dokuz milletvekili çıkarmış ve bu milletvekillerinden birisi de Sarper olmuştur.⁸⁷⁴ Böylece XIII. Dönem (1965-1969) İstanbul Milletvekili olarak seçilmiştir.⁸⁷⁵

CHP, Selim Sarper'i 15 Ekim 1961 Genel Seçimlerinde İstanbul'dan birinci sıradan aday göstermişti.⁸⁷⁶ Buna karşın 10 Ekim 1965 Genel Seçimlerinde ise, İstanbul'dan yedinci sıradan aday gösterildiği görülmektedir.⁸⁷⁷

Selim Sarper, 15 Ekim 1961 Seçimleri sırasında Dışişleri Bakanlığı görevini yürüttüğü için İstanbul birinci sıradan aday gösterilmişti. Dört sene sonra gerçekleştirilen seçimlerde yedinci sıradan aday gösterildiği düşünüldüğünde CHP içerisindeki popülaritesinin düşmüş olduğunu söylenebilir.

10 Ekim 1965'te gerçekleşen seçimlerin AP zaferiyle sonuçlanmasının ardından, Selim Sarper artık ana muhalefet partisinin bir milletvekiliydi. Hükümeti kurmakla görevlendirilen Süleyman Demirel 27 Ekim 1965'te yeni hükümeti (I. Demirel Hükümeti 27.10.1965-03.11.1969) açıklamış ve 11 Kasım 1965'te güvenoyu almıştır.⁸⁷⁸

Süleyman Demirel tarafından kurulan yeni hükümetin dış politika konusunda karşılaşıacağı ilk zorluk, BM. Genel Kurulunun gündeminde yer alan Kıbrıs konusundaki görüşmeler⁸⁷⁹ olmuştur. 15 Kasım 1965'te Dışişleri Bakanlığı, BM'de

⁸⁷³ Bila, **a.g.e.**, s. 217.

⁸⁷⁴ **Milliyet**, 13 Ekim 1965, s. 7.

⁸⁷⁵ Menderes Çınar, **Türk Parlamento Tarihi : TBMM XIII. Dönem (1965-1969)**, C. IV, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 2012, s. 1908-1909.

⁸⁷⁶ **Milliyet**, 18 Ekim 1961, s. 5.

⁸⁷⁷ **Milliyet**, 18 Ekim 1965, s. 7 ; **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1965, s. 1.

⁸⁷⁸ **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, C. IV, (27 Ekim 1965-26 Mart 1971) Haz: İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 2174-2175, 2576.

⁸⁷⁹ Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlıgil, 18 Kasım 1965'te BM. XX. Genel Kurulu'nda Kıbrıs konusunda yapılacak görüşmelere katılmak amacıyla New York'a gitmiştir. BM Siyasi Komisyonu, Kıbrıs Sorunu'nu 11-17 Aralık 1965 tarihleri arasında görüşmüştür. BM Siyasi Komisyonu'nda yapılan görüşmelerin ardından BM Genel Kurulu, 18 Aralık 1965'te Siyasi Komisyon tarafından kabul edilen kararı onaylamıştır. Bkz. **Dışişleri Bakanlığı Belleteni**, Sayı: 15, Ankara, Aralık 1965, s. 20-21,41. BM Genel Kurulu'na üçüncü dünya ülkeleri tarafından sunulan ve Türkiye aleyhine olan bu karar tasarısında, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalede bulunma hakkı engellenmek isteniyordu. Bu karar

Kıbrıs konusunda yapılacak görüşmelere CHP Milletvekilleri olan Selim Sarper, Feridun Cemal Erkin ve Nihat Erim'in de katılmasını istemiştir.⁸⁸⁰

İsmet İnönü'nün yazmış olduğu günlüklerde, 16 Kasım 1965 tarihli notta, "Hariciye Nihat, Sarper, Erkin'i götürmek istiyor. Hayır kararı verdik." sözleri yer almaktadır. İnönü'nün günlüklerinde hayır kararına ilişkin gerekçe yer almamaktadır.⁸⁸¹

18 Kasım 1965'te CHP Ortak Grubu'nda konuşma yapan Erim, hayır kararının gerekçesini açıklamış ve Adalet Partisi Hükümeti'nin Kıbrıs'a ilişkin politikasının uygulanma şekline katılmadıklarını belirtmiştir.⁸⁸² Erim Ayrıca, "Hükümet Birleşmiş Milletlerde savunulacak tezi açıklamalıdır. Bu açıklamalar görüşümüze uyuyorsa o zaman Birleşmiş Milletlere CHP hey'eti gönderilir" demiştir. Erim'e göre, AP Hükümeti, Kıbrıs Sorunu'nu bir "Türk-Yunan meselesi halinden çıkarmak ve ona daha ziyade mahalli bir dava olarak bakma eğilimindeydi." Erim, grup toplantısı arasında Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile de görüştüğünü ve Çağlayangil'in kendisine "CHP'li üyelerin herhangi bir mes'uliyet deruhte etmeyeceklerini söylediğini de" aktarmıştır.⁸⁸³

18 Kasım 1965'te Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, New York'a hareket etmeden önce basın mensuplarına yaptığı açıklamada şunları söylemiştir:

tasarısı; Hindistan, Mısır ve Yugoslavya'nın da aralarında bulunduğu 22 Asya-Afrika ülkesi tarafından desteklenmiş ve müzakereler sırasında bu sayı 32'ye yükselmişti. Bkz. Hüner Tuncer, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 53,54. BM Genel Kurulu'nun 18 Aralık 1965 tarihli ve 2077 sayılı kararı şu şekildeydi: "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin BM'nin eşit bir üyesi olarak BM Anayasası uyarınca, herhangi yabancı bir müdahale olmaksızın tam egemenlik ve bağımsızlık hakkı olduğu belirtilmekte, tüm üye devletler Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye ve herhangi bir müdahalede bulunmaktan kaçınmaya çağrılmakta, BM'nin arabuluculuk çalışmalarını sürdürmesi önerilmektedir." Bu karara Türkiye ile beraber 5 ülke karşıt oy kullanılmış(ABD, Arnavutluk, İran, Pakistan), 54 ülke çekimser kalsa da 47 oyla kabul edilmiştir. Bu kararla beraber, BM Genel Kurulu Kıbrıs'ın tam egemen bir devlet olduğuna dikkat çekerek Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı müdahaleye karşı olduğunu belirtiyordu. Bu bir bakıma 1959 antlaşmalarının (Zürih- Londra) varlığının inkar edilmesi anlamına gelmekteydi. Tamamen Makarios'un ve Yunanistan'ın görüşlerini içeren bu karar, BM tarafından alınan kararlar içinde Türkiye adına en olumsuz olması bakımından önemlidir. 18 Aralık 1965 tarihli BM Genel Kurulu kararı, her ne kadar bağlayıcı bir niteliğe sahip olmasa da Türkiye'nin uluslararası alanda yalnızlığını göstermesi bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bkz. Fırat, **1960-1971 Arası....** s. 171.172.

⁸⁸⁰ **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1965, s. 7.

⁸⁸¹ İsmet İnönü, **Defterler (1919-1973)**, C. II, Haz: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008 s. 930.

⁸⁸² **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1965, s. 1.

⁸⁸³ **Milliyet**, 19 Kasım 1965, s. 1.

“Nihat Erim ile Selim Sarper’in heyete katılmalarının son derece yararlı olacağı kanısında idik. Bizim resmi sıfatımız dolayısıyla yapamıyacağımız çalışmaları yönetmelerinden ve bu konudaki tecrübelerinden faydalanmak mümkün olacaktı. Fakat kendi guruplarının eski kararında olduğunu ileri sürerek heyete katılmadılar.” Dışişleri Bakanı ayrıca, Erim’in sözlerine yönelik olarak “Hükümetimizin denildiği gibi, Kıbrıs’ı mahalli bir ada şeklinde görmeğe kesin olarak temayülü yoktur. Bu fikrin nereden çıkarıldığının izah edilmesi, kendilerine düşen bir görevdir. Kıbrıs meselesinin millî bir dâva olduğunu ve bütün partiler tarafından aynı şekilde benimsendiğini söyledik ve yine aynı fikirdeyiz.”⁸⁸⁴ demiştir.

“Biz prensip olarak Birleşmiş Milletlere gidecek heyetimizde Kıbrıs meselesi ile daha önce ilgilenmiş ve iyi niyet heyetlerinde bulunmuş şahısların yer almasını istiyoruz” demiştir⁸⁸⁵

CHP’nin Kıbrıs reddetmesi üzerine, 19 Kasım 1965’te CHP İstanbul Milletvekili Selim Sarper, Anadolu Ajansı’na açıklamalarda bulunmuştur. CHP’nin Kıbrıs Sorunu’nda hükümetle beraber olduğunu söyleyen Sarper, hayır kararının partizan düşünceyle alınmadığını ve hükümetin yaptığı teklifte geç kaldığını söylemiştir. Sarper, hayır kararına ilişkin şunları söylemiştir: “Hükümet teklifte geç kalmıştır. İtiraf etmek gerekir ki, biz hükümetin Kıbrıs politikasının tam olarak ne olduğunu bilmemekteyiz. Böyle bir niyet var idiyse güvenoyundan sonra bir araya gelir meseleyi tezekkür ederdik. Bu mesele bir iki saat içinde düşünülecek kadar basit nitelikte değildir.”⁸⁸⁶

Her ne kadar hükümetin bu teklifi kabul edilmemiş olsa da Kıbrıs Sorunu’na ilişkin yapılacak görüşmelere bu üç CHP milletvekilinin davet edilmesi tesadüf değildi. Selim Sarper, Kıbrıs Sorunu’nun uluslararası bir sorun haline geldiği 1954 yılında Türkiye’nin BM Daimi Başdelegesiydi. Türkiye’nin bu soruna dair tezini dile getiren ilk kişi olmuştu. Kıbrıs Sorunu’nun gelişimini yakından gözlemlemiş ve bu soruna ilişkin görüşmelerde en ön safta BM’de hazır bulunmuştu. Dışişleri Bakanlığı sırasında Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasına tanıklık etmiş çok deneyimli bir

⁸⁸⁴ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:14, Ankara, Kasım 1965, s. 32-33.

⁸⁸⁵ Milliyet, 19 Kasım 1965, s. 1.

⁸⁸⁶ Milliyet, 20 Kasım 1965, s. 1.

diplomattı. Nihat Erim de Kıbrıs Sorunu ile oldukça ilgilenmiş bir siyasetçiydi. Erim, Londra ve Zürih konferansları ile Kıbrıs Anayasası'nın⁸⁸⁷ hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştı. Aynı zamanda Feridun Cemal Erkin de 1962-1965 yılları arası Dışişleri Bakanlığı yapmış ve Kıbrıs Sorunu ile ilgili müzakerelerde yer almıştı. 18 Aralık 1965 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından alınan karar düşünüldüğünde; Sarper, Erim ve Erkin'in iki ihtimalden dolayı heyette yer almayı reddettikleri söylenebilir. Birincisi, zaten Kıbrıs konusunda oldukça deneyimli olan bu üç kişi Türkiye'nin BM'de başarı şansının azlığını görmüş ve çıkacak karar sonucunda hükümetle sorumluluğu paylaşmak istememiştir. İkinci ihtimal ise Adalet Partisi'nin Kıbrıs konusuna yönelik politikasını doğru bulmayan CHP ve bu üç deneyimli siyasetçi, yanlış olduklarını düşündükleri politikaların savunucusu olmak istememekteydiler.

Türkiye ile ABD arasında imzalanan askeri nitelikteki ikili anlaşmalar,⁸⁸⁸ 1964-1971 yılları arasında Türk Kamuoyu'nu oldukça etkilemiştir. İkili anlaşmaların

⁸⁸⁷ Bkz. Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1975, s. 77,143

⁸⁸⁸ Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin özellikle askeri alanda gelişmesi, iki ülke arasında çok sayıda askeri, ekonomik ve teknik anlaşmanın imzalanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin ABD'den askeri ve ekonomik yardımlar alması ve bu yardımlar karşılığı ABD'ye askeri ve ekonomik nitelikte çeşitli kolaylıklar sağlaması ikili anlaşmalar sayesinde gerçekleşmiştir. Başbakan Süleyman Demirel'in 1966 Nisanı'nda yaptığı açıklamaya göre, Türkiye ile ABD arasında 1952-1960 yılları arasında 54 ikili anlaşma yapılmıştı. İkili anlaşmaların üçü 1950 öncesinde, 31 tanesi 1950-1960 yılları arasında, 20 tanesi ise 1960-1965 yılları arasında imzalanmıştı. Bir kısmı açık, bir kısmı ise gizli olan bu ikili anlaşmalar, Başbakan Süleyman Demirel'in 1970 Şubatı'nda yaptığı açıklamaya göre 91 taneydi. Sayılardaki bu çelişkinin nedeni, anlaşmaların büyük çoğunluğunun TBMM'ye getirilmemesi ve gizli nitelikte olmasından kaynaklanıyordu. Bkz. Sander, **a.g.e.**, s. 147-149; Çağrı Erhan, Türkiye ile ABD arasındaki İkili Anlaşmalar Kutusu, Ed. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 556. İmzalanan 91 ikili anlaşmadan 16'sı kanunla onaylanan anlaşmalar, 12'si harita anlaşmaları, 6'sı yürürlükten kalkmış anlaşma, 4'ü bilimsel işbirliği anlaşması, 26'sı yardım anlaşmaları, 14'ü NATO çerçevesinde alınan kararlar uyarınca yapılan anlaşmalar, 13'ü ise, 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması'na dayanan uygulama anlaşmalarıydı. İkili anlaşmalardan sadece üçü 1950'den önce ve 12 Temmuz 1947 tarihli yardım anlaşması uyarınca yapılmıştı. Askeri nitelikteki ikili anlaşmaların büyük bir kısmı, NATO Antlaşması'nın 3. Maddesine dayanılarak yapılmıştı. Bu madde ortak savunmanın daha etkili bir şekilde sağlanması amacıyla taraflar arasında sıkı bir işbirliği yapılmasına işaret ediyordu. Bununla birlikte, NATO üyeleri tarafından imzalanan 19 Haziran 1951 tarihli "Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme'ye" göre, NATO üyesi ülkeler birbirlerinin topraklarında tesis kurmak ve askeri personel bulundurmak ve bunlara kendi kanunlarını uygulamaya imkanına sahiptiler. ABD, hem bu iki belgeye hem de 12 Temmuz 1947 Anlaşması'nın hükümlerine dayanarak, Türkiye ile çok sayıda ikili anlaşma imzalamıştır. Bu sayede Türk topraklarında hem askeri tesisler kurmuş hem de pek çok siyasal, ekonomik ve askeri imtiyaz sağlamıştı. Türkiye ile ABD arasında imzalanan ikili anlaşmaların pek çoğu TBMM'den geçirilmemiş, NATO Antlaşması'nın 3. Maddesi ile 1951'de imzalanan "Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme" uyarınca uygulama anlaşmaları şeklinde ya Dışişleri Bakanlığı'nca ya da Genelkurmay tarafından imzalanmış ve imzalandıkları gün yürürlüğe girmişlerdir. Bkz. Sander, **a.g.e.**, s. 147-149.

TBMM ve basın yoluyla tartışılmaya başlanması, özellikle 5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Johnson tarafından gönderilen mektup sonucunda gerçekleşmiştir.⁸⁸⁹ Türk Kamuoyu'nda Türkiye-ABD arasındaki ikili anlaşmalara karşı yapılan yoğun eleştirilerin odağında şu hususlar yer alıyordu: Bunlardan birincisi, ikili anlaşmaların TBMM tarafından onaylanmadığından dolayı herhangi bir hukuki temele dayanmamasıdır. İkinci olarak ABD, bu anlaşmalar uyarınca kurduğu askeri tesislerde tam denetim olanağına sahipti. Buna karşın Türk görevliler, bu tesisleri kontrol etme durumundan yoksunlardı.⁸⁹⁰

ABD ile Türkiye arasında imzalanmış ikili anlaşmalara karşı Türk Kamuoyu'nun baskısının arttığı sıralarda Başbakan Süleyman Demirel, 7 Nisan 1966'da ABD'den ikili anlaşmaları gözden geçirmek ve güncellemek amacıyla görüşme isteğinde bulunmuştur. ABD, bu teklife 18 Nisan 1966'da yanıt vermiş ve Türkiye'nin talebini kabul etmiştir.⁸⁹¹

CHP İstanbul Milletvekili Selim Sarper, 6 Mayıs 1966'da Millet Meclisi'nde ABD ile olan ikili anlaşmalara ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Sarper, basından alınan haberlere göre, ABD ile Türkiye arasındaki ikili anlaşmaların “bir veya birkaç anlaşma içinde toplamak” amacıyla ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'yle bazı temasların yapıldığını söylemiştir. Sarper, yapılan bu temasları memnuniyetle karşılamış ve şunları söylemiştir:

“ Adedi çok az kimselerce malum olan ve belki de olmıyan birçok anlaşmaları bir anlaşma veyahut birkaç anlaşma içinde derli toplu bir halde arz etmek, her halde faydalı olacaktır... Bu ikili andlaşmalardan hemen hiçbirisi Meclisçe malûm değildir. Gönül arzu eder ki, bu andlaşmalar tevhiddenildiği, derlendiği, tedvin edildiği zaman bunlar hakkında Meclise malûmat verilsin ve bilhassa neticeye varıldıktan sonra bu anlaşmalar Meclisin tasdikine arz edilsin. Şimdi şu ciheti de anlayışla karşılıyorum. Bu müzakerat sırasında bâzı mahrem cihetleri Hükümet ifşa etmemek istiyebilir, bu mümkündür. Diğer demokratik ve medeni memleketlerde olduğu kadar ve o nispet içinde, o dar çerçeve içinde müzakerat mahremiyetine riayet etmek lazımdır. Bunu kabul etmemek insafsızlık olur. Fakat bu toplanmamış

⁸⁸⁹ Sezai Orkunt, **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978, s. 243-244; Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların içyüzü**, Alaca Yayınları, İstanbul, 2020, s. 225.

⁸⁹⁰ Uslu, **a.g.e.**, s. 200.

⁸⁹¹ **A.g.e.**, s. 200-201.

anlaşmaların Meclisin tasdikine arz edilmesini Sayın Hükümete müsaade buyurulursa telkin etmek isterim...”⁸⁹²

Sarper’in vurgu yapmış olduğu noktalardan en göze çarpanı, Türkiye-ABD arasında imzalanan ikili anlaşmalardan “hemen hiçbirinin” TBMM tarafından bilinmediğine işaret etmesiydi. Özellikle Kıbrıs Sorunu ve Johnson mektubunun ardından yaşanan ABD karşıtı rüzgar, Millet Meclisi’ne de yansımış ve ikili anlaşmaların niteliği hakkında tartışmalar yaşanmıştır.

18 Ekim 1966’da CHP’nin 18. Kurultay’ı toplanmıştır. CHP’nin 18. Kurultay’ı, ortanın solu tartışmalarından sonra toplanmış ilk kurultaydı. Bu kurultay dört gün sürmüş ve İsmet İnönü, 1222 delegenin katıldığı seçimde 929 oy alarak yeniden genel başkan seçilmiştir.⁸⁹³ CHP’nin 18. Kurultay’ında parti meclisi için üç liste yarışmıştır. Bunlar; Ecevit taraftarları, 75’ler ve Genel Merkezçiler olup ayrı ayrı listeler çıkarmışlardır.⁸⁹⁴ İsmet İnönü daha kurultayın açış konuşmasında “CHP Sosyalist değildir ve olmayacaktır” demiştir. Ecevit ise ortanın solu hareketini savunmuştur.⁸⁹⁵ Bir diğer grup olan 75’ler de Turhan Feyzioğlu’nun etkisi ağır basmıştır.⁸⁹⁶ Feyzioğlu, ortanın solu hareketine kesinlikle karşı çıkıyordu.⁸⁹⁷ 24 Ekim 1966’da yapılan CHP Parti Meclisi toplantısında Bülent Ecevit CHP Genel Sekreteri seçilmiştir. CHP’nin 18 Kurultay’ı sonrası oluşan yeni parti meclisinde ortanın solcuları biraz ağır basıyor olsalar da kesin bir çoğunluğa sahip değillerdi. Ayrıca Meclis gruplarında ise kesin bir azınlık durumundaydılar.⁸⁹⁸

CHP, eski parti meclisi üyelerinden 17 kişi ise yeni parti meclisinde yer almamışlardır. Bunlardan birisi de Selim Sarper’dir.⁸⁹⁹ Her ne kadar Sarper, parti meclisine girebilmek için adaylığını koymuş olsa da yeterli sayıda oy alamadığı için yeni parti meclisine girememiştir.⁹⁰⁰

⁸⁹² **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 6 Mayıs 1966, C. VI, 93. Birleşim, s. 387.

⁸⁹³ Bila, **a.g.e.**, s. 223,224 ; Uyar, **a.g.e.**, s. 228,238.

⁸⁹⁴ Uyar, **a.g.e.**, s. 240.

⁸⁹⁵ Bila, **a.g.e.**, s. 223.

⁸⁹⁶ Uyar, **a.g.e.**, s. 240.

⁸⁹⁷ **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1966, s. 7.

⁸⁹⁸ Bila, **a.g.e.** s. 225-226.

⁸⁹⁹ **Milliyet**, 24 Ekim 1966, s. 9.

⁹⁰⁰ **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1966, s. 1.

28 Nisan 1967’de CHP’nin 4. Olağanüstü Kurultay’ı toplanmıştır.⁹⁰¹ Özellikle 18 Ekim-22 Ekim 1966 tarihleri arasında gerçekleştirilen CHP’nin 18. Kurultayı sonrası parti içindeki anlaşmazlıklar gittikçe artmaya başlamıştır. Daha sonra 25 Aralık 1966’da toplanan CHP Parti Meclisi’nde ortanın solu konusu üzerinde tartışmalar yaşanmış ve Turhan Feyzioğlu’na yakınlığıyla bilinen Ferit Melen, Ecevit’i Sosyalist olmakla suçlamıştır. 1 Ocak 1967’de CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Turhan Feyzioğlu’nu karşısına alarak “40 yıldır devletçiyim. Devletçilik solculuktur diyorlar. Böyleyse evet solcuyum. Halkçılık solculuksa evet böyleyim.” demiştir. Bunun üzerine, Feyzioğlu ve yedi arkadaşı CHP Parti Meclisi’nin yayımlayacağı bildiriye “CHP Sosyalist değildir” ibaresinin konulmasını istemişler, ancak bunu başaramayınca bildiriye muhalif bir tavır sergilemişlerdir.⁹⁰²

Bildiriye muhalif kalan bu sekiz parti meclisi üyesi, 8’ler olarak nitelendirilmiştir. Bu sekiz kişi arasında; Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Orhan Öztrak, Ferit Melen, Turan Şahin, Coşkun Kırca, Süreyya Koç ve Fehmi Alparslan yer alıyordu.⁹⁰³

Yaşanan bu gelişmeler üzerine, 28 Nisan 1967’de CHP’nin 4. Olağanüstü Kurultay’ı toplanmıştır. Kurultayda uzun bir konuşma yapan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 8’leri hedef almış ve onları meşruiyet dışı bir organ olarak nitelendirmiştir. CHP tüzük komisyonu, İnönü’nün isteği doğrultusunda bu sekiz parti meclisi üyesinin CHP’den ihracını kolaylaştıracak tüzük değişikliklerini onaylamıştır.⁹⁰⁴

CHP’nin 4. Olağanüstü Kurultay’ının bitiminden hemen bir gün sonra CHP içinde istifalar yaşanmıştır. Başta sekizler olmak üzere, Turhan Feyzioğlu’nun liderliğini yaptığı 48 Parlamento üyesi 30 Nisan 1967’de istifa etmişlerdir.⁹⁰⁵ CHP’den

⁹⁰¹ CHP’de 28 Nisan 1967’ye kadar 3 kez olağanüstü kurultay toplanmıştı. CHP’nin birinci olağanüstü kurultayı Atatürk’ün ölümü üzerine 1938 yılında, ikinci olağanüstü kurultay ise çok partili hayata geçildikten sonra 1946 yılında toplanmıştır. CHP’nin üçüncü olağanüstü Kurultay’ı, CHP’nin mallarına el konulduğu için 1954 genel seçimleri öncesinde toplanmıştı. Bkz. Uyar, **a.g.e.**, s. 266.

⁹⁰² Bila, **a.g.e.** s. 226-227.

⁹⁰³ Uyar, **a.g.e.** s. 252.

⁹⁰⁴ **A.g.e.** s. 266-267.

⁹⁰⁵ **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1967, s. 1; **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1967, s. 1.

istifa edenler arasında 33 Milletvekili ve 15 Senatör yer alıyordu. Bu istifalar üzerine, CHP'nin toplamda 32 senatörü ve 102 Milletvekili kalmıştır.⁹⁰⁶

CHP'de yaşanan toplu istifaların üzerine, CHP Parti Meclisi, 2 Mayıs 1967'de İsmet İnönü'nün Başkanlığı'nda toplanmıştır. CHP Parti Meclisi'nde yer alan sekiz milletvekilinin istifasından dolayı, parti meclisinde sekiz kişilik yer açılmış ve yeni üyelerin seçimi gerçekleştirilmiştir. CHP Parti Meclisi'ne seçilen sekiz yeni üyeden birisi de Selim Sarper'di.⁹⁰⁷

CHP içinde bu kadar derinden değişiklikler yaşanırken Sarper'in parti içi yaşanan kavgalara ilişkin açıklamalarına rastlanılmamaktadır. Sarper'in bir bakıma kendisini bu tartışmalardan soyutladığı söylenebilir. Bunun yanı sıra Sarper'in CHP Parti Meclisi'nden ayrılığı kısa sürmüştür. Bilindiği üzere Sarper, 1966 da toplanan CHP'nin 18. Kurultayı sonrası parti meclisine seçilememiştir. Ancak 8'lerin istifası, CHP Parti Meclisi'nde yer açılmasına yol açmış ve Sarper de 2 Mayıs 1967'de yapılan seçimler sonucu yeniden parti meclisine seçilmiştir.

CHP içinde büyük ayrılıkların yaşandığı sırada Sarper, Başbakan Demirel'in gerçekleştirdiği yurtdışı seyahatlerinde ona eşlik eden heyette yer alıyordu. Sarper, CHP parti meclisine yeniden seçildiği esnada Türkiye'de değildi.

1967 Nisanı'nın sonunda ve Mayıs ayının başlarında Selim Sarper'in Başbakan Süleyman Demirel'in gerçekleştirdiği resmi ziyaretlerde kendisine eşlik ettiği görülmektedir. Başbakan Süleyman Demirel, önce Pakistan Cumhurbaşkanı'nın daveti üzerine, 27 Nisan - 1 Mayıs 1967 tarihleri arasında Pakistan'a resmi bir ziyaret yapmıştır.⁹⁰⁸ Başbakan Süleyman Demirel, Pakistan ziyaretinin ardından İran Başbakanı Emir Abbas Hüveyda'nın kendisini İran'a davet etmesi üzerine, bu ülkeye

⁹⁰⁶ Uyar, a.g.e. s. 267.

⁹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1967, s. 1; **Milliyet**, 3 Mayıs 1967, s. 7.

⁹⁰⁸ 1 Mayıs 1967'de Türkiye- Pakistan Ortaklık bildirisine yayınlanmıştır. Bu ziyaret Başbakan Süleyman Demirel'in göreve başladıktan sonra yurtdışına gerçekleştirdiği ilk resmi ziyaret olmuştur. Görüşmeler, karşılıklı anlayış, kardeşlik ve iyi niyet havasında geçmiş ve Demirel, Kıbrıs Sorunu'nda Pakistan'ın gösterdiği sürekli destekten dolayı Pakistan Cumhurbaşkanı'na teşekkür etmiştir. **Dışişleri Bakanlığı Belleteni**, Sayı: 31, Ankara, Nisan 1967, s. 99-100.

1-5 Mayıs 1967 tarihleri arasında resmi bir ziyarette bulunmuştur.⁹⁰⁹ Selim Sarper, bu iki ülkeye yapılan resmi ziyaretlerde hazır bulunmuştur.

Başbakan Süleyman Demirel, Pakistan ve İran ziyaretlerinin ardından 9-13 Mayıs 1967 tarihleri arasında Almanya'ya resmi bir ziyarette bulunmuştur. Demirel, Almanya ziyareti sonrası Belçika'ya 13-18 Mayıs 1967 tarihleri arasında bir seyahat gerçekleştirmiştir. Demirel'in Belçika seyahatinin amacı, 16 Mayıs 1967'de Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Ortaklık Konseyi'nin toplanacak olmasıdır.⁹¹⁰ Demirel'in Almanya ve Belçika'ya yaptığı ziyaretlerde CHP İstanbul Milletvekili Selim Sarper de yer almıştır.⁹¹¹

Selim Sarper, 22 Mayıs 1967'de Millet Meclisi'nde gündem dışı söz alarak Başbakan'ın Almanya ve Belçika ziyaretlerine ilişkin izlenimlerini anlatmıştır. Konuşmasına son zamanlarda ana muhalefet partisinden bir Milletvekilinin böyle bir geziye davet edilmesinin faydalarından söz ederek başlamış ve bunun bir gelenek haline gelmesini arzu etmiştir. Sarper, Federal Almanya'ya yapılan ziyaretin iki ülke arasındaki mevcut dostluğa uygun ve olumlu bir şekilde geçtiğini belirtmiştir. Almanya ziyaretinde kendisini en mutlu eden konulardan birisinin oradaki Türk işçilerle görüşmek olduğunu ve Alman yetkililerden Türk işçileri hakkında övgü dolu sözler duyduğunu söylemiştir. Almanya ziyaretinden sonra Demirel'in Türkiye- AET Ortaklık konseyinin beşinci toplantısına başkanlık edecek olmasından ötürü Brüksel'e hareket ettiklerini söyleyen Sarper, Belçika'ya resmi bir ziyaret söz konusu olmamasına rağmen, Belçika Hükümeti yetkililerinin kendilerine yakın ilgi gösterdiklerini söylemiştir. Brüksel'de Ortak Pazar yetkilileri ile de görüşmeler gerçekleştirdiklerini söyleyen Sarper, Belçika ziyaretinde kendisi için en önemli anının, "Liege şehrinde birkaç bin Türk işçisiyle yaptıkları ve oldukça uyum içinde geçen toplantının olduğunu söylemiştir. Ayrıca Sarper, Almanya ve Belçika ziyaretleri

⁹⁰⁹ Başbakan Süleyman Demirel, ikinci yurtdışı ziyaretini İran'a yapmıştır. Türkiye ve İran Başbakanları'nın yaptığı bu görüşmelerde uluslararası sorunlar olduğu kadar, bölgesel sorunlar da ele alınmıştır. İki Başbakan Kıbrıs Sorunu'nda tam bir mutabakat durumunda olduklarını belirtmiş ve Demirel, İran Başbakanı'na bu soruna ilişkin İran'ın gösterdiği sürekli destekten dolayı teşekkür etmiştir. **Dışişleri Bakanlığı Belleteni**, Sayı: 32, Ankara, Mayıs 1967, s.49-50.

⁹¹⁰ **Dışişleri Bakanlığı Belleteni**, Sayı: 32, Ankara, Mayıs 1967, s. 6.

⁹¹¹ **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1967, s. 7.

öncesi, Pakistan ve İran'a yapılan seyahatler hakkında meclisi bilgilendirme fırsatını bulmadan Almanya ve Belçika ziyaretlerine başladığına da ilave etmiştir.⁹¹²

1967 Nisanı'nın sonunda ve Mayıs ayının başlarında ana muhalefet partisi CHP milletvekili olarak Selim Sarper, Başbakan Süleyman Demirel'in yaptığı tam dört ziyarette yer almıştır. Başbakan Süleyman Demirel'in görevi sırasında ilk kez bir yabancı ülkeye yaptığı resmi ziyarette Sarper de yer almıştır. Demirel'in ilk olarak Pakistan ve İran'a ziyaretler gerçekleştirmesi tesadüf değildi. Çünkü bu iki ülke, Kıbrıs Sorunu'nda devamlı olarak Türkiye'nin yanında yer almışlar ve daha önce de söz edildiği üzere BM'de bu soruna ilişkin Türkiye aleyhindeki kararlara karşı çıkmışlardır. Böylece Demirel, Başbakanlığı dönemindeki ilk iki ziyaretini bu ülkelere gerçekleştirerek bir jest yapmıştır. Her ne kadar Selim Sarper, Pakistan ve İran ziyaretlerine ilişkin mecliste bilgi vermemiş olsa da, Almanya ve Belçika'ya yapılan ziyaretler hakkında konuşma yapmıştır. Sarper, Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada en çok Almanya ve Belçika'daki Türk işçileriyle yaptıkları görüşmelere dikkat çekmiştir.

1967 yılının sonlarına doğru Kıbrıs Sorunu⁹¹³ yeniden Türk Kamuoyu'nun bir numaralı gündem maddesi haline gelmişti. 1967 Kasım'ında Kıbrıs Bunalımı yaşanmış ve bunun yansıması olarak 8 Aralık 1967'de CHP Parti Meclisi'nde Kıbrıs Sorunu'na ve NATO'ya ilişkin sert tartışmalar yaşanmıştır.⁹¹⁴

15 Kasım 1967'de Grivas⁹¹⁵ önderliğindeki Rumlar, Türk köyleri olan Boğaziçi ve Geçitkale'ye saldırarak 23 Türk'ün hayatını kaybetmesine neden olmuşlardır. Yaşanan bu gelişme üzerine, TBMM, Türk Hükümeti'ne 16 Kasım 1967'de Kıbrıs'a müdahale yetkisi vermiştir.⁹¹⁶ Türkiye, Kıbrıs'a yapacağı çıkarmanın

⁹¹² **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 22 Mayıs 1967, C. XVII, 105. Birleşim, s. 290-291.

⁹¹³ 21 Nisan 1967'de Yunanistan'da gerçekleşen bir askeri darbe neticesinde Kanelopulos Hükümeti devrilmiştir. Böylece albaylar cuntası olarak nitelenen çoğu askerden oluşan yeni bir hükümet kurulmuştur. Albaylar Cuntası, ancak 1974 Temmuz'unda Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirmesi sonucu hükümetten düşecektir. Bkz. Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye....** s. 306. 24 Haziran 1967'de Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios, EOKA örgütü lideri Grivasla bir görüşme yapmış ve bu görüşmenin ardından 26 Haziran 1967'de Rum Temsilciler Meclisi Enosis kararı almıştır. Bkz. İsmail, **a.g.e.**, s. 302.

⁹¹⁴ **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1967, s. 1,7.

⁹¹⁵ Grivas, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını öngören ve bu yolda şiddet eylemlerine başvuran EOKA örgütünün lideridir. Kıbrıs asıllı bir Yunan subayıdır. Girgin, **Çağdaş Politika....**, s. 159.

⁹¹⁶ Armaoğlu, **20 Yüzyıl....** s. 709.

durdurulması için Grivas'ın adadan çıkarılmasını ve İttifak Antlaşması'na (11 Şubat 1959 Zürih) aykırı olarak adaya konuşlandırılan 12 bin kişilik Yunan askerinin çekilmesini istemiştir.⁹¹⁷ Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginliğin tırmanması üzerine, ABD ve BM girişimlerde bulunmuştur. 22 Kasım 1967'de BM Genel Sekreteri U Thant, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Hükümeti'ne itidal çağrısında bulunmuş, ABD Başkanı Lyndon Johnson ise özel temsilcisi Cyrus Vance'i bölgeye göndermiştir. Vance'in üç hükümet arasında yaptığı girişimler sonucu 30 Kasım'da bir anlaşmaya varılmıştır.⁹¹⁸ Vance'in girişimleri sonucu, Türkiye Kıbrıs'a müdahalede bulunmamış, Grivas adadan çıkartılmış ve Yunanistan da askerlerini geri çekmiştir.⁹¹⁹ 2 Aralık 1967'de Yunanistan Dışişleri Bakanı verdiği demeçte, Yunanistan'ın antlaşmalar haricinde gönderdiği bütün askerleri geri çekeceğini, buna karşılık Türkiye'nin de adaya çıkarma hazırlıklarını durduracağını söylemiştir.⁹²⁰

1967'de yaşanan Kıbrıs Bunalımı'nın CHP Parti Meclisi'nde sert yansımaları olmuştur. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, konuşmasında BM Genel Sekreteri U Thant'ın Kıbrıs Sorunu'na dair tutumunu eleştirerek onu Yunan taraftarlığı ile suçlamıştır. İnönü, Kıbrıs Bunalımı'nın barışçı yollarla atlatılmasını olumlu bulduğunu söylemiştir. CHP Parti Meclisi üyesi Mustafa Ok, sunmuş olduğu önergede "NATO andlaşmasının süresinin dolmakta olduğunu, NATO'nun kuruluşundan bu yana çok değişikliğe uğradığını, Türkiye'nin NATO karşısında tutumunun yeniden tesbiti gerektiğini" belirtmiştir. Bu önergenin ardından CHP Grup Başkanvekilleri'nden Kemal Satır, NATO konusunda aralarında Selim Sarper ve Orhan Kabibay'ın da bulunduğu beş kişilik bir komisyon kurulduğunu açıklamıştır.⁹²¹

Selim Sarper, 1968 yılında yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle Milletvekili olarak görevini aktif bir şekilde yerine getirememiştir. 22 Mart 1968'te Millet Meclisi İstanbul Milletvekili Selim Sarper'e hastalığı nedeniyle 18 Mart 1968 tarihinden geçerli olmak üzere 21 gün izin vermiştir.⁹²²

⁹¹⁷ Armaoğlu, **20 Yüzyıl**.... s. 709 ; Fırat, **1960-71 Arası Türk**.... s. 224.

⁹¹⁸ Fırat, **1960-71 Arası Türk**.... s.225.

⁹¹⁹ Hüner Tuncer, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 60.

⁹²⁰ Armaoğlu, **20 Yüzyıl**.... s. 709.

⁹²¹ **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1967, s. 7.

⁹²² **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 22 Mart 1968, C. XXVII, 62. Birleşim, s. 297.

Bu arada CHP’de NATO konusunu incelemek için oluşturulan “NATO Komisyonu” 13 Nisan 1968’de çalışmalarını tamamlamıştır. Nihat Erim başkanlığında, Selim Sarper, Orhan Kabibay, Mustafa Ok, İlhami Sancar, Saffet Ural, Hüsnü Özkan ve Besim Üstünel gibi isimlerden oluşan bu komisyon önce bir “Redaksiyon Komisyonu” seçmiştir. Selim Sarper, Orhan Kabibay ve Mustafa Ok’tan oluşan Redaksiyon Komisyonu uzun süre NATO konusuna yoğunlaşmış, bazı öğretim üyeleri ile TSK’da NATO bölümünde görev yapmış emekli subaylarla ve Dışişleri Bakanlığı’nda NATO dairesindeki yetkililerle görüşerek bilgi almıştır. Redaksiyon Komisyonu’nun hazırladığı rapor NATO Komisyonu’na benimsenmiş olup, raporda, Türkiye’nin zamanın şartlarına göre NATO’da kalmasının gerekliliğine işaret edilerek, ayrıca bazı reformların yapılması tavsiye edilmiştir.⁹²³

5 Mayıs 1968 tarihli Milliyet Gazetesi, Selim Sarper’in Haydarpaşa Göğüs hastalıkları hastanesinde başarılı bir akciğer ameliyatı geçirdiğini yazmıştır.⁹²⁴ Selim Sarper, 14 Mayıs 1968’de yine aynı hastanede ikinci kez akciğer ameliyatı geçirmiştir.⁹²⁵

Millet Meclisi, İstanbul Milletvekili Selim Sarper’e 19 Haziran 1968’den itibaren 25 gün, yaşamış olduğu hastalık nedeniyle izin vermiştir.⁹²⁶ Sarper, yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle kendisinin de hazırlanmasında payı olduğu NATO’ya ilişkin raporun CHP Parti Meclisi’nde görüşülmesi esnasında yer alamayacaktır.

CHP içinde oluşturulan komisyon tarafından hazırlanan NATO’ya ilişkin raporun ilk CHP Parti Meclisi toplantısında ele alınması kararlaştırılmış ve 5 Temmuz 1968’de parti meclisinde NATO konusu görüşülmüştür. Selim Sarper’in de içinde yer aldığı “NATO Sorunlarını İnceleme Komisyonu” tarafından hazırlanan 52 sayfalık bu gizli raporda, NATO’nun kurulmasında etkili olan olaylarının yanı sıra NATO’da kalmanın fayda ve sakıncaları incelenmiş ve bazı tekliflerde bulunulmuştur. NATO’da şartlı olarak kalınabileceğine dikkat çekilen bu raporda; Türkiye’yi nükleer hedef durumuna getirebilecek ve kendi iradesi dışında bir savaşa sürükleyebilecek üs ve tesislerin kaldırılması istenmiştir. Bu yüzden Türkiye’nin SSCB tarafından nükleer

⁹²³ **Milliyet**, 14 Nisan 1968, s. 1,9.

⁹²⁴ **Milliyet**, 5 Mayıs 1968, s. 7.

⁹²⁵ **Milliyet**, 14 Mayıs 1968, s. 3.

⁹²⁶ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 4 Ekim 1968, C. XXVIII, 88. Birleşim, s. 835.

hedef haline gelebileceği ifade edilmiştir. İzmir’deki NATO karargâhının kaldırılmasının önerildiği bu raporda, Amerikan yardım malzemesinin kullanımının sınırlandırılmış olduğuna da dikkat çekilerek, bu malzemenin NATO haricinde kullanılmasının ABD Başkanı’nın iznine tabi olduğu belirtilmiştir. Raporda, ayrıca aşağıda yer alan hususları düzenleyen ikili anlaşmaların kaldırılması önerilmiştir:

“a. Türkiye’de hâlen tesis edilmiş bulunan elektronik istihbarat şebekesi, b. Adana İncirlik üssündeki Amerikan Stratejik Bombardıman kuvveti, c. Türkiye’ye sokulmuş olup da, çift anahtar usulüyle yani, Türkiye, Birleşik Amerika’nın müşterek müsaadesiyle kullanılacak olan taktik atom silahları ve atomik mayınlar. Ölçüsüz bir iyi bir niyetle ve diğer NATO ülkelerinde uygulanmayan Türkiye’deki görevli Amerikalılara ikili anlaşmalar yolu ile sağlanan siyasi, askeri, adli ve ekonomik bağımsızlığımızla bağdaştırılması mümkün olmayan imtiyazların tamamı kesin surette kaldırılmalıdır.”⁹²⁷

CHP Parti Meclisi, beş gün süren çalışmaları sonucu 10 Temmuz 1968’te bir bildiri yayımlamıştır:

“CHP, Türkiye’nin Kuzey Atlantik Antlaşması içinde kalmasını uygun bulmaktadır. Antlaşmadan ayrılmaksızın da bu antlaşmaya dayanarak kurulmuş olan NATO örgütünün ikili anlaşmaların ve alınan kararların Türkiye yararına olarak değiştirilmesi, gene antlaşma hükümleri gereğince mümkündür. ...Değişen dünya şartları, Doğu-Batı ilişkilerindeki yumuşama, Türkiye’nin komşuları ile dostluğunu geliştirmekte oluşu, NATO içindeki uygulamadan edinilen tecrübelerle göz önünde tutulmuş ve ikili anlaşmalarda değişiklik ihtiyacının, Türk kamuoyu çoğunluğunun eğilimine de uygun olarak, acele bir hal aldığı sonucuna varılmıştır.”⁹²⁸

Selim Sarper’in CHP tarafından oluşturulan NATO Komisyonu’nda yer alması, onun siyaseten son faaliyetleri olmuştur. Ancak Sarper, hastalığı dolayısıyla bu komisyonun hazırladığı raporun görüşülmesi sırasında yer alamamıştır. İsmet İnönü, 13 Temmuz 1968 tarihli günlüğünde, Haydarpaşa hastanesinde Selim Sarper’i ziyaret ettiğini ve Sarper’in çok hasta olduğunu belirtmiştir.⁹²⁹

Selim Sarper’e 30 Eylül 1968 tarihinden itibaren hastalığı dolayısıyla Millet Meclisi tarafından 19 gün izin verilmiştir.⁹³⁰ 11 Ekim 1968’te ise, Selim Sarper

⁹²⁷ **Milliyet**, 5 Temmuz 1968, s. 1,7; Cumhuriyet, 8 Şubat 1975, s. 5.

⁹²⁸ **Milliyet**, 10 Temmuz 1968, s. 1.

⁹²⁹ İnönü, **a.g.e.**, s. 1042.

⁹³⁰ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 4 Ekim 1968, C. XXVIII, 88. Birleşim, s. 835.

Ankara'daki evinde hayatını kaybetmiştir. Sarper, uzun süre önce kansere yakalanmış ve bu yüzden üç defa ameliyat geçirmişti.⁹³¹ Selim Sarper'in cenazesi, 13 Ekim 1968'te öğle namazı sonrası Şişli Camii'nden kaldırılmış ve Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir. Sarper'in cenazesi askeri törenle kaldırılmış, CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, İstanbul milletvekilleri ve senatörleri, garnizon ve merkez komutanları hazır bulunmuştur.⁹³²

⁹³¹ **Milliyet**, 12 Ekim 1968, s. 1.

⁹³² **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1968, s. 1.

SONUÇ

Selim Sarper, özellikle 1940'dan 1968 yılına dek Türk dış politikasının gelişimi açısından kilit mevkilerde bulunmuştur. Selim Sarper'in hayatı açısından 1940 yılı bir dönüm noktası olmuştur. 1940 yılında Matbuat Umum Müdürlüğü görevine atanmıştır. Bu göreve atandığı dönemin ayırt edici özelliği, II. Dünya Savaşı yılları olmasıdır. Böylelikle Türk dış politikanın basın ayağını yürütmeye başlayan Sarper, II. Dünya Savaşı'nda bu politikanın önemli uygulayıcılarından birisi olmuştur. Basının, dış politika üzerinde yönlendirici bir etkisi olduğu göz önüne alındığında, Sarper'in atandığı bu görevin önemi daha net anlaşılabilmektedir. Türkiye'nin savaş dışında kalmaya yönelik bir dış politika izlemesi, basına birtakım sınırlamaların getirilmesine neden olmuştur. Bu dönemde basını denetleyen bir numaralı kişi Selim Sarper olmuştur. Türk basınına tamamıyla denetimi altında bulundurmaya çalışan Sarper, hükümet tarafından benimsenen dış politika çizgisinin dışına çıkan gazetecileri ve yayın organlarını cezalandırmıştır. Bu bakımdan Sarper'in görevi çok kritikti; öyle ki Matbuat Umum Müdürlüğü savaş konjonktürünün en çok etkilediği makamlardan biri olmuştur.

Dört yıl boyunca Matbuat Umum Müdürü olarak görev yapan Selim Sarper, 1944 Ekimi'nde Moskova'ya Büyükelçi olarak atanmıştır. Böylece Selim Sarper'in Büyükelçi olarak önemli rol oynadığı ilk görev yeri, Moskova Büyükelçiliği olmuştur. Selim Sarper'in on altı senelik Büyükelçilik döneminde (1944-1960) göze çarpan en önemli noktalardan birisi görev aldığı yerlerdir. Sarper, bu on altı senenin ilk iki yılını Moskova'da Büyükelçi (1944-1946) olarak geçirmiş, sonra bir yıl Roma'da (1946-1947) Büyükelçilik yapmış, daha sonra ise on yıl Birleşmiş Milletler'de Daimi Başdelege (1947-1957) olarak görev almıştır. Büyükelçiliğinin son üç yılını ise NATO'da Daimi Delege (1957-1960) olarak geçirmiştir. Görüleceği üzere, Sarper'in görev aldığı Büyükelçilikler ve Daimi Temsilcilikler, Türkiye'nin dış ilişkilerinde birincil derecede önem atfettiği ülkelerden ve kurumlardan oluşuyordu. Yalnızca bu durum bile onun ne kadar stratejik görevlerde bulunduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Moskova, Selim Sarper'in Büyükelçi olarak atandığı ilk görev yeri olmuştur. Sarper'in Moskova Büyükelçisi olarak görev yaptığı 1944-1946 yılları, Türkiye

açısından SSCB baskısının son derece ağır bir şekilde hissedildiği bir döneme denk gelmiştir. Bu yıllarda ayrıca, II. Dünya Savaşı sonrası yeni bir düzenin oluşacağı ve Soğuk Savaş'a geçişin hızlanacağı bir sürece tanıklık edilmiştir.

Sarper'in Moskova Büyükelçiliği sırasında, Türkiye-SSCB ilişkilerinde yaşanan en önemli gelişme 1945 tarihli SCCB notasıdır. Selim Sarper'in 7 ve 18 Haziran 1945 tarihlerinde SSCB Dışışleri Komiseri Molotov ile yaptığı görüşmeler, Türk dış politikası açısından yeni bir dönemin açılmasına öncülük etmiştir. Sarper de bu yeni dönemin açılmasında kritik bir rol oynamıştır. Şöyle ki, Molotov, bu görüşmelerde genel hatlarıyla; 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması ile belirlenen Türkiye-SSCB hududunun Sovyetler Birliği yararına değiştirilerek Kars ve Ardahan'ın kendilerine verilmesinin yanı sıra 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin oluşturduğu Boğazlar rejiminin değiştirilmesini istemiştir. Ayrıca, Türk Boğazları'nın savunulmasına SSCB'nin de dahil edilmesini isteyen Molotov, ülkesine Boğazlar'da üs verilmesini talep etmiştir. Bu tarihi görüşmeyle başlayan süreç, Türkiye'nin SSCB tehlikesi nedeniyle, başta NATO olmak üzere, Batı tarafından kurulacak ittifaklara katılacağı bir dönüm noktası olmuştur.

Sarper, Moskova Büyükelçiliği sonrası 1946-1947 yılları arasında çok kısa bir süre (8 ay) Roma Büyükelçisi olarak görev yaptıktan sonra, 1947 yılında Birleşmiş Milletler Nezdinde Türkiye'nin Daimi Başdelegesi olmuştur.

Sarper'in BM Daimi Başdelegeliği, Büyükelçi düzeyinde Türkiye'yi en uzun süre temsil ettiği görev olmuştur. Sarper, tam on sene boyunca BM'de görev yapmıştır. Her Büyükelçinin böyle önemli bir temsilcilikte on sene görev yapamayacağı düşünülürse, Sarper'in bu kadar uzun süre kalması, Türk Hükümeti'nin ona duymuş olduğu büyük güvenden ve memnuniyetten kaynaklanıyordu.

Sarper'in Birleşmiş Milletler Daimi Başdelegeliği döneminin en ayırt edici özelliklerinden birisi, kendisinin Batılı meslektaşları ile kişisel ilişkilerini geliştirmiş olmasıdır. Sarper'in BM'de bu kadar uzun süre görev yapmış olması da bu ilişkileri sürdürmesinde rol oynayan önemli bir etkeni.

Sarper'in Birleşmiş Milletler'de görev yapmaya başladığı yıllar, Türkiye-ABD ilişkilerinin Truman Doktrini ve Marshall yardımları vasıtasıyla hızla gelişeceği bir dönemin başlangıcını simgeliyordu.

Selim Sarper'in BM'deki görevini iki döneme ayırabiliriz. İlk dönemde (1948-1954), Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'in çeşitli organlarında ve komisyonlarında aktif olarak yer aldığı bir süreç yaşanmıştır. Bunda Selim Sarper'in rolü oldukça fazlaydı. Türkiye, 1945 yılında BM'ye katılmasından günümüze uzanan sürede, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne yalnızca dört defa seçilebilmiştir. Bunların üçünde Selim Sarper'in doğrudan rolü bulunmaktadır. Şöyle ki, Sarper'in girişimleri sonucunda Türkiye, 1951-1952 yılları ile 1954-1955 yılları arasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde geçici üye olarak yer almıştır. Türkiye, 1961 yılında bu defa Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı döneminde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeliğine seçilecektir. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler'in temel organlarından birisi olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Türkiye'nin temsil edilmesinde Sarper'in rolü oldukça büyüktü.

Sarper'in Birleşmiş Milletler Daimi Başdelegeliği yılları, ayrıca o dönem Türkiye'nin SSCB tehdidi karşısında NATO'ya üye olmaya çalıştığı bir dönemdir. Türkiye, bu amaçla öncelikle 1950 yılında Kore Savaşı'na asker göndermiştir. Dışişleri Bakanlığı'nda yer alan belgelerde Sarper, Menderes Hükümeti'nin bu kararını olumlu bulmuş ve Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmasını desteklemiştir. Ayrıca Türkiye'nin NATO üyeliğine kabul edilmesi için çalışmalarda da bulunmuştur.

Selim Sarper'in Birleşmiş Milletler'deki görevinin ikinci aşaması, 1954-1957 yılları arasında Kıbrıs Sorunu'nun gölgesi altında geçmiştir. Sarper, Kıbrıs Sorunu'nun 1954 yılında uluslararası bir nitelik kazanmaya başladığı süreçte, BM'de Türk tezlerinin savunuculuğunu üstlenmiştir. Bu bakımdan Türkiye'nin tezlerini Birleşmiş Milletler'de savunan en yetkili kişi olmuştur. Onun Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmalar, uzun yıllar boyunca Kıbrıs Sorunu'na ilişkin Türk tezlerinin temelini oluşturmuştur.

Sarper'in Birleşmiş Milletler Daimi Başdelegeliği'nden sonraki durağı, Paris'te NATO Daimi Delegeliği olmuştur. NATO Daimi Delegeliği, onun Büyükelçi

olarak görev yaptığı son dış temsilciliktir. Sarper, BM'den sonra, ABD'nin etkisinin önemli ve belirleyici olduğu NATO'da görev yapmaya başlamıştır. Burada üç sene boyunca Daimi Delege olarak görev yapmış olan Sarper, Kıbrıs Sorunu'na ilişkin BM'de yapılan müzakerelerde rol almaya devam etmişti. 1960 yılında NATO Daimi Delegeliği görevi sona erdikten sonra merkeze çağrılmış ve Dışışleri Bakanlığı hiyerarşisinde bakandan sonra en yetkili konum olan Dışışleri Genel Sekreterliği'ne getirilmiştir.

Sarper, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nin ardından, 28 Mayıs 1960'da oluşturulan kabinede Dışışleri Bakanı olarak görev almıştır. Sarper, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde meslekten diplomat olan üçüncü Dışışleri Bakanıydı. Böylece çok kritik bir dönemde Dışışleri Bakanlığı görevini yürütmüştür. Sarper'in özellikle yeni rejimin meşruiyetini sağlaması yolunda önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Milli Birlik Komitesi üyelerinin Sarper'i Dışışleri Bakanlığı'na getirmek için ısrar etmelerinin nedeni, onun uluslararası alanda ve özellikle Batı dünyasında saygı duyulan bir diplomat olmasından kaynaklanıyordu. Sarper, Milli Birlik Komitesi üyelerinin iç sorunlarla uğraşmalarından dolayı, Türkiye'nin dış politikasının belirlenmesinde inisiyatif sahibi olmuştu. Bu inisiyatifi özellikle Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinde kullanarak, iki ülke arasındaki ilişkilerin rayına oturtulmasında önemli bir işlev görmüştür.

Her ne kadar Sarper, 16 Mart 1962'de Dışışleri Bakanlığı görevinden istifa etmiş olsa da siyasi hayatında bir kesinti yaşanmamıştır. Faaliyetlerini parlamenter olarak sürdüren Sarper, 1963 Nisanı'nda Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde Türkiye'yi temsil edecek Türk Parlamento Heyeti'nin bir üyesi olarak görev almıştır. Sarper, özellikle Aralık 1963'te Kıbrıs'taki Türklere karşı girişilen Kanlı Noel sonrası Türk tezlerini Avrupa Konseyi'nin dikkatine sunmuştur. Sarper, Avrupa Konseyi'nde BM'de Kıbrıs'a ilişkin yapılan görüşmelerin bir sonuç vermeyeceğine işaret ederek, Konsey'in Kıbrıs Sorunu'nda inisiyatif almasını teşvik eden bir tutum sergilemiştir. Ancak, Avrupa Konseyi'nin bu sorunu öncelikli olarak BM'nin çözmesi gerektiğini savunan politikası, Sarper'in çabalarını sonuçsuz bırakmıştır. Bununla birlikte Sarper, Milletvekilliği döneminde TBMM'de dış politikaya ilişkin sorunlar hakkında söz

almış, ABD ile ilgili ikili anlaşmalar ve Kıbrıs Sorunu hakkında Meclis'i bilgilendirmeye devam etmiştir.

Genel bir sonucu burada belirtmek gerekirse, Sarper, özellikle 1940 yılında atandığı Matbuat Umum Müdürlüğü görevinden itibaren Türk siyasi hayatı ve dış politikası açısından oldukça kritik görevler üstlenerek, vefat edeceği 1968 yılına kadar dış politika konusunda görüşlerine ve deneyimine başvurulmuş önemli bir sima olarak kalmaya devam etmiştir. Buradan hareketle, başarılı diplomatik ve siyasi kariyerine dayanarak, The New York Times Gazetesi'nde de vurgulandığı gibi, Sarper'in “mevki, deneyim ve karakter itibarıyla bir süreklilik sembolü” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Salt Araştırma Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

RESMÎ YAYINLAR

CIA FOIA (Freedom of Information Act- Bilgi edinme Özgürlüğü Yasası)

Council Of Europe (Avrupa Konseyi Tutanakları)

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Dışişleri Belleteni

Foreign Relations of The United States

Kurucu Meclis Tutanak Dergisi

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Resmi Gazete

KİTAPLAR

27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları 2 Haziran 1960-6 Ocak 1961, C.I, Haz. Cemil Koçak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Akalın, Cüneyt, **Askerler ve Dış Güçler Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000.

Akant, İlhan, Moskova **Otel National 333 Numaralı Oda**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990.

Akşin, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika ilkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Altuğ, Kurtul, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1991.

Armaoğlu, Fahir **Filistin Meselesi ve Arap- İsrail Savaşları (1948-1988)**, 2.B. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991.

_____, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

_____, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

_____, **Türk Siyasi Tarihi**, Kronik Kitap, İstanbul, 2017.

Aşkın, Resul ve Meral Kılıç, **Kıbrıs Girit Olmasın**, Huncular Kitap Evi, Ankara, 2003.

Bağcı, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 4.B. Orion Kitabevi, Ankara, 2019.

Bağlum, Kemal, **Bir Dönemin Uyuyan Kulağı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2002.

Bila, Hikmet, **CHP 1919-1999**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

Bilge, Suat, **Güç Komşuluk Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.

Caine, Barbara, **Biyografi ve Tarih**, çev. Müge Sözen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Chaumont, Charles, **Birleşmiş Milletler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Coşar, Ömer Sami ve Abdi İpekçi, **İhtilâlin İçyüzü**, 3.B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Çağlayangil, İhsan Sabri , **Kader Bizi Una değil Üne İtti Çağlayangil'in Anıları**, Haz: Tanju Cılızoğlu, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007.

Çınar, Menderes, **Türk Parlamento Tarihi : TBMM XIII. Dönem (1965-1969)**, C. IV, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 2012.

Denk, Erdem, **Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2019.

Denктаş, Rauf R, **Rauf Denктаş'ın Hatıraları 1964-1974**, C. I, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.

Deringil, Selim, **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, 4.B. , Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

Dikerdem, Mahmut, **Hariciye Çarkı**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

Dışışleri Vekâleti Yıllığı 1953, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1954.

Dışışleri Bakanlığı 1967 Yıllığı, Haz: Hamid Aral, Ankara, 1968.

Dışışleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965, Haz. Hamid Arel, Dışışleri Bakanlığı, Ankara, 1968.

Erim, Nihat, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1975.

_____, **Günlükler 1925-1979**, Haz: Ahmet Demirel, C. I- II, 2.B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021.

Erkin, Feridun Cemal, **Dışışlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar**, C. I, TTK Basımevi, Ankara, 1987.

_____, **Dışışlerinde 34 Yıl Washington Büyükelçiliği**, C. II, I Kısım, 2.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

_____, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1968.

Esin, Numan, **Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.

Evsal, Vedii, **Gazeteciler Cemiyeti ve Kırk Yıl**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1987.

Fırat, Melek M., **1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.

Foreign Relations of the United States, 1952-1954, United Nations Affairs, Volume. III, United States Government Printing Office, Washington, 1979.

Gerede, Hüsrev, Hitler **Almanyası'nda Berlin Sefirliği Hatıralarım (1939-1942)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Haz: Hulûsi Turgut, İstanbul, 2020.

Girgin, Kemal, **Çağdaş Politika ve Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975.

_____, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

Gökmen, Oğuz, **Diplomasi**, Yamaç Ofset, İstanbul, 2006.

Gönlübol, Mehmet, **Turkish Participation in the United Nations 1945-1954**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963.

_____, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9.B., Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Gözübüyük, Şeref ve Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.

Günver, Semih, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Gürel, Şükrü Sina, **Kıbrıs Tarihi 1878-1960**, İmge Kitabevi, Ankara, 2020.

_____, **Tarihsel Boyutları İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2018.

Gürkan, Nilgün, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Gürün, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze)**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1983.

_____, Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939-1945**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000.

_____, Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri(1920-1953)**, 2.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.

Güvenç, Nazım, **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye**, İstanbul, 1984.

Güvenir, O. Murat, **2. Dünya Savaşında Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991.

Hayta, Necdet, **1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu**, 2.B., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020.

Howard, Harry N. , **Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923)**, Çev. Salih Sabit Togay, TTK, Ankara, 2018.

Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C. II, (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961), Haz: İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013.

Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C. III, (20 Kasım 1961 - 27 Ekim 1965), Haz: İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013.

İlkin, Selim ve İlhan Tekeli, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, C. I, B.3. , İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

İnönü, İsmet, **Defterler (1919-1973)**, C. II, Haz: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

İsmail, Sabahattin, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu (1960-1983)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul.

Karakaş, Nuri, **Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. IX, B.3. , TTK, Ankara, 2011.

Karavelioğlu, Kâmil, **Bir Devrim İki Darbe: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül**, Güner Yayınları, İstanbul, 2007.

Koçak, Cemil, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti**, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

_____, Koçak, Cemil, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, B.2. , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı'dan 21 Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.

Kuneralp, Zeki, **Sadece Diplomat**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1981.

Kurat, Yuluğ Tekin, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1986.

Küçük, Sami, **Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Hareketi**, Mikado Yayınları, İstanbul, 2008.

Kürkçüoğlu, Ömer, **Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.

Kütükoğlu, Mübahat S. **Tarih Araştırmalarında Usûl**, 3.B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.

Martinich, A. P. , **Thomas Hobbes**, çev. Akın Terzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

McGhee, George, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, Çev. Belkıs Çanakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

Orkunt, Sezai, **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978.

Ortaylı, İlber, **Tarih Yazıcılık Üzerine**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2011.

Örgeevren, Ahmet Süreyya, **Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklâl Mahkemesi**, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

Özersay, Kudret, **Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

Qasımlı, Musa, **Türkiye – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013.

Parliamentarians of the Council of Europe Biographies, The Council Of Europe, Strasbourg, 1963.

Parliamentarians of the Council of Europe Biographies, The Council Of Europe, Strasbourg, 1964.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 18.B., İmge Kitabevi, Ankara, 2009.

_____, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.

_____, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965**, İmge Kitabevi, Ankara, 2018.

Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.

Seyitdanlioğlu, Mehmet, **Türk Parlamento Tarihi, Kurucu Meclis (6 Ocak 1961-15 Ekim 1961), Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisi Üyeleri, Özgeçmişler**, C. II, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2017.

Soysal, İsmail, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, İsis Yayıncılık, İstanbul, 1997.

_____, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, C. I, 3.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

_____, **Türkiye'nin Uluslar Arası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, C. II, 2.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

_____, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)**, Eren Yayınları, İstanbul, 1993.

Sönmezoğlu, Faruk vd, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 2005.

Şapolyo, Enver Behnan, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın**, Güven Matbaası, Ankara, 1971.

Şimşir, Bilal N. **İlk Dönem Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler (1878-1946)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

Tamkoç, Metin, **A Bibliography on the Foreign Relations of the Republic of Turkey, 1919-1967: And Brief Biographies of Turkish Statesmen**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 1968.

_____, **The Warrior Diplomats**, University of Utah Press, Salt Lake City, 1976.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)**, Ankara, 1973.

Tellal, Erel, **SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020.

Tezel, Memduh, **Moskova'dan Geliyorum**, Berkalp Kitabevi, Ankara, 1950.

Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1960-1973**, Bilgi Yayınevi, C. II, Birleştirilmiş Birinci Basım, Ankara, 2020.

_____, **Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2020.

Topuz, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.

Tuncer, Hüner, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

Tunçakanat, Haydar, **İkili Anlaşmaların içyüzü**, Alaca Yayınları, İstanbul, 2020.

Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih 1789-2014**, Der Yayınları, İstanbul, 2015.

Uslu, Nasuh, **Çatlak İttifak:1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016.

Uyar, Hakkı, **İki Darbe Arasında CHP 1960-1971**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

Weisband, Edward, **İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası**, Çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974.

Yearbook of the United Nations 1950, Columbia University Press, New York, 1951.

Yetkin, Çetin, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.

Yücel Güçlü, **The Armenian Events Of Adana In 1909: Cemal Paşa And Beyond**, Hamilton Books, 2018.

MAKALELER

Akalın, Cüneyt , “Tarihin Dönemecinde Bir Diplomat: Selim Sarper”, **Mülkiye Dergisi**, C.XXIX, Sayı: 249 (2005), s. 49-61.

Armaoğlu, Fahir ve İsmail Soysal, “Türkiye’nin Hitler Almanyası ile İlişkileri (1933-1941), **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara (15-17 Ekim 1997)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 297-307.

Armaoğlu, Fahir, “Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı” ,**Belleten**, C. LX, Sayı: 227 (Nisan 1996) , s. 203-226.

Aydın, Mustafa , “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, (2018), s. 399-476.

Bilge, Suat, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye- Sovyetler Birliği Münasebetleri (1945-1965)”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 337-427.

Criss, Nur Bilge, “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, **Uluslararası İlişkiler**, C. IX , Sayı: 34 (Yaz 2012), s. 1- 28.

Çavdar, Necati, “Tarihsel Biyografi İnşasında Subjektiflik Sorunu”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:60 (2017), s. 627-644.

Çelebi, Mevlüt , “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXXI, Sayı: 91 (Bahar 2015), s.69-92.

_____, “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XV, Sayı:45 (Kasım1999), s. 791- 800.

Erhan, Çağrı “ABD ve NATO’yla İlişkiler (1945-1960)”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 522-575.

Erol, Hande, “Türk Gazetelerine Göre 1946-1950 Yılları Arasında Türk-İtalyan İlişkileri”, **Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)**, C. VIII, Sayı:15 (Ağustos 2018), s. 159-184.

Fırat, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler 1945-1960”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 576-614.

Keskin, Funda, “Türkiye ve Birleşmiş Milletler”, **Birleşmiş Milletler: BM Sistemi ve Reformu**, Der: Nejat Doğan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 259-285.

Kıyanç, Sinan, “Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye’deki ABD Üs ve Tesisleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XXXVI, Sayı: 101 (Bahar 2020), s. 203-252.

Oran, Baskın “Dönemin Bilançosu” (1939-1945), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 387-398.

Sarper, Selim, “Yunanistan’ın Kıbrısımızla Alakası Yoktur”, **Türk Düşüncesi**, C. VIII-IX, Sayı: 15-16 (Şubat-Mart 1958), s. 30-45.

Sönmezoğlu, Faruk, “Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Prof.Dr.Cavit Orhan Tütengil’in Anısına Armağan), C. 38, Sayı: 3,4 (1984), s. 223-255.

Tellal, Erel, “SSCB’yle İlişkiler (1923-1939)”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018. s. 314-324.

_____, “SSCB’yle İlişkiler (1945-1960)”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 499-521.

Toker, Özden, “Sarperlerin Hikâyesi”, **Akis**, Yıl: 8, Cilt: XXI, Sayı:362 (Haziran 1961), s. 23-25.

Tokgöz, Oya , "Bazı Gazetelerimizde 1973 Türkiye Büyük Millet Meclis Başkanlığı Seçimlerine Verilen Önem: İçerik Çözümlemesi ve Yaklaşım", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c. 30, Sayı: 1 (Aralık 1974), s. 67-78.

Uzman, Nasrullah, “II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye’nin Tepkisi”, **Gazi Akademik Bakış**, C. 11, Sayı: 22 (Yaz 2018), s. 117-142.

SÜRELİ YAYINLAR

Akis

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Tasvir

The New York Times

The Times

Ulus

Yeni Sabah

TEZLER

Ayhan, Hasan, **İnönü Dönemi Basını (1938-1950)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013.

ANSİKLOPEDİLER ve SÖZLÜKLER

Osman Nebioğlu, **Türkiye’de Kim Kimdir. Yaşayan Tanınmış Kimseler Ansiklopedisi 1961-1962**, Nebioğlu Yayınları, İstanbul, 1962.

Türkçe Sözlük, C. I-II, Haz. İsmail Parlatır-Nevzat Gözaydın- Hamza Zülfikar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

İNTERNET KAYNAKLARI

“1924 Anayasası”, <https://hukukbook.com/1924-anayasasi/> , Erişim Tarihi: 17 Mart 2022.

“About Bildenberg Meetings”, <https://bilderbergmeetings.org/> Erişim Tarihi: 22 Mart 2022.

“Avrupa Konseyi (AK)”, <https://www.tbmm.gov.tr/akpm-hakkinda> Erişim Tarihi: 27 Nisan 2022.

“Avrupa Konseyi”, https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa , Erişim Tarihi: 27 Nisan 2022.

Chronological List of African Independence”, <https://www.thoughtco.com/chronological-list-of-african-independence-4070467>, Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2022.

Daimi Temsilcilik Tarihi ve Önceki Daimi Temsilcilerimiz”, <http://turkuno.dt.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, Erişim Tarihi: 17 Mart 2022.

“Former Ambassadors” , <https://tr.usembassy.gov/embassy-consulates/ankara/former-ambassadors/> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2022.

“Hükümet Konağı Tarihçe” <http://www.tunceli.gov.tr/hukumet-konagi-tarihce> , Erişim Tarihi: 12 Ocak 2021.

“J. William Fulbright: A Featured Biography”, https://www.senate.gov/senators/FeaturedBios/Featured_Bio_Fulbright.htm , Erişim Tarihi: 25 Nisan 2022.

“Sayın Osman Esim Olcay’ın Özgeçmişi” https://www.mfa.gov.tr/sayin-osman-esim-olcay_in-ozgecmisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2021.

“Sayın; Selim R. Sarper'in Özgeçmişi” https://www.mfa.gov.tr/sayin_-selim-r_-sarper_in-ozgecmisi.tr.mfa , Erişim Tarihi: 11 Ocak 2021.

“Situation in Cyprus Resolution 266 (1964), <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15682&lang=en> , Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2022.

“The Traditional German Sword Fighting Art Called Mensur”, <https://www.dannydutch.com/post/the-traditional-german-sword-fighting-tradition-called-mensur> , Erişim Tarihi: 20 Nisan 2022.

“Trygve Halvdan Lie”, <https://www.un.org/sg/en/content/trygve-halvdan-lie> , Erişim Tarihi: 17 Mart 2022.

“Zeki Paşa- Biyografya” <https://www.biyografya.com/biyografi/3439> , Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2021.

EKLER

EK 1- Moskova Büyükelçiliği Üçüncü Katibi Selim Rauf Sarper'in harcırah beyannamesi (3 Ekim 1929)

EK 2 - Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği'ne tayinine dair kararname (29 Eylül 1944)

EK 3 a- b- Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in SSCB Prezidyumu Başkanı Mihail Kalinin'e itimatnamesini takdimine ilişkin şifre tel (6 Kasım 1944)

EK 4 a-b-c-d-e Büyükelçi Selim Sarper'in Türk- Sovyet ilişkileri, Boğazlar meselesi ve 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması hakkındaki değerlendirmelerini içeren şifre tel (27 Ocak 1945)

EK 5 a-b-c Molotov ile görüşme, SSCB'nin Boğazlar Rejiminin tadili teklifi (26 Şubat 1945)

EK 6- İtalya'nın ABD Büyükelçisinin Rus talepleri, Türk-Sovyet ilişkileri ve Boğazlar meselesi konularını görüşmek üzere ABD Dışişleri Bakanı Byrnes'i ziyaretine ilişkin şifre tel (31 Ağustos 1945)

EK 7 a-b Roma Büyükelçisi Selim Sarper'in İtalyan Basınına Beyanatı (20 Ocak 1947)

EK 8 a-b-c-d-e Türkiye'nin Kore'ye 4500 kişilik askeri kuvvet gönderme kararı konusunda Büyükelçi Selim Sarper'in düşüncelerini içeren şifre tel (5 Ağustos 1950)

EK 9- Türkiye'nin Kore'ye 4500 kişilik askeri kuvvet göndermesine yönelik eleştiriler hakkında Selim Sarper'in görüşlerini içeren şifre telin özeti (5 Ağustos 1950)

EK 10 a-b Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne seçilmesine ilişkin ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'ndan ABD'nin Türkiye Büyükelçiliği'ne telgraf (10 Ağustos 1953)

EK 11- ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki Temsilcisi'nin Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne seçilmesi dolayısıyla ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgraf (6 Ekim 1953)

EK 12 a-b 27 Mayıs Askeri Müdahalesi Sonrası ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Tarafından Yapılan Bilgilendirme (30 Mayıs 1960)

EK 13- 27 Mayıs askeri darbesine ilişkin CIA haftalık özet raporu (2 Haziran 1960)

EK 14- Selim Sarper hakkında The New York Times Gazetesi'nde yayınlanan haber (4 Haziran 1960)

EK- 1 Moskova Büyükelçiliği Üçüncü Katibi Selim Rauf Sarper'in harcırah beyannamesi (3 Ekim 1929)

Moskova Büyükelçiliği 3 Üncü Kitabetine tayinim
dolayısıyla Moskovaya muvasalatımdan sonra
Odesadan celbettığım ailemin harcı-
rah Beyannamesidir

Ruble	Kapek	
38	15	Zevcemin Odesadan Moskovaya tiren ücreti I inci yataklı
19	07	Çocuğumun " " " " " " nısıf.
20	65	Hızmetcimin " " " " " " III " .
12	70	70 Kilo eşya seyri serri ile, beher 20 kilo 5,08 den
6	36	120 " " " " " " " " 1,06 dan
5	50	Odesada eşyanın istasiyona nakliye ve hamaliyesi.
102	43	Ruble Y e k û n

Lira	Kurus	
8	00	Zevcemin Odesa-Moskova 2 günlük yevmiyesi 4 liradan
8	00	Çocuğumun Odesa-Moskova 2 günlük yevmiyesi 4 liradan
4	00	Hızmetcimin " " " " " " 2 liradan
20	00	Türk lirası Y e k û n

Maliye Vekâleti Celilesince verilen Kur mucibince I Lira - 3 Rubleden
102,43 3 - 34 Lira 14 kuruştan,
34,14 - 20 - 54 Lira 14 Kuruşun İngiliz Lirasına bittahvil İstanbul
İş-Bankasındaki 60293 numaralı carî hesabıma tediye ettirilmesi müs-
terhamdır, Efendim.

Moskova, 4 Şubat 1930

Moskova Büyükelçiliği 3 Üncü Kâtibi
Selim Rauf
(Selim Rauf)

Hakikata muvafık olduğu tastik kılınır.
Moskova Büyükelçisi

Tastik olunur
m. apas

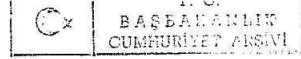
15.03.2021 tarih ve 32363030 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.36000.142228.45.
3 Ekim 1929.

EK 2- Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği'ne tayinine dair kararname (29 Eylül 1944)

T. C.
B A Ş V E K A L E T
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

Kararname

1526

Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper'in Moskova Büyük Elçiliğine tayini; Hariciye Vekilliğinin 29/9/1944 tarihli ve 39619/227 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 29/9/1944 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

H. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na V.

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

Mü. V.

Ti. V.

030 18 02 02 106 66 10

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30.18. 1. 2.106.66.10. 29 Eylül 1944.

EK 3a - Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in SSCB Prezidyumu Başkanı Mihail Kalinin'e itimatnamesini takdimine ilişkin şifre tel (6 Kasım 1944)

T. C. Hariciye Vekâleti Şifre Müdürlüğü № 3064/37 [Bu yazının mahrem tutul- masına itina edilecektir]	D. II 1563 Tarih: 10. XI. 44	Moskova B. Elçiliğinden <table border="0" style="width: 100%;"><tr><td>Yazıldığı tarih</td><td>6/ XI/ 1944</td></tr><tr><td>Geldiği tarih</td><td>6/ XI/ 1944</td></tr><tr><td>Numarası</td><td>266</td></tr><tr><td>Açan</td><td>Yavuz</td></tr></table>	Yazıldığı tarih	6/ XI/ 1944	Geldiği tarih	6/ XI/ 1944	Numarası	266	Açan	Yavuz
Yazıldığı tarih	6/ XI/ 1944									
Geldiği tarih	6/ XI/ 1944									
Numarası	266									
Açan	Yavuz									

HARİCIYE VEKÂLETİNE 19

1- Aynı altısında, pazartesi günü saat 13.00 de itimatname-
mi takdim ettim.

Kalinin'in yaşlanmış ve rahatsız olduğundan bir seneyi
müteceviz bir zamandanberi elçileri kabul etmediğinden birinci mu-
avin tarafından kabul edileceği söylendiği halde son saatte
program tadil edilerek Kalinin tarafından kabulüne mukarrer olduğu
bildirildi. Muted merasimden sonra Kalinin beni mes-i odasına al-
dı, Hariciye Komiser muavinlerinden Dekanazof ve bir tecrüben hazır
bulunmakta idiler. Kalinin'e Reiscümhur Hazretlerinin selâmlarını
iblâğ ettim. Kendisi teşekkür ettikten sonra 12 sene evvel Reisi-
cümhur Hazretleriyle görüşme olduğunu ve geçen bu uzun yıllardan
sonra kendisinin çok ihtiyarlanmış bulunduğunu ilâve eyledi. Filha-
kâke Kalinin etrafını müşkilötle görüyor ve hayli ihtiyarlanmış gö-
rülüyordu. Bununla beraber, kendisinin evvelce kararlaştırılmış bir
şeyi söylemeye hazırlandığı hissinde idim. Memleketler arasındaki
iyi münasebetlere dair bir iki söz söylemem üzerine Kalinin :

" Biz bu harpte çok sıkıntı çektik, çok tahribata uğradık,
çok kan akıttık. Bütün bunlar Alman faşistlerinin alçakça tecavüz-
lerinin neticesidir." dedi.

D. II U. Müdürlüğüne	S. 2	
D. I U. M. Malûmaten		

13. 11. 44

Tarih 13. 11. 44 ve 32363030 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.67. 6
Kasım 1944.

EK 3b - Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in SSCB Prezidyumu Başkanı Mihail Kalinin'e itimatnamesini takdimine ilişkin şifre tel (6 Kasım 1944)

T. C. Hariciye Vekâleti Şifre Müdürlüğü №	Yazıldığı tarih Geldiği tarih Numarası Açan

[Bu yazının mahrem tutul-
masına itina edilecektir]

HARİCIYE VEKÂLETİNE

ŞİFRE TEL

Ben kendisinin bu hislerini temmen anladığını, yakın zaman
da bu zararları telâfi ederek Sovyet Milletlerinin sulh ve saadete
kavuşmalarını temenni ettiğini söyledi. Bunun üzerine Kalinin :

" Öyle ems, bu durumun mesuliyeti mühtesirsen Almanlara ait
değil, Alman Faşistlerini sempetize eden bitareflerin de bu mesuli-
yette hisseleri vardır," dedi, ve bu sözlerine karşı tarafımızdan
herhangi bir reaksiyon'a vakit bırakmadan devam ederek:

" Harp içinde Almanya'ya seyahat etmiş /olsa/ gazetecile-
rinizin makalelerini bizzat takip ettim, bu gazetelerin birçoğu bi-
ze karşı hamsane yazılarla doludur, ve bu gazetelerin lisanında bu-
gün bir değişiklik varsa bu bizim kuvvetimizin tecellisinden sonra
olmuştur." dedi.

Ben cevabında Türk matbuatı içinde bir iki gazete Sovyet-
lere müssit olmayan neşriyette bulundular ise bunun hiç bir suretle
geniş Türk efkârı umumiyesinin inikası olmadığı gibi bu neviden ya-
zıların Cumhuriyet Hükûmetince de mezharı tasvip olmadığı ve ga-
zetelerden bir çoğunun mevzuatımızın müessesesi nisbetinde ceza gör-
düklerini, matbuat rejiminizin bundan faalesine müessesesi olmadığı-
nı, bunula beraber heyeti umumiyeye itiberile Sovyetlere dostane

D.	U. Müdürlüğüne	./.
D.	U. M. Malûmaten	

15.03.2021 tarih ve 32363030 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.67. 6
Kasım 1944.

EK 4a - Büyükelçi Selim Sarper'in Türk- Sovyet ilişkileri, Boğazlar meselesi ve 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması hakkındaki değerlendirmelerini içeren şifre tel (27 Ocak 1945)

T. C. Hariciye Vekâleti Şifre Müdürlüğü № 401/28 (Bu yazının mahrem tutul- masına itina edilecektir)	D. II. Kayıd No: 23-139 Tarihi 30. 1. 1945 HARİCİYE VEKÂLETİNE	Moskova B. Şifreliğinden Yazıldığı tarih 27/1/1945 Geldiği tarih 29/1/1945 Numarası 28 Açan İlkin, Yavuz
15		
<u>Mahrem ve gata mehsustur.</u>		
10 Numaralı şifre telgrafına cevabıdır:		
1- Moskova'da vazifeye başlayalı 3 ay oldu. Evvelce de kısmen arzettiğim olduğum gibi, Molotov, Vişinski , Bekanov , Lozovski , Litvinov, Molinski , Kavtaradze ve Vinogradov'la ve bütün yabancı meslektaşlarımla muhtelif vasilelerle görüştim ve konuştum. Moskova'daki vazifemin bu birinci merhalesinin sonunda edindiğim intibai ve mülahazaları aşağıda arz ediyorum. 2- Sovyet'lerin bize karşı olan durumlarını umumiyet itibarıyla dostane diye tasvir etmeğe imkân yoktur. Bize muameleleri, bura şifreliğinde , correct ve nazikâne olmakla beraber çekingen ve hatta soğuktur. Bütün Kordiplomastiğin, (grup noksan) ler de dahil olduğu halde, davetli bulunduğu umumî ziyafetlere ve resmi kabullere bizi de davet ediyorlar. Fakat " kendi aramızda toplanıyoruz " süsünü vermek istedikleri vakit yalnız " Birleşik Milletler" mümessillerini davet ediyor, bizi İsveçlileri İrlandalıları ve Japonları çağırıyorlar. Böylece Kordiplomatik içinde küçük bir ekalliyete, büyük devreye yabancı olduğu arada sırada hatırla- ./.		
II I	D. U. Müdürlüğüne D. U. M. Malûmaten	Türk - Rus münasebetleri İas.

15.02.2021 tarih ve 323630 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.61.
27 Ocak 1945.

EK 4 b- Büyükelçi Selim Sarper'in Türk- Sovyet ilişkileri, Boğazlar meselesi ve 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması hakkındaki değerlendirmelerini içeren şifre tel (27 Ocak 1945)

T. C. Hariciye Vekâleti Şifre Müdürlüğü №	- 2 -	Yazıldığı tarih Geldiği tarih Numarası Açan

[Bu yazının mahrem tutul-
masına itina edilecektir]

ŞİFRE TEL

HARİCIYE VEKÂLETİNE

talmaktadır ki, biade bu sınıfa katılmak bulunuyoruz.

3- Bâze karar olan bu durumun sebeplerini ~~anlamak~~ arar
iken şu neticeye vardım ileri de Sovyetler bizimle görüşecekleri
vakit takip edecekleri hatta harekette her türlü hürriyeti mahfuz
bulundurmak için, ^{zahirî} ~~şahsî~~ ve manevî olsun, şimdiden hiç
bir teahhüt altına girmek istemeyebilirler. Bu siyasi ve âtiye
matuf sebepten başka hissi sebepler de yok değildir. Rusya ile Al-
manya arasındaki hayet memet mücadelesinde Türkiye'nin de/ hissen
Almanya'nın yanında yer aldığına, şimdiki de kendileriyle İngiliz-
ler arasında ihtilâf çıkmasını temenni ettiğimizi ve bu tahakkuk
ederse bu defa da İngilizlerin tarafına iltizam edeceğimizi sen
ediyorlar. Bu neviden fikirlerin ifadesine yalnız baştokiler ara-
sında veya matbuatta değil halk ve ordu mensupları arasında da
rast gelmektedir. Filhakkın şuredan buradan alınan haberlerden,
bazı büyük ve küçük rütbeli subaylara veya iççilere ^{bu} bu istikamet
de fikir beyan ettikleri öğrenilmiştir.

Anlaşıyor ki burada çok iyi idare edilen " kapalı
konferanslarda " da muhtelif şürelere bu yolda telkinlerde bulu-
nmaktadır. Ancak şu noktayı derhal teberüz ettirmek lâzımdır
ki, Sovyetler bizimle anlaşmadan vazgeçerek ~~bu~~ ve icabında vazı-
yetlerini

./.

D.	U. Müdürlüğüne
D.	U. M. Malûmaten

13.03.2021 tarih ve 32363030 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.61.
27 Ocak 1945.

EK 4c- Büyükelçi Selim Sarper'in Türk- Sovyet ilişkileri, Boğazlar meselesi ve 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması hakkındaki değerlendirmelerini içeren şifre tel (27 Ocak 1945)

T. C.		Yazıldığı tarih	
Hariciye Vekâleti		Geldiği tarih	
Şifre Müdürlüğü		Numarası	
№		Açan	
- 3 -			
[Bu yazının mahrem tutul- masına itina edilecektir]			
		ŞİFRE TEL	
HARİCIYE VEKÂLETİNE			
tedil inkarlarını bertaraf eyleyerek böyle bir propagandaya nihai bir kararlar koyulmuş da benzemiyorlar. Dehşetle, efsarı usuliyetlerini isabına göre her istikamette inkişafa müsait bir hale getirdikten sonra bu durumun kıvamını muhafaza etmek için erede bir beslemekle iktifa ediyorlar. Bunun böyle olduğu matbustlarına yakından takip etmek suretili de anlamak mümkündür. Filhakika şimdiye kadar bizim aleyhindeki neşriyatlarında ya matbustımızı ya şahsen beri gazetecilerimizi veya Turenciler gibi beriz Sovyet aleyhtarları şahırları hücumlarına hedef ittihaz ile iktifa eylediler ve Türk milletinin bütünlüğüne, meclise, Hükümetimize veya büyüklerimize doğrudan doğruya setaşmaktan <u>ıhtısaş ettiler</u>. Bu kadarını, hatta bu günlerde bunlardan çok şaşı şiddetli hücumları, Amerikan ve bilhassa İngilizlere karşı da tevcih etmişler ve etmektedirler. Kaldı ki, her türlü anlaşılmazlıklarını kestikleri vakit, meselâ İran Hükümetine veya Mülteci Polonya Hükümetine karşı yaptıkları gibi, matbustlarına has olan çok ağır tabirleriat her türlü ric'eti ve görülmeyi hemen hemen inkâsız kılan tecavüzlerde bulundukları da görülmeyen şeylerden değildir. 4- Burada bulunduğum üç aydan beri, hareketinden evvel almış ./.			
D.	U. Müdürlüğüne		
D.	U. M. Malûmaten		

15.03.2021 tarih ve 32363030 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.61. 27 Ocak 1945.

EK 4d - Büyükelçi Selim Sarper'in Türk- Sovyet ilişkileri, Boğazlar meselesi ve 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması hakkındaki değerlendirmelerini içeren şifre tel (27 Ocak 1945)

T. C. Hariciye Vekâleti Şifre Müdürlüğü №	- 4 -	Yazıldığı tarih Geldiği tarih Numarası Açan

[Bu yazının mahrem tutul-
masına itina edilecektir]

ŞİFRE TEL

HARİCIYE VEKÂLETİNE

olduğum talimata uyarak ve temsil etmekte olduğum devletin şerefi ile kabili telif olan hududlar ve ölçüler için-de, azami dost ve uysal görünerek sabırla ve dikkatle çalışıyorum ve Vinogradov'un da burada bulunmasından istifade ederek Sovyetlerin bizden ne beklediklerini anlamağa uğraşıyorum.

Sovyetler, bizimle olan münasebetlerini yeniden tanzim makşedile, bir konuşma kapısı açmak üzere ve kah cesaret verivi avanca'larda bulunmak suretile, kah harçlılık ederek araştırmalar yaptılar, fakat esil skillerinden geçirdiklerini ine ve incesden de beriz bir surette içtinap ettiler. Onlar daha ziyade tekliflerin bizim tarafımızdan indixt yapılmasını tehrir ettikten sonra , bu tekliflerden beğendikleri üzerinde istedikleri miktarı durmak temsiliyünlü gösteren bir vaziyet aldılar. Netice de şu konsepte vardı dım ki, bizimle esaslı bir konuşmaya koyulmak için senemizi henüz müsait bulmadılar.

5- Vaziyet arzettiğim gibi ise, akla iki sual gelmektedir

a) Rusların bizden istedikleri ne olabilir?

b) Bizimle ne şart altında konuşmağı usabilirler ?

Bu münasebetle, Paris Büyük Elçiliğimizin gönderilen ve 22 numaralı servis telgrafı ile Moskova'ya tebliğ buyurulan

./.

D.	U. Müdürlüğüne
D.	U. M. Malûmaten

15.03.2021 tarih ve 32863030 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.61.
27 Ocak 1945.

EK 4e - Büyükelçi Selim Sarper'in Türk- Sovyet ilişkileri, Boğazlar meselesi ve 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması hakkındaki değerlendirmelerini içeren şifre tel (27 Ocak 1945)

T. C. Hariciye Vekâleti Şifre Müdürlüğü №	- 5 -	Yazıldığı tarih Geldiği tarih Numarası Açan

[Bu yazının mahrem tutul-
masına itina edilecektir]

ŞİFRE TEL

HARİCİYE VEKÂLETİNE

haber alakayı talip görülmüştür. Bu serviste, Sovyetlerin şarki Akdeniz'de bir deniz üssüne karşı gösterdikleri alâkaya dair olan medde, bundan bir müddet evvel burada bulunduğu göre o vakit ciddi telakki etmediğin bir haberi bir dereceye kadar kıymetlendirmektedir. Filhakkın bundan bir ay kadar evvel, Sovyetlerin bir Akdeniz filosu vücuda getirmek istedikleri hakkında burada bir şeyin mülahazası idi. Bu doğru ise, şimdiye kadar mevcut olagelen sebeplerle ilaveten bu sebep de bizzat Boğazlar meselesinin ortaya atılmasına müncer olabilir. Egeen Sayın Başbakan'ın 1939'da Moskova'da bulundukları sırada Ruslar, mevzu bahis ettikleri Boğazlar işini pek unutmaya benzemiyorlar.

Fakat gerek bizim bu mevzuu konuşmak istemeyeceğimizin gerek müzakerecinin İngilizleri kuşkulandıracaklarını hesap ettiklerinden dolayı olacak, bu noktaya avdet etmekten ise, sıkıntıya düşürüp bizim tarafımızdan ileri sürülmesini isteyora benzeyorlar. Fakat süratle inkişaf etmekte olan askeri vaziyet ve Üçler Konferansında siyasi vaziyet tabellür eder etmez, bizi sıkı tırmağa bağlayacaklarını tahmin ediyorum.

6- Dünyanın dünya ile beklediği Üçler Konferansı toplanmak üzeredir. Sovyetlerin Londra ve Vasington Büyük Elçilerinin

./.

D.	U. Müdürlüğüne
D.	U. M. Malûmaten

15.03.2021 tarih ve 32363030 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.61.
27 Ocak 1945.

EK 5a - Molotov ile görüşme: SSCB'nin Boğazlar rejiminin tadili teklifi (26 Şubat 1945)

T. C. Hariciye Vekâleti Şifre Müdürlüğü 867/43 №	Molotov B. Alçılığından Yazıldığı tarih <u>27/2/45</u> Geldiği tarih <u>27/2/45</u> Numarası <u>43</u> Açan <u>İlkin, Tavas</u>
[Bu yazının mahrem tutul- masına itina edilecektir]	
11	
ŞİFRE TEL	
HARİCİYE VEKÂLETİNE	
43 Numaralı şifre telgrafieme mabesidir: 6- Sunden sonra sız, esil mülâketin mevzuu olan, Karın kararlarına intikal etti. Molotov bu görüşmelere ait tebliği her halde okunmuş olduğunu beyanla ne öğrenmek istediğini sordu. Ben bilhassa Balkanlara ait görüşmelerle alakadar olduğumu, tebliği okunmuş bulunmakla beraber biraz daha fazla tenevvür edersen çok meannun olacağını vereceği izahatın husut ve gümüllü temamen kendi takdirine bağlı olduğunu söyledim. Molotov " Türkiye Büyük Milletini alakadar edecek şeyleri bittabi ve meanniyetle söylemek isterim " diye söze başlayarak Balkanlardan umumiyetle bahsedildiğini, Yugoslavye meselesinden başka bir Balkan meselesi her hangi bir karara iktiren etmediğinden Türkiye'de neçredilenden fazla verecek izahatı olmadığını, Yugoslavye iğine gelince meselelerin tarihçesi b bence malûm olduğundan verilmiş olan karardan bahsedeceğini, Londra'da bir Yugoslavye Hükümeti bulunmakla beraber Yugoslavye'de millî Komite'nin duruma filen vezilüyle olduğunu, bu sebeple Mareşel Tito ile Subaşiç'in bir anlaşmaya varmalarını temine matuf kararlar alındığını, bu kararın gerek Uçlar gerek Tito ve Subaşiç tarafından meanniyetle karşılandığını ve	
D. U. Müdürlüğüne	./.
D. U. M. Malûmaten	

15.03.2021 Tarih ve 32363030 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 571.68095.298075.57.
26 Şubat 1945.

EK 5b - Molotov ile görüşme: SSCB'nin Boğazlar rejiminin tadili teklifi (26 Şubat 1945)

T. C. Hariciye Vekâleti Şifre Müdürlüğü №	- 2 -	Yazıldığı tarih Geldiği tarih Numarası Açan

[Bu yazının mahrem tutul-
masına itina edilecektir]

ŞİFRE TEL

HARİCİYE VEKÂLETİNE

neticesine zor olmayacağını ilet ettiğini söyledikten sonra Molotov dedi ki :

7- " Sizin Türkiye'yi daha yakından alâkadar eden bir mesele olan daha bahsedeceğimiz Kırım Konferansında Montreux Mukavelesine de temas ettik. Bogenler içinde Japonya İmparatorunun Sovyetler kadar, hatta Sovyetlerden daha fazla söz sahibi olmasını Sovyet Hükümeti doğru bulmamaktadır. Bu ciheti Sovyet Hükümeti Kırım'da Müttetiklerine söylemesi muvafık bulmuş ve söylemiştir. Fakat bu noktada müsyen bir karara varılmıştır. Çünkü Sovyet Hükümeti Konferansa hazırlanmış bir proje arz etmemiştir. Ancak, Montreux Mukavelesine kendisini tetkik edilmiş addetmediğini ve bir revision talebinde bulunduğunu söylemekle iktifa etmiş ve kısa bir fikir testisinden sonra diğer Müttetiklerin de bir revision'a muhalif olduklarını neticesine varılmıştır. Mevcut bir proje olmadığından meselede stide tekrar ele alınmasına karar verilmiştir. Fakat Sovyet Hükümeti meseleyi inceden inceye tetkik etmektedir " dedi.

Ben " Sovyet Hükümetinin yaptığı söylediğiniz ince tetkikten sonra verilen netice hakkında dahi bir şey söylemek istemisiniz? " dedim. Molotov " mesele henüz tetkik edilmekte olduğundan

./.

D.	U. Müdürlüğüne
D.	U. M. Malûmaten

15.03.2021 tarih ve 32363030 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi,
571.68095.298075.57. 26 Şubat 1945.

EK 5c - Molotov ile görüşme: SSCB'nin Boğazlar Rejiminin tadili teklifi (26 Şubat 1945)

T. C. Hariciye Vekâleti Şifre Müdürlüğü №	- 3 -	Yazıldığı tarih Geldiği tarih Numarası Açan

[Bu yazının mahrem tutul-
masına itina edilecektir]

ŞİFRE TEL

HARİCİYE VEKÂLETİNE

elde edilmiş bir netice yoktur. Fakat Türkiye ile bu meseleyi g-
rüşmek mecburiyeti hasıl olacaktır " dedi.

Ben " bu mesele hakkında görüşmege kendimi selahiyetli ed-
detmemekle beraber, sırf umumî ve şahsî bir mülahazası olarak, şunu
teberrûz ettirmegi feideli buluyorum ki, Boğazlar meselesi her han-
gi bir devletten evvel Türkiye'nin yüksek menfaatlerini alakalen-
diren bir meseledir. Sovyet Hükümeti de kendisini Türkiye'den son-
ra gelen bir elâkedar olarak telâkki etse bile, Boğazlar rejimini
tanzim eden mûshede beynelmilel bir akiddir. Binsenaleyh bu mesele-
yi Sovyet Hükümetile Cümhuriyet Hükümeti aralarında ne suretle g-
rüşmeleri doğru ve mümkün olur ? " dedim.

Buna cevaben Molotov " Üçler arasında bir fikir testisi de-
ha olacağını zannediyorum. Şimdi ortada bir proje yoktur. Her şey-
den evvel bir proje hazırlamak lâzımdır " dedikten sonra " Japonya
İmperatorunun Boğazlarda ne işi var ve kendisinin bî iş-de biriden
faale şiz sahibi olması doğru mudur ? " diyerek bana bir sual tev-
cih etti.

Ben cevabında " Japonya İmperatorunun hukukunu müdafasız
mütemayil değildir " dedim. Molotov bu söyleden memnun göründü ve

./.

D.	U. Müdürlüğüne
D.	U. M. Malûmaten

15.03.2021 tarih ve 32363030 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi,571.68095.298075.57.
26 Şubat 1945.

Ek 6- İtalya'nın ABD Büyükelçisinin Rus talepleri, Türk-Sovyet ilişkileri ve Boğazlar meselesi konularını görüşmek üzere ABD Dışişleri Bakanı Byrnes'i ziyaretine ilişkin şifre tel (31 Ağustos 1945)

T. C. Dışişleri Bakanlığı Şifre Müdürlüğü № 3850/165	<u>Moskova Büyükelçiliği</u> Yazıldığı tarih 31/8/1945 Geldiği tarih 31/8/1945 Numarası 165 Açan Hastekin

[Bu yazının mahrem tutul-
masına itina edilecektir]

ŞİFRE TEL

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞINA

Mevzuken haber alındığına göre bu ağustosun 10-
unda veya 12'sinde İtalyanın Vaşington Büyükelçisi, Hükû-
metinin talimatı üzerine Dışişleri Bakanı Byrnes'ü ziyar-
et ederek, Rusyanın Boğazlar üzerindeki metalibetini
etrafında görüştükten sonra, umumiyetle Türkiyenin duru-
muna temas ederek, Türkiye Rus nüfuzuna kendisini kap-
tırarak mecburiyetinde kalırsa Akdeniz müvazenesinin küllü-
liyen değişeceğini ve bu takdirde İtalyanın takibetmesi
Amerika tarafından temenni olunan politikenin, yani
Garp Bloku politikasını takip etmesinde, müşkilâtla kar-
şılaşacağını söylemiştir.

Dışişleri Bakanı Büyükelçinin endişelerini gider-
meye çalışmış ve Rusyanın Türkiye'ye karşı takip ettiği
siyasetin Amerika tarafından tasvib olunmadığını, şüphesiz
ve tereddüde mahal bırakmayacak bir vuzuhla Rus.....
söylemiş olduğunu Büyükelçiye ifade etmiştir.

Arzederim. Sarper.

D. **II** U. Müdürlüğüne
D. U. M. Malûmaten

Boğazlar 500
15.9.1945 M. S.

15.03.2021 tarihi ve 32263/20 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi,
571.68149.297467.138. 31 Ağustos 1945.

ROMA BÜYÜK ELÇİMİZ..

Selim Sarperin İtalyan Basınına Beyanatı

Sıkıyönetimin temdidi ve kapatılan gazeteler

Büyük Elçi, Örfi idarenin devam ettirilmesindeki sebep ve mâna ile bazı gazetelerin niçin kapatıldıkları hakkında izahatta bulundu

Ankara, 19 (B. Y. U. M. B.) -- Romada çıkan «Il Giornale D'Italia» gazetesinden: Türkiye Büyük Elçisi Selim Sarper, uzun uzadıya bizlerle hasbihalde bulunarak, iki Akdeniz memleketi arasındaki bugünkü ve gelecekteki siyasi münasebetler hakkında görüşmüştür.

Dünya halk oyunu ilgilendiren bugünkü politika meseleleri hakkında kendisine sorduğumuz bazı snullere gayet nazikâne cevap verdi.

Kendisine şunu sorduk:

Bazı ajansların yayınladıkları ve birçok gazetelerin neşrettikleri haberlere göre, Türkiye'de, İstanbul bölgesinde Sıkıyönetim ilân edildi. Böyle mühim bir kararı almağa sevkeden sebepler nedir? Doğu Akdeniz kesiminde bugünkü kuvvetlerin muvazenesini değiştirecek yeni unsurlar mevcut mudur?

Büyük Elçi Selim Sarper bize şu cevabı verdi:

— Sıkıyönetim ilân edilmiş değildir. Hakikat şudur: Sıkıyönetim daha Alman tehlikesi mevcutken, ve Alman ordularının kapılarımıza dayandıkları sırada İstanbulun askeri muntakalarında ve diğer askeri bölgelerde ilân edilmiş bulunuyordu. Fakat Türk anayasası hükümete gayri müayyen bir zaman için Sıkıyönetim ilân etmek yetkisini vermediği için, görülen lüzum üzerine ve anayasanın kanunlarına uygun olarak Sıkıyönetim Büyük Millet Meclisinin kararla bir müddet daha uzatılmıştır. Uzatılmanın sebeplerine gelince, bunu anlamak zordur. Siyasi duruma ve özellikle bu bölgedeki (Avrupa Türkiye - Trakya) sınır dolaylarında cereyan eden tatsız olaylara göğüs gerdirmek kâfidir. Türk Hükûmeti (Devamı Sa., 3; Sü., 1 de)

Roma Büyük Elçimiz Selim Sarper

Polonya Seçimleri

Evveliden malûm olduğu gibi, seçimler

Kaynak: **Yeni Sabah Gazetesi**, 20 Ocak 1947, s. 1, 3.

Beyanâtı

(Başlangıcı 1. maddede)

...nın en kutsal ödevi, sağcı olsun, solcu olsun, her türlü diktatörlük ve baskı tehdidinden Türkiye'de ferdi hürriyeti ve demokrasiyi korumaktır. Sıkıyönetim de bu sebepten uzatılmıştır.

— Hangi sebeplerden dolayı bazı terakkiperver solcu gazetesi kapatıldı ve komünist unsurları tevkiş edildi?

Sayın muhatabımız şu cevabı verdi:

— «Gazetelerin kapatılmasına dair memleketimden resmi bir haber almış değilim. Fakat ajansların ve radyonun yayınladıkları haberlerden anladığıma göre, yalnız solcu gazeteler değil, aynı zamanda Büyük Doğu dergisi gibi buna benzer daha başka gazeteler de kapatılmıştır ki, bu gazete ve dergiler, Türkiye'nin tekmil siyasi çevrelerine tam mânâsıyla mürteci basını temsil ettiği yolunda telâki olunmaktadır. Şuna da emin olabilirsiniz ki, Türkiye Hükümeti'nin aldığı bu tedbirler, yalnız bir tek maksatla değil, fakat hâlen barış ve nizamdaki uzak olan Türk sınırının ötesinde bulunan ve memleketin güvenliğini tehdit eden infiracı isyan hareketlerini memleketimizden uzak bulundurmaya maksadıyla almış bulunmaktadır.

— Ya İtalya ile münasebetleriniz?

Büyük Elçi aynen şu cevabı vermiştir:

— İki memleket arasındaki dostane münasebetlerde hiçbir zaman duraklama olmamıştır. Meaıafih öyle zannediyorum ki, bu harpten sonra iki memleketin de yepyeni bir çağıra girdiklerini nazarı itibara alarak Türkiye ile İtalya arasındaki münasebetleri tetkik etmek gerekmektedir. Gerçekten eski şüpheler ortadan kalkmıştır, bu sebeple gerek politika gerekse iktisadi bakımdan iki memleket arasındaki münasebetlerin gelişmesine hiçbir engel kalmamıştır.

«Milletlerarası politikamızın vasfı olan samimi dürüstlikle İtalyan kalkınmasına iştirak etmek ve elbirliği yapmak üzere tehalük ve memnuniyetle dost elimizi uzatıyoruz. Bu istek milletimizin içinden gelmektedir. İtalyanın büyük devletler arasındaki mevkiini mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda elde etmesini ümit ediyorum. Bu münasebetleri daha sıkılaştırmak, daha faal ve müsait bir safhaya ulaştırmak işi İtalyaya düşer.

Size takdim ettiğimiz bu dostluğun cevabını siz İtalyanlardan bekleriz.»

Öaylar Türk Hükümeti temsilcilerinin memleketimiz hakkında sarfettiği dostane sözleri teyit ediyor.

Nitekim gayet emin kaynaklardan öğrendiğimize göre, Ankara özel firmaların Türkiye'den İtalyaya yüksek miktarda hububat ithal etmesine müsaade etmiştir. Bir kaç güne kadar limanlarımıza gelmesi beklenen ilk buğday partisi 120.000 tonu tecavüz etmektedir. Türkiye İtalyaya yalnız hububat değil, aynı zamanda hayvan ve maden ihraç etmek niyetindedir. Buna mukabil İtalyadan mamul eşya, radyo ve makineler ithal edecektir. Diğer taraftan Türkiye İtalyaya önemli miktarda kömür tedarik edecektir.

Almanya Türk piyasasını terketmiş olduğu için İtalya 20 milyon müstehlîki olan bu zengin piyasayı kendine tahsis edebilir. Şunu da ilâve etmek lâzımdır ki, Türkiye'nin Ansaldo tersanelerine yaptığı siparişler üzerine, İtalyan Hükümetine çok büyük krediler açılacaktır.

İran

Dün İran'ın seçim

Tahran, 19 (A) bütün İranda se Tahrandaki 70.000 sandıklar pazarı üzere Merkezi tür. Demokratik reteri Armeş partisinin muaz zandığı kanaat ve tasnifin bir de biteceğini ilâ lefet lideri Mu seçimlerin serbî kâyetinde bulund takdirde vazife lemiştir. Pazar teaddit defalar lan Muhammed larm muhalefet

Polonya Seçim

(Başlangıcı 1. maddede)

Bugün seçim merkezi Varşova aksine olarak bir hâdisi vukubat tam bir süreyan etmiştir. dıkları başında seçmenler üzeri yik icra edilme tir. Herkes oylanmıştır. Fakabi mahfillerin kümet kendi tedbirleri evvel çim sırasında ve şiddet usulü

EK 8a- Türkiye'nin Kore'ye 4500 kişilik askeri kuvvet gönderme kararı konusunda Büyükelçi Selim Sarper'in düşüncelerini içeren şifre tel (5 Ağustos 1950)

Birleşmiş Milletler Nezdindeki Türkiye
Balegeliği Başkanlığından

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Şifre Müdürlüğü
2225/79
№

Yazıldığı tarih 5/8/1950
Geldiği tarih 6/8/1950
Numarası 79
Açan H. Çubukçu

[Bu yazının mahrem tutul-
masına itina edilecektir]

ŞİFRE TEL

DİŞİŞLERİ BAKANLIĞINA

Kata mahsusur .

1- Güvenlik Konseyinin 27 Haziran tarihli kararı gereğince Trygve Lie tarafından üye devletlere yapılan müra- kuvvetlerine caat usorine , Birleşmiş Milletlerin 4500 kişilik bir askeri birlikle iştirakine dair olan Cumhuriyet Hükümeti kararının memlekette bir takım tenkitlere hedef olduğunu henüz eline geçen Ankara ve İstanbul gazetelerinde okudum.

2- Bu tenkitlerin ihtiva ettiği dahili politikaya müteallik unsurlar bir tarafa bırakılacak olursa , vâdi itirazların şu iki hususta esasen irca etmek mümkündür :

a) Türk Anayasasının 26 nci maddesinin hükümleri;
b) Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 43 üncü maddesi hükümleri .

3- Bunlardan birincisi , yani Anayasasının 26 nci mad- desini ile alakalı nokta hakkında mütalaa serdetmek vazife ve selâhiyetinin hududunu aşan bir meseledir .

7. VIII 1950

D. I U. Müdürlüğüne
Malûmaten D. II U. Müdürlüğüne
D. III

1354.870
7. VIII 1950

26.07.2021 tarih ve 33073425 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi,
547.44864.216666.81. 5 Ağustos 1950.

EK 8b - Türkiye'nin Kore'ye 4500 kişilik askeri kuvvet gönderme kararı konusunda Büyükelçi Selim Sarper'in düşüncelerini içeren şifre tel (5 Ağustos 1950)

T. C. Dışişleri Bakanlığı Şifre Müdürlüğü №	- 2 -	Yazıldığı tarih Geldiği tarih Numarası Açan

[Bu yazının mahrem tutulmasına itina edilecektir]

ŞİFRE TEL

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞINA

4- Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 43 üncü maddesine dayandırılan tenkitlere gelince , bu teşkilat nezdinde temsil ettiğim hükmete bu konuya dair mitalamı bildirmediği ve şifem icabatından addettiğim için aşağıdaki noktaları arz ediyorum.

5- Andlaşmanın 43 üncü maddesinin Birinci fıkrası filhakika " .. mahsus bir anlaşma veya mahsus anlaşmalar .. " dermiş olmakta ve aynı maddenin 3 üncü fıkrasında bunlar " .. imzalayan devletler tarafından her birinin anayasası usulleri gereğince onanacaktır .. " denilmekte ise de , Güvenlik Konseyi ile bu neviden bir anlaşma şiddetmek ne bizim ve ne de diğer her hangi bir aza devletin arzu ve iradesi ile tahakkuk ettirilebilecek bir iş değildir . Zira , andlaşmanın ayrıca 47 inci maddesinin birinci fıkrasının hükmü gereğince " .. askeri vasıtalarla ilgili her hususu daimi surette Konseye tavsiyelerde bulunacak ve onu destekleyecek bir kurmay komitesi kurulmuştur .. " 43 üncü maddede

./.

D.	U. Müdürlüğüne
Malûmaten D.	U. Müdürlüğüne

26.07.2021 tarih ve 33073425 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi,
547.44864.216666.81. 5 Ağustos 1950.

EK 8c - Türkiye'nin Kore'ye 4500 kişilik askeri kuvvet gönderme kararı konusunda Büyükelçi Selim Sarper'in düşüncelerini içeren şifre tel (5 Ağustos 1950)

T. C. Dışışleri Bakanlığı Şifre Müdürlüğü №	Yazıldığı tarih Geldiği tarih Numarası Açan
- 3 -	ŞİFRE TEL
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞINA	
derpiş edilen "anlaşma" lara esas olmak üzere bu Kurmay Komitesi Birleşmiş Milletler silâhlı kuvvetlerinin idaresini ve teşkilatını tenzih edecek umumî prensipleri tesbit maksadı ile 1947 gubatından beri çalışmakta olduğu halde , Sovyet delegesinin mutlak obstrüksiyonu yüzünden bu güne kadar , yani 3 seneden fazla bir zamandan beri , karara varamamıştır. Bu suretle 43 üncü maddede derpiş olunan anlaşmalar fikri pratik mesnedinden mahrum kalmıştır. Kaldı ki , Kurmay Komitesindeki obstrüksiyon neticesinde hasıl olan çıkmazı anlaşılmazlıktan gelerek harekete geçilse bile , 43 üncü maddenin 3 üncü fıkrası hükmü gereğince mevzu bahis anlaşmaların " Güvenlik Konseyinin teğebbüsü üzerine Güvenlik Konseyi ile teşkilat arasında " aktedilmesi lâzım geldiğine göre , için gerek Konsey tarafından " teğebbüs " safhasında ve gerek "müzakere " sırasında Sovyetlerin vetoları ile akim bırakılacağı muhtemeldir. 6- Bu sebeptendir ki , Kore meselesinde tıkalı olan	
D. U. Müdürlüğüne Malûmaten D. U. Müdürlüğüne	./.

26.07.2021 tarih ve 33073425 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi,
547.44864.216666.81. 5 Ağustos 1950.

EK 8d - Türkiye'nin Kore'ye 4500 kişilik askeri kuvvet gönderme kararı konusunda Büyükelçi Selim Sarper'in düşüncelerini içeren şifre tel (5 Ağustos 1950)

T. C.		Yazıldığı tarih	
Dışişleri Bakanlığı		Geldiği tarih	
Şifre Müdürlüğü		Numarası	
№		Açan	

[Bu yazının mahrem tutulmasına itina edilecektir]

ŞİFRE TEL

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞINA

bir yoldan gidilmeyerek , Sovyetlerin Konseydeki gayubek-
tinden bilistifade 27 Kasiran tarihli karar çıkarılması
ve bu suretle Trygve Lie'nin üye devletlere müraعاتına
hukuki bir mesnet ihdas olmuştur . Bu kadarını bile evvel-
den sezmek dirayetini gösterebilmiş olsalarda , Sovyetlerin
o ıktıma gelerek vetolarını kullanmak sureti ile bu hukuki
mesnedin ihdasına mani olacakları muhakkaktı . Nitekim bu
sebepten dolayı nadim olarak atide buna benzer kararlara
mani olmak niyeti ile Sovyetler şimdilik Konseye dñmşler-
dir . Kasan Konsey, 43 Üneli maddeye göre hareket etmek
yolunu tutmuş olsa idi , Sovyetleri toplantıya davet etmek
zorunda kalacaktı .

7- Biz Birleşmiş Milletlerin bu kararına uyar gibi
ve bu kolektif teşebbüse iştirak eder gibi görünerek ,
Kurmay Komitesi gibi işlemeyen bir mekanizmanın , işleme-
diğini bile bile, harekete geçerek Konseyin bizim ile bir
anlaşmaya varmasını talep etmiş olsa idik , dünya efkara

D.	U. Müdürlüğüne
Malûmaten D.	U. Müdürlüğüne

./.

26.07.2021 tarih ve 33073425 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi,
547.44864.216666.81. 5 Ağustos 1950.

EK 8e - Türkiye'nin Kore'ye 4500 kişilik askeri kuvvet gönderme kararı konusunda Büyükelçi Selim Sarper'in düşüncelerini içeren şifre tel (5 Ağustos 1950)

T. C. Dışişleri Bakanlığı Şifre Müdürlüğü № [Bu yazının mahrem tutul- masına itina edilecektir]	Yazıldığı tarih Geldiği tarih Numarası Açan

- 5 -

ŞİFRE TEL

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞINA

ummiyesini himniyetinize inandırmasdıkm . Bu karara uyan
53 üye devletten hepsi bizim gibi yapmışlardır. Bunlardan
hiç birinin aklına 43 üncü madde gereğince , tahakkuku inkân-
sıs , bir"anlaşma" ya varmak gelmemiştir . Buna yalnız Ruslar
" invoquer " etmişlerdir . Ve bu hareketlerinin de kolektif
mukavemeti baltalamayı istihdaf ettiğini isahatden müstağnidir.
Bu neviden anlaşmalar inkânı obstrüksiyona kurban oluncu ,
geriye kalan mukukun muteber yegâne yol herkes gibi bizim de
takip ettiğimizin yoldur .

8- Şahsi kanaatince Cumhuriyet Hükümetinin bu kararı ,
Birleşmiş Milletler Andlaşması hükümleri bakımından , mukukun
sağlam ve muteber bir esasa istinat etmekte olduğu gibi karar-
da siyaseten de isabet vardır . Zira psikolojik bakımdan kar-
şımıza çıkan müsait fırsatten tam zamanında istifade edilmiş-
tir .

9- Menlekette bulunduğum sıralarda hususi görüşmeler
esnasında Sayın Başbakanın beni tenvir etmek maksadı ile

D.	U. Müdürlüğüne
Malûmaten D.	U. Müdürlüğüne

n/s

26.07.2021 tarih ve 33073425 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi,
547.44864.216666.81. 5 Ağustos 1950.

EK 9- Türkiye'nin Kore'ye 4500 kişilik askeri kuvvet göndermesine yönelik eleştiriler hakkında Selim Sarper'in görüşlerini içeren şifre telin özeti (5 Ağustos 1950)

5-8. 1950

Birleşmiş Milletler nezdindeki Daimî Delegeliğinizden
gelen 79 numaralı şifre telgrafın hülâsası:

1-Kore'ye asker göndermek hususundaki kararımıza karşı yönelti-
len tenkidlere şu şekilde cevap verilebilir:

Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 43 üncü maddesi filhakika
"mahsus anlaşma veya mahsus anlaşmalar" derpiş etmektedir. Fakat
şimdiye kadar böyle anlaşmalar imzalamaya imkân hâsıl olmadığı gi-
bi bu anlaşmalara esas teşkil edecek prensipleri vâzetmekle vazî-
feli Kurmay Komitesi de bugüne kadar herhangi bir karara varamamış-
tır. Aldı ki, bu çıkmazı anlamamaktan gelerek harekete geçilse bile,
43 üncü maddenin 3 üncü fıkrası gereğince mevzu bahis anlaşmaların
"Güvenlik Konseyi ile Teşkilat Üyeleri arasında" aktedilmesi lâzım
geldiğine göre, işin, Sovyetlerin vetoları ile akim bırakılacağı
muhakkaktır.

2-Bu sebeptendir ki, Sovyetlerin Konsey'deki gayubetinden bilis-
tifade 27 "aziran tarihli karar çıkarılmış ve bu suretle Trygve
Lie'nin üye devletlere müvacaatına hukukî bir mesned ihdas olunmuş-
tur. Sovyetler o içtimaa gelerek vetolarını kullanmak suretile bu
hukukî mesnedin ihdasına mâni olabilerdi. Kaldı ki, Konsey 43 üncü
maddeye göre hareket etmek yolunu tutmuş olsa idi, Sovyetleri top-
lantıya davet etmek zorunda kalacaktı.

3-Biz, imkânsızlığını bildiğimiz halde, Konseyin bizimle bir
anlaşmaya varmasını talep etmiş olsa idik, dünya efkârı umumiyesini
hüsnûniyetimize inandıramazdık. Esasen diğer üye devletler de bizim
gibi yapmışlardır.

4- Hükûmetimizin kararı, hukuken muteber olduğu gibi siyasi
bakımdan da isabetlidir.

26.07.2021 tarih ve 33073425 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi,
547.44864.216666.80. 5 Ağustos 1950.

EK 10a - Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne seçilmesine ilişkin ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'ndan ABD'nin Türkiye Büyükelçiliği'ne telgraf (10 Ağustos 1953)

320/8-1053: Telegram

[Document 252]

The Acting Secretary of State to the Embassy in Turkey ¹

CONFIDENTIAL

WASHINGTON, August 10, 1953—7:09 p.m.

162. UNGA this fall will elect for two year terms three non-permanent members to SC to succeed Chile, Greece and Pakistan. US will support Latin American state to succeed Chile and New Zealand to succeed Pakistan.

Greek seat presents special problem. Soviet satellites were elected this seat until 1949 but GA in 1949 chose Yugoslavia and in 1951 Greece rather than Soviet candidates. However USSR can be expected claim Soviet satellite still entitled this seat and thus will undoubtedly run satellite this year. (USSR has based claim on informal understanding reached in London in 1945 under which British Commonwealth, Western Europe, Near East and Africa, and Eastern Europe were each allocated one seat and Latin Americans two seats. However in US view this

Kaynak: "The Acting Secretary of State to the Embassy in Turkey", Document 252, 10 August 1953, **Foreign Relations of the United States**, 1952-1954, United Nations Affairs, Volume. III, United States Government Printing Office, Washington, 1979.

EK 10 b- Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne seçilmesine ilişkin ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'ndan ABD'nin Türkiye Büyükelçiliği'ne telgraf (10 Ağustos 1953)

understanding represented commitment for first election only.) There are no announced non-Soviet candidates succeed Greece and we anticipate many countries will support Soviet satellite.

US will in no event support Soviet satellite or any country which can be expected favor seating Chinese Commies. Among possible candidates acceptable to us believe Turkey would have best chance defeat Soviet satellite, particularly since it borders on Eastern Europe and might thus secure greater support than country remote from area from Members who do not wish upset geographic pattern generally followed SC elections.

USUN informed Sarper US prepared support Turkey if it should become candidate. Suggest you also approach Foreign Office soonest, stressing importance election of suitable non-Soviet candidate and expressing hope Turkey will run. In your discussions you should point out election of Soviet satellite would enable USSR further obstruct work of SC and give it additional vote in favor seating Chinese Commies. Also would be politically undesirable return Soviet satellite to SC after GA has in past two elections rejected Soviet candidate. You should of course assure Foreign Office US would give Turkey firm support if it

decides run. FYI however we hope Turkey can be encouraged take lead in developing own candidacy. While we would give it firm support we wish avoid staking US prestige on UN elections. End FYI.

If FonOff raises question Turkish participation Korean Political Conference you should reply this is matter we are considering entirely independently and we hope discuss with Turkish delegation New York shortly following Secretary's return from Korea.

SMITH

¹ Drafted by Jones and concurred in by the Officer in Charge, General Assembly Affairs (Taylor) and the Deputy Director of the Office of UN Political and Security Affairs (Popper); cleared with the geographic bureaus; and signed by the Deputy Assistant Secretary of State for UN Affairs (Sandifer). Repeated to USUN for information as telegram 40.

Kaynak: "The Acting Secretary of State to the Embassy in Turkey", Document 252, 10 August 1953, **Foreign Relations of the United States**, 1952-1954, United Nations Affairs, Volume. III, United States Government Printing Office, Washington, 1979.

EK 11 - ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki Temsilcisi'nin Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne seçilmesi dolayısıyla ABD Dışışleri Bakanlığı'na gönderdiği telgraf (6 Ekim 1953)

320/10-653: Telegram

[Document 279]

The United States Representative at the united Nations (Lodge) to the Department of State

CONFIDENTIAL NEW YORK, October 6, 1953—1 p.m.

Delga 71. If agreeable please pass Ankara.¹ Turkey's election to SC while highly satisfactory to both our governments was also clear indication Sarper's personal popularity among UN delegations and skill with which he advocated Turkey's successful candidacy. I suggest Embassy Ankara, if it sees no objection, bring this attention Turkish Foreign Minister at some appropriate time and would be grateful if Embassy would at same time express my personal satisfaction at Turkey's election and my appreciation of fine spirit of cooperation exhibited by Turkish delegation under his leadership.

LODGE

¹ The substantive paragraph was repeated to Ankara on Oct. 7.

Kaynak: "The United States Representative at the United Nations (Lodge) to the Department of State", Document 279, 6 October 1953, **FRUS**, III, 1979.

EK 12a - 27 Mayıs Askeri Müdahalesi Sonrası ABD Ulusal Güvenlik
Konseyi Tarafından Yapılan Bilgilendirme (30 Mayıs 1960)

~~SECRET~~
Approved For Release 2002/05/07 : CIA-RDP79R00890A001200050027-0
CONFIDENTIAL

NSC BRIEFING 30 May 1960

TURKEY

Korea - Chile
Laos

- I. Planning for the 27 May military coup began ^{in the Istanbul War College} no later than early May--possibly as early as February. The coup planning was engineered by younger officers who offered the leadership of the new regime to senior officers ^{at the very last moment.}
- A. Dissatisfaction had been growing within the army for several years as a result of:
1. Menderes' attempted use of the army to suppress his political opposition;
 2. Sympathy for opposition leader Ismet Inonu and the university students, who were severely restricted by Menderes; and
 3. Reports of corruption at high levels within ^{the} government, particularly in the use of foreign aid funds.
- II. While it likely that some leaders of the opposition Republican Peoples Party were aware of plans for the coup, they apparently did not participate actively in either the planning or action phases.
- A. Inonu repeatedly has declared he wishes to come to power by elections--not by military coup.
- B. The leadership of the present government is friendly to Inonu, ^{is being sought and he is currently advising the NVC} however, and his advice probably will be sought as problems arise.
- III. Members of the previous government, including Menderes and the top military leaders, are under arrest.
- A. The new government has announced that those arrested--about 200 in all--will be tried by civilian courts ^{if charges are brought} against them.

Some of those arrested will be tried by civilian courts if the evidence warrants

CONFIDENTIAL

Approved For Release 2002/05/07 : CIA-RDP79R00890A001200050027-0

~~SECRET~~

DATE 1-11-70 REVIEWER:

01798

Kaynak: "NSC Briefing", CIA-RDP79R00890A001200050027-0, 30 May 1960.

**EK 12 b- 27 Mayıs Askeri Müdahalesi Sonrası ABD Ulusal Güvenlik
Konseyi Tarafından Yapılan Bilgilendirme (30 Mayıs 1960)**

~~SECRET~~

Approved For Release 2002/05/07 : CIA-RDP79R00890A001200050027-0

- IV. We have had no reports of significant opposition to the coup. On the contrary, there have been gala celebrations in Ankara and Istanbul.
- A. Peasants, among whom Menderes found his basic support, are expected to accept the takeover with little, if any, outward display of opposition.
- B. There is a possibility that there will be trouble in south-eastern Turkey, the stronghold of a Kurdish minority. Kurdish leaders, some of whom favor an independent Kurdistan, may try to capitalize on any confusion in Ankara in order to further this objective.
- V. The new government is a mixture of professional officers and non-partisan civilian technical experts.
- A. The "Committee of National Unity," which assumed power immediately after the coup, is led by General Cemal Gursel and contains three other senior army generals, one air force general, and two admirals.
1. Gursel is 65. He has been on enforced retirement since 5 May when he protested against the use of the army in politics.
2. While Gursel is publicly proclaimed as the new leader of the nation, we are continuing to watch for indications that the real power may be in other hands. No such indications have been received thus far.
- B. The 18-member cabinet announced on 28 May contains 15 civilians and 3 officers--including Gursel, who holds the posts of premier and minister of national defense. Several university professors are included. The new minister of foreign affairs--Selim Sarper--is a long-time diplomat with experience at NATO and the UN.

Approved For Release 2002/05/07 : CIA-RDP79R00890A001200050027-0

~~SECRET~~

~~CONFIDENTIAL~~

Kaynak: "NSC Briefing", CIA-RDP79R00890A001200050027-0, 30 May 1960.

~~SECRET~~

~~SECRET~~

CURRENT INTELLIGENCE WEEKLY SUMMARY

2 June 1960

TURKISH MILITARY COUP

The military coup in Turkey on 27 May was accomplished with few casualties, and the new administration appears to have substantial public support. Demonstrations favoring the new regime continued this week in both Istanbul and Ankara. The reaction in most rural regions, where deposed Premier Mederes enjoyed his greatest popularity, has indicated that no active opposition is to be expected from this quarter. In southeastern Turkey, where some 2,000,000 Kurds form an important minority, several tribal leaders reportedly have been arrested. Whether these leaders were followers of the ousted Menderes, Moscow-trained Communists, or proponents of an independent Kurdistan is not yet clear.

Preparation for the coup apparently began several weeks ago and was stepped up following the demonstration in Ankara by military academy cadets on 21 May. While planning appears to have originated with younger officers, the leadership was offered to, and accepted by, several of the nation's highest ranking officers. These officers joined with certain field-grade officers to form the Committee of National Unity, which assumed supreme power immediately following the coup. Leadership of the committee was given to General Cemal Gursel, 65-year-old career officer who had retired as commander of the Turkish Ground Forces on 5 May in protest against the government's use of the army to restrict its opposition.

On 29 May, Gursel announced formation of an interim cabinet

of three officers and 15 civilian technical experts to govern Turkey until a new constitution can be drawn up and elections held. The cabinet has several capable and experienced members, none of whom has been active in Turkish politics in recent years. The new foreign minister, Selim Sarper, is a former Turkish diplomat at both NATO and the UN; he is regarded as very pro-American.

According to Gursel, elections will be held in about three months. He has stated that he will step down as soon as elections are held and has denied he will be a candidate for any office. The new constitution, being prepared by a committee of legal experts from the universities, will provide for a bicameral legislature, to replace the dissolved Grand National Assembly, and a judicial system similar to that in the United States to review the constitutionality of legislation. For the present, all political party activity is prohibited.

The new government immediately sought to assure its allies--particularly the United States--that it would continue to observe all treaty and economic obligations. The new government has been recognized by all major Western powers and by the Soviet Union. The Greek Government has been informed that Turkey will continue to seek a Cyprus settlement in line with the agreements negotiated by the previous government.

Nearly all leaders of the deposed government are under detention and, according to

~~SECRET~~

PART I

OF IMMEDIATE INTEREST

Page 6 of 8

~~SECRET~~

Kaynak: "Current Intelligence Weekly Summary", 0005705904, 2 June 1960.

A Symbol of Continuity

Selim Sarper

THE Turkish military men who overthrew the Government of Premier Adnan Menderes May 27 announced from the start that the coup meant no change in foreign policy.

Turkey's allies were reassured further when on the following day Selim Sarper was named Foreign Minister. By position, experience and character, he is a symbol of continuity, while the junta governing Turkey prepares for new elections and, as it did yesterday, builds up a case against the ousted regime.

Man
in the
News

A career diplomat, the 60-year-old Mr. Sarper has now risen to the top of his profession. Earlier this spring he was appointed secretary general of the Foreign Ministry.

Envoy to Many Lands

His ambassadorial posts have been Moscow, 1944-46, Rome, 1946-47, United Nations, 1947-57, and finally, permanent representative on the Council of the North Atlantic Treaty Organization from 1957 until his shift to the Turkish capital this year. Mr. Sarper's years at the United Nations bridged the 1950 change-over in Ankara from the defeated People's Republican party to the Democratic party after the general election. His position, like that of most of Turkey's non-partisan civil servants, was not affected.

On the eve of World War II, Mr. Sarper caught the eye of Turkey's political leaders. He was tall, erect, with a properly impassive face and shrewd eyes behind his glasses. His superiors were impressed with his forthrightness and self-confidence.

In 1939 he was borrowed from the foreign service to establish a Press Bureau, which soon became the Directorate-General of Press and Radio. While the war spread around Turkey, Selim Bey, as he was generally addressed, kept the domestic press in line with the requirements of Turkey's national policy.

This called for maintaining faith in Turkey's hard-pressed allies, Britain and France, avoiding provocation to Germany, and eternal vigilance against Soviet demands. He used his powers over the press with firmness and intelligence and made few lasting enemies.

He had to deal with correspondents of all the belligerent powers. His excellent French and German and his increasingly fluent English, stood him in good stead. While serving on the United Nations Security Council he arranged for correspondents to attend the monthly dinner meetings of the Council. It was his theory that it would do the diplomats some good as well as the correspondents.

As Ambassador in Moscow he bore the brunt of the Soviet attempt in the closing months of World War II to intimidate Turkey into surrendering control of the strait linking the Black Sea with

Associated Press

The tree bore fruit

the Mediterranean. Foreign Minister Vyacheslav M. Molotov found that Ambassador Sarper could be as stonily unyielding as he himself was.

Within the Moscow diplomatic colony he used this case history effectively in persuading the representatives of less experienced nations of two essential facts: that the Soviet Union had resumed an expansionist policy and that it was possible for a smaller nation to say "No!" to it.

He played the same part at the United Nations. There he was recognized as an excellent diplomat, personable, friendly—and always vigilant where his country's interests were involved.

His father was an official of the Ottoman Empire, serving as governor of various provinces. The son learned English at Robert College, an American school in Istanbul, before going to Germany to study. He obtained a degree there and at the law school of Ankara University.

Fought With Ataturk

His education was interrupted by Turkey's war of independence after World War I. He served as a reserve lieutenant in the army of Ataturk.

Mr. Sarper is stouter, his straight, dark hair is graying, but he is still the same vigorous, energetic man who came back from that war to share in the rebuilding of modern Turkey.

He and his gentle-voiced wife, Mme. Kamuran Sarper, have two daughters, Ulken, who was graduated from Cedar Crest College in Allentown, Pa., and Ayshe, who attended Bayside High School and was graduated from the Spence School here.

When the Turkish United Nations delegate started cultivating an orange tree at his Flushing home, not everyone believed it would bear fruit. Those who know his approach to every problem are not surprised that he succeeded.

The New York Times

Published: June 4, 1960
Copyright © The New York Times

ÖZGEÇMİŞ

Cemal Ege Özkan, İlkokul ve ortaokul eğitimini Seferihisar Atatürk İlköğretim Okulu'nda, Lise eğitimini ise Seferihisar Asil Nadir Anadolu Lisesi'nde tamamlamıştır. 2015-2019 yılları arası Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nde lisans eğitimi görmüştür. 2018-2019 Güz döneminde beş ay İtalya'daki Venedik Ca' Foscari Üniversitesi'nde eğitim almıştır. Eylül 2019'da Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır. 2020-2021 yılları arasında Türk Tarih Kurumu Yüksek Lisans Bursiyeri olan Özkan, İngilizce bilmektedir.